

Titel: Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 11

Citation: "Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 11", i *Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 11*, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_011-shoot-d1e440.pdf (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Luxdorpha samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 11

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

Om Oeconomien, særdeles Norges. Af

Peter Friderich Suhm.

Kjøbenhavn, 1771.

Trykt hos Brødrene Berling.

2
3

Fortale.

Udi de Tronhiemske Samlinger, som jeg udgav

under Navn af Philaletho, haver jeg i det tredie Stykke af den anden Tome, som udkom 1763 og udi det andet Stykke af den tredie Tome

4

af samme Aar indført en Afhandling om Oeconomien, fornemmeligen om Norges, hvilken jeg nu paa nye giver uforandret ud, førende alene nogle faae Anmærkninger til, da mig synes at den for nærværende Tid kunde maaskee ei vare gandske unyttig.

5

Om Oeconomien Denn Videnskab kan tages, som alle andre, baade i en meget indskrænket Mening, og i en meget vid. I den første har den kun at bestille med de almindelige Regler, som tiene til at leere den Kunst at erhverve, og at beholde det erhvervede, og denne Videnstab bør i en stræng Mening alene kaldes Oeconomie. I en vid Mening befatter Oeconomien mange andre Videnskaber i sig, som gaae den til haande, og uden hvis Kundskab ingen Kan være en retskaffen Oeconomus. I begge Henseender er Oeconomien enten publique eller private. Den private Oeconomie, som har alene med de almindelige Regler at bestille, er den mest indskrænkede. Om den alene og ingen anden handler Xenophon i sit fortrefflige Værk om Oeconomien, hvilket Cicero agtede saa høyt, at han selv oversatte det af Grædsken paa

6

Latin. Aristoteles handler og herom I sit Skrift om Oeconomien, hvoraf vi dog ei have meer tilovers end 6 Capitler af den 1 Bog, thi De øvrige, som gaae under Aristotelis Navn, og den hele anden Bog, tillægges ham falskeligen. Det er ei at tvile paa, at jo dette Værk har været ypperligt, ligesom alle andre Aristotelis.

Den publique Oeconomie, som har alene med Ve almindelige Regler at bestille, hører i visse Maader til Politiquen, og bør ansees som en af Staternes fornemste Støtter. Men Ven er langt i fra endnu ei saa udarbeydet og bragt til den Vished, som det var at ønske; hvorover man ei maa undre sig; saasom saadanne Regler, Marimer eller Aphorismi, der grunde sig paa Erfarenhed, ei kan fastsættes, førend de adskillige Videnskaber, af hvilke de skal uddrages, først ere bragte til al muelig Vished. De Gamle have ei afhandlet denne Videnstab for sig; dog findes fortreffelige Ting hid Henhørende i Ariftotelis Politicis, og synes mig at de nyere ei have fastsat flere Marimer end han, saa at de i Grunden ei ere komne længere end han i denne Videnskab, og den hele Forskiæl bestaaer deri at de bruge en anden Orden, og længere Omsvøb, end han, for at komme til Maalet. Det er ei at tvile

7

paa at jo Cicero haver herom handlet i sin Republique, hvoraf vi ikkun have nogle faae Levninger tilovers. Hans andre Skrifter, og den gandske Antiquitæts eenstemmige Vidnesbyrd kan ei andet end bringe os til høyligen at beklage dette Tab. Pltro i sine herlige Værker om Republiquen, og om Lovene, haver vel og noget hid henhørende, men dog hverken saa meget, ei heller saa ordentlig som Aristoteles.

Den private Oeconomie i en vid Mening har at bestille med Commercen, Manufacturer, Jord-Dyrkningen, Fiskerier, Bergværker & c. Jo flere Videnskaber, som Physique Natural-Historien, Geographien, Metallurgien, Mineralogien, Chymien & c. en besidder, jo bedre er han i Stand til at drive ovenmældte Ting.

Den publique Oeconomie har i en vid Mening med de samme Ting at gjøre, dog med den Forskiæl, at da den private seer kun paa sin egen Fordeel, saa maa den i den publique læmpes til det almindeliges Fordeel, hvoraf udspirer en Videnstab om Financer eller Cameral-Sager. Heraf er det klart, at det Collegium, thi een Mand kan umuelig forestaae alt dette, som har med

8

Financerne at bestille, maa være vel erfaren alle disse Ting (a).

De Gamle satte stor Pris paa Jorddyrkningen. Vi have herudi endnu fortreffelige Skrifter tilovers af dem. Virgilius har i herlige Vers beskrevet Agerdyrkningen, Fædriften, Viin-og Olie-Plantning, og Bi-Avl. Cato, saa anseelig en Mands Herre i Rom, har og skrevet herom; men han er kort og en pur Practicus. Varro skriver bedre; dog han var en lærd Mand, som vel Havde læst fast alle Grædske Skrifter i denne Materie, men selv synes han ei at have praktiseret meget. Palladius er endnu bedre; han har baade Theorie og Praxin. Columella er den beste, og fortjente hans Skrift at oversættes paa vort Maal, han er grundig og udførlig. I Stilen giver han Cicero intet efter. Det vil vel synes overflødigt for nogle; men naar Tingen er grundig afhandlet, hvad skader det, at den og er zirlig. Mange afskrækkes fra Videnskaberne, fordi de ere iførte saa slette Klæder.

(a) Derfor er Mangel paa Kundskab i disse Videnskaber, sammenføyet med Mangel paa Efterretning om de Lande hvor de skulle iværksættes, en af Hoved-Aarsagerne til en slet Regiering i saa mange Riger.

9

Naar noget skal tabes, da er det vel best at Zirligheden tabes. Men størst er den Skribent, som foreener Zirlighed og Grundighed sammen. Af Gargilio Martiali have vi en Afhandling om Oxernes Røgt og Pleye. Alle Grækernes Skrifter herudi ere bortkomne; der rester os alene en liden Samling, som er uddraget af dem, omtrent i det i 10 Sæculo, men uden Orden, og opfyldt med overtroiske Indfald, og hvor det Beste synes med Flid at være udeladt. Om Hestes Sygdomme og Lægedomme derimod haves dog endnu en Grædsk Samling, ligesom Vegetius paa Latin om Mulernes Lægedomme. Men da alle disse Skrifter ere forfattede i Italien og Grækenland, saa kan de vel endnu der vare til stor Nytte, men hos os ikke uden med en fornuftig Forandring, læmpet efter Climatens og Landets Beskaffenhed og Indretning. Om Commerce, Manufacturer, Fiskerier, Bergværker (b) er intet Skrift af de Gamle kommet til os, dog findes i deres andre Skrifter saa meget herom, at man gjerne om hver af disse Deelee kunde skrive en særdeles

(b) Om de Gamles Bergværker haver den lærde Italiener, Caryophylus, for ei meget længe siden skrevet en lærd Afhandling, saa ligedan en om deres Marmor-Arter.

10

Afhandling fuld af mærkværdige Efterretninger, hvilket hidindtil ei er Skeet af nogen, undtagen at nogle have skrevet om de Gamles Handel, men dog langt i fra ei saa udførlig, som de kunde have været i Stand til.

I Middel-Alderen maae man ei søge Skrifter om disse Ting; de laae da i Dvale, ligesom alt andet.

Da Videnskaberne igien begyndte at komme i Flor var Arbeydet saa stort og vidtløftigt, og saa mange Ting at forrette, at man i lang Tid ei fik Stunder at tænke paa Oeconomien. Physiquen, Mathematiquen begyndte vel at drives med stor Iver, men de bleve ei sønderlig anvendte paa Oeconomien. I det mindste skrives der ei meget i Oeconomien, og følgelig bleve ei dens Grundfatninger undersøgte og fastsatte. En Ære som fornemmelig var forbeholdet vort Sæculo. I hvilket ogsaa først Professorater i Oeconomien ere blevne stiftede, saa at der nu er vel intet Christent Land i Europa, hvor jo denne Videnskab dyrkes, skjønt med meer og mindre Fremgang. I Frankerige er det nylig oprettede Agerdyrknings-Sælskab en fortreffelig Indretning (c). Men paa

(c) Hos os er o. et Agerdyrknings-Sælskab, stiftet i Glücksborg; vi have og nu

11

intet Sted ere bedre Anstalter gjorde til at undervise Ungdommen i Oeconomien og derhen hørende Videnskaber end i endeel Tydske Provincer, og fornemmelig de Preussiske Lande ved de herlige Real-Skolers Anleggelse, som det er forunderligt endnu ei at være blevne efterfulgte i flere Miger. Nyttige

et Landhusholdnings-Sælskab, hvortil egentlig Capitaine Hirfchnarch er forste Begynder. Saadanne Sælskaber have udrettet meget Got i andre Lande i den private Oeconomie, og har man Iderfore ingen Aarsag at tvile paa, at de jo ogsaa ville gjøre det hos os. Men jeg veed ei hvor det kommer sig, at da der allevegne tales og skrives om Oeconomie, saa er den offentlige allevegne undtagen i Preussen og i nogle Schweitzerske Cantons ved en sær Skiæbne i yderste Forvirrelse saa at alle Riger ere gioeldbundne, en Tilstand, som man endog har villet indbilde Verden at være god. Men Sagen er, at de Nyeres Politique er alt for fiin, da dog de Regler, hvorefter en Stat bestyres, ere og bør være meget simple, saa at Rigerne derfor besidde meere indbildt, end virkelig Rigdom, meere indbildt, end virkelig Styrke, hvorover de alle gribe sig an over deres Kræfter, og ofte fortære deres Indkomster to ti! tre Aar forud. Paa Papir ere de derfor rige, men i Gierningen fattige.

12

Bøgger skrives aldrig saa mange, at jo Ungdommens Opdragelse er og bliver en vigtig Post, som aldrig ret kan besørge uden Ra gieringen tager sig den an (d). Naar Ungdommen i saadanne Skoler oplæres i Oeconomien, og de derhen hørende beste Bøgger gives den i Hænderne, da kan man først vente engang i Tiden at see en god Oeconomie udbredt, men saa længe dette ikke skeer, vil Oeconomien for den største Deel kun findes i Bøggerne og aldrig komme til Øvelse.

At denne Videnskab er herlig og nyttig, og at en Stat florerer jo mere den er sat paa faste Fødder, det er en unægtelig Sandhed. Men det er ogsaa vidst, at en Deel som legge sig efter den foragte alle andre Videnskaber.

(d) Dog holder jeg ei for, at privat Undervisning burde afskaffes, thi det er billigt at lade Forældre, som have ævne dertil, selv sørge for deres Børns Opdragelse, hvilken dog Regieringen altid kan tvinge dem til at gjøre god ved fornuftige Examina ved Academiet, og ved ey at befordre andre til betydelige Æmbeder, end studerte Folk, og dem der have faaet sig got udi slige Examina. Hvad den publique Undervisning angaaer, da bør man fornemmeligen see paa, at udi saavel Latinste som Danste, saa og Real-Skoler beskikkes beqvæme og dygtige Lærere.

13

Dog de som gjøre dette ere gemeenligen kun Practici, der ei indsee, og heller aldrig ville indsee, hvor meget Oeconomien trænger til de fleste andre Videnskaber. De samme ere og ubetænksomme i at dadle alt hvad vore Forfædre have gjort, og overveje ikke at de, om de end ikke have skrevet saa meget som vi, dog virkelig i Gierningen have udrettet meget, og at den største Feyl, som hidindtil er begaaet i Oeconomien, ei bestaaer deri at intet er bleven gjort, men deri at enhver haver gjort for sig efter egen beste Indsigt, og Regieringerne lidet eller intet taget sig an at læmpe den private Huusholdning efter den almindelige, og ligeledes at indrette den almindelige saaledes, ar den private derved best kunde beforders. Vore Forfædre, jeg taler ei nu alene om Norges, men om Verdens i Almindelighed, have vi jo at takke for Agerdyrkningen, Skibsfart, Konster, Haandværker og alting; om vi nu forbedre noget lider herudi, have vi derfor Ret til at foragte dem, som have gjort der meste. Nogles Reformations-Syge gaaer saa vidt at alting skal forandres alene fordi det er gammelt. Det duer intet fordi der er nu saa og ei anderledes. Og disse Fusentasters nye Indretninger ville inden kort Tid paa lige Grunde kuldkastes af andre Fusentaster. Dersom disse fik raade, da vilde Staten

14

være i en bestandig uvis Bevægelse, og liig Havets Ebbe og Flod, hvilket tilsidst nødvendig maatte foraarsage dens Sygdom og Død. Hvis Visse gode Herrer havde lidt meer Indsigt i den af dem saa ringe agtede Philosophie, da vilde de gaae meer varsom frem, da vilde de lære at oversee det Hele, og ei betragte Tingene Stykkeviis, da vilde de agte sig meget vel for at ryste Statens Grund -Pillere, hvilket altid skeer naar en Forandring gaaer for sig meget hastig, i hvor nyttig og nødvendig den end ellers er. Disse Regler staae i de fleste Ting ævig fast:

MODERATA DURANT og FESTINALENTE. Naar

disse fulgtes da vilde hverken Projectmagere fare saa diærvelligen frem, ei heller deres Projecter saa, begiærligen imodtages (e). Jeg erinder, at saadan Projectmager kom engang til mig, og vilde have mig til at paatage mig Directionen over en vis af ham foreslaaet Indretning, som vel i sig selv var ønskelig, men som blev taget af ham paa en alt for stor og vidtløftig Fod, da det altid er sikkerst, at begynde med der Smaae,

(e) Dersom nogen tænker, at dette er skrevet i sil« dige Tider, da kan han let blive anderledes herom overbeviist ved at læse fra p. 168 til 170 i den anden Tome tredie Stykke af de Tronhiemste Samlinger, som er udkommet 1763.

15

hvortil kom, at Projektmagerens Indsigt kom mig heel tvilsom for, og hans Løfter vare alt for store og prægtige. Nu ligger og hans Indretning i der sidste Aandedræt, efter at den haver kosted mange tusinde Rixdaler, og ei bragt noget ind (f). Paa saadan Maade fordrives Oeconomien ved at drive den, Folk skrækkes fra at sætte Deres Penge i nye Indretninger, Frøgt og Mistillid opvækkes, Manufacturers og Commercens Død foraarsages, og Oeconomien, som skulde berige Landene, forarme dem.

Det er ei nok at almindelige Regler ere en Oeconomo bekiendte, han maa og vide Specialia om det Land, hvorpaa disse Regler skal anvendes, og hvor fornødent der er ar de første undertiden indskrænkes, som for Exempel: I den offentlige Oeconomie er ingen større Hoved-Regel end Folkets Formerelse. Naar nu en Oeonomus ei vilde gjøre andet, end opmuntre til Giftermaal, afskaffe de Paalegger som ere lagde paa Gifter-

(f) Dette Project var om Salpeter-Værkers Oprettelse i Norge ved Havkanten, hvor dog neppe retskaffen Salpeter kan tilveyrbringes, men vel got ordinaire Salt, hvis Tilvirkning er dog enten for kostbar, eller og for ødeleggende for de faae paa de Kanter værende Skove.

16

maal, sætte Præmier ud for dem, der gifte sig tilig, der avle fleest Børn, tage fremmede Colonister ind i Landet, og aldeles ei sørge for eller bekymre sig om, hvorfra disse mange nye Borgere engang i Tiden skulde faae deres Naring, saa vilde han vel for det første skaffe mange Folk til veye, men de fleste af dem vilde blive Løsgjængere, Tyve og Skiælmer, og mange nødes til at gaae ud af Landet, som følgelig ei vilde blive rigere og mægtigere, med mindre nogle hundrede Berlere, Tyve og Skiøgger flere end tilforn bør ansees for en stor Herlighed, da det dog er klart at mange onde og unyttige Borgere gjøre ei et Lands Styrke, men mange gode og nyttige. Og siden jeg paa nærværende Tid opholder mig i Norge, og jeg har Aarsag til at ansee dette Land paa en vis Maade for mit andet Fæderneland, saa agter jeg i det øvrige af denne Afhandling, al læmpe fornemmelig mine oeconomiske Betragtninger paa bemældte Rige.

Da dette Land ligger saa langt imod Norden, saa lærer Fornuften at Climaten der maa være temmelig haard; hertil kommer at Landet ligger meget høyt og er fuldt af Fiælde. Erfarenhed lærer, at saadan høy Beliggende, gjør endda Luften langt umildere end et Lands nær Lægd ved Polerne.

17

Pyreneeerne og Alperne tiene herpaa til Beviis, og end meer Andes i Peru, hvilke, endskiønt de ligge i meget varme Lande, dog ere rakte med en ævig Sne. Heraf flyder at Agerdyrkingen er meget besværlig i Norge, thi Sneen ligger paa mange Stæder saa langt ud paa Foraaret, at Indvaanerne maa for at komme til at pløye, mulde den, som de kalde det, der er komme Jord eller Muld paa den, hvilken tærer Sneen. Ved det Landet er fuldt af Steen, saa ere paa mange Stæder Agrene opfyldte med saadan Mængde af temmelig store Steene, thi de smaae vil jeg ei tale om, saasom de snarere gavne end stade, hvilken fornemmelig kan sees paa Hedemarken, at Pløyingen derved gjøres temmelig besværlig, thi de maa enten ved Mande-Magt røddes af Veyen, eller og, om de ere alt for store, sprænges med Krud.

Disse Besværligheder møde mest naar nye Land skal optages, ey at det jo haver været ligesaa tilforn i de lange dyrkede Agre, men vore Forfædre have reddet Vanskelighederne der af Veyen. Hertil kommer,, at naar den øverste Jord er breven ved Plougen omvendt, saa møder ofte Bierg, hvilken naar det er Skalle-Bierg, som det her kaldes, kan med Ører og Kiler lade sig flække, ligesom en Art af Skiæver, og føres bort. Men i dens

18

Sted maa man være betænkt paa at kiøre Sand, Jord eller Myr did, paa det at Ageren kan faae sin behørig Dybde, saa at Plougen kan gaae igiennem uden at støde an paa Field. Imidlertid er dog Jorden paa de fleste Stæder ei ret dyb, hvilket, tilligemed de høye Bierge og trange Dale, foraarsager, at dersom Heden her vedvarer i 14 Dage efter hinanden, staaer Agermanden Fare for at see sit Haab beskiammet, og Kornet at svie af, eller skinne bort, som det her kaldes. Ofte falder saadant misligt Veir ind med Kulde, heldst om Høsten i Augusti Maaned, naar Kornet skal modnes, at det, fornemmelig i Marke-Bøygderne (g), reent bortfryser. De stakkels Folk maa da bruge Brød af Furre-Bark, malet til Meel. Indvaanerne af endeel Bøygder, som ere meest Kulde og Frost underkastede, blive derfor ved, endog i de beste Aar, at spise Brød, som er tillavet af halv Korn, og hald Furre-Meel, paa det de ei skulle være gandske uvante til det sidste, naar Nøden tvang dem til at bruge det.

Naar hertil legges vor korte Sommer, saa at man ei kan begynde at pløye før midt

(g) Marke-Bøygder ere de beboede og dyrkede Egne, som ligge til Fiælds, men dog ei alt for høyt oppe, thi der vil slet intet Korn vore.

19

eller sidst i Aprili, ja mange ej før hen i Majo, og alt det nødvendige Arbeyd som maa forrettes til Septembers Udgang, saa seer enhver hvor liden Tid Bonden i der mindste har til at optage nyt Land; ei at tale om at mange Bønder derhos drive Fiskerie, giøre Brug til Berg-Værkerne, hugge i Skoven, brænde Kul, Tiære & c., hvilket altsammen udfordrer Arbeyd, saa at de synes ligesom at have en Ret til iblant at paastaae nogen Hvile.

Hertil kommer at de fleste Stykker ej kan optages, uden med overmaade stort Arbeyde og Vanskelighed. Mange Høyer og Skarper ere meget ufrugtbare, betakte med Mosse, hvorunder strax findes Fiæld. Naar man nu med Møye haver pløyet Mossen op, og væltet den om, kiørt bort af Stenen, og ført Jord, Myr og Møg op igien, som ei allevegne kan faaes, saa maa maa inden en kort Tid have samme Arbeyd igien, thi Regnen skyller bestandig Jorden bort, og fører den ned i Dalene hvor Bække og Elve fast altid findes, der drage af med den til Haver. I Dalene er vel Jorden noget bedre, dog findes det utallige Myrer, som enten have afløbe eller ikke. Have de ikke Afløb, da kan de neppe blive anderledes end de ere, og da falder intet ander paa dem, end lidet og grovt Græs. Have de Afløb, da kommer

20

det an paa, om Myren er rød eller sort. Den første er udelig, og kan i det mindste ei uden alt for stor Vanskelighed og Møye blive god. Den anden derimod lader sig, behandle, skjønt ei uden Besværing.

Dersom de som beboe Gaardene, ej ere Bønder, og derhos besidde Midler, da ere de best i Stand til at forbedre deres Gaarder. Imidlertid koster det dem dog meget, og langt meer end i Dannemark, thi da alle Folk ere her fuldkommen frie, saa kan intet Arbeyd her faaes gjort uden for Betaling, og ingen Mand bekommes ringere end for 20 til 24 Skilling om Dagen. Jeg siger dette ikke for at ophøye Dannemarks Tilstand for vores, Da jeg anseer denne Frihed for Norges fornemste Lyksalighed, men kun for at vise, hvor bekosteligt det er her (h) at forbedre Jorden. En Fordel have de Jorddrotter, hvis Gaarder ligge tæt ved Byerne, i det de kan faae mere Møg, da de som ligge langt borte maa lade sig nøye med hvad de kan samle paa deres egne Gaarder. Heraf, og ved der Høe er i saadan høy Priis i Byerne, kan man begribe, hvi saadan Avls-Gaard betales gemeenligen 4 til 5 gange saa dyrt som en Bonde-Gaard. Paa mange

(h) Forstaae for Folk der ei ere Bønder.

21

Avls-Gaarder holdes bestandig Huusholdning, og boe desuden 3, 4, 5 ja flere Huusmænd, som Eyerne nødes til af have, for at have nogle Arbeyds-Folk de kan være vis paa. — Heraf sees at Avls-Gaardene (dog taler jeg ei om dem Bønderne have, som ere til stor Skade) saa langt fra hindre Folkets Formerelse og Jordens Dyrkning, at de snarere befordre begge Deele; thi naar gemeenligen kun een Familie fødes paa en Bonde-Gaard, saa fødes derimod, som jeg forhen sagde, 4 til 5 Familier paa en Avls-Gaard, og hver af visse Huusmænd har sit Stykke Jord, som visselig bedre dyrkes end om der ingen Huusmand sad. Om derfor Eyeren af en Avls-Gaard end var en Mand Uden Principier, ingen Patriot, og ei havde mindste Indsigt i det almindelige Beste, saa vilde han dog uformærkt befordre der sidste, ved at befordre sit eget. Thi da der er hans Fordeel, at have de fornødne ArbeydsFolk, sætter han følgelig Huusmænd, og befordre derved baade sit eget og Landets Gavn. Det er altsaa langt fra at Avls-Gaarder burde betynges med flere og nye Paalæg, at man tvertimod burde søge at opmuntre deres Eyere, ligesaavel som alle andre Opsiddere i Landet, snarere ved Belønninger end nedtrykke dem ved Udgifter. Enhver seer ogsaa lettelig, med hvad Føye slige Avls-Gaarder

22

kaldes øde Gaarder, et Prædicat som opvækker en slet Tanke, og Formodning at det maa see ud paa dem, som i Grønland. Det var at ønske, at heele Landet var fuldt af saadanne øde Gaarder. Det er langt i fra at jeg skriver dette, fordi jeg selv haver Avls-Gaarder, da jeg gierne, siden Gud har sat mig i gode Omstændigheder, er bered til at betale alle saadanne og end flere Afgifter, naar mine Medborgere, som ei taale det, kun derved kunde befries, og ei Landets Flor, Velstand og Forbedring hindres.

Jeg sagde tilforn, at man ei kunde pløye hos os førend in Aprili. Min Avls-Gaard ligger omtrent een halv Miil fra Tronhiem og tæt ved Søen, hvor Sneen i det mindste 14 Dage gaaer af før op i Markene. Der blev 1757 først begyndt med at pløye den 7 May; 1758 den 28 April; 1759 den 7 May; 1760 den 6 May; 1761 den 27 April; 1762 den 10 May. Pløyningen og Saaningen varede 1757 tilden 21 May; 1758 til den 18 May, da man fra den 29 April til den 5 May maatte holde op, formedelst en Mængde Snee som faldt; 1759 til den 19 May; 1760 til den 23 May; 1761 til den 9 May. Naar dette er færdig har man nok at bestille med at sætte Giær-

23

der, og andet saadant, som hvert Aar falder for. Vel kunde Steen-Giærder paa sine Stærder sættes, men det er baade bekosteligt og besværligt, og paa mange Stæder, hvor der ere Myrer, kan de umelig staae. Siden skal Høet indsamles. Dermed begyndres paa min Gaard 1757 den 21 Julii, og blev til Ende bragt den 18 Augusti; 1758 den 19 Julii, og til Ende den 9 Augusti; 1759 den 23de Julii, og til Ende den 17 Augusti; 1760 den 21 Julii, og til Ende den 20 Augusti; 1761 den 14 Julii, og til Ende den 7 Augusti. Neppe har man Høet inde førend man maa tage fat paa Kornet, som her ei afmeyes med Lee, men afskiæres med Segl, formedelst de mange Ujævnheder som her forekomme, og paa det intet skal spildes, men hvorved Indhøstningen gaaer langsommere end i Dannemark. Hermed begyndtes paa min Gaard 1757 den 18 Augusti, og blev til Ende bragt den 26 September; 1758 den 21 Augusti, og til Ende den 12 September; 1759 den 1 September, og til Ende den 25; 1760 den 21 Augusti, og til Ende den 12 September; 1761 den 11 Augusti, og til Ende den 31. Imidlertid og siden holdes paa naar Leylighed gives at løve Træerne, der er at plukke Løven af visse Træer, nemlig Silje, Røn og Older eller Elle, hvis Blade Crearurene

24

gjerne æde, og som man maa gjøre paa det Høet kan strække til i fald Baaren imod Formodning skulde blive meget lang, da andre som ei have Høe nok, og et løvet, eller maaskee ei have Løv-Træer, nødes til at skafve, det er pille Barken af Træerne og give Creaturene. Smaa Crearure faae Furre-Barken, og Heste samme Bark malet til Meel, men Kiøer og Oxer Aspe-Bark. Naar Kornet er inde, da har man egentlig først nogen Tid til at rydde op nye Land omtrent i der halve af September og i October.

Da Jordskorpen her er saa tynd, og gemeenligen under den findes Steen, blaa Leer, Grus og sielden Sand, guul Leer eller Mergel, saa kan man ei her pløye dybt, langt mindre mange Gange efter den nye fortreffelige Maade, fom Tull og Du Hamel have i Engelland og Frankerige opfundet, hvilket vel vor store Folke-Mangel desuden ogsaa forbyder os. Giødning bliver altsaa er af de fornemste Midler hvorved vore Agre kan forbedres. Er der altsaa overalt sandt, saa er der fornemmelig sandt hos os at Engen er Agerens Moder. Men for at faae megen Gioüning maa man holde mange Creature, og for at holde dem maa man lade et tilstrækkeligt Stykke ligge i Græs, paa det man der kan avle saa meget Høe, at man

25

er i Stand til at føde sine Creature Vinteren over, som hos os er baade stræng og lang, thi Creaturene kan umelig her omkring Tronhiem komme ud førend i Aprili i det tiligste, og ej heller gaae længer ude end til sidst i October i det sildigste. Altsaa maae De i Det mindste staae uophørlig inde i 6 Maaneder. Og de som lave Creaturene gaae ude i Aprili gjøre det af Nød, og ere gemeenligen flette Huusholdere, thi de maae da gaae i deres Eng, hvorved Græsset afbides imedens det er smaat, og dets Væxt følgerig hindres. Thi Udmarkene ere siælden saaledes beskafne, at Creaturene der førend i Mayo kan finde mindste Føde, ved Der Jorden er der almindelig slet, og med Gran bevoxet, samt fuld af Myrer og store Stene. Nogen kunde vel herimod indvende, hvorfor man ej legger Vind paa at forbedre Udmarkene. Jeg svarer herpaa, at hertil udfordres store Kræfter og megen Tid, at Rom ei blev bygt paa een Dag, og at, da De fleste ei have Giødning og Arbeyds-Folk samt Tid nok for rettelig at dyrke Gaardernes egne Marker, saa er der ubilligt at fordre af dem, at de skal forbedre Udmarkerne. Desuden ere de fleste Udmarker tilfælles (i).

(i) Hvorfore det var at ønske, at de kunde alle efterhaanden blive adskilte, og hver faae sin Udmark for sig.

26

Dog ere der og mange som have gode Udmarker, og for dem gaaer det endda an, at lade Creaturene komme ud sidst i Aprili. De som have Sætere kan gemeenligen ei lade deres Creature komme der før i Mayo. Jeg lader aldrig mine Creature gaae ud før i Mayo, og aldrig sildigere ude end til sidst i October, undtagen 1761, da de ei bleve tagne ind førend noget hen i November, men bemeldte Aar var i alle Henseender et rart og usædvanligt Aar. Men hvor nødvendigt det end er, at holde mange Creature, saa maae man dog tage sig vel vare for ei at holde flere end man vel kan føde, og for at føde dem vel baade Sommer og Vinter, maae man foruden Marken ved Gaarden, hvorfra Vinter-Forret skal tages; have en god Udmark eller Sæter, hvilke sidste, saasom de altid ligge høyt til Fiælds og til Marken, ei ere tienlige til andet, helst hvor de ligge meget høyt, som i Guldbrands-Dalen.

Paa Røraas, som ligger meget høyt, saae vel endeel velhavende Folk aarligen Korn, men aldrig for at faae det moden, da det siælden bliver halv moden og faaer Kierne, men alene for Halmens skyld; og maae de endda saae i smaae Dale, hvor der er Lye, og paa Bakker der vende imod

27

Morgen- og Middag-Solen. Jeg, som har en meget slet Udmark, kunde ei føde 13 store Creature, 3 Heste og 7 Faar, som er alt det Boeskab jeg for nærværende Tid holder, dersom jeg ei havde en anden Gaard,

i hvis Udmark Creaturene en Tid af Sommeren gaae, og dog ligger min Gaard for

2 Spand og 12 Marklaug. Intet Indfald kan derfor være skadeligere og tilligemed unyttigere for vort Land end det at borttage Sæterne, allerheldst der paa endeel Stæder er kun liden duelig Jord til Ager, saa at Bonden der maae leve af Fæe-Drift, hvilken, om den ham betages, maae han enten svælte ihjel, eller og forlade sin Bopæl.

Hvor seent Væxterne her fremkomme, og følgelig ogsaa Græsset, kan sees af følgende smaa lagttagelser, som jeg i Aaret 1758 gjorde paa min Gaard Den 9 May saae jeg Blomsterne paa Tussilago, Viola Tricolor i Flor, Bokke-Blade fremspirede, Caltha palustris stod i Knop, Blomsterne paa Poppel-Piil og Silje vare udbrækkede, i Haugen begyndte Abrotanum og Tanacetum Crispum at vise sig, det var og saa meget at Narcisser og Martagon viste sig over Jorden. Den 11te var Caltha palustris udbrækket; Rønne- og Birke-Blade begyndte at vise sig, og Heggen-Træ, Silje, Vi-

28

dier, Ribs, Solbær, Stikkelsbær, Rosen-Torne vare og nær ved at udbrede deres Blade; de gule enkelte Auricler vare i Flor, Blomsteret paa Acorus var synlig skabt. Den 18de saae jeg i Flor Senecio og Ranunculus, og et Kirsebær-Træ fuldt af Blomster. Den 31te vare Acorus, Lilium Comvallium, Acetosa, Nat-Violer, Carum i fuld Flor. Men det tiligste Blomster som jeg saae var Anemonoides paa Gaarden Stavne den 8 May. Vel vil jeg ikke nægte, at der jo paa et og andet Sked kan før have været Blomster i Flor, paa Stæder nemlig, hvor Sneen for sine Aarsager gaaer tilig af, og hvor Solen staaer stærk paa. Saaledes haver jeg siden fundet et fugtigt Sted paa Kalvskindet tæt ved Byen, hvor Tussilago i Soelbakken ved Elven kommer meget tilig frem. Jeg fandt den der i Blomster 1759 den 2 May, 1760 den 23 April, 1761 den 15 April, og 1762 den 3die May. Ja 1757 den 12 April fandt jeg paa Steenbierget i en Sprække en Art af Saxifraga i fuld Blomster (k).

(k) Forskiællen imellem Kiøbenhavns og Tronhiems Clima kan sees af følgende Optegnelse: 1766 den 10de Martii, begyndte Græsset her i Kiøbenhavn at spire op; den 20de var Crocus i Flor; den

29

Men nu at komme til Ageren igien, som jeg har forladt, da er det, som jeg tilforn

3die April var Volden temmelig grøn; den 10de blaae Violer i Flor; den 16de Hyld udslaget; den 28de Torne, Firsken, Castanie-Træer udslagne den 5te May Linde-Træer udslagne. 1767 den 4de April var Crocus i Flor; den 11te April Mark og Vold temmelig grønne, og Hepatica nobilis i Flor; den 25de Tussilago; den 26de blaae Violer, Firsken i Blomster; den 12te May Auricler i Flor; den 16de Bøgen udslaget; den 22de Kirsebær-Træer fulde af Blomster; den 25de Linden grøn; den 2den Junii Eegen. 1768 den 16de April Crocus i Flor; 23de Firsken i Blomster, blaae Violer; 4de May Castanie-Træer grønne; 9de Kirsebær-Træer udslagne; 10de Auricler; 18de havde Kirsebær Blomster; 23de Linden grøn; 31te Eegen grøn. 1769 den 4de April var Volden brav grøn; 5te Crocus i Flor; 8de blaae Violer; 29de Abricos-Blomster i Flor; 1ste May Castanie-Træer udslagne. 1770 den 22de April Crocus og Hepatica i Flor; 27de blaae Violer; 10de May Volden gandske grøn; 16de Firsken og Abricoser i Flor; 17de Kirsebær ligeledes, Bøgen udslaget; 19de Auricler i Flor; 25de Linden grøn. Heraf kan sees at Forskiællen er om Foraaret ei nær saa stor, som man kunde og burde vente.

30

har sagt, en stor Fordeel, naar Gaarder ligge nær ved Byen for Giødningens skyld, som da om Vinteren paa Slæde kan føres did ud. 1757 kiørte jeg fra Byen til min Gaard 301 Læs; 1758, 221 Læs; 1759, 220 Læs; 1760, 300 Læs; 1761, 200 Læs, og 1762, 237 Læs. Desuden har og mange Gaarder ved Søen beliggende den Fordeel at kunne, naar Veiret driver Tanget paa Landet, betiene sig deraf. Saaledes fik jeg 1757, 96 Læs Tang; 1758, 200 Læs; 1759, 231 Læs; 1760, 396 Læs; 1761, 330 Læs, hvilken naar den bliver sammenbrændt med Møg, er meget god til Ageren. Men hvor megen Flid der end er anvendt paa denne Gaard, nu næsten i 50 Aar, saa kan man dog ei mærke, at den forbedrer sig sønderlig, ja man har Møye ved at hindre, at den ei skal aftage, thi baade er Jorden slet, og desuden flyder den liden gode Jord, som er der aarligen, bort med Regnen, ved det at Gaardens Beliggende er hængende ned ad til Søen og til Bækken. Følgende Liste viser, ar Gaarden (1) uagtet al Flid ei har forbedret sig, og uagtet al jeg og hist og her har ladet bortrødde Stene, Busker og unyttige Træer.

(1) Hvis Navn er Grilstad.

31

I Aaret 1757 fik jeg der 124 Las Høe, hvert Læs beregnet omtrent til 14 Voger, og da een Bog er 36 Pund, saa kan hvert Læs ansees for at have veyet 504 Pund; 1758 fik jeg 127 Læs; 1759, 131 Læs; 1760; 115 Læs, og 1761, 106 Læs. Det Aar 1761 havde vi den hedeste og beste Sommer, som jeg har fornummet til her oppe, men derved, og formedelst Mangel paa Regn, skinnede just Græsset af. Hvad Korner angaaer, da lod jeg 1757 saae 3 Tønder, 1 Quarter, 1 Skiæppe Byg, og fik igien 13 Tønder god Byg tienlig til Sæd, 4 Tønder 2

Qvarter middel Slag , og 2 Tønder 2 Qvarter let Byg, tilsammen 20 Tønder, følgelig omtrent 6 Fold; Himmel-Byg 2 Qvarter 1 Skiæppe, som bragte ud igien 4 Tønder god Himmel-Byg, og 1 Tønde,

1 Skiæppe læt, følgelig noget over 8 Fold; Vinter-Rug 2 Qvarter, hvoraf man fik igien

2 Qvarter god Rug, og 1 Skiæppe let Rug, følgelig mindre end der var udsaaed. Overalt er denne Sæd hel mislig paa fugtige Stæder, thi falder en stræng Vinter ind, da kan den læt enten gandske eller tildeels fryse bort; Havre 15 Tønder 2 Qvarter 1 Skiæppe, og Producten var 32 Tønder 2 Qvarter god Havre, 17 Tønder 1 Qvarter middel Slag, og 9 Tønder 2 Qvarter 1 Skiæppe let Havre, tilsammen 59 Tøn-

32

der 3 Skiæpper, altsaa ikke fuldt 4re Fold; Polsk Havre 1 Tønde 2 Qvarter, som formerede sig til 7 Tønder 3 Qvarter god Havre, og 3 Tønder 1 Qvarter læt Havre, tilsammen 11 Tønder, følgelig noget over 7 Fold. I det Aar 1758 var Udfaldet saaledes; saaed 2 Tønder 5 Skiæpper Byg; bekommet 15 Tønder, 1 Skiæppe god Byg,

6 Tønder 3de Skiæpper middel Slag, 3 Tønder 1 Skiæppe læt tilsammen 24 Tønder 5 Skiæpper, noget over 9 Fold: 4 Skiæpper Himmel-Byg, bekommet 4 Tønder 1 Skiæppe god, 1 Tønde læt, tilsammen 5 Tønder 1 Skiæppe, lidt over 10 Fold: Vinter Rug 2 Skiæpper, bekommet 2 Tønder 2 Skiæpper god, og 1 Tønde læt, tilsammen 3 Tønder 2 Skiæpper, følgelig 13 Fold: Havre 14 Tønder 1 Skiæppe, faaet 37 Tønder 6 Skiæpper god, 20 Tønder 1 Skiæppe middel Slag, og 10 Tønder 6 Skiæpper læt , tilsammen 68 Tønder 5 Skiæpper, altsaa næsten 5 Fold: Polsk Havre 1 Tønde, faaet 3 Tønder god, og 1 Tønde 6 Skiæpper læt, tilsammen 4 Tønder 6 Skiæpper, saa nær 5 Fold. 1759 forholdt det sig saaledes: Byg 4 Tønder 3 Skiæpper, faaet noget over 6 Fold, at jeg skal forkorte dette for ei at falde Læseren besværlig: Himmel-Byg 4 Skiæpper, noget over 5 Fold: Rug 2 Skiæpper 6 Fold:

33

Havre 10 Tønder 2 Skiæpper ikke fuld 4 Fold: Polsk Havre 1 Tønde 6 Skiæpper, lidet over 7 Fold. 1760 faldt det saaledes ud: Byg 3 Tønder 6 Skiæpper, noget over 6 Fold; Himmel-Byg 4 Skiæpper, lidet over 3 Fold: Vinter-Rug 2 Skiæpper, fik intet uden Halm igien: Havre 14 Tønder 2 Skiæpper, imod 4 Fold: Polsk Havre 2 Tønder 2 Skiæpper, næsten 3 Fold, Dette Aar var meget slet, og stode Marke-Bøygderne Fare for et Uaar. Man fik paa de fleste Stæder ei alene lidet men endog slet Korn. 1761 var saaledes: Byg 4 Tønder ; Skiæpper 6 Fold: Himmel-Byg 4 Skiæpper 5 Fold: Vinter-Rug 3 Skiæpper 4 og en halv Fold: Havre 13 Tønder 3 Skiæpper 2 og en halv Fold: Polsk Havre 2 Tønder 6 Skiæpper, noget over 5 Fold. Enhver seer heraf, at Gaarden har i de sidste Aar ei forbedret sig, hvilket dog fornemmelig maa tilskrives det slemme Veirligt. 1761 faldt paa de fleeste Stæder her i Stiftet lidet Korn, men næsten overalt meget got.

Det er dog langt i fra at jeg paastaer, at alt Landet kan regnes efter min Gaard, thi mange ere slettere, og mange ogsaa bedre (m); imidlertid tænker jeg dog, at man

I heraf

(m) Saaledes blev Lade-Gaard ei langt fra Tronhiem, hvor de gamle Jarler havde boet, næsten

aldrig

34

heraf kan gjøre sig et nogenlunde Begreb om denne Egn's Beskaffenhed, thi paa andre Kanter i Norge har det sig meget anderledes, ei alene hvad Agerdyrkning og Fædrift anbelanger, men endog i alle andre oeconomiske Ting, hvorfor det var fornødent, naar dette Land ret skulde kiendes, at der i er Collegium i det mindste vare 17 Nordmænd, 5 af dette Stift, 3 af Bergens, 3 af Christiansands, og 6 af Christianiæ, thi den som forstaaer Oeconomien af en District, kan derfor være gandske blind i Oeconomien af en anden, og altsaa fremkomme med Projecter, som heel vel kan være tienlige for den Egn, han kiender, men aldeles utienlige for Resten af det gandske Land, som han dog med al Magt vil have at skulle rette sig derefter.

Ingen Sag er vissere end at Agerdyrkingen og derhen hørende Handteringer er

aldrig gjødet, og bar dog altid Korn. Hvad Køer angaaer, da give de kun lidet, men desto kraftigere Melk udi Norge. Paa den beste Sommers Tid kunde jeg ei have mere end 4 til 5 Potter

daglig af en Koe. Paa Søndmør kan en Koe give 6 Potter om Dagen , og omtrent det samme, i det højeste 8 til 9 søndenfields. Paa Dofrefield haver jeg bekommet Koe-Melk der var ligesaa feed som Faare-Melk

35

Staternes fornemste Styrke, og et utømmeligt Væld af Rigdom, borgerlig Lyksalighed, Folke-Mængde, og duelige, flittige og nyttige Menneskers Frembringelse, som altid føde alle andre, og i Krig best tiene til at

forsvare dem, saasom de have sunde og hærdede Legemer.

Det er og unægteligt, at saa meget Korn ei falder i Norge, som Indvaanerne forbruge. Ved Tronhiems Toldstæd, at jeg nu alene skal holde mig til Tronhiems Stift, blev alene i Aaret 1758 indført for 39250 Rixdaler Korn og 12900 Rixdaler Malt, foruden hvad der i samme Aar er bleven indført i Christiansund, Molde, til Nordlandene fra Bergen, som har faaet det altsammen udenlands fra, og til Finmarken fra Dannemark. Efter denne Beregning kan man i det mindste fastsætte, at Norge behøver aarligen udenlands fra for 3de Tønder Guld Korn. Saa længe derfor Agerdyrkningen ei er bleven bragt saa vidt, ar Norge kan føde de Indvaanere, den allerede har, er det vel neppe got at tænke for meget paa Folke-Formerelsen, thi om Tiderne faldt saaledes ind, ar Dannemark blev nødsaget til at forbyde Korns Udførsel til Norge, og Engelland og andre Lande, hvorfra vi her Nordenfields faae det meste Korn, paa samme Tid enten for Krig eller

36

andre Aarsagers skyld, ligeledes forbød Korn-Udførselen, saa maatte jo nogle tusinde Men- ' nesker i dette Land døe af Hunger, og om Kiøbmændene havde Forraad Kornet i det mindste stige til en utaaelig Priis. Denne Nærings-Mangel foraarsager derfor ogsaa, at aarligen endeel Personer forlade deres Fæderne Land, og berige fornemmelig Holland med de beste Søefolk, hvilket dog fornemmelig skal skee fra Christiansands Stift. Skulde Uaar derhos indfalde, da er min Pen for svag til at beskrive de elendige Følger, som deraf vilde flyde. Hvor rasende altsaa den maa have været, der foreslog at Agerdyrkningen reent skulde ophæves i Norge, og bemældte Rige tage alt sit Korn fra Dannemark, kan enhver Fornuftig læt heraf slutte, da Agerdyrkningen her ei ved nogen Ting maae standses, men snarere ved alle optænkelige Midler opmuntres og forøges.

Imidlertid kunde Korn-Indførselen meget formindskes, dersom Grændser bleve satte for den skadelige Brændeviins-Drikken, thi det meste Malt forbruges til at brænde dette Gift, hvoraf i Aaret 1758, foruden Maltet, som mest hertil forbrugtes, desuden udenlands fra blev ved Trunhiems Toldstæd indført for 6570 Rixdaler. Naar man hertil legger, ar Bonden forøder saa meget af

37

sit eget Korn paa dette Snaus, og derved nødes til at kiøbe fremmed Korn i Byen, saa tør jeg næsten forsikre, at Norge maaskee ei behøvede noget Korn udenlands fra, dersom Brændeviin kom reent af Brug, undtagen maaskee Finmarken, og de nordligste Deelee af Nordlandene, hvor hidindtil Agerdyrkningen ei har været i sønderlig Brug, maaskee meer af forudfattet Mening end af Nødvendighed. Da vore Forfædre saa længe have været Brændeviin foruden, og dog været friske og sunde, faaret lige saa meget til Skibs, og lagt ligesaa meget paa Fiskerie, som vi, thi paa Søen er det just at Brændeviins-Patronerne erklære dens Brug uforbigiængelig fornøden, saa er det jo heraf klart, at vi og kan undvære den. For omtrent 200 Aar siden var Brændeviin ei til, og det er ei meget over 100 Aar, at den er kommet i stærk og almindelig Brug. Udi et Stykke af de Svenske lærde Tidender for 1761, læste jeg et Forsvars Skrift for Brændeviin, hvorudi dets Nytte og gode Virkning fornemmelig berømmes paa Creaturene, særdeles paa Sviin. Samme Svine-Argument betiene de her værende Brændeviins-Patroner sig ogsaa af. Men det er aabenbar, at Flesket bliver ei nær saa got af Malt, som af Korn, og følgerlig kan endeel af det Korn, som bruges til Brændeviins-

38

Brænden, anvendes til at give Svinene, og derved endda meget spares, thi det meste Korn, forvandlet til Brændeviin, gaaer dog i de tobenedes Sviins Halse. Sin Afhandling slutter bemældte Svenske med det bekjendte Vers: Vina bibunt homines, animalia cetera lympham. Naar man seer saadan Slutning, har man ei nødvendig at læse og igiendrive slig Afhandling, thi den er ventelig skrevet alene for Tidsfordriv, ligesom Tobaks-Discoursen. Brændeviin ødelegger ei alene vort Korn, men endog vore Legemer; den forkorter vort Liv, svækker vor Sundhed, betager vim Generationis, forvirrer vor Forstand, gjør os uduelige til alle Ting. Dette have de Viseste iblant det viseste Folk Engellænderne nemlig, uimodsigeligen lagt for Dagen. Hele Folk i Nord-America ere allerede uddøde, og andre paa Veyen ar uddøe ved denne dødelige Drik (n).

(n) Det er derfor beklageligt, at Brændevinet, hvis Brug man havde begyndt at indskrænke, er siden bleven gjort til et Regale hos os, endskiønt dets Brug er saa høyt skadeligt ei alene Moraliter, men endog Politice. Herudi er det ei got at følge Ruslands Exempel. Dyd, Sundhed, Folke-Mængde, Overflødighed af Korn, vedvarende og sikre indkomster bør doa dog vel ansees høyere end en lumpen og ringe Penge-Fordeel for en kort Tid.

39

Men, vil maaskee nogen indvende, siden vi herudi skal følge vore Forfædres Skikke, bør vi da følge dem i alt, er det ei tilladt at forandre Levemaaden i noget, særdeles i Mad og Drikke. Pergis pugnantia fecum & c.

Vi bør følge dem i det de have Ret i, og med Glæde imodtage alt nyt, som er got og nyttigt. Brændeviin er et Medicin; saa længe den ei findes uden paa Apotheket er den god. Forsøg engang at gjøre til din almindelige

Kost Essentia Amara og Pulver Vitalis. Du leer, da der dog i ingen Maade er latteligere end hver Dag at drikke Brændeviin, og man, naar Menneskets Ustadighed og Bizarrerie overveyes, ei kan nægte, at det jo er mueligt, at ovenmeldte Ting engang kunde blive en almindelig Føde og Drik. Den gemeene Mand hænger formedelst Vane og Mangel af Indsigt ved Brændeviin, men jeg tør sige, at næsten alle, der ere noget over den gemeene Mand, have ingen anden Aarsag til Brændeviins Forsvar end deres egen Fordeel. Hvo vil tvile paa, at Kiøbmanden berømmer Brændeviin, fordi han derved vinder mangen god Skilling, og andre, der ei ere Kiøbmand, fordi de dog derved paa anden Maade have deres Fordeel.

40

Men hvor ønskeligt det end var, at Brændeviin paa engang kunde afskaffes, saa dog, siden jeg anseer Langsomhed for en fast og urokkelig Hoved-Regel i alle Anstalter, der skal giøres i Henseende til Landenes indvortes Beskaffenhed (o), og desuden en sund Politique forbyder aldrig at støde et Folks Hoved-Character, som hos de Norske bestaaer i Frihed, saa anseer jeg det for best at begynde med at legge en anseelig Told paa Brændeviin, hvilken man siden Aar for Aar kunde forhøye, saa at der tilsidst gaves i Told for een Potte Dansk Brændeviin 1 Rixdaler, og for 1 Potte Fransk Brændeviin 2 Rixdaler, undtagen den som forbrugtes paa Apothekerne. Men for at forekomme at ei under det Navn andet skulde indsniges, saa maatte ingen Apotheker understaae sig at udlevere noget Brændeviin uden efter

Medicorum og Chirurgorum skriftlige Recepter

og Requisitioner, og desuden maatte ved hvert Aars Slutning skee Randsagning hos dem om de ei havde meer Forraad end de virkelig burde have efter Told-Bøggerne, og

(o) De som ei tage denne Regel i Agt, nødes til ideligen at forandre det de selv have gjort, en Ting hvorved ingen vinder »den Avisskrivere og ørkesløse Folk, som formedelst Mangel paa Forretninger spørge: Hvad nyt?

41

Forbrugelsen, og denne Randfagning maatte skee uformodentlig og uden at vare fastsat til nogen vis Tid, tbi ellers kunde de stikke Brændevin af Veyen. Hver Apotheker, som bcfandtes at have handlet imod Forordningen, skulde uden al Naade miste sit Privilegium. Skeede ei disse Indretninger, da vilde Aporhekerne selv blive Kromand. Men da Brændeviin og andre slige spiritueuse Sager ogsaa bruges til Chymien, til at konservere Naturalier i, og andet saadant, saa burde og fremvises skriftlige Requisitioner fra dem der forlangte Brændeviin til saadant Brug. Der forstaaer sig, at Qvantitæten altid maatte navnes i alle Requisitionerne. Men da Brændeviin tæres, saa vilde man altid sinde mindre i Behold, end der virkelig burde vare efter Told-Bøggerne og Requisitionerne; derfor maatte efter de kyndigste Medicorum og Phycorum Raad og Overveyning fastsattes saa tilstrækkelig en Regel, hvor meget Brændevinet i er Aar tæres efter Proportionen, at man kunde være vis paa ei at straffe en Uskyldig, thi denne Regel er ævig og uforanderlig, at det er bedre at alle skyldige gaae ustraffede hen, end at een reneste Uskyldig straffes. Om man derfor satte: at en halv Tønde tæredes hvert Aar bort af een heel Tønde, saa troer jeg ei at det var mueligt meer at gjøre Apo-

42

thekerne herudi nogen Uret. Lad være at nogen Underslæb skeede, saa kunde den dog ei være af Betydenhed i saa ringe Qvantitæt, og overalt var der dog bedre at nogen Underslæb skeede, end at man skulde staae i Tvil om, og have en urolig Samvittighed for at have maaskee straffet en Uskyldig. Al Brærnveviins-Brænden i Landet skulde aldeles forbydes, og den som overbevistes at have handler herimod, dømmes uden al Naade til ervig Fæstnings-Arbejde (p).

Jeg tilstaaer at udi alt der her af mig fremførte er en temmelig Tvang, som jeg gjerne ønskede ar maatte være borte, men da der er vel neppe mueligt paa anden Maade at hemme denne slemme Drik, saa nødes jeg til at foreslaae slige Midler, der et alene ere imod det Norske Folks Character, som i

høyeste

(p) Men som Byerne ere faae i - Norge, saa kunde man og hist og her paa Landet tilstæde viste dertil udsøgte Personer, at falholde Brændeviin, som en Medicin, og som Læger og Chirurgi ere ogsaa heel faae, ja alt for faae, saa kunde Brændevinen der udleveres efter Præsters og andre skikkelige Folks Attester. Ved Bergværkerne kunde en eller flere redelige Betientere Uddeele den paa Geværtskabets Bekostning. Udi Dannemark, hvor der ere flere Byer, behøves er saadan Anstalt.

43

høyeste Grad elsker Frihed, og hader al Tvang, men om jeg maa sige det ogsaa imod min egen. For at formindske Tvangen saa meget mueligt, kunde følgende Midler anvendes: 1) Maatte Forordningen stiles

saaledes, at derudi blev anført alle de Poster, hvorudi Brændeviin yttre sine skadelige Virkninger, dernæst maatte Formaninger, ja endog Bønner bruges i den, og endelig gives tilkiende, at Regieringen vel havde Magt til paa eengang at forbyde den, men at den dog kun, ved aarligen at forhøye Tolden, vilde efter haanden afskaffe den, paa det Undersaatterne kunde saae Tid selv at blive overbeviste om dens Skadelighed, og smaaligen vænnes af med den. 2) Ved Forordningen burde være føyet en Betænkning af Medicis, hvorudi fortaaltes, hvilke Anstalter i andre Lande vare gjorde imod Brændeviin, og paa hvad Maade og hvorfor Brændeviin foraarsagede saa skadelige Virkninger, hvilken Betænkning maatte være skrevet saa tydelig og fri for alle Terminis artis, at endog den Allerringeste og Allereenfoldigste kunde forstaae den. 3) Denne Forordning maatte tilligemed Betænkningen aarligen eengang oplæses af Præsterne paa Prædikestolene overalt, ligeledes af Sorenskriverne paa hvert Ting, 4 gange hvert Aar ved alle Retter i Byerne, og endelig hver gang Kirke-Parade holdtes.

44

4) Præsterne maatte i Forordningen tilholdes at prædike flittig imod Drukkenskab, og ved den Leylighed imod Brændeviins Brug og Skadelighed, og derhos gives tilkiende, at man ansaae de Præster, der ei gjorde det, for onde Borgere og slette Christne. 5) Dersom nogen Betient, høy eller lav, fandtes underhaanden at colludere og see igiennem Fingre med Brændeviins - Brænden, han skulde uden Persons Anseelse afsættes, og erklæres uværdig nogen Betiening mere at forestaae, eller nogen Pension at nyde, og om sliq Casus indfaldt, da skulde hans Dom og Forbrydelse, med hans Navn og Æmbede udførlig indført, oplæses paa alle ovennævnte Stæder i begge Riger for eengang (q). 6) Skribenterne skulde opmun« tres til at skrive imod Brændeviin, og dem, som gjorde det got, loves en vis Belønning. 7) Naar man ved Aarets Slutning fandt, at mindre Brændeviin var indført i det end

(q) Og saadant synes mig at burde stedse skee i alle Tilfælde ved alle Æmbedsmænds Afsættelser, da man bør være vis paa, at ingen afsættes uden tilstrækkelig Aarsag, som er Uredelighed, og alt for stor Efterladenhed. Smaa Feyl bør ei saaledes ansees, thi ingen er fri for dem. Begiærte nogen frivillig sin Afskeed, da var det nok at sligt blev tilkiendegivet udi Aviserne.

45

i det forrige, da skulde til alle de Fattige, hvilke gemeenligen drikke meest Brændeviin, i den District, som tilhørte det Toldstæd, eller som man rimeligen kunde slutte derfra at forsynes med Brændeviin, uddeeles en vis Sum Penge, og 8) den Person, som var saa ulykkelig at blive fundet i at brænde Brændeviin, hans Navn og Straf skulde ligeledes paa ovenmældte Stæder oplæses i begge Riger. Jeg er vis paa, at naar sligt traf ind eengang, og blev bekiendt overalt, at da de fleste skulde betænke sig at forsee sig imod Forordningen. Men alle disse Anstalter maatte udførligen findes anførte i Forordningen, hvilken maatte vare ævig og uforanderlig; thi intet svækker meer en Stat end Grund-Anstalternes Vacillation, og unødige Forøgelse ved idelig at gjøre Dem om, som kan sees af den Mængde Romerske Love, der i de sidste Keyseres Tid kom ud, og hvoraf den ene ideligen ophævede, indskrænkede og imodsagde den anden. Nogle Forordninger og Anstalter ere kun for en Tid, og dog meget fornødne i den Tid, dem taler jeg ikke om

Brændevinets Afskaffelse vilde spare Korn, og efter mine Tanker saa meget at Norge var i Stand til at føde alle de Indvaanere, den for nærværende Tid har, med mindre

46

Uaar skulde indfalde, til hvilken Ende det var got at oprette Korn-Magaziner efter det Forslag, som Magister Schönning (r) have: gjort i den 1ste Tome af det Tronhiemske Sælskabs Skrifter. Men nu kommer det an paa at formere Korn-Væxten og forbedre Agerdyrkingen, paa det at flere Folk herefter kan ernære sig i Norge end nu omstunder. For at opnaae dette sidste maae følgende tre Ting sættes i Værk: 1) Gaardene, som ere for store, maae deeles: 2) Ægteskaber og Folke-Formerelsen beforders og opmuntres, og 3) flere og nye Nærings-Midler tilveyebringes, og de gamle forøges og udvides. Men for at erholde alt dette maa Opmuntringer, Belønninger bruges, thi da det Gode vel i alle Lande, og hos alle Folk udretter meer end det Onde og Tvang, saa gjør den det i Særdeleshed hos de Norske, der elske Frihed, og i alle deres Sinds

(r) Nu Professor udi Sorøe. Skade kun at dette gode Forslag er blevet paa Papiret, ligesom saa mange andre, og deriblant den værdige Capitaine Lützens. Saadant kunde vel gjøre vore gode Skribentere kiæde af at skrive, dersom ei en uovervindelig Kiærlighed til Fædernelandet drev dem. Det vilde og være ilde, om de overlode Marken til Philopatreiasser, Ole Börgesener, og forberede Nisser, og andet saadant Utøy.

47

Tilbøyeligheder slægte meget Engellænderne paa.

Der er en unægtelig Sandhed, at mange Gaarder, jeg siger ei alle, have saa megen og tildeels saa god Jord, at de i Stædet for een Familie gjerne kunde føde tvende, ja undertiden fem og sex. For nu at bringe Opsidderne til at dyrke deres Jorde med mere Flid, og ar deele dem imellem deres Børn, maatte først

fastsættes, at Odels-Retten ei skulde hindre denne Deling, som frivilligen foretages, thi reent at afskaffe Odels-Retten vilde ei være gavnligt (s), 2) at disse nye optagne Jorder aldrig skulde komme i Matrikul,

(s) At afskaffe Odels-Retten, det var det samme, som at indføre store Proprietair-Gods, en Ting, som vel aldrig nogen god Politicus falder paa, naar de ei alerede ere indførte. Og Spørsmaal om den sidste Forandring, som saa meget indskrænker Odels-Retten, ei ogsaa vil tildeels gjøre denne Virkning. Iblant Bønderne bør Odels-Retten aldrig afskaffes, og efter mine Tanker sættes igien paa den gamle Fod, dog forstaae at den ei skulde hindre Gaardenes Deling; men derimod skulde aldrig nogen af anden Stand kunde tilvinde sig Gaard ved Odel fra en Bonde, men Bonden derimod vel fra ham, thi ellers benytte bemidlede

48

kul, eller blive besværede med ordinaire Skatter og Afgifter, thi denne Frøgt holder de fleste fra at legge Vind paa deres Gaarders Forbedring, og 3) enhver Opsidder der med Fogdens og sin Præstes Attest kunde bevist, at han nu saaede en Tønde Korn meer end tilforn, uden ak have formindsket Antallet af sine Creature, skulde faae en vis Belønning eengang for alle, hvilken kunde bestaae i at eftergive ham noget af det Aars Skatter, og kunde han med deres Attest bevise at have deelet Gaarden iblant sine Børn, da skulde hans Belønning blive større, og alle Skatterne for der Aar ham eftergives, eller han endog bekomme større Belønning efter Omstændighederne. De som formere deres Creatures Antal uden at formindske Korn-Vægten og de som havde plantede hundrede Træer eller flere uden enten at formindske Agerdyrkingen, eller Creaturenes Antal, skulde ligeledes erholde Belønninger.

midlede Folk sig af dyre Tider, og tilkøbe sig den ene Gaard efter den anden. For at indsee Odels-Rettens Hensigt, maae man gaae tilbage i Tiden, og betragte denne Rets Aand eller Esprit, og da skal man finde, at den er bleven indført i de Tider, da alle vare Bønder, og da man næsten ei vidste nogen, anden Nærings-Vey end Gaards-Brug.

49

Men, vil maaskee nogen indvende, paa den Maade kom Kongen til at tabe anseelig i fine Indkomster, og blev desuden betyngtet med store Udgifter. Jeg svarer hertil, det Land, som nu ei optages, nyder han jo intet af, efterdi ved Midler, som fore mindste Skin af Tvang med sig, de Norske visselig afholdes fra at udrette noget; men gives derimod alle nye optagne Jorder fri for ordinaire Skatter, da er jeg vis paa at Landet kienvelig vil forbedres i en kort Tid, og Kongen faae mange flere Undersaatter, følgelig Consumptionen ogsaa tiltage, og Kongen dog derved vinde i sine Indkomster, ei at tale om den Styrke Landet i alle Tilfælde faaer ved at bekomme flere Folk, og naar Landet vinder, da vinder Kongen ogsaa, tvende Ting som aldrig i sig selv kan adskilles, og kun er adskilte i visse slette Politicorum Hierner, og maaskee ei i deres Hierner, men kun i deres Hierter, og paa deres Tunge. Ved min Maade vinder baade Kongen og Landet, men ved alle andre vinder ingen af dem, følgelig gjøre de et virkeligt Tab, i det de ei vinde det, som de kunde vinde, og desuden andre Riger imidlertid vore i indvortes Tilstand, hvilket tilsidst nødvendig maa ophæve den relative Proportion, som altid tilforn haver varet imellem dem. Vi behøve ei at gaae langt; Engelland har ved sine gode Ind-

50

retninger og Anstalter, hvoriblant Prisers Udsættelse ei er en af de ringeste, voxet alle sine Naboer over Hovedet. Hvad de Penge angaaer, som Kongen aarligen maatte udgive til Priserne, da tilstaaer jeg at de vilde blive til en virkelig Udgift, men jeg mener at Consumptionens høyere Udbringelse vilde i en kort Tid erstatte den, og desuden kunde denne Udgift vel maaskee paa anden Maade spares.

Hvad Jorddyrkingen angaaer, da ere de fleste Bønder ei uerfarne i den, ligesaavel som i at oprødde og optage nye Jord, men Græsgangenes Forbedring ere de meer uerfarne i, og end meer i Skov-Plantning; Derfor var det vel om en kort, fyndig og rigtig Anviisning herom blev med god Overlæg forfattet, og saa mange Exemplarer af den, som mueligt, gratis uddeelt. Det var og got om denne Anviisning blev fire gange om Sommerne oplæst af Prædike-Stolene, og ellers paa Tingene og ved andre Leyligheder. I Engelland maa Geistligheden oplæse saadant, og jeg vil haabe at den Norske Geistlighed tænker ei mindre patriotisk og ædel end den Engelske. Det var og got om aarligen i hver Bøygde blev gratis uddeelt Høe- og Klever-Frøe, hvilken sidste Sæd voxer forunderlig got her Nor-

51

denfields, da Luzerne derimod ei vil fort, og om den end vilde ei er os fordeelagtig, da vi meer trænge til Vinter- end Sommer-Foder. Og paa det Byrden ei skulde falde paa Hans Majestæt alene, endskiønt de store Omkostninger, Han hidintil haver gjort paa at bringe sine Lande i Flor, noksom overtyde os om Hans Faderlige Hierte, faa kunde offentlig bekiendtgjøres, at de af Hans Undersaatter, som enten ved Prisers Udsætninger, eller ved Frøes Uddelelse eller noget andet saadant gjorde sig fortient af deres Fædreneland, skulde med sær Kongelig Naade ansees. Overalt, Kongens Udgifter maatte blive faa store som de vilde, saa er jeg forsikret paa, at enhver redelig Undersaat vilde med Glæde, naar der behøvedes, og Kongens og

Landets Omstændigheder det udfordrede, meddele og villigen udgive efter hans Evne, og jo meer han da har, jo meer er han i Stand til at give i Skat.

Hvad Ægteskaber angaaer, da holder jeg for at følgende Midler vilde være rienlige for ar befordre og opmuntre dem. 1) At Consumption, som de maae betale, der indtræde i Ægteskab, skulde reent ophæves. 2) Alt hvad som nu betales for Konge-Brevene for dem, der gifte sig i forbudne Led, skulde

52

reent ophæres (t). 4) Alle Beslægtede skulde faae Lov at gifte sig med hinanden i de Grader, som den store Michaelis i Göttingen uomstødeligen har beviist, ei at stride imod Guds naturlige og skrevne Ord (u), til hvilken Ende alle Præster skulde alvorligen tilholdes, ei at prædike noget, som kunde tiene til at vedligeholde hos Almuen de gamle falske forudfattede Meninger, at saadanne Ægteskaber ere utilladelige, syndige og ulykkelige, men tvert imod i deres Prædikener bevise det modsatte. Da Indvaanerne i dette Land siælden gifte sig ud af deres Bøyg, saa skeer der ofte at Søskende-Børn forsee sig med hinanden, og som de ei have Formue til at betale de Penge Konge-Brevene koste, derover geraade i megen Ulæmpe. 4) De som forsaae sig sammen, og ægtede hverandre i det længste inden et halvt Aars Forløb efter at hun var kommet i Barselseng, skulde ei have fornøden ar tage nogen Opreisning, og og dog ikke staae skrifte. 5) Skulde det hænde sig at nogen af Forældrene døde førend de inden forbemældte halve Aar havde giftet sig, da skulde deres Børn dog i alle

(t) Dette haver vor nu regierende Konge behaget for nyligen at anordne.

(u) Dette er og bleven tilladt ved samme Anord? ning.

53

Maader ansees for ægte, faa og om Moderen efter Faderens Død bragte nok et Barn til Verden, og dets Undfangelse ei gik over det halve Aar, som var forlovet efter at hun havde bragt det første til Verden. 6) Al offentlig Trolovelse ved Præsten skulde være afskaffet, thi nu enten betales to gange ved Trolovelsen og ved Vielsen, eller og lade mange sig kun trolove, og leve dog samme som Ægtefolk, hvilket synes ar løbe ud paa en Art af Concubinatus. 7) Omkostningerne paa Bøndernes Bryllupper burde indskrænkes, og nøye holdes over den Indskrænkning. 8) Al Tilladelse, som nu visse Folk maae have, for at gifte sig, burde reent ophæves (x). 9) De

(x) Ved disse visse Folk forstaaer jeg Officierer og Soldater; hvilke saa meget mere burde heri have Frihed til at vise sig som nyttige Borgere, da de gevorbene af dem have, som Officierer og Soldater, ei Lejlighed til udi Freds-Tider at vise sig som saadanne. Med de Nationale er det derimod en gandske anden Sag, da de ere Bønder, og Officiererne ogsaa gemeenligen besidde Gaarder, hvilket en vis høy Herre vilde engang forbyde dem, det er at sige giøre dem af nærende Borgere alene til tærende. Kongen af Preussen tillader enhver Soldat at gifte sig, saasnaert hans Kone kan bevise, at hun forstaaer nogen Slags

Haand-

54

Foraldre som havde 6 Børn, hvoraf den ældste var 15 Aar gammel, skulde være fri for alle ordinaire Skatter og Paalegger, indtil den yngste var 15 Aar. 10) De som beginge Skiørlevner, og ei ægtede hverandre inden der ommældte halve Aar efter Barselsengen, stulde uden Persons Anseelse aldrig faae Opreisning, og ufeylbar staae Skrifte, hverken Officier eller Soldat undtagne, thi ingen kan have Privilegium at synde, og Boderne burde anseeligen forhøyes, men vare de ei i Stand til at betale dem, da skulde de ei straffes med Fængsel eller paa nogen saadan Maade, men de, om de vare Soldater eller Personer af Rang eller Embede, erklæres uværdige til nogen Forbedring eller Forflyttelse; dog hvad Fruentimmerne angaaer, da skulde de sættes i Tugthuus for eet Aar (y). 11) Saadanne Børn maatte aldrig

Haandgiernmg, hvormed hun kan føde sig og sine, heldst naar han maae drage ud i Krigen. Bare de fleste Soldater gifte, da løbe vel ei saa mange bort ved første givne Leilighed; og saadanne Leyesvenne skulle vi ansee for vore Beskyttere.

(y) Dette saa ei have Stæd mere, siden aabenbare Skriftemaal er reent afskaffet, men hvorved, at jeg nu skal sætte Dyd og Morale til Side, en

55

blive hos Forældrene, men skulde altid bringes i Opfostrings-Huuse, og ansees som Staten alene tilhørende. Saadant Opfostrings-Huus maatte være i hver Bye. 12) Skulde de Mands-Personer, der havde begaaet Leyermaal, være Bønder, og ei ville ægte de Besvangrede, da Fulde de aldrig faae nogen Belønning eller Eftergivelse i Skatten, hvor meget de end forbedrede deres Jorder. Nogle ville vel spørge, hvorfor jeg er saa

vred paa Skiørlevnet, da dog denne Last synes at sigte til at formere Borgernes Antal? Jeg svarer, sættende nu Theologiske og Moralske Grunde tilside, efter hvilke den er Uteerlighed, Ægteskab derimod en gudelig Gierning og ærværdig hos alle, og leggende alene politiske Betragtninger til Grund, at Ægteskab efter sin Indretning nødvendig maae befordre Folke-Mængden, da Skiørlevnet derimod aldeles ei har den til Hensigt, og det Kun er ved en Hændelse at Børn paa saadan

sund Politique vel lider meget, thi Folke-Formerelsen beforders unægteligen meest ved ordentlige Ægteskaber, og Opdragelsen næsten alene ved dem. Overalt om end Skiørlevnet frembragte flere Mennesker end Ægteskaber, som det dog ikke gjør, faa frembringer det visseligen næsten lutter uduelige, liderlige og slette Mennesker, ved det Fædrene siælden sørge for saadanne Børn.

56

Maade undfanges, og bringes levende til Verden, hvortil kommer, at saadannes Opdragelse neppe bliver god, med mindre Staten selv tager sig den an, og bekoster den. Og da jeg desuden har søgt at lette Ægteskaber, saa meget mueligt, og at bringe tillig og mange tilveye, saa røddes derved det Argument af Veyen, som Skiørlevnet ellers har til sit Forsvar, taget af et Slags Nødvendighed, og som ei er gandske uden Grund, saa længe det kun betragtes Physice. Og da Skiørlevnet i sig selv, anseet uden for alle sine Omstændigheder, er en af Ægteskabs mægtigste Hindringer, saa bør den og derfor afskaffes; og at den i sig selv hindrer Ægteskab, der vilde snart vise sig, om der fandtes noget Land saa ugudeligt, at tillade alle at leve enten i Ægteskab eller i Skiørlevnet, ligesom de selv vilde, thi da skulde man see de fleste at falde til det sidste, og at skye det første, som et Aag. Saa fordærvet er Menneskets Natur! Saa slet er Opdragelsen! 13) Alle Skiøger, som ere til fals for alle, skulde med største Omhyggelighed efterledes, og dømmes ævig til Tugthunsene, og de som saae igiennem Fingre med dem, haardeligen straffes. Skiøger ere Skamflekker i Christne Stater, Menneskelighedens Skam, og Sælskabers Pest. Men her maae agtes, at jeg kalder ingen Skiøger, uden

57

de, der ere til fals for Penge. 14) Alle Jomfru- og Frøken-Klostere skulde ophaves, og af Indkomsterne af de Gods, som til dem ere lagde, et vis Antal fattige og uforsørgede Jomfruer og Frøkeners aarligen udstyres, saa at hver fik 2000 Rixdaler i Medgift (z). 15) Paa de Stæder, hvor Hospitaler og Syge-Stuer for dem, der ere behæftede med veneriske Svagheder, ei ere indrettede, skulde de indrettes, thi denne fæle Sygdom hindrer fast meer Folke-Mængdens Tilvæxt, end noget andet. Men naar nu alle de, der vare behæftede med den, enten bleve lægte, eller og

(2) Dog bør de Frøkeners, som alerede ere i Klosterne, intet miste, men deres Indkomster kun anvendes til fattige Frøkeners og Jomfruers Udstyr, eftersom de efterhaanden døe ud, eller og giftes; thi lemfældige Midler ere ei alene de billigste, men ogsaa de sikkerste, eftersom de gjøre sig elskte, og blive derfor ved, da derimod haarde og fremfusende gjøre sig forhadte, og derfor letteligen kuldkastes. Saadanne tiene kun til at opvække Partier, og at gjøre Fiendskaber imellem dem udødelige. Alting bliver da til hemmelige Paafund, og skiulte Anslag; Dyden kan da intet udrette: Cabale og Intrigue alting. Alt er da stedse vaklende, og omgiøres uden Ophør. At Enke-Klostere for fattige og gamle Enker bør staae ved Magt, forstaaer sig af sig selv.

58

de ulægelige deres Lives Tid i Syge-Stuerne, og alle de foregaaende Anstalter derhos bleve satte i Værk med at afskaffe Skiøger, og at befordre tilige Ægteskaber, saa kunde man have nogen Grund at haabe, at denne Skiændsel engang maaskee blev udrøddet, eller i det mindste meget forringet. 16) Og da medicinske Grunde, saavel som Erfarenhed, vise, at Børne-Koppernes Inoculation er et fortreffligt Middel mod Koppernes Skadelighed, saa var det nyttigt og ønskeligt, om det var mueligt, at oprette Hospitaler i alle Kiøbstæder og hist og her paa Landet, hvor fattige Børn kunde blive inoculerede og faae den fornødne Tilsyn, da de nu enten aldeles ikke inoculeres, eller og, om de end inoculeres, ikke ret og tilstrækkeligen prepareres, eller ogsaa ikke agtes for Kulde og Forkølelse, der ligesaavel skade de inoculerede, som de naturlige Smaa-Kopper (a). For at opmuntre Folk til Inoculationen burde en kort og grundig Afhandling om den paa visse Tider om

Aaret

a) Saadanne Hospitaler burde dog altid ligge uden for Byerne. At Kulde, og fornemmelig Træk, er farlig i Smaa-Kopper, og naar de Syge ligge i en stærk Damp, skal hundrede Dimsdaler ei bringe mig fra at troe. Derimod tilstaaer jeg gierne, at det er fornødent under Svagheden, at lade frisk Luft ind i de Syges Værelser.

59

Aaret oplæses paa Prædike-Stolene, paa Tingene og andre saadanne Stæder. 17) De fleste Børn lide meget ont, naar de skal have Tænder, ja mange døe bort herover; altsaa burde en tilstrækkelig Belønning udsættes

for den, der kunde udfinde et ligesaa got Middel imod det Tilfælde, som Inoculationen er imod Smaa-Kopper. 18) Ja alle Medici og Chirurgi, samt Accoucheurs, burde alvorligen tilholdes, at gjøre nye og tilforladelige Opdagelser i Hielpe-Midlerne imod og Læge-Maaden af alle Svagheder, og derfor nyde proportionerlige Belønninger. 19) Og da disse Personers Antal er alt for ringe, saa burde man paa alle muelige Maader see at forøge den, da vel intet Europæisk Rige haver større Mangel af Medicis, Chirurgis og Jordemødre end just Norge. At tillegge en Chirurgo tvende Amter er derfor at gjøre Fædernelandet slet Tieneste, da man snarere, om det var mueligt, burde gjøre hvert Amt til ti. 20) Alle Apothekere burde paa det skarpeste examineres, paa det ei udygtige og Fuskere skulde trænge sig ind, og blev det siden befundet, at de enten af Giærrighed eller Uvidenhed solgte falske, slette, bedærvede Vare, da skulde de haardeligen straffes.

60

Regjeringen kan gierne efter eget Behag i Henseende til Characterer, der ei føre Æmbeder med sig, sætte paa Folk hvad Stæmpel Den behager, og kalde den Etats-Raad, som aldrig forstaaer sig paa Stats-Sager, den Justice-Raad, som er gandske ubevandret i Justicen, den Cancellie-Raad, som aldrig har seet Cancelliet (b), men ved Æmbeders Uddelelse udfordres visselig stor og al muelig Forsigtighed.

Hvad flere og nye Nærings-Midler anbelanger, da er det en Sag af stor Betydenhed, og af vid Begreb og Omkreds, og maae jeg, førend jeg begiver mig til den, først undersøge om det ei var nyttigt, at en almindelig Plan blev gjort, hvorefter alle Anstalter i Riget kunde indrettes, og det hele Land derved bestyres, ligesom en konstig

Machine,

(b) Herved vil jeg ei sige, at det egentlig kan være ligemeget, men at det kun er et mindre Onde, end at uddele Æmbeder i fleng. For Resten fordærver det høyligen et Folks Tænkemaade og Sæder, og fornemmeligen lider Handelsstanden usigelig derved, naar Characterer blive alt for almindelige, og end mere, naar de uddeles til uværdige. Det sidste Rescript er derfor meget got, naar det kun et kommer med Tiden i Glemme-Bogen.

61

Machine, hvor et stort Hiul driver mindre, de atter igien mindre, og hvor de smaae virke tilbage paa de store, saa at man seer en forunderlig Samling af Bevægelser, der dog alle kun tiene til at frembringe een eneste Hoved-Bevægelse. Førend saadan Plan blev lagt, burde først nøye undersøges, hvilke Nærings-Midler, der, efter Landets Beskaffenhed, fortiente meest at paadrives, og hvilke derimod mindst, jo nogle maaskee reent at forkastes. Da maatte Indbyggernes Religion, Sæder, Skikke, Genie, Regjeringens Indretnings-Maade, Climaten, de forrige Nærings-Midler, nærværende Folke-Mængde, Landets Situation, naturlige Frugtbarhed, Fordele og Uleyligheder, omliggende Nationers Beskaffenhed, sluttede Tractater, Rigers Kræfter og Magt tages under den allernøyeste Betragtning, og paa skarpeste Maade undersøges. Da vilde et Collegium af indfødde Nordmænd være meget tienlig. Naar nu alting var drøftet og igiennemgaaet, burde en fast og uryggelig Plan legges, og derefter stedse arbejdes, dog de Forandringer, som Tiden nødvendig medfører, altid tages i Agt; efter den burde de Nærings-Midler udvides og forbedres, som vare fundne at passe sig meest paa Landet, og ligeledes de Hielpe-Midler bruges og anordnes, som efter nøye Overveyning vare

62

fundne meest beqvæmme at opnaae Hensigterne. Og da det kommer meget an paa, naar en Ting skal udrettes, at man haver de fornødne Arbejdere, saa burde efter Proportionen være fastsat, hvor mange Folk der til hvert Nærings-Middel, skulde anvendes, og der altid efter Folke-Mængdens Til- eller Aftagelse, til hvilken Ende aarligen paalidelige Lister skulde fra alle Æmbedsmænd indsendes til Regjeringen, af hvilke den kunde erfare, hvor mange Personer de paa hvert Stæd anvendtes til hvert Nærings-Middel, og i Almindelighed over det hele Rige, paa det Regjeringen deraf kunde see, hvilkes Antal det var fornøden at formindske, og hvilkes derimod at formere, og det efter de Regler og de Midler, som vare lagde i Planen. I Mangel af saadan Plan, og derefter fastsættende Uddeling af Folke-Mængden er det, at intet Land nu omstunder udgjør eet heelt; at overallt nogle af Parterne ere umaadelig store, og andre igien uendelig smaae, hvilket vel altid maae blive en Feyl. Et Menneske der har Vatersot, og paa hvilken Bugen voxer, er uden Tvil vanskabt og usund, allerheldst gemeenligen hans andre Lemmer aftage og forstørres. Jeg veed intet Land, hvor en vis Plan fuldkommeligen i alle Ting er bleven fulgt, uden den gamle Lacedæmoniske Republique, som derfor og var af en uge-

63

meen Styrke og Bestandighed. Med alt det paastaaer jeg ei, at bemældte Republique har havt den beste Regjerings-Form, og at Folk havde Aarsag at ønske sig at leve under den, frem for under andre, hvorfor? fordi dens Hensigt gik kun ud paa at bringe sunde, stærke og tappere Borgere tilveye, uden at see paa videre. Imidlertid er det vidst, at jo meer en Stat er indrettet efter en vis Plan, og alle Ting udi den befindes i Harmonie, jo stærkere er og saadan Stat, men for at være lykosalig, udfordres, at Regjeringens fornemste

Hensigt er, at have virkelig gode og dydige Borgere, og at Opdragelsen altsaa indrettes derefter. Hvis et særdeles Nærings-Middel foredrages for alle andre, uden at see paa alle Omstændigheder, da kan det upaatvilelig meget beforders, og Landet derved, i Fald bemældte Middel i sig selv er meget got, blive for en Tid, efter udvortes Anseende, meget mægtigt, riigt og anseeligt, men virkelig svækkes indvordtes, hvilket ved første forefaldende Leilighed vil vise sig. Portugal lagde sig efter Indiens Opdagelse alene efter Kiøbmandskab, og svømmede derfor i Rigdom. Et hundrede Aar efter angreb Spanien det, og indtog det i tvende Maaneder, thi Portugiserne vare ved Rigdom blevne kiælne, deres Rigdom var dem nu kiærere end Frihed og Ære,

64

Krigs-Discipline var et ubekient Navn for dem.

Jeg bifalder derfor aldeles ikke dem som ville at alle uden Forskiæl skulle legge sig efter Handelen; da dog hver Stand har sin Esprit, som det undertiden er farligt for Staterne at undertrykke og udrydde. I en vel indrettet Stat bør være Bønder, Borgere, Kiøbmænd, Krigsfolk, Adel, Æmbesmænd; naar jeg nu vil at de alle skal handle, saa blive de alle Kiøbmænd. Der handlende Partie svarer vel, at de derfor ei have nødig at aflegge deres første Handtering, at de kan være Guldsmede, Uhrmagere, Malere, Musici, Æmbesmænd, Officierer og tilligemed Kiøbmænd. Desuden sige de at de fleste af disse dog tilforn ere Kiøbmænd paa en vis Maade; Bonden sælger sit Korn, Herremanden og Adelen ligeledes, Haandværksmanden sit Arbeyd. Disse Indvendinger synes at have stort Skin. Men jeg svarer hertil: 1) Hvad Bønder og ringe Haandværksmænd, samt Tieneste-Folk angaaer, da har det vel ingen Nød med dem at de nogensinde blive virkelige Kiøbmænd; deres Opdragelse, ringe Formue vil altid blive en Hinder for dem. Ei heller er jeg imod at de sætte deres Penge, naar de have nogle tilovers, i en og anden Handel, paa

65

det de ei skal ligge frugtesløse. Saaledes skeer i Holland og andre Lande. Men derhos styre de ei selv for Handelen; andre, Kiøbmand, Skippere og saadanne besørge den, og annamme Penge hos dem, gjøre dem og Regning over Tab og Gevinst. 2) Der kunde gjerne og tillades Haandværks-Folk, at handle paa samme Maade; men vil de endeligen selv handle, da har jeg seet mange Exempler paa, at de derover ere blevne til Prakkere, og begge Dele slet bestyrede. 3) For Adelen derimod holder jeg det ei tienligt, at de indlade sig i Handel, med mindre det alerede er sleet, og blevet til en Vane, da det maaskee vilde være farligt, ja umueligt, at afskaffe den. Handelens Esprit er Fordeel, Gevinst; Adelen derimod Ære, i det mindste bør den være det. Det skeer alt for ofte at den første gjør Sindet nedrigt, og til fals for Penge. Af Adelen bør fornemmelig Officierer og Æmbesmænd tages (c). Hos dem, saa længe de ei befatte sig med

(c) Dog kan og bør ogsaa Officierer og Æmbesmænd tages af andre Stænder, og for alle Ting sees meest paa Duelighed og Redelighed. Den er ædel, som har et ædelt Sind. Stifteren af en nye Slægt fortjener altid større Høiyagtelse, end den der ved sin Opførsel gjør sig til den sidste og nedrigste af sin ældgamle Stamme.

66

med Handelen, findes endda nogen Kiærlighed til Fædernelandet; den maae man for alle Ting vel tage sig vaere for at undertrykke i Monarchier, hvor den desuden tilforn er ofte meer end alt for liden. Vel findes Kiøbmænd af ædle og patriotiske Tanker, det nægtes ikke, endskiønt rare i Monarchier, end i Republiquer; men saadanne kan dog umuelig være saa mange iblant dem, hvis Hoved-Hensigt er Fordeel, som iblant dem, hvis Hoved-Hensigt er Ære. Blev alle Kiøbmænd, saa vilde den sidste endelig saa aldeles undergaae i Monarchier, at Folk tilsidst vilde deele den, og ansee den for en blot Chimere. Følgerne af det Principio, at alle bør legge sig efter Handel, ere ei nær saa farlige i Republiquer som i Monarchier, heldst naar de første ere af en Art, som den Engelske, thi den publique Spiritus, som Engelskmanden kalder den, hindrer, at Kiærlighed til Fædernelandet dog ei aldeles uddøer. Handelens Esprit gjør dog endog i de Lande den Virkning, at mange Borgere agte deres egen indbildte Fordeel høiyere end Fædernelandets; saaledes have ingen Anstalter kunnet hindre, at jo nogle Engelske have midt i Krigene med Frankrigs ei alene tilført bemældte Rige Proviand, men endog Krigs Ammunition. Intet vilde derfor efter mine Tanker blive skadeligere for Frankrige, end om det Forslag

67

gik for sig, at Adelen skulde handle. Riget vilde vel derved til en Tid blive rigere, følgelig ogsaa efter Anseende mægtigere, men virkelig i sig selv mindre og mindre i Stand til at forsvare sig; naar en mægtig Fiende angreb det, da vilde dets Indvaanere frivilligen overgive sig, for at redde sine Eyendele. De største, folkerigste og rigeste Byer falde jo gjerne uden Sværds slag i Fiendens Hænder. De Franske Colonier have i nærværende Krig gjort saare liden Modstand. At Engelland ei saa let indtages maae, foruden ovenmældte publique Spiritus, fornemmelig tilskrives dets Beliggenhed. De som uden Forskiæl ville, at alle skulle handle, ere slette Philosophi, og end slettere Politici; de bilde sig ind at ingen ere lyksalige, uden de ere rige; de tænke at Rigdom alene forsvarer Staterne, og glemme Mod, Bestandighed, Troskab, Krigs-Discipline. Vel kan

Penge ei undværes i Krig; dog de gjøre ei eene Sagen. En fortrefflig Oeconomie, Engelske Subsidier, Saxens Rigdomme have vel meget hiulpet Kongen af Preussen; men om hans Undersaatter ei havde elsket, tilbeder ham, om Æren ei havde opvarmet deres Hierter, om Mod, Troskab, Lydighed, Orden ei havde været at finde hos dem alle, om Kongen selv ei havde i høyeste Grad besiddet Hurtighed, Tapperhed, Viisdom, og et

68

uovervindeligt Mod og Bestandighed, saa havde Han længe siden maat bukke for sine Fiender. Adelen, det er sandt, boer meget paa Landet, eyer Jordegods, sælger Vahre; er den derfor Kiøbmand. De som sige sligt, søge at tilsigte sig Seyeren ved sophistiske Argumenter. Enhver Bonde vilde paa saadan Maade blive Kiøbmand, da der dog er klart, at ingen kan føre Navn af Kiøbmand, uden han gjør Handelen til sin Hovedsag og jævnlige Forretning. Agerdyrkingen er en ædel og uskyldig Haandtering; derfor ere og de som boe paa Landet gemeenligen meer oprigtige og trofaste, end Bye-Indvaanerne, og den saa kaldte Politesse, eller rettere Falskhed, som de besidde, have de maaskee i Henseende til sin Oprindelse at takke Byerne for. Mon den Franske Adel, fordi den eyer Gods, fordi den sælger Jordens Producter, er sin Konge og Fæderneland mindre tro, mindre hengiven. Jeg vil ei spaae ilde, men dette tør jeg dog spaae, at man vilde med Tiden finde stor Forandring hos den, naar den ved Handel havde faaet en anden Geist. Men derfor er det dog en unægtelig Sandhed, at Handelen er en stor og høyst vigtig Sag; at den paa og ved alle tienlige Maader og Midler bør opmuntres; at Kiøbmands-Standen er nyttig, og fortjener al Høyagtning, og al Kiøbmænd, naar ei alle blive Kiøbmænd,

69

befordre Landenes Beste, deels med Indsigt og frie Villie, og deels alene ved at befordre deres egen Fordeel, naar kun derhos vaaget Øye holdes over dem.

Denne Indgang har jeg anseet for fornøden. Nu vil jeg korteligen opregne de Hielpe-Midler, som, efter mine Tanker, kan eiene til at frembringe nye Nærings-Maader, og at udvide de gamle i dette Rige, hvorved jeg dog legger til Grund at alting bør skee langsomt, forsigtigt, lemfældigt, meer ved Overtalelser, Opmuntringer, Belønninger end ved Befalinger, Straf, paa det Indvaanerne kan bilde sig ind at de gjorde deres egen Villie, og befordrede deres egen Fordeel, naar de virkelig gjorde Regjeringens Villie, og befordrede Landets Fordeel. I saa nøye Forbindelse staae egen og Landets Fordeel sammen. Men nu til Tingen:

1) Kiøbmænds Børn skulde blive ved Handelen, og saa meget mueligt i Agt tages, at deres Penge ei bleve trukne ud af den.

2) For at bevæge dem hertil skulde anseelige og formuende Kiøbmænd, særdeles saadanne som havde bragt en ny Green af Handelen i Gang, og først handlet paa fremmede og tilforn ubesøgte Stæder, nyde

70

alle Æres-Tegn, men ei befordres til noget Embede, paa det de eller deres Børn ei skulde trække sig ud af Handelen.

3) Belønninger skulde udsættes for alle dem der opfandt noget virkeligt Nyt, eller bragte til veye noget i dette Land hidindtil nyt og ubekjendt, enten i Handel, Haandværker eller Konster.

4) Alle de Vare, raae og forarbeydede, som Dannemark bringer til veye, og som Norge behøver, skulde Norge tage fra Dannemark, og ei fra noget andet Sted.

5) Ligeledes skulde Dannemark igien tage alle Norske raae og forarbeydede Varer, som det trænger til. Denne Handel burde være tilfælles paa begge Sider, og er den ei tilfælles da skeer en af Rigerne for nær (d). Penge endogsaa burde føres frem og tilbage imellem Rigerne uden nogen Hinder.

6) De

(d) Nu skeer den Søndenfieldske Deel af Norge virkelig Uret, oed det den ei maae tage Korn fra andet Stæd end Dannemark, og Dannemark derimod er ei forbundet til at tage dens Jern, Master, Bredder, Glas & c. Enten bør Handelen i begge Riger i Henseende til hverandre være aldeles fri, eller og bør det ene tage det andets Vahre.

71

6) De Vare som begge Riger trænge indbyrdes til, kan omtrent gaae lige op imod hinanden, undtagen Klæde og Silke-Vare, hvilke forarbeydes alene i Dannemark, og ei i Norge. Skulde Norge nu nødes til at tage dem fra det første Rige, da vilde den komme i Under-Balance med Dannemark, og i kort Tid blive Pengeløs, hvilket er en langt større Ulykke i dette Rige end i de fleste andre, saasom Pengene ere ei saasart her fortiente igien, og Norge, dersom Kongsberg ei var, tilsidst ei vilde have een eeneste Skilling (e).

7) Og da Uldene og Klædes Vare ere af saadan Betydenhed, at her ved dette Toldstæd blev alene indført i Aaret 1758 for 47650 Rdlr. deraf, saa er det klart at denne Green burde for alle Ting opmuntres, vore Schafferier forbedres og formeres, gode

Vædre

(e) At forbyde Penges frie Ud- og Indførsel er en ussel Politique. Ingen Kiøbmand sender Penge ud af Landet, uden for derved at vinde, og vinder han, da vinder ogsaa Staten. Penge ere desuden ei den virkelige Rigdom, men kun Rigdoms Tegn. Mennesker, Korn og Fabrique-Vahre, Metaller, Creature ere virkelige Rigdomme. Hvor der ere nok af dem, der fattes aldrig Penge.

72

Vædre fra Engelland og Spanien i tilstrækkelig Antal forskaffes, og Klæde-Manufacturere anlegges, og til den Ende gode Mestere udenlands fra forskrives, og siden, naar Manufacturerne vare komne i tilstrækkelig Gang, og De havde saa stor Forraad at de dermed kunde forsyne Landet eet Aar omtrent, da al Indførsel udenlands fra forbydes. Efter mine Tanker kunde mange af disse Manufacturer med Fordeel anlegges paa Hedemarken.

8) Silke-Vare ere ei nær af den Betydenhed, thi i bemældte Aar 1758 og ved dette Toldstæd, som jeg overalt legger til Grund, bleve kun indførte deraf for 11870 Rdlr. Da saa mange formuende Folk ei findes i dette Land, som i de fleste andre Europæiske, saa er og Forbrugets heraf ei heller saa sønderlig stærk. Efter mine Tanker kunde det derfor beroe, i det mindste for det første og i mange Aar, med disse Manufacturers Anleggelse (f); dog maatte nøye

ved

(f) De Manufacturer, hvortil de raae Materialier ere i Landet, ere de nyttigste, og bør først anlegges. At ville anlegge og indrette alle Ting paa eengang; er det samme som at ville have ingen Ting i Stand, thi naar man tager sig for meget

73

ved hvert Aars Slutning paasees, som let af Told-Boggerne kunde erfares, at Indførselen heraf ei steeg, i det mindste ei kom ud af Proportionen med de udførende, og andre indførende Vare.

9) Skulde Tilvæksten af Silke-Vares Indførsel blive for stor, da maatte nøye undersøges hvilke Stænder, der havde tiltaget i Brugen af dem, og da, efter Sagens Beskaffenhed, deres Brug aldeles forbydes visse Stænder, og indskrænkes for andre.

10) Isen-Krams Indførsel beløb sig til 14350 Rdlr. En vigtig Artikul, og meget for stor og kostbar for saadanne Lumpier. Manufacturer heraf burde derfor med al Flid opmuntres og anlegges (g).

II) Endskiønt der kun er bleven indført for 950 Rdlr. Tag- og Muurstene, saa er dette dog en Post af stor Betydenhed, saasom deres Mængde, naar den blev fabriqueret her i Landet, vilde meget hindre Skovenes paa, da kan man ei oversee det altsammen, da mangle Kræfter og Penge og da komme Tingene kun i Forvirring.

(g) Allerheldst da vi have Jernet i vort eget Land.

74

nes Ødeleggelse- Fornemmelig ere Tagstene meget nødvendige, thi den Mængde af Bark og Næver, og Græstorv, som nu, heldst paa Landet, almindelig bruges til Tag, fordærver vore Skove og Græsgange. I Guldbrandsdalen bruges paa nogle Stæder Skiæver-Steen, som der findes, til Tag, og som baade er got og smukt. Det var at ønske, at man paa flere Stæder vilde legge sig efter at oplede bemældte Steen, og anvende den til samme Brug.

12) Théé og Caffés Indførsel beløber sig til 6660 Rdlr. Meget af den første, Heldst grøn Théé, faaes fra Holland, da den dog gandske god kan faaes fra Kiøbenhavn. Al Indførsel fra Holland og andre fremmede Stæder burde derfor reent forbydes, saasom den desuden hører til de Vare, som Norge burde tage fra Dannemark, hvad Caffé derimod angaaer, saa kunde de Norske vel have Frihed til at hente den hvorfra de vilde.

13) Af Tobak blev indført for 11900 Rdlr. i Blade, og 14000 Rdlr. fabriqueret. Dette er en vigtig Artikul, som vore Forfædre ei vidste af, men som dog ei er uden Nytte for Soemænd og Berg - Arbejdere. Her ere nu anlagde Tobaks-Fabriquer, i i Bergen ligeledes. Naar de engang komme

75

i fuldkommen Stand, og kunne forsyne Landet, da behøves kun Blade at indføres, og saa vil Indførselen ved Tronhiems Toldstæd alene nok blive 10000 Rdlr. mindre.

14) Af Jern kom her ind for 8500 Rdlr., men det er altsammen Sondenfields fra, følgelig ei Riget til nogen Skade Skulde de Jernværker, som her Nordenfields nu paa nogle Aar ere anlagde, komme i forønsket Stand, da vilde det hæmme den skadelige Handel, som et fremmed Rige driver i denne Post med os.

15) Steenkuls Indførsel beløber sig ei til meer end 562 Rdlr., hvoraf det meste er medgaaet til der her værende Sukker-Huus. Men endskiønt denne Indførsel er kun saare ringe, saa er det dog en Post af stor Betydenhed. Thi kunde Steenkul findes i Norge, som hidindtil ei er skeed, saa vilde Skoven derved meget spares, efterdi Brændeved da ei blev forbrugt i saa stor Mængde (h).

16) Af Krud blev kun indført for 3823 Rdlr., hvilken ringe Quantitæt maa tilskrives

(h) Særdeles da det er en afgjort Sag, at Steen-Kul

bruges med Fordeel, til at smælte Metaller

76

ves de alerede anlagde Krud-Fabriquer, endskiønt de endnu ei ere komne i fuldkommen Stand.

17) For 1662 Rdlr. Salpeter blev indført, som forbrugtes til den her værende Krudmølle. Ønskeligt var det, om vi kunde selv berede Salpeter, men paa den Maade denne Sag hidindtil er bleven angrebet, gaaer den ei an. Dog at Salpeter findes her, derpaa er ingen Tvil.

18) Sukkers Indførsel er anseelig høy, nemlig 28400 Rdlr.; men da den kommer altsammen fra Dannemark, saa er denne Handel ei skadelig. Tilforn førtes Sukker forarbejdet ind, nu forarbejde vi det selv; da var Indførselen endda langt anseeligere.

19) Af andre Ting indførtes for 5550 Rdlr. Salt, en umistelig Vare, som vel tildeels sydes her i Landet, men til Skovens største Skade, og er desuden meget slet, og langt fra ei tilstrækkeligt, ei heller tienligt til de fleste Ting. Ønskeligt om det kunde aldeles afskaffes. 5700 Rdlr. Viin, i visse Henseender en aldeles umistelig Vare, og i visse ligesaa umistelig efter Verdens nærværende Forfatning; Hvorfor den hverken bør forbydes, ei heller betynges med høyere Paa-

77

læg; 16680 Rdlr. Hamp og Hør; 8170 Rdlr. Urtekrams Vare; 1016 Rdlr. Sæde; lutter umistelige Vare, og som hverken enten ikke til gavns groe, ei heller vel kunne fabriqueres her i Landet. Desuden ere endeel andre Vare indførte, som vel enten til Nød kunde voxer her, eller og Med Tiden fabriqueres her, som Humle for 540 Rdlr., hvilken ringe Indførsel kommer deraf at Humle avles i temmelig Mængde i dette Stift, i adskillige Bøygder, heldst i Surendalen; Hatter 1034, linnede Vare 18420, Kniplinger 500, Kort 1930, Leder 4000, forarbejdet Sølv 840, men som enten ere saa ubetydelige at de ei bør komme i nogen Betragtning, eller og med alt for stor Møye, og maaskee aldeles ikke, komme til nogen Fuldkommenhed. Ved at legge sig efter for mange og smaae Ting forsømmes ogsaa ofte de store. At indføre aarligen for 500 Rdlr. Humle skader os ikke, men at indføre Korn for 50000 Rdlr., som jeg i forrige Afhandling haver omtalt, er ødeleggende. Lader os arbeide vor Jord vel, rødde mere, saae Korn, og overlade mindre Nødvendige Ting til andre. Non omnis fert omnia tellus. Desuden maae man ei ville have alting i sit eget Land; det er baade umueligt og skadeligt, om der end var mueligt. Al Handel vilde da ligge. Skal den

78

blomstre, da er det ligesaa nødvendigt at føre ind, som ud.

22) Fra Dannemark indførtes herhid i bemældte Aar for 52000 Rdlr. Vare, og til Dannemark herfra 9200 Rdlr.; altsaa vandt Dannemark anseelig fra Tronhiem, og alt for meget, hvilket kommer deraf, at der ei tages vore Vare; Hollænderne skaffer Sild, Sverrig Kobber, Fremmede undes altsaa heller Fordelene, end der Folk der tilligemed det Danske staaer under een Konge. Fra andre Stæder i Norge blev hidført for 10900 Rdlr., og til dem udført for 5600 Rigsdaler. Korn Vare og Sukker gjør den store Indførsel fra Dannemark, og Jern fra andre Norske Stæder. Fra Holsteen blev indført for 7600 Rdlr., og did udført for 2800 Rigsdaler. Det meget Brændeviin som kommer fra Altona har nok gjort endeel til denne Holsteenske Indførsel. Tronhiem tabte altsaa i bemældte Aar anseelig i Handel med alle Kongens Lande. Vandt derimod ved den fremmede Handel; thi udenlands fra blev indført for 193000 Rdlr., og til dem udført for 257000 Rdlr. Men naar al Indførsel og Udførsel legges sammen, saa bliver dog den overskydende Fordeel ei fuldt 5000 Rdlr., hvilket alt for meget nærmer sig Under-Balance. Og naar adskillige Be-

79

tragtninger tages under Overvejelse, saa er det at frygte for, at Tronhiem haver udi fornævnte Aar endog havt Tab.

21) Naar betænkes af hvilke Vare der ere førte meest ud, og hvilke følgelig meest gavne Landet, saa kan man let derefter fastsætte, hvilke Nærings-Midler meest bør opmuntres. Udførselen var 1758 saaledes: Kobber for 150000 Rdlr., Fisk og Sild for 66480 Rdlr., Bord og Trælast for 26405 Rdlr., Tran for 15400 Rigsdaler, Skind-Vare for 4100 Rdlr., Mølle-Stene for 2120 Rdlr., Tiære for 1412 Rdlr., Æderdun for 445 Rdlr., og adskilligt andet for 595 Rdlr.

22) Kobberen, som det meste, vil jeg først tage under Betragtning. Der er klart at om denne Green manglede her, saa vilde ei alene Tronhiems Bye, men endog Tronhiems Stift til deels være inden en kort Tid forarmet, ødelagt, og paa sine Stæder ubeboeligt, heldst omkring Røraas, hvor fast aldrig Korn kommer til Modenhed. Det er og klart at denne Artikul er egentlig kun høyst vigtig for en stor Deel af Tronhiems Stift, saasom Kobber: Værker ellers ikke findes i Norge, undtagen Friderichs-Gave eller Foldalen i Christiania Stift, og

80

Aardal i Bergens, hvilket sidste dog giver flere rare og smukke Stuffer af sig, end anden virkelig Nytte. Men endskiønt Kobberen kun er høyst vigtig for endeel af Tronhiems Stift, saa er den dog vigtig for det gandske Land ved den Indflydelse og Sammenhæng, som det ene Landskab har paa og med det andet. Indvaanerne af Hedemarken og Guldbrandsdalen afsætte deres meste Korn ved Værkerne, som de ellers, heldst de sidste, ei vilde faae saa god Priis for. Af de Nordenfieldske Værker er Røraas det største, som frembringer meest Kobber, men tilligemed det vidtløftigste og kostbarste, som derfor og, naar det engang kommer ret paa Knæ, vil blive vanskeligt at hielpe til rette igien, hvorfor det nødvendig i Tide maa gribes under Armene (1). Meldals eller Lykkens Kobber-Værk drives lettest, men som det kun har een Grube, saa hænger al dets

Lykke

(1) Da dette Vark haver i saa mange Aar indbragt Kongen i Told og Tiende aarligen 35000 Rdlr., saa Bør det næst efter det Kongsbergiske Sølvværk ansees for det betydeligste Bergværk i Norge. Sandt nok at den Nytte som Landet trækker af det, er endda langt større end bemældte Summa, men mange troe ei, at en Ting er til Nytte, uden den directe bringer noget ind i Kongens Cassa.

81

Lykke af dets Af- eller Tiltagelse (k). Quichne eller Indsat begaaer sig med Møye; vel falder den ædelste Malm der, men kun i saare ringe Mængde. I forrige Sæculo var Værket i god Stand, men Gruben styrtede ind, og nu graves i Ruinerne uden at kunne finde Gangen igien. Selboe er det sletteste, har bestandig havt Frihed, og er endda drevet med Zubus (i). Der tvistes meget om hvilket Nærings-Middel er fordeelagtigst for Landet. At sette Jordbruget tilside, som uden Tvil er det nyttigste af alt i sig selv og under alle Omstandigheder betragted, saa bliver vel for Tronhjems Amt Kobberen for nærværende Tid det vigtigste; men taler man om Tronhjems Stift, og end meer om gandske Norge, saa er det en anden Sag, thi da beholde Fiskerierne uden Tvil Prisen; thi endskiønt Stor-Silden er forsvundet i Christiansund, saa fanges der dog endda saa megen feed Sild, og ved Sundmør, Nordmør og Romsdalen saa megen Fisk, og i Nordlandene er saa stort Fiskerie, at man næsten kan sige at det er deres eeneste Nærings-Middel: saa at Fiskerierne i ganske Norge ei alene overgaaer i Vigtighed Kob-

(k) For nærværende Tid er Meldals Kobberværk kun i slet Tilstand.

(i) Nu har dette Dark dog forbedret sig noget.

82

ber-Værkerne, men endog Sølv-Værket føyet til dem. Udførselen viser, at Saug-Brugene ei indbringe Tronhiem meer end den femte Deel af det Kobberen indbringer. De bør derfor staae langt tilbage. Syndenfields derimod ere Sang-Brugene af langt større Betydenhed, og bør derfor der mere i Agt tages. Men overalt føde de ei saa mange Mennesker som Berg-Værkerne, hvilket er en vigtig Post, og af endda større Betydenhed end Penges Gevinst og Indbringelse. Skovene staa og ofte paa saadanne Stæder, hvor de vel kan nyttes til Kul og følgelig til Berg-Værkerne, men ikke til Saug-Tømmer, for de Fald og Fosker som ere i Floderne, paa hvilke de skulde flodes ned. Al den Kobber fom føres ud til Fremmede er raa, undtagen et vist Antal, som bliver platted efter Forordningen. Dog bliver saa meget Kobber her i Landet, at vi selv forarbeide det meste af vort nødvendige Kiøkken-Tøy. Den raa Kobber sættes vel af udenlands; men den plattede ikke, og ligger usolgt i mange Aar, hvilket maaskee maae tilskrives de Fremmedes Politique, og at de selv platte Kobberen. Vel var det at ønske at dette blev forandret, og at meer forarbejdet Kobber blev udført, og mindre raat; men hermed maatte gaaes langsomt, og kun en liden Deel i Førstningen forarbei-

83

des, for den Sammenhæng og den Credit, som vore Kjøbmænd have med og hos Hollænderne, saa og for den ringe Deel som det Norske Kobber udgjør af den store Mængde der aarligen kommer til Holland. Dersom god Galmey fandtes her, eller og kunde faaes udenlands fra, saa kunde Messing-Fabriquer paa beqvæme Stader anlegges, som af alle Maader, paa hvilke Kobberens afsettes og forarbejdes, er den fordeelagtigste; men hermed maatte og gaaes langsomt og varsomt. Nogle ville vel spørge, hvorfor jeg ei gaaer i større Detail, og ei beskriver Maaden hvorledes alt dette skal og bør indrettes, og dernæst, hvorfor jeg ikke selv, som en Participant i Kobber-Værker legger Haanden paa Arbeidet; men hertil svarer jeg, at jeg reent ud maae tilstaae ei at have den Indsigt og Kundskab, som udfordres til at gaae i Detail, og hvilket Menneske besidder vel den i saa mangehaande Ting, hvorfra naturligviis følger, at jeg maae holde mig fra selv at indrette noget saadant. Et er at have almindelige Begreb om mange Ting, deels ved Læsning, deels ved Eftertanke, deels ogsaa ved Sandserne, et andet er at have de meest særdeles Begreb om samme Ting, som ei faaes uden ved nøye at have seet mange deraf, og selv i visse Ting arbeidet paa dem. Mange ere gode Critici over

84

de Ting, som de ei selv kan gjøre, og mange gjøre Tingene got, og creticere slet over dem. P. Corneille var en uforlignelig Poet, men en maadelig Criticus i Poesie. Det gaaer undertiden saa vidt, at Arbeideren gjør sit Arbeid fortreflig efter de Regler, som han engang har lært, men er derimod ei i Stand til at opfinde det mindste Nyt eller Forbedring i samme Slag, som derimod en anden, der ei kan gjøre det mindste af hans Arbeid, formaaer at frembringe.

23) Fiskerierne ere paa de fleste Stæder i Riget anseelige, men det var at ønske at Silden kunde virkes paa den Flamske Maade, da den vilde komme i langt høyere Priis hos Fremmede, og være langt varigere. Men hertil udfordres Eege Fustagier. De falde ei i Landet, undtagen at maaskee nogle kunde faaes vester fra af Grevskaberne. Vel vilde de blive noget dyre; dog tænker jeg at Sildens høye Priis rigeligen erstattede det. At det er mueligt at virke vore Sild paa Flamsk Maade er jeg overbeviist om. En Provst i dette Stift, Hr. Peter Hersleb, gjør det. Han besidder god Indsigt i Fiske rierne, og god Kundskab om Fiskene. Nogle paastaae at Norge ei kommer i ret Stand førend Fiskerier, Saugbrug og Bergværker nedlægges, da det dog er klart for saavidt

85

Tronhiem angaaer, at Kornets Indførsel ei beløber sig til nær saa meget, som de andre Producters Udførsel; thi Kornet, Maltet og Brændevinet indberegnet, udgjorte kun 58720 Rdlr., og Kobberens, Saugernes og Fiskeriernes Producters Udførsel 242885 Rdlr., følgelig meer end fire gange saa meget. Og det høyeste Agerdyrkingen hos os kan drives til, er vel at forsyne os selv. Og om vi end engang bleve i Stand til at føre ud, til hvem skulde det da skee? hvem skulde da kjøbe det? Overalt maatte meget Korn udføres inden det vilde veye op imod ovenmeldte Producters Summa. Men Jordbruget føder flere Folk, og sætter flere i Arbeid, jeg giver det vel Magt, endskiønt Fiskerierne og Bergværkerne ogsaa anvende mange Arbeidere. Men mon man ei kan drive det ene uden derfor at forsømme det andet. Om alle Lande lagde sig alene efter Jord-Dyrkingen, saa skulde man snart see, at endskiønt den for sig betragted føder flere Mennesker end noget andet Nærings-Middel, saa vilde dog Verden da inden kort Tid faae færre Indvaanere end nu, saasom de flittige Agerdyrkere ei kunde afsætte deres Korn til nogen, og selv ei heller være i Stand at fortære det; thi eet Menneske kan vel uden Tvil ved sin Flid bringe meer Korn tilveye af Jorden end han formaaer at æde. Nu

86

findes saa mange Tusinde i Verden, som ei dyrke Jorden; de tage Kornet af Agermanden, og forsyne ham igien med Klæder, Huusgeraad, Metaller, Penge og mange Slags Mad-Vare. Denne Omskiftning holder Verden vedlige. Bort derfor med saadant underligt Indfald. Hertil kommer at mange Egne ei ere sønderlig i Stand til at frembringe Korn. De maatte jo altsaa ligge øde, naar Fiskerier, Værker og Saugbruger skulde nedlægges. Mange Klipper kan ei frembringe andet end Træer. Man kan let hugge dem ned for Fode, men derfor ei siden saae paa den næsten bare og bratte Klippe. Og dette passer sig ei alene paa Tronhjems Stift, men endog i Almindelighed paa Norge; thi hvilke Fordeele har ei Christianiæ Stift af sine Saugbruger og Jernværker, Nordlandene af sine Fiskerier. Driver ei Saxsen sine Bergværker, og hvo tør derfor paastaae at Jorddyrkingen forsømmes der.

24) Saugbrugerne ere af de 3 Hoved-Producter, som herfra udføres, de som bringe Tronhiem mindst ind, dog maae herved agtes, at deraf forbliver meer i Landet til Brug end af Kobberens. Men ere Saugerne de mindst vigtige her, saa ere dog Skovene i sig selv derimod desto vigtigere. Uden dem

87

kan Bergværkerne ei drives, vore Huse ei bygges, ja uden dem maatte vi fryse ihjel, og spise raae Mad. De fortiene derfor høyligen vor Agtpaagivenhed. Om det end derfor var mueligt, at Korn kunde voxe overalt, hvor de staae, som det dog aldeles ikke er, saa var dog intet daarligere, end at rydde dem bort uden

Forskiæl og Eftertanke. Mange Lande sukke nu over deres alt for store daarlige Flid med at forøde Skovene. Os vilde det endda gaae langt værre; hos os, hvor Vinteren er saa meget lang. Vi have tilforn for at drive Værker og Saugbruger, hugget Skoven bort for Føde paa eet Stæd. Det bør vi herefter lade blive, thi heraf flyder at ingen Skov paa saadanne Stæder igien opvoxer af sig selv, saasom Frøet er borte, hvoraf det skulde voxe, og hvoraf Gran og Fur eene voxe. Og om man end vil plante paa saadanne Stæder, saa ville dog Planterne ei ret fort, heldst om Stæderne ligge meget høye, formedelst Vindens Magt, og Sneens Tyngde. Skal derfor Skov igien komme til at opvoxe paa slige Stæder, da maae den saaes gandske tæt ved den som staaer tilbage i Dalene, og siden efterhaanden alt høyere og høyere op ad. Paa nogle Stæder, hvor Grunden er af den Beskaffenhed, at Skoven kan vel voxe, var det maaskee og got, at indstille Saugerne for no-

88

gen Tid. Paa andre Stæder derimod er Jorden saaledes beskaffen, at Træerne aldrig blive store, og tilsidst forraadne og forgaae, men alligevel ei blive huggede, fordi de ei have Saug-Tømmerets ansatte Størrelse, eller og ingen Værker findes i Nærværelsen, Da de dog meget vel kunde tiene til Legter og Spirer. Det var got om saadanne Stæder undersøgtes, men det maatte skee med Kundskab, Flid og Redelighed, at ei god Voxter-Skov blev medtaget. Ønskeligt var det og, om vi kunde faae nok Tagstene i vort eget Land; derved vilde Skovene meget spares, ligeledes ved at sætte Steengjærder paa umulige Stæder. At afskaffe Gedder vilde vel og spare Skoven, men trykke den Norske Bonde for meget, som af dem har overmande stor Nytte, allerheldst Melk er en af hans fornemste Retter.

25) Paa mange Stæder kunde og Rødder af Furre-Træer med større Flid opsøges, end som nu skeer, og Tiære af dem brændes.

26) Alle Laug burde ophæves, thi de legge Baand paa Vindskibelighed.

27) Finmarken burde have Frihed at handle med alle Kongens Underfaatter uden Forskiæl. Det samme bør og siges om Island (m).

(m) Alt hvad den nu anordnede Commission paa

Island kan udrette, bliver til ingen Nytte, der-

89

28) Større Flid burde anvendes paa at udrødde Skade-Dyr, Ræve, Børne, Ulve.

29) Veyene ere aldeles forsømte i dette Rige, og kan aldrig komme i Stand, saa længe Fogderne skulle have Opsyn med dem, fordi de have saa meget andet at bestille, at de undertiden behøvede at multiplicere sig til fire, fem Personer. Ønskeligt var det derfor, om een Veymester blev beskikket Søndenfields, og een Nordenfields, ligesom tilforn (n).

30) Det var vel bedre om Forpagtninger aldrig bleve overdragne uden til den heele

F 5 Almue,

som dette arme Land ei faaer fri Handel. Fiskerierne og Faare-Avlingen ere de vigtigste Ting, som der bør opelskes. Jeg troer ogsaa at Korn kunde der frembringes, hvis man fik Sæde-Korn fra det Nordenfieldske i Norge, og lod en eller flere Islændere lære den der brugelige Agerdyknings-Maade, saa og saaede i de Bakker der vende imod Solen, og hvor Dalene ere noget brede. Belønninger burde udsættes for saadanne Ting.

Men om Island behøver jeg ei at skrive, da vi have Vidalins fortreffelige Værk, udgivet og forbedret ved Erichsen,

(n) Nu er denne Mangel bleven afhiulpet ved at sætte en Veymester Søndenfields, og en Nordenfields, og ere Veyene ogsaa siden den Tid bleven mærkeligen forbedrede.

90

Almue, den heele Stand som det vedkom, og ei til nogle saa særdeles Personer (o).

31) Alle Monopolier burde afskaffes og aldrig herefter tillades (p).

Vel kan endda meget mere siges og skrives om dette Riges oeconomiske Indretning, men det er ubekendt for mig; og skal intet meer glæde mig, end om alle retskafne Patrioter ville forbedre. udvide, forøge disse mine ringe velmeente Tanker.

Til Slutning vil jeg anføre noget lidet om den private Oeconomie, som i adskillige Ting er her fordærvet, ligeaa vel som paa andre Stæder, 1) Ere Tieneste Folk meget ufordøelige, saa at de aldrig faae nok op; de ere og meget skiødesløse med Ilden, hvilket dog engang til Advarsel burde haardeligen straffes efter Forordningen. Og dernæst 2) leve mange over deres Kræfter, en Sag

(o) Denne Sag er des værre ei bleven taget i Agt, og var det saa farligt for nogle Aar siden, at handle om den, at den velfortiente Capitaine Lütken maatte i sit ypperlige Skrift: Tanker til høyere Eftertanke, udelukke det hele Capitel herom, dog kan dette aldeles ei legges den brave Censor til Last, thi da turde man hverken skrive, ei heller tillade at skrive noget imod en Anstalt, som Regieringen havde giort.

(p) Saadant bør dog ei udskrækkes til Foretagender, der udfordre store Kræfter, som det Asiatiske Compagnie, og flere saadanne Indretninger.

91

som ei kan forandres uden ved Opdragelsen, fornemmelig Fruentimrets. Jeg vil dog give dette gode og velmeente Raad at alle og enhver skulde holde nøye Regning over Deres Indtægt og Udgift, og aldrig lade den sidste overgaae den første. Raadet er simpelt, gammelt og almindeligt, men sikkert og ubedrageligt. Den store Baco siger, at naar man ei vil formindske sin Boe, bør man aldrig af sine Indkomster aarligen forrtære meer end de tre-fjerde Parter, saasom Eyendeelene ere uvisse i Verden, og kaste et Aar meer af sig og et andet Aar mindre; og vil man formeere sine Eyendeele, da bør man ei fortære mere end de to tredie Deelee af Indkomsterne. Jeg sætter at en har 2000 Rdlr. om Aaret, vidst og uvidst. Han bør i første Casu ei fortære meer end 1500, og i anden ei meer end 1334. Derhos maae man tage sig vel i Agt for ei at kiøbe alt hvad man seer, efter den gamle Catonis Regel, at en god Husbonde bør være vendacem non emacem. Endelig var det og got om man i Henseende til alt det, der hører til Klæderne, foresatte sig aarligen en vis Summa, som man aldrig under noget Paaskud vilde overgaae, men vel forringe efter eens Trang til Klæder. Mig synes at den Allerforfængeligste, naar den kun besidder mindste Fornuft, ei har at klage, naar jeg sætter at en der har 1000 Rdlr. Indkomme om Aaret, og er en

92

gift Mands-Person, aarligen hertil forbruger 150 Rdlr., og et gift Fruentimmer 200, thi de bør tænke paa de Børn, som de enten alerede have, eller og kan vente: Et ugift Mandfolk 200 Rdlr., og et ugift Fruentimmer 300 Rdlr. Alt dette stiger og aftager saaledes i Proportion af deres Indkomster; dog paa den Maade, at om end nogen havde 5000 Rdlr. om Aaret, hvilken her i Landet er en meget riig Mand, og overmaade siælden at finde, saa skulde han, dersom han var af Mandkiønnet, naar han var gift, hertil ei anvende aarligen mere end 250 Rdlr., ugift 500 Rdlr.; var det en Person af det smukke Kiøn, gift 500 Rdlr., ugift 1000 Rdlr., hvilke Summer skulde være de høyeste nogen burde gaae til. Mig synes, at alt det, som strider herover, er meer end Overdaad. I Mangel af saadant Overlæg skeer det saa ofte desværre, at endog de rigeste Folk fattes til nødvendige og anstændige Udgifter, og fornemmelig aldrig ere i Stand til at hielpe deres trængende Næste. De ere derfor de virkelige Fattige (q).

(q) Nu vil jeg anføre nogle Ting, som ved videre Eftertanke ere rundne mig i Sinde. I den første Tome af de Tronhiemske Samlinger, udi det Stykke om Videnskaber, haver jeg beklaget den Mangel som Norge har paa et Universitæt, saa og paa et offentlig Bibliotheque. Nu have adskillige i disse Tider yttret sig med det samme, og

93

kan jeg ei andet end bifalde dem. Jeg tænker naar det kom til at bestaae af 7 Professorer, nemlig I Theologus, som tilligemed maatte docere det hebraiske og de andre østerlandske Sprog, I Medicus, I Jurist, I Philosophus, I i Physiquen og Natur-Historien, I Mathematicus, I i Historien og det grækiske og latinske Sprog, var det for det første rigelig besat. Hver burde, foruden fri Vaaning, have 800 til 1000 Rdlr. i aarlig Løn, og ei mindre, thi ved ringere Løn kan vel Professores tvinges til, flittigen at holde Collegier, men de blive derved alt for afhængige af deres Tilhørere; desuden erhverves den sande Lærdom ei ved Collegier, men alene en Superficiel. Norge kan ei heller tilvejebringe saa mange Studenter, at de bleve i Stand til at underholde Professorerne, og Fremmede komme vist ei til saa langt et bortliggende Land, for at studere. Vel sandt at det burde staae de Danske frit for at studere i Norge, og ligeledes de Norske i Dannemark; derved vilde fremkomme en lykkelig Emulation; og som man kan være vis paa, at Professorerne i begge Lande vilde anvende al behørig Flid, saa vilde venteligen ligesaa mange Norske drage til Kiøbenhavn, som Danske til Norge, følgerigen de Studerendes Antal i Norge aldrig blive saa stort, at Professores kunde ved Collegier erhverve noget tilstrækkeligt. Naar Lærde skulde arbejde med Munterhed, da maae de ei være betyngede med Nærings Sorger. At handle anderledes,

94

lugter af Despotisme og Tyrkiske Principier. Vel sandt at Peter Czar behandlede sine Russer paa saadan Maade, men Danske og Norske have i mange hundrede Aar ei slægtet de da værende Russer paa, og endda

bliver det et stort Spørmaal, om Peter ei gik for vidt, og om han ei ved Mildhed havde i visse Ting kunnet udrette det samme, som ved Strængthed, ja maaske mere. Men at komme til Universitætet igien, da burde det efter mine Tanker anlegges Søndensfields i en af de smaae Stæder ved Søen, som Christianssand, dog ei alt for nær de Svenske Grændser, og derfor vesten for Christiania, dog i saadan Bye, at man strax kunde købe de fornødne Gaarder til Professorerne, paa det man ei strax stulde sættes i alt for stor Bekostning ved at bygge dem, maaske det og kunde anlegges i Kongsberg, hvilket vilde have sine Fordele, og ogsaa sine Uleiligheder. Naar Universitætet kun først blev anlagt, saa er jeg vis paa, at bemidlede Nordmænd vilde ved Testamenter og ved Legata efterhaanden understytte det videre ved Stipendier og Collegier for Studentere, ved Bibliothequets Forøgelse, ved en botanisk Hauges Anleggelse, ved Anskaffelse af gode matematiske og physicalske Instrumenter, ved at lade kyndige Mænd reise om i Landet, for at gjøre gode Charter, for at undersøge Landets physiske Beskaffenhed, og for at aftegne de faae endnu overblevne Antiquiteter, og see at bringe mange Diplomata og Skiøder

95

og andre Manuscripter for Lyset & c. Men Regieringen maatte da og holde nøye over, at ingen bleve befordrede til civile og geistlige Æmbeder, uden de havde staaet sig got ved Examina, efter de Forslag, som den Indsigtsfulde Philocalus haver gjort. De matematiske Skoler i Christiania og Tronhiem, og Seminarium Fridericianum i Bergen maatte udvides, saa at de tilligemed kunde blive som et Slags Real-Skoler for dem, der tænkte at blive Handelsmænd, saa og Officierer, paa det man engang kunde komme saavidt, at ingen maatte blive Officier, uden han havde god Kundskab i Mathematiquen, og kunde skikkeligen tegne. I det meget gode Skrift, kaldet Philonorvagus, saa og i det om en Norsk Hyrdes Indtagelse i et Fiæld, forekomme mange gode Forslag, om hvilke det var at ønske, at de maatte komme længere, end paa Papiret. Nogen vilde maaskee indvende imod et Universitæts Oprettelse i Norge, at de Danske og Norske ere for lidet talrige til at underholde to Universitæter; men hertil svarer jeg, at det ei forholder sig faa, efterdi vi med to Millioner Mennesker vel ere i Stand til at underholde 2 Universitæter, naar Sverrige med ei stort mere kan underholde 3, og Skotland 4.

For nærværende Tid er intet som trykker Norge mere, end den store Penge-Mangel. Mange Ting have stødt sammen, for at frembringe den,

96

thi en alene kunde Landet vel have overvundet. Dets Exporter have i nogle Aar enten aftaget, saasom Fiskerierne, eller og været i ringe Priis, som Kobberen, og Bordene eller Brædderne. Sølvvet haver man bortført, og bortfører endnu, og skiller saaledes dette værdige Folk ved deres eget Sølv. Ved Extra-Skatten haver man forarmet Landet, som nødvendig maatte udtømmes ved bestandig at føres fra, og aldrig ind. Ælendigheden er nu derfor saa stor, at udi Gudbrandsdalen, en af de frugtbarste Bøygder, maae Almuen spise Barke-Brød; for nogle Aar siden døde mange Mennesker af Hunger udi Aafiorden. I saadan Tilstand undsaae man sig dog ei ved hist og her, at udpante en Mands eeneste Gryde, Skindfæller, som de sove paa. Fisker-Garn, hvormed de skulle fortjene deres Føde, altsammen for at betale Extra-Skatten. Dog hvad vil jeg tale om Norge, da vi nyligen udi vore offentlige Tidninger have læst en Behandling af samme Aarsag og Natur udi Helsingøer, saa got som under Kongens egne Øyne, endskiønt uafvidende, en Behandling, som man ei skulde troe at være muelig, at kunde øves udi et christeligt Land.

Alle disse mine ringe Forslag underkastes andres Prøvelse, da jeg letteligen haver kunnet

tage feyl i noget; ei heller ønskede jeg just at see dem iværksatte strax, og i denne Tid, da saa mange andre Forandringer skee, saasom alt for mange Ting at forandre paa eengang let kan forvolde Uorden, og at man ei nøye nok overlegger Tingene. Sed manum de tabula.

1

**Philonorvagi
vel meente
Tanker,**

til veltænkende

Medborgere.

Udgivne i Trykke-Frihedens første Aar.

2

Res ardua, novis auctoritatem dare, obscuris lucem, faltiditis gratiam, omnibus vero naturam & naturæ sua omnia, Itaque etiam non affecutis voluisse abunde pulchrum atque magnificum eft.

Plinius.

3

Endskiønt der endog af Ondt kan undertiden komme noget Godt, saa maa man dog i visse Maader tilstaae, at vi paa nogen Tiid ret have været hiemsøgte med en Sværm af saa kaldede Patrioter og patriotiske Forslag, hvoraf kun gandske faa svare til Navnet.

En vis Skribent *) siger derfor med god Grund, at en sand Patriot er hverken en Democritus eller Heraclitus, der gjør ej andet end leer eller græder i Tide og Utide, eller nogen Stats-Pharisæer, der paalægger sine Medbor-

*) See Hr. Mosers Behertzigungen.

4

gere utaalelige Byrder, dem han ej selv rører med den mindste Finger.

Ingen, siger han, er meer villig og redbon til at give dem Ære, som bør Ære; dem Told, som bør Told; til at undskylde, hvor Undskyldning kan have mindste Sted, og til at unde den menneskelige Slægt saa mange fornøvelige Dage og glade Timer, som mueligt. Ingen veed med meere Billighed og Upartiskhed at foreene Fyrstens og Folkets Fordeele og at ansee ham for det han er endog med alle hans menneskelige Svagheder; thi han har aldrig ventet at finde en Verden opfyldt med Engle, en Konge uden Sindslidelser, et Hof uden Sværm, en Ret uden Partiskhed, Love uden Mangler og en ævig Fred og Roe paa Jorden.

Hvorvidt nu de, der i vore Tider synes at have saa liddn Ærbødighed og Kiærlighed for Religion, Orden og Skik i en Stat, for sine Medborgers Gods, Ære og Liv; og for

5

almindelig Frihed og Sikkerhed, skulde kunde udholde en saadan patriotisk Prøve, om de kom paa Sandheds og Samvittigheds Vægtskaal, giver jeg dem selv at betænke.

Vor Stat har vidst nok sine Mangler og Ufuldkommenheder, og hvad Stat i Verden har ikke det? Alle menneskelige Indretninger have den Skiæbne at de ere ufuldkomne. Endog de klogeste Anslag kan undertiden mislinge; Menneskets Deel er allene den, efter Rimelighed at kunne dømmе om Udfaldet.

Spørsmaal da, om det Stiklende fremsat paa en uædel Maade med en ond og bitter Pen, der røber altid et lige saa ondt Hiertes Fylde, kan afhielpе vore Mangler; om Overmod, Hævngierrighed, Egennytte, Dadle-Syge og andre private Hensigter ere beqvemme Rednings-Midler, og om Folk af saadan Tænkemaade bør komme i Betragtning, hvormeget de end selv indbilde sig at være de kyndigste Stats-Læger, og deres utidige Raad og umodne Forslag den

6

Sæd, hvoraf Rigernes Lyksalighed med Tiden skal udspirre?

Ney! Lad os hente Raad fra det Høye! Dannemark har ingen Aarsag at unddrage sig fra det store Forsyn, som har saa kiendeligt viist sig at være disse Rigers vældige Skyts-Gud fra Begyndelsen af. Lad Fornuften derfor styre vor Pen! Lad Kiærlighed til Fædrenelandet, det rette Stempel paa en ægte Patriotisme; være

Siælen i alt hvad vi begynde til Statens Forbedring! Lad det almindelige Vel være hver ærekiær Undersaats fornemste Hensigt, ligesom det er vor dyrebare Monarchs æble og priioverdige Øyemeed; saa skal fælles Lyksalighed blive Frugten af hver ærlig Mands Fliid og Omsorg for Statens Bedste!

For at understøtte, saavidt det staaer til mig, saa æble Bestræbelser, vover jeg herved at lade disse Blade see Lyset.

7

De ere Eder tiltænkte og opoffrede, værdige Medborgere! Eder, som Har lært at tænke, og som tænke vel; Eder, hvis Forstand og Villie behærskes ej af Fordomme og Egennytte; hvis Fornuft og Dyd sigte altid til eet Maal. Antager dem i Kiærlighed og værdiger dem som en Anledning til nøyere Eftertanke!

Ved det milde Forsyn leve vi under en Konge, som er en Hader af al hykkelsk Taushed og flamsk Tænkemaade, og som vist nok ej forlanger nogen tvungen Underdanighed; men en glad Lydighed og en ædel Frimodighed.

Saa stor en Konges Opmærksomhed og Viise Foranstaltning have vi at takke for, at vi nu efter andre oplyste Nationers Exempel tør baade tænke og skrive frit uden nogen slavisk Frygt for et hidindtil myndigt og høyærværdige Magt-Sprog. En Frihed, som inden Fornuftens Grændser, kan altid tiene som en Støtte for Sandhed, og en Gienvej for den fortrængte Uskyldighed.

8

Og sandelig, denne Tidspunkt er vel ej den ønskeligste for gamle Vaner og Vedtægter; men af en skiønsom Efterslægt vil den visselig blive regnet som en lykkelig Epoche for disse Riger, Norge i sær, da et troet Folk er bleven forundt en frie og ubehindret Adgang til Thronen selv for der at klage og forestille sin Nød og Trang.

Jeg bør da ej fortænkes, som Indfødd, om jeg vælger at være Tolk for mit kiære Fæderneland, det arme Norge, der i saa lang Tid synes at have været Stedbarn, og om hvilket man med Rette kan sige, hvad den bekiendte Chur-Phalsiske Gesandt Moser i sit Udkast til et Politisk- og moralsk-Kort over Europa har sagt om Ungern: Phantom d'un peuple

jadis libre, vigoureux & jubtile — Un

Sol riche par nature, pauvre par politique *). Sandelig jeg kan ikke uden de inderligste Følel-

*) See Gazette litterairc de l'Europe fevrier 1770.

9

ser af Ømhed og Medlidenhed tænke pan dette mit kiære: Fæderneland.

Et Land, hvis Indbyggere have altid vedligeholdt et værdigt Sted i alle Tidens Historier for Moed og Manddoms Bedrifter, og som, hvad Kiærnen af Folket angaaer, den Dag i Dag er, vanslægte ikke; men fortiene med Ære det Skudsmaal, som endog en Dansk Poet har tillagt dem i følgende Stropher:

Om Nordmænds Moed lad andre tale,

Det sømmer Helte ej at prale;

Men dette tør dog Norge sige

At det i Troeskab ej har Lige,

Og dette Troeskabs Baand, som vi er bundne med Indbyrdes, og til vor Monarch, er Kiærlighed;

Om nogen Fiende dette Baand opløse vil,

Da skal han see, at der endnu er Nordmænd til.

Dette Rige forsynet af Gud og Naturen med saa mange Rigdoms og Velsignelsers Kilder, at det kunde baade selv ved en fornuftig

10

Huusholdningsmaade have nok, og noget for Dannemark tillige, hvis ej denne misundelige Søster, om jeg saa maa tale, vilde have det alt, skal være fattigt, ja! yderlig paa Knæerne, det er noget ubegribeligt, dog Ney! Stop Blodets Omløb hos Mennesket, eller aarelad det daglig, saa skal det lettelig blive afmægtigt, svagt, og tilsidst reent udtæret.

Man for at viise en Deel Feil og Mangler som Hoved-Kilderne til Norges slette Tilstand, da vil jeg begynde fra Eders Ungdom, ædle Medborgere! I veed selv, hvad det koster at danne Folk til værdige Lemmer af Staten, og hvor betydelige Summer Norge maa opofre for sine Børns Opdragelse, nu ved at sende dem til Kiøbenhavns Universitet for, som det hedder, at studere, nu ved at lade dem gaae over til Engelland, Holland, Frankerige og andre Steder for at lære disse Nationers Sprog, og at legge sig efter Handelen og de dertil hørende Videnskaber.

11

Som dydige og fornuftige Folk, der selv have haft en god Opdragelse, vil I ikke lade den mangle hos Eders Afkom, vel vidende, hvad Uheld og Byrde det er for en Stat at have vankundige og uoplyste Borgere og hvad Indflydelse Kunster og Videnskaber have i et Lands Velstand i Almindelighed.

Af Erfarenhed har I og lært i mange henseende, at Norge, som et af Naturen med Skove, Klipper, Berg og Dale, Søer og Vande rigelig begavet Land, der giemmer i sit Skiød saa stor en Forraad af alt hvad det menneskelige Liv mest behøver, er af den Beskaffenhed, at det ved Guds Velsignelse og menneskelig Fliid kunde blive det lykkeligste Land i Verden, hvis dets Indbyggere bleve oplerte til gavns at forædle de raee Materier, og udbringe deraf al muelig Nytte og Fordeel.

Hvoraf flyder at Norge burde frem for noget andet Rige være det egentlige Plante-Sted for Natur-Bierg- og Handels Videnskaber

12

for Mathematique, Mechanique, Botanique og Oeconomie, og at der i disse Videnskaber, hvorom en vis Skribent melder, at alle Kunster og Videnskaber maa visne, naar ej disse Blomstre, burde holdes offentlige Collegia og Forelæsninger paa dansk, hvortil ej allene de saa kaldede Studerende; men endog alle andre Lysthavende, i sær de Fattige, kunde have frie Adgang, i hvilken henseende saadanne Forlæsninger burde være saa tilstrækkelige, at de sidste ikke skulde nødes til for Betalning at Høre private Collegia. En Handel som drives mange Steder tvertimod Stifternes roesværdige Hensigt.

Og omendskiønt alle Videnskaber, som den kloge Cicero har sagt, have et fælles Baand, saa udfordrer dog Norges naturlige Beskaffenhed og Beliggenhed, ja! vores Nations medfødde mekaniske Genie, at oven ommeldte Videnskaber bør der fornemmelig udbredes og forplantes.

Det er ej alleene vore Naboer de Svendske, som ansee disse Videnskaber, af en besynder-

13

lig Indflydelse paa Staten og det borgerlige Liv; men end og alle sædelige Nationer. Udi College de Navarre i Paris ere offentlige Lærere beskikkede for disse Videnskaber, hvor man kan daglig see over 500 Tilhørere næsten af alle Stænder og enhver Alder.

For disse Videnskabers Udbredelse og virkende Drift ere ikke aleene i store Britannien mange kongelige og private Indretninger; men de patriotiske Engelænder i Nord-America have end og gjort disse Videnskaber til deres Hoved-Studium og for dem oprettet offentlige lære Stole saavel i Philadelphia, som Boston.

Men alt dette uagtet ere vi dog de, der aldeles savne Handels Skoler, Real Skoler, offentlige Bibliotheqver, ja end og et Universitet i et heelt Kongerige, som ansees dog for en saa vigtig Sag blandt alle andre sædelige Nationer; thi hvilket Rige i Europa er blottet for saa væsentlig Understøttelse? Har ikke Finland blot i Betragtning af sin

14

lange Fraliggenhed fra Upsal og Lund faaet sit eget Universitet?

Have ikke de Schotske meget kortere til Oxford og Cambridge end vi til Kiøbenhavn og dog have de 4 Universiteter, hvoraf det i Edenburg og New Aberdeen eje kostbare Bibliotheqver; men hvor finde vi saadan offentlig Stat hos os?

I Oxford faldt engang en Kiøbmand paa at spørge en Studerende fra Norge, hvad Videnskaber man i sær afhandlede paa Universiteterne i Norge? Han studsede derved; men betænkte sig strax og for at opløse denne Gordiske Knude, svarede i Kiøbmands Stiil: Oplags-Stedet for Videnskaber er i Kiøbenhavn, hvorfra de studerende Nordmænd maa forsyne sig. Den dybsindige Engelsmand rystede med Hovedet og drog et dybt Suk. En stor Høflighed af en Fremmed! Maaskee han har fundet det baade sælsomt og beklageligt, som det vist nok i sig selv er, ja stridigt baade mod Natur og Billighed.

15

Alle Monopolia holdes jo i vore oplyste Tider Heel fornærmelige for Staten, hvi taales de da i Henseende til Videnskaber?

Bør det eene Barn efter Naturens Lov forurette det andet, allermindst naar begge ere lige berettigede til een Faders Kiærlighed? Imidlertid skeer det dog den Dag i Dag er. Man har seet det, taalt og tiet, fordi ingen har turdt tage Bladet fra Munden.

Man anslaae allene det aarlige Antal af Nordmænd, som sendes til Universitetet, til en 60 Personer, hvoraf enhver: fortære, een meer, en anden mindre, omtrænt 300 Rdlr., ja! mange maaskee 3 dobbelt; saa skal man besinde, at Norge blottes aarlig Aars ved en Capital af 20,000 Rdlr. allene paa denne Maade. Penge som gaae reent ud af Circulationen og paa hvilke burde staae samme Overskrift, som paa de Brunsvigske Lonisd'or: Nunquam retrorsum. Da det dog er en Klogskabs-Regel i Stats-Kunsten ikke at lade Penge, som kan

16

sparer, gaae ud af Landet. Ja! Give Pengene vare det største Tab; men hvor er ikke Kiærnen af Landets Børn af Mangel paa Tilsyn formedelst Universitetets store Afliggenhed ofte udsat for utallige, bedrøvelige Hændelser, der kan tilslaaes unge Mennesker paa et saa farligt og forfærligt Sted, hvor de bedste Gemytter løbe meest Fare; thi at jeg skal forbiegaae de mange, som Virkningen af forskiellig Clima, smitsomme Sygdomme, manglende Omstændigheder, og andre Tilfælde for Tiden henrykke, saa taber Landet endda nok ved at savne en Deel retskafne og dydige Borgere i dem, der ved Tilbagekomsten ikke medbringe andet end et forventt Sind, og nogle ryggesløse Sæder til Beviis at de have profiteret af den galante Verden; Men deels Undseelse, deels Ømhed over kiærlige Forældre, hvis Hierte-Saar, jeg veed, er endnu ikke lægt hos mange, byder mig at ende denne sæle Scene.

At et Rigets Hoved-Stad er ikke det beqvemmeste Sted for et Universitet har Spanien,

17

Engelland, Holland, Sverrig og fleere viiselig indseet. Historien lærer os at Kong Dionysius af Portugal anlagde et Universitet i Lisabon; men blev strax nødt til at forflytte det til Coimbra, i Henseende til den megen Anledning til Adspredelse og Udvigelser for de Studerende i en saa folkerig og vidtløftig Stad, som Lisabon.

I det Protestantiske Tydskland ere de fleeste Universiteter anlagde alle i afsides og smaa Stæder, omtrent saa store, at de kan beqvemmeligen huuse de Studerende. Der har Rector Universitatis med det akademiske Raad saa stor Myndighed, at Stædernes Magistrat staae i visse Maader under dem.

Saaledes kan Universiteternes foresatte Øvrighed have nøye Opsigt med den studerende Ungdom, og forekomme de Ulejligheder og Uordener, som ere næsten umuelige at hæmme i store Stæder.

18

Paa mange tydske Universiteter udkomme nu hvert Halve Aar trykte Lister paa de Studerendes Navne og Vaaninger, alt for at holde god Orden og nøye Eftersyn. Hertil kommer og, at Universiteternes øvrighed tillige med Stædernes sætte en saa taalelig Priis, som mueligt, paa Levnets Midler og andre til Studeringer fornødne Ting, og at Professorerne Ansee sig i øvrigt som Fædre for den studerende Ungdom, da de vist nok ikke holde det neden for sig at viise almindelig Høflighed og Omgængelighed mod en Student, naar han ellers er et skikkeligt Menneske. De ere overbeviiste, at selv tiltagne Æresbeviisninger, bidende Indfald, og en myndig Opførsel gjøre dem hos de Studerende forhadte. De veed alt for vel, at Studenterne ere ikke for Professorernes Skyld, men de for hiines, følgelig gjøre de sig altid en Ære af at vinde saa manges Fortroelighed, som mueligt, for ved privat Omgang, endog at forbedre deres Villie og vejlede deres Opførsel; herover behøver den stu-

19

derende Ungdom ikke at søge slette Selskaber af Mangel paa bedre.

Kunde Norge eengang opleve den lykkelige Tids-Punkt at see en saa væsentlig Mangels-Post opfyldt, ved at faae et eget Universitet, torde maaskee ej allene en ædel Kappen imellem begge Rigers Lærde fordrive den Lunkenhed og Søvnagtighed i Studeringer, hvorfor Dannemark nu omstunder, meer end førhen, hører saa ilde hos Fremmede; Men Norges Ære vilde endog reddes og udbredes blandt de Nationer, der ansee det uforskyldt med maadelige Øyne.

Vor værdige Landsmand, den udødelige Holberg, beretter os, hvilke Fordomme Italienerne have den Tid havt mod os, og hvorledes de har beskrevet os som Varulve og et raadt Folk. Omgang med Fremmede har og ført mig selv, hvilke ringe Tanker Franskmanden, Hollænderen, ja! de Tydske selv have om Nordmændene, just

fordi de sinde intet,

20

eller ikkun gandske faa Spor til Lærdom og Videnssaber uden for Norges Klipper. Sal. Pontoppidans Norges naturlige Historie er bekiendt i mange Europæiske Lande, ligesorn Hr. Conference-Raad Suhms og Hr. Professor Schiønnings Skrifter. De Tronhiemske Samlinger læses og i Tydskland med Begierlighed, og gjør vort Fædreneland Ære. Andre faa Værker forfattede af Nordmænd blive inden for Dannemarks Grændser. Et overtydende Beviis herom er en Strøms og Tullins Skrifter, som fortiene at være meer bekiendte, end de virkelig ere. Et Universitet i Norge vilde desuden virkelig være et mægtigt Besparings-Middel i saa Pengeløse Tider, og et af de store Rednings-Midler til dets Opkomst og Forbedring. Ja! hvad Nytte duelige og slittige Lærere ved et Universitet gjøre Staten, kan bedst sees af den Tale, som den Indsigtsfulde Kronprintz Gustav af Sverrig nyelig for sin udenlandske Rejses Tiltrædelse, holdt som Cantzler til Universitetet til Upsal. „Deres, nemlig: professorernes

21

Sorger, siger han, ere af større Vigtighed for Fædrenelandet end noget andet til Statens Velfærd forbundet Selskabs; thi allene fra dette Værk kan man love sig megen Hielp mod vore store og mangfoldige Mangler."

Erfarer jeg nu, ædle Medborgere! at dette mit Forslag til et Universitets Indretning i Norge finder Eders Biefald, og at I troe Eder i Stand til, med mere Lykke, end vore Forfædre, at bringe det til Moedenhed ved en allernaadigst Biefald og Tilladelse, vil det ikke blive mig nogen Vanskelighed at anviise de fornødne Kilder til en saa nyttig Stiftelses Vedligeholdelse i Længden uden mindste Byrde for Hs. Majests. Kasse, eller nye Tyngder for det Almindelige; thi uden saadan Forsigtighed blive endog de betydeligste Indretninger snart et Rov for Tidens Tand og et Offer for hver Alders hærskende Tænkemaade, og endnu mindre vanskeligt skulle det blive at finde et i alle Henseende belejligt Sked for

22

hets Anleggelse, og i øvrigt at gjøre en fornuftig Plan dertil.

De største Vanskeligheder og Hindringer vilde maaskee være at befrygte fra vore Medbrødres Side; men da Forsynet har foreenet os og dem ved et uopløseligt Baand, som bestyrkes bedst ved fælles enighed, saa er saa yderlig Grad af Egennytte eller Misundelse neppe at formode hos nogen oplyst og veltænkende Dansk, at han skulde see skiæft til, end sige, arbejde imod en lykkeligere Periode for de Nordske Muser end hidindtil. Jeg smigrer mig derfor med det Haab, at enhver af de Danske gjøre sig en Ære af, ligesaavel som vi, at tænke og handle efter det hos os brugelige Valsprog:

Tvilliug-Rigets Held og Ære Skal vort fælles Ønske være.

Videre at udlade mig i denne Materie angaaende Maaden, hvorledes, og Midlerne, hvorved at bringe et Universitet i Stand

23

25

hos os, maa beroe til meere Vished om Sagens Muelighed og høyere Understøttelse.

Den anden Hoved-Kilde til Norges Afmagt er dets slette Landhuusholdnings-Maade. Man veed, at Haab om Lyksalighed er Hoved-Drivefiederer i alle Menneskers Gierninger. Did sigter enhver Fornuftig med alt hvad han foretager sig. Et Lands blomstrende Tilstand beroer da paa, at dens Vinger Arbejdsomhed og Vinskibelighed ej stækkes eller ved alt for mange Byrder nedtrykkes. Stræbsomme Hænder og virksomme Lemmer i en Stat bringe meest Velsignelse ind i Landet, En Lykke derfor for de andre Stænder, at Nære-Standen trives, og en Styrke for Staten, om den har meere end det Nødtørstige: Almindelig Velstand er altid Beviis paa en god og fornuftig Statsforfatning. Kongens og Landets Vel er nær forbunden; han er derfor ikke tient med, at dette ligger i Afmagt.

24

Høysalig Kong Christian den 5te spurgte engang en Nordsk Bonde, som bragte ham en Deel gamle rare Mynter, om han havde noget at søge; Men denne svarede: Mæi søker inte noko, Gu læe Faer leva! naar mæi ikkie har Trang te Dei aa Du ikkie te mæi, saa æ vi bedst hulli baæe to. ɔ: Jeg søger intet, Gud lade Faer leve! naar ikke trænger til Dig, og Du ikke til mig, saa ere vi begge to bedst holdne. Som nu Agerdyrkningen, Skov- og Land-Væsenet i Almindelighed og den private Huusholdnings-Kunst og anstændige Tarvelighed i Særdeleshed ere uadskillelige Støtter til et Lands Styrke og Lyksalighed, saa vilde Norge vist nok være vel tient med, om det fik sit eget Oeconomie-Collegium (den anden store Mangels-Post i Norges Rige), hvor alle

nødvendige og did henherende Forslag og Anstalter burde overvejes og bedømmes.

Dette Collegium burde bestaae af gamle, erfarne, og i Landvæsenet kyndige Nordmænd,

25

om hvis Redelighed man var forvisset; thi intet er naturligere, end at Indfødde maa have baade bedre Kundskab om Fædernelandets Beskaffenhed, og større Kierlighed og Omsorg for dets Vel end fremmede. Disse Lemmer burde og være vederhæftige Folk, som ikke behøvede at see paa nogen Fordeel eller Gevinst, og saa fornuftige Patrioter, at de ej derfor skulle gjøre Paastand paa større Rang og Anseelse, men troe, at de nød Ære nok, ved de Tienester de agtede at gjøre Fædernelandet, siden Dyder og Fortienester gjøre allene Forskiæl paa Mennesker og ikke Titler og Ærenavne, saaledes skal første Rigs-Raad Grev Peter Brahe og Stor-Cantzler Øxenstjerne i Sverrig have svaret Dronning Christine, i Anledning af hendes Tilbud, om at see dem ophøvede til Hertuger, kort før hun nedlagde sit Regimente.

De Regler og Grund-Satzer, som bør legges til Grund for gode oeconomiske Anordninger i et Land, maa nødvendig være grun-

26

dede et Lands Clima og naturlige Beskaffenhed, og tillige saavidt mueligt, overensstemmende med Indbyggernes Sæder og Tænkemaade. Heraf slyder, at hvad der passer sig til Dannemark, passer sig ikke altid paa Norge, som tvende fra hinanden alt for forskellige og langt fraliggende Lande. Man kan eller bør jo ikke behandle en nordsk Odelsmand, som en dansk Hoveries Bonde; og ligesom det der er Lægedom for et Menneske kan være Gift for et andet, saa kan den Forfatning, som er god for et Land være skadelig for et andet. Alt dette har den store Konge, Kong Christian den 5te, visselig indseet, som gav Dannemark og Norge hver sin forskiællige Lov-Bog, hvorfor da ikke ogsaa hver i sær sit særdeles Oeconomie-Collegium?

Jeg finder intet Document fra Aar 1660, hvorved Norge er gjort umyndig, men vel, at dette Kongerige er i Henseende til Privilegia og lige Omhue sat ved Siden af Dannemark.

27

Schotland er i Relation til London omtrent det samme, som Norge til Kiøbenhavn; men jeg læser ingensteds at det henter sine oeconomiske Anordninger Herfra; men tvertimod veed enhver, at Schotlænderne have Ret til at sende 16 til Overhuset og 45 til Underhuset i det Engelske Parlement af sine bedste og ærværdigste Medborgere, for der at beoagte Landets Tarv og at gjøre nyttige Forslag til dets Fremvext. Jeg veed og med Vished, at Hannoveranerne udarbejde selv sine oeconomiske Planer, som deres egen Referendarius i Loudon forestiller Kongen af Engelland, som Landets Herre, til nærmere Approbation og Stadfæstelse. Intet synes og at være stridigere imod al sund Politique end at et Collegium i et andet Rige, hvoraf kun gandske faa kiende Landet og dets Beskaffenhed og endnu ferre, ja maaskee ingen er bekiendt for nogen grundig Kundskab og Indsigt i de til Oeconomien henhørende Videnskaber, skal dirigere et saa vigtig Lands Oeconomie, som Norges. Men her har vi maaskee Kilden til mange af vore betydeligste

28

Mangler. Hvorledes kan den i et Oeconomie og Commerce-Collegio dømme om Handelen, som ej selv haver været handlende? Hvorledes kan den dømme om Norge, som aldrig har seet Norge? Kort, uden at have gaaet Gradeviis igiennem de Deelee af Borgerlige-Sysler, hvor over man er sat til Dommer, staaer man altid Fare for at blive bedraget af falske Beretninger; følgelig bliver altid Landet udsat for ubeqvemme og skadelige Foranstaltninger.

Skal da Norge rejse sig igien af sin forfaldne Tilstand, vil det vidst nok behøves, som et af de store Rednings-Midler, at det faaer sit eget Oeconomie-Collegium, hvilket kunde beqvemmeligst anlægges i Christiania som Rigets Hovedstad.

I dette Collegio bør:

1) Ingen af Lemmerne have nogen Løn, som før er meldt, undtagen den, der bruges til at forestaae Forretningerne og at føre Protocol len, hvortil bør udsees et dueligt Menneske,

29

der ex professo havde lagt sig efter alle til Oeconomien henhørende Videnskaber.

2) Bør dette Collegium have saa megen Myndighed, at det kan afgjøre alt hvad som ej taaler Opsættelse og ikke er af den Betydenhed, at dertil behøves nogen høyere øvrigheds Resolution; thi det er en stor Opmuntring, i sær for den gemeene Mand, at han ej skal lide Ophold og een ikke mindre Fordeel for det Almindelige, at alle gode Anstalter blive hurtig afgjorte.

Jeg erindrer mig ved denne Lejlighed den brave Stats-Raad Stuckenbroch, hvis velfortiente Æreminde uddør ej saa let blant de nordske Bierg-Folk, hvorledes han i lang Tid maatte see paa, at Sølv-Verkets Drivt leed en Hoben ved hans alt for indskrænkede Forvaltning og Myndighed, medens han endo?? ubetydelige Ting, maatte vente paa vedkommende Collegii Resolutioner, indtil han endelig engang i sin Ivrighed satte sig paa en Hest og

30

uden videre Anstalter ilede til Khavn, hvorfra han, efter nogle Timers Audience hos Hans Majestæt, kom tilbage paa saa faa Dage, som neppe nogen før han, med frie og ubundne Hænder, da alting gik godt for Fremtiden.

3) Bør et saadant Collegium have en Fond til Proemier og andre fornødne Omkostninger. Hertil kunde maaskee foreslaaes et Lotterie i Norge, hvori jeg er forsikret, at enhver, der havde mindste Formue og Begreb om den sande Patriotisme, vilde være Lodtagen, saa meget meer, som disse Penge blev i Landet, og til Fordeel og Nytte for Landets egne Indretninger. Og hvo veed, om der ikke med Tiden torde opstaae een eller anden saa veltænkende Medborger, som for al befordre og understøtte saa mange gode Hensigter, vilde ansee det for en langt større Pligt at indsætte sit Fæderneland, i hvis Skiød han Havde samlet sin Velsigt ske, til sin Arving end nogle utaknemmelige Slægtninger og Paarørende, helst under Opsyn og Forvaltning af et saadant Collegium, hvis

31

Lemmer arbejdede blot for den Ære at tiene sit Fæderneland.

Jeg kan ikke begribe, at Præmier Uddeelse er saa lidt i Brug hos os, og jeg maa forundre mig over, at ingen af vore Landsmænd har endnu havt det Indfald at forævige sin Ihukommelse ved at udsette og bortgive en Capital til Efterslægten, for ved de aarlige Renter, forvandlede til Præmier, at opmuntre en dygtig Landmand, en flittig Jordbruger, en stræbsom Manufacturist, og en vindskibelig Haandverksmand, eller Een og Anden, som kunde have opfundet en nye Handels-Gen eller gjort et nyttigt Forslag til vore Fiskeriers Opkomst, at ej vore Naboer skal reent tage Luen fra os.

Sandelig vel anvendte Præmier ere noget nær den Sæd, der giver den riigeste Høst. Vort smukke Skildre- og Billedhugger - Academie paa Charlottenborg i Kiøbenhavn, som gjør Fædernelandet og sin udødelige Stifter, vor ufor-

32

glæmmelige og aldrig nok elskværdige, nu høyst salige Kong Frid. den 5te megen Ære, er herpaa et stort Beviis. Med hvor mange brave og trods fremmede ! duelige Artister har det ikke beriget Fædernelandet, blot ved at opmuntre og ligesom fremlokke Genier med sine aarlig uddeelte Præmier, til Beviis at vi skulde maaskee aldrig mangle Folk til alle slags Handteringer, naar vi alleene vilde opføge dem blant den trængende Slægt, hvor de neppe kiende sig selv eller viide sin egen Styrke.

Som blotte Opmuntrings Tegn behøve Præmier aldrig at være riige og store belønninger. Den dermed forbundne Ære erstatter Værdiens Ringhed. De bør aleene være Beviis paa Regiæringens Opmærksomhed og Publici Behag. Jeg er forsikkret, at hvis den ubekjendte Forfatter til Philodanus, som en ægte Patriot og sand Ven af Fædernelandet, nød et synlig Æres-Tegn af Regieringen for sin . velskrevne Piece, eller et Beviis af en og Anden skiønsom Medborger paa Publici Behag,

33

var et saadant Exempel altid en Opmuntring for andre ligesindede.

Den engelske Enthusiasmus, i saa Fald, eller Nationens utallige og næsten ulignelige Prøver paa medfødt Patriotisk Tænkemaade og naturlig Tilbøyelighed til Menneske - Kiærlighed og ædelmodige Idrætter, kan man maaskee tilskrive de mange gode Indretninger og Stiftelser, som haves allevegne i Engelland; thi man maa jo tilstaae det at være et Exempel uden Exempel, at de Præmier, som Irland allene udreder, beløbe sig aarlig til 150,000 Pund Sterling.

Det Svendske Oeconomie-Collegium i Stockholm har og indseet dette, da det sendte en fattig Præste-Enke for et Stykke Kammerdug, hun havde spundet og vævet, en Sølv-Medaille med en Væver-Stoel paa den eene Side og en Spinde-Rok paa den anden, samt denne Overskrift:

Til häder för den Qvinna,

Som vet sä wäl at spinna.

34

4) Bør et saadant Oeconomie-Collegium, om det nogensinde kommer til Virkelighed, være betænkt paa at opmuntre sine Landsmænd i de 3de øvrige Stifters Hovedstæder til at oprette visse Oeconomiske eller saa kaldede Landhuus-Holdnings-Selskaber, med hvilke det kan staae i Correspondence angaaende de indsendte Forslag og Anlæg, og maatte intet deraf forkastes, biefaldes eller med Præmier understøttes, førend skriftlig Betænkning var indhentet fra Selskabet i det Stift, hvortil Forslaget henhørte. Planen til saadanne Selskaber kunde maaskee bedst indrettes efter the Society for the Encouragement of Arts, Manufactures and Commerce i London.

5) Bør dette Collegium forenes med et Commerce-Collegium, for saavidt Handelen vedkommer og dets Lemmer, om mueligt, bestaae af gamle erfarne Kiøbmænd, der allerede have nedlagt Handelen og trænge ikke til at see paa deres egen Fordeel, da saadanne Mænds Be-

35

tænkninger formodes altid at være: meest paalidelige og patriotiske.

6) Vilde det være en fortræffelig Sag, om der ved et saadant Collegium tillige kunde have et offentlig Bibliotheque af de bedste Skrifter i de Slags Materier, deels til privat Brug for Lemmerne selv, deels til almindelig Fordeel for unge Mennesker, som vilde legge sig efter de Slags Studeringer; eller i det mindste ved en god Foranstaltning et Laane-Bibliotheque, som er allerede forlængst brugeligt paa mange andre Steder, og nu paa nogle Aar ogsaa indført i Kiøbenhavn, hvor Bøger kan faaes til Leje for en maadelig Afgift; siden slige Skrifter ere ej her hver Mands Brug; Men inden det kan i Værksettes, skulle maaskee mange af mine Landsmænd gjerne ønske at kiende de gode Forfattere, som have skrevet om de til Oeconomie og Handelen henhørende Videnskaber, hvorfor jeg vil her opgive følgende:

36

Oeconomiske Bibliotheker.

1) I. B. von Rohr Haushaltungs-Bibliothek, worinn die vornehmsten Schriften, die zur Haushaltungs-Kunst gehören, angezeigt werden, Leipz. 1755. 8.

2) J. C. Wöllners Unterricht zu einer kleinen aber auserlesenen oeconomischen Bibliothek, bestehend in einer anzeige der besten oeconomischen Büchern und der vornehmsten in großen Werken zerstreuet befindlichen Abhandlungen über alle Theile der Landwirthschaft, Berlin 1764 2 Theile 8vo.

3) J. J. Mosers Bibliothek von oeconomischen Cameral - Polizey - Handlungs Manufactur-Mechanischen und Bergwerks - Gesezen, Schriften und kleinen Abhandlungen, Ulm 1758. 8vo.

Systematiske Skrifter.

1) J. G. Leopolds nützliche und auf Erfahrung gegründete Einleitung zu der Landwirthschaft, Berlin und Glogau 1759 4to.

37

2) J. G. von Eckharts volständige experimental Oeconomie, Jena 1763 4to

3) G. A. Hofmans Klugheit bang zu halten Dresd. 1755 8vo.

4) The whole Art of Husbandry by Mortimer London 1721 8vo 2 vol.

5) A compleat Body of Husbandry by Halle, London 1759 4 vol. 8vo.

6) The complete Farmer by a Society of gentlemen London 1769, 4to

7) l'Ecole d'agriculture par M. du Hamel à Paris 1759 8vo. Denne er paa tydsk under Titel: die Ackerbau-Schule übersetzt von Hohenthal Leipz. 1759 8.

Oeconomiske Selskabs Skrifter.

1) Dublin Society's weekly Observations.

2) Abhandlungen und Betrachtungen durch die oeconomische Gesellschaft zu Bern gesamlet 8vo, seit 1760. Disse ere og udkomne paa fransk med Titel:

38

Recueil de Memoires concernans l'oeconomie rurale par une Societé établie à Berne en Svife à Zurich, 760 8vo

3) Gesamlete Nachrichten der oeconomischen Gesellschaft in Franken, heraus gegeben von Hirsch 4to. Seit 1766

4) Corps d'observations de la Societé d'agriculture de Commerce & des arts, etablie par les etats de Bretagne Années 1757, 1758 à Rennes 1761 8vo

5) Abhandlungen der freyen oeconomischen Gesellschaft in St. Petersburg aus den Rußischen, Mietau und Riga 1767 8vo. Siden 1766 ere allerede 7 smaa Deelee udkomne i det Russiske Sprog.

Oeconomiske Ordbøger.

1) G. H. Zinkens allgemeines oeconomisches Lexicon Leipz. 1764 groß 8vo.

2) Allgemeines Haushaltungs Lexicon Leipz. 1749-1751 3 Theile in 4to

3) Dictionnaire oeconomique par Mr. Noel Momel Fol. Amsterd. 1732

39

4) Dictionnaire domestique portatif. contenant toutes les connoissances relatives à l'Oeconomie domestique & rurale à Paris 1762-1764 3 Tomes 8vo

Skrifter Skov-Væsnet angaaende.

1) La Physique des arbres sauvages par du Hamel

2) LaPhysique des arbres fruitieres par le même Paris 1768 4to 2 vol.

3) Sylvicultura oeconomica, oder hauswirthliche Nachricht und Naturmäßige Anweisung zur wilden Baumzucht von H. C. von Carlowiz Leipz. 1713

4) Naturmäßige Geschichte der von sich selbst wild wachsende Bäume und Sträucher in Deutschland von B. von Rohr Leipz. 1732 Fol.

5) Silva, or a Discourfe of Forest-Trees and the propagation of Timber in his Majesty's Dominions by Joh, Evelyn Lond. 1729 Fol.

40

6) Grundsätze der Forst-Oeconomie entworfen von W. G. Moser Francf, und Leipz. 1757 8vo

7) Anleitung zu mehrerer Erkenntniß und Verbeßerung des Forstwesens von M. L. Kæpler, Eisenach 1764 8vo

8) A. Cramers Anleitung zum Forstwesen, nebst einer ausführlichen Beschreibung von Verkühlungen des Holzes Braunschweig 1766 Fol.

9) Oelhafen von Schölenbachs Abbildung der wilden Bäume, Stauden, und Busch gewächse mit erleuchten Figuren Nürnbn. 1764, 4to.

10) J. C. von Brocke wahre Gründe der physicalischen experimental algemeine Forst-Wissenschaften Leipz. 1768, 8vo, 2 Theile. Denne Bog kom først ud under Titel: Sylvanders zufällige Gedanken von der Natur der wilden Bäume Wolfenb. 1752 4to

11) Allgemeines oeconomisches Forst-Magazin. samlet af et Selskab under I. T. Stahls Opsigt, Francf. und Leipz. 8vo, siden 1763 10 Bind

41

12) G. Fridr. Mayers Catechismus des Feldbaums Francs, am Mayn.

13) C. A Geutebrüchs Anweisung, wie mit dem Anbau des Holzes zu Werke zu gehn. Erf. 1757 8vo

14) J. Leche von Pflanzung wilder Bäume und Gesträuche aus den Schwedischen in Hanov. Mag. 1765 S. 1282

15) C. G. Jacobi Abhandlung von des vorzüglichsten Art, die Eichbäumen zu säen zu pflanzen, und zu erhalten, welche von der Academ. zu Bourdeaux 1759 den Preiß erhalten, in Schrebers Saml. VII. S. 36 Forstmag. I. S. 300. Otts Dendrol. S.

166 16) Schmersahls vorzügliche Art der Eichenzucht in Hamb. Mag. XV. S, 66, Forst-Mag. 111, S. 105.

17) Döbbels ausführliche Nachricht von der Eiche in oekonom. Nachrichten 1711 S.

105 18) The modern Druid containing institutions for the much better culture of Young

42

oaks by James Wheeler, London 1747 8vo

19) Kalms oekonom. Beschreibung der Birke in Schiebers neuen Cameral Schrift VIII.

S. 154. Hannov. gel. Anzeig. 1754 S. 219.

Forstmag. I. S. 218

20) B. v. Lengefeld Anmerkungen von den auf den Thüringer-Walde bekanntesten drey Arten Nadelhölzern illuminirten. Figuren, Nürnbg. 1762 4to

21) Traité des arbres resinoux coniteres extrait de Miller, avec des notes p. M. le Bar. de Tfchudi á Metz 1768 8vo

Blandede Skrifter.

1) Otto von Munchhausens Haus-Vater Hannov. 1766 3 Bind 8vo

2) Oeconomisch-Physicalische Abhandlungen, Leipz. 1760. 5 Bind, 8vo.

3) Der physicalische und oeconomische Patriot, Hamb. 1756, 3 Theile.

4) Le Journal oeconomique ou Memoires, notes & avis fur les arts & l'agriculture à Par. 8vo, siden 1751

43

5) Prof. Loftbohms oekonomiska Tidningar, Upsala 1765 4to. Denne er og oversat paa tydsk under Titel: Schwedisches oekonomisches Wochenblat. Greifswalde 8vo von G. W. Döhnert

6) Miscellaneous Traits relating to natural History, Husbandry and Physic by Berganin Stillingfleet, London 1762 indeholder Oversættelser af de Linné amoenitates acad. med Anmærkninger.

Skrifter Handelen tilhørende.

1) Abhandlung des Marchese hieronymi Belloni vom Commerci- und Münzwesen, aus dem Italiänischen übersetzt und mit Anmerkungen erläutert von M. Gottlieb Schumann, Leipz. 1753 40

2) Johan Joachim Bechners politischer Discours von den Ursachen des Auf- und Abnehmens der Städte, Länder und Republiken, 4te Auslage Franks. und Leipz. 1720, 8. Verbessert durch D. G. H. Zinken, Franks, u. Leipz. 1754. 11 Th. 8vo

44

3) Von Manufacturen und Commercio, Frkf. und Leipz. 1740. 4.

4) Carl Günthers Ludovici Academie der Kaufleute oder vollständiges Kaufmanns Lexicon, V. Theile, Leipzig 1752--1756. 8.

5) Allgemeine Schatzkammer der Kaufmanschaft, oder vollständiges Lexicon aller Handlungen und Gewerbe, V. Theile, Leipzig 1741--43. fol.

6) Dictionnaire universel de commerce; ouvrage posthume de M. Philemon louis Savary. Dets bedste Oplag er i 5 fol. hvoraf den sidste Deel udkom i Kiøbenhavn 1765.

7) Le parfatt negociant par Jaques Savary 11 Tomes, Geneve 1676, 8. ib. 1751. fol.

8) The Dictionary of Savary translated by Malachy Postlethwait with additions and Improvements, 2 vol. stor fol. Den bedste Udgave er af Aaret 1766. med nye Tillæg, og denne Oversættelse er næsten et gandske nyt Verk.

9) A new Dictionary of Trade and Commerce by Mr. Rolt, London 1756. fol.

45

10) Dictionary of Trade and Commerce by Thomas Mortimer, London 1766. 2 vol. fol.

11) The Universal Merchant, Lond. 1753.

12) Money and Trade considered by John Law Esq. Edinburgh 1705. it. Glasgow 1750. 12.

13) Essay politique sur le Commerce par M. Melon nouvelle Edition, Amsterd. 1742, 8.

14) Elemens du commerce (par Msr. de Fortbonnais) nouv. edit. revue & corrigée, Amst. 1755. 11. parties
12. er oversat af det Engelske, siden oversat paa Tydsk med Titel: Der vernünstige Kaufmann, Hamb 1755.
11 Th. gr. 8vo.

Foruden ovenanførte Skrifter har man og Haab med Tiden at see et almindelig Agerdyrknings og Huusholdings Lexicon i det Danske Sprog fra vor værdige Landsmand, den utrættelige og til Fædernelandets Tieneste altid Sysselsatte og opoffret Hr. Professor von Aphelen, om ellers er saa stort Antal af Præ-

46

numerantere, som et saadant Verk behøver, kan bringes til veye. Og hvad Skat vilde ikke en saadan Haandbog blive for den danske og nordske Landmand?

Som nogle af de vigtigste Formaale for et Norsk Oeconomie Collegii Omhue og Bestræbelser maatte der først tænkes paa Agerdyrkningen, Land- og Skov væsenet. I henseende til den første Post, da tilstaaer jeg gjerne vor Tids Alder et stort Fortrin for vore Forfædre, da ingen kan nægte at der jo i sær omkring Kiøbstæderne, og undertiden hist og her paa Landet, sees de kiendeligste og behageligste Spor af duelige og Indsigtsfulde Landmænd og Jordbrugere. Herpaa er Hedemarken, Toten, Ringeriget, Eger og Aggersherret, i sær om Christiania, og mange andre Egne baade Synden og Nordenfields de øyensynligste Beviis; Men at saadan Lyst og Drivt efter at befordre sit eget Vel tillige med andres, er ikke almindelig, det mærke vi desværre! alt for meget hos de fleeste Opsiddere paa de beneficerede Godser og andre, som

have

47

have Skov til deres Gaarde, hvilke ere gemeenlig dovne og lade Folk; thi de gidde heller udhugge Skovene til Upligt, end umage sig med at dyrke Jorden; heller ligge paa en Vogn om Sommeren for at føre Brædder og Planker til Ladepladserne, og derefter at drikke Fortienesten op i Kroerne, end hiemme at have tilbørlig Opsigt med deres Avls-Brug. De vil komme sovende til Rigdom og Lykke; Men mærke ikke førend alt forsildig at de blive ævig Staadere. Jeg frygter da at det passer sig alt for vel paa Norge i Almindelighed, hvad en engelsk Patriot har bebreidet sine Landsmænd med følgende Ord:

„Det er en stor Ulykke for Engelland, at Agerdyrkningen er for det meeste betroet til de uselste Folk, Mennesker, hvis ringe Herkomst og indskrænkede Opdragelse gjør dem ej aleene uformuende til at forbedre deres Jord, men og uvillige til at legge sig derefter.

De see daglig de største og ædelste Naturens Virkninger uden engang at tænke paa

48

deres Aarsager. Saaledes ere de mindre virkende, end de Jord Klumpe, de selv behandle, saa at ingen Giødsel eller Dyrkning kan trænge ind i deres Indbildnings-Kraft. Siger man til en af disse, at et Stykke land, saa og saa dyrket, vilde frembringe megen Frugt, svarer han med en urimelig Dumhed at mange Avelsmænd, før ham, have ejet hans Jordegods og dog har det vedblevet, i Mandsminde, i dets nærværende Tilstand; ja havde det været mueligt at bringe det ud til saa stor Fordeel, havde det vel været udfundet i deres Tid, og i henseende til ham, saa bekymrer han sig ikke om at laane Øret til Projecter, Kort jo meer hans fornuftige Venner søge at forbedre ham, jo meer bevæbner han sin Vankundighed med en uigiennemtrængelig Halstarrighed. Fremdeles siger Hr. Worlidge, saa hedder denne værdige Patriot; Men at Gentlemen, (de hos os saa kaldede Fornemme) der besidde Forstand, Skiønsomhed og Vid falde i denne Almuens Vildfarelse og forsømme intet saa meget, som just deres Landgodser, hvorved de

49

dog skilles fra andre Folk, og fra hvis Værdie de aleene have deres Hæder og Fødsel, er en Vanheld, hvorfor en viis Mand ikke lettelig kan gjøre Rede, og som ingen retskaffen Mand bør ønske at vedblive" *).

Fører denne velmeenende Patriot saadant Klagemaal over Jorddyrkningens Tilstand i Engeland, hvor de fleeste Marke see ud som vel dyrkede Haver i Norge; hvor der ere saa mange grundige Skrivter om Agerdyrkningen; hvor der gives saa mange nyttige Oeconomiske Indretninger, og hvor saa mange anseelige Præmier udsettes jævnlige for flittige og duelige Jorddyrkere, og endelig hvor Bondestanden er i Ære og

Anseelse, hvad skal da vi sige om Agerdyrkningens Tilstand hos os?

Den navnkundige Ober-Consistorial-Raad D. Büsching siger i sin Jordbeskrivelse, at Agerdyrkingen i Norge bliver ikke drevet med den

*) See System of Agriculture, London 1755, 8vo

50

tillbørlige Flid. Han paastaaer og, at Landhuusholdningen er i slet Stand. I begge Deele har han vidst nok ret; thi vel have vi mange hærlige Oeconomiske Love; men hvorledes blive deres gode Hensigt opfyldt?

Og at jeg ikke skal synes uden Aarsag at give Fremmede Ret i deres ufordeelagtige Domme om mine egne Landsmænd, vil jeg anføre en Deel Feil hos vore Jordbrugere, hvortil jeg selv Haver været øyensynlig Vidne.

Saaledes er det for eksempel en Feil at bruge 2 a 3 Heste nemlig for en Plov, naar man kan udrette det samme med een, ved at Pløye med en Hiul-Plov, hvilket jeg har seet i Engeland, Frankrig, Holland, og Tydskland. Det synes og at være en Feyl, at man bruger en Harv besat med Træe-Pinde, hvor Jorden er haard og Ageren fuld af store Klumper, da man i Engeland, for des bædre at skiære den haarde Jord igiennem, betiene sig af Harve med 24 Jærn Tænder, næsten i form af en krum Have-

51

Kniv, i Steden for at vi lade jævn Piggene eller Pindene være firkantede i vore Harve.

Ja! naar Jorden er alt for haard, veed man at bruge en Harv i form af en ligesidet Triangel; alt for des bædre at skiære igiennem; og hvor sielden lader man Klumpene slaae i Stykker hos os?

Hvor faa lade komme Sæde-Korn fra andre Bøydelaav eller Fogderier, da det dog bekræftes af meget erfarne Mænd, at fremmed Sæde-Korn slaae best an?

Er det ikke en almindelig Feyl blant Bønder, at de holde fleere Bæster end de kan føde; at de lade Oxen opæde Foederet for Hesten og det som endnu værre er, at de veed ikke engang at afrette den saaledes, at den kan hielpe Hesten at trække Ploven?

Heraf flyder endnu denne ubødelige Skade, at Bonden, der allerede først i Foraaret har

52

Foer-Trang og udmavrede Bæster, maa nødes at lade dem gaae i sine beste Enge, hvis spæde Græas bliver afgnavet og den bløde Engbund saa nedtraadt, at han faaer lidet eller intet Høe om Sommeren.

Hvor sielden seer man en Bonde at anvende nogle læs Giødsel paa sin Eng, som dog er Moder til Ageren.

I Engeland er det almindeligt og over alt vedtagen at bestrøe de Moes-Begroede Enge om Foraaret med Aske, hvorefter man besaaer dem med Kløver-Frøe; men hos os ere vore Bønder saa forsynlige, at de fleeste kaste deres Aske ud for Vejer og Vind; i det mindste føre de den sig ikke saaledes til Nytte.

Jeg har og seet i Engeland, at man overstrøer en sumpig Ager med Soed og Kalk, hvor man vil saae Byg og dette har sin gode Grund i Natur-Læren; men neppe seer man det af nogen Bonde i Norge; i det mindste er jeg ikke bleven det vaer.

53

Den engelske Omgangs maade med Trommelen, troer jeg er kun gandske faa af mine Landsmænd bekiendt; skiønt den har sin store Nytte. Der har jeg lagt Mærke til, at man tromler Sæden, naar den er et par Tommer høy, hvor ved Jorden, som falder til Roden af Planterne gjør Sæden fast og forebygger, at Axene i sin Tid ej saa let kan legge sig, som hos os, og at der ikke kommer det saa kaldede Brand-Ax i Kornet, hvilket foraarsages deraf, at Solens Straaler kan snarere trænge ind til Roeden, naar Jorden er løs. Desuden hindres herved de fleste skadelige Insecter at komme til Roden, da de ere ikke i Stand til at trænge igiennem den sammentrykte Jord.

Faa blandt Bønderne maale og sin Ager efter sin Giødsel; thi de fleeste dyrke Jorden i Flæng og oftest den Jord, der er ikke Sæde-Kornet eller Arbejdet værd.

54

Hvor mange Bønder er der vel, som lade sin Møg eller Giødsel ligge i behørig Tid for at udbrænde under Tag eller Dække? anvende ej de fleste Bønder Giødsele uden Forskiæl, da dog den maadelig udbrændte Heste-

Møg bør aleene bruges paa de suure og sumpige Agre, og derimod vel udbrændt Koe-Møg paa de tørre og skarpe?

Hvor faa Bønder gjøre sig nogen Betænkning om at forøge Giødselen paa deres Gaarde? Seer man dem ikke at føre deres Korn-Vahre 20 à 30 Miile bort for at forøge deres Penge, og i 3 à 4 Uger at være borte baade med Tieneste-Folk, som opæde Profiten og med Heste og Bæster, hvis Giødsel, der er endnu betydeligere, gaaer fra deres Guld-Grube, nemlig Gaardens Giødsel eller Møg-Dyngge?

Men det vilde blive for vidtløftigt her at opregne alle de til den norske Agerdyrknings Hinder øyensynlige og i gamle Fordom-

55

me, Vaner, og Vedtægter for det meste grundede Fejl. Hertil kan man gjerne henregne den giængse Misbrug at sende sit Qvæg til Sæters om Sommeren; thi er det et Sted nødvendigt, er det 10 Steder unødvendigt. De her formodende herlige Græsgange, som Bonden kunde maaskee have omkring sin egen Gaard med Tid og Flid, naar ej al hans Koe-Møg tabtes i saa lang Tid paa denne Maade fra hans egen Ager og Eng, komme ham dyrt til at staae; i sær da hans Ungdom fordærves her ved at faae Smag paa Lediggang, Vellyst og Løstgighed; og derved at hans Naboers Tyender gjøre sig lystige paa hans Bekostning og fortære ofte Fløden, naar han maae nøyes med den Ost, der gjøres af den suure Melk og Valde.

Saaledes vil det ikke blive vanskeligt at beviise, at Bonden har med denne Huusholdnings-Maade gemeenlig større Tab end Fordeel.

56

Af foranførte sees tydelig, hvor meget godt et Oeconomie-Collegium i Norge kunde udrette i Henseende til Landmandens nærværende Tænkemaade og Huusholdnings-Regler, naar det lod sig være magtpaaliggende.

1) At foreslaae og udvirke gode Sparsommeligheds og Tarveligheds Love (legessumtuarias) til al Overdaadigheds og Ødselheds Forebyggelse, saavel i Mad, som Klæder ved Brøllupper og andre Bønder-Gilder og Sammenkomster; thi uden disse blive alle andre Anstalter unyttige.

2) Ved de kraftigste Forestillinger at see Misbrugen af det skadelige Brændeviin, som i Almindelighed, saa i Særdeleshed, paa Landet, afskaffet eller i det mindste indskrænket og i dets Sted til Opmuntring for Ædruelighed, Flid og Arbejdsomhed, efter en fra Sorenskriveren eller andre Embeds-Mænd indhented Conduite-Liste over de skikkeligste og meest exemplariske Bønder i Districtet, offent-

57

lig at lade Uddeele et eller andet nyttigt Skrift, som Premien, være sig angaaende Landhuusholdningen, eller Opdragelsen, eller Menneskets Pligter i Almindelighed eller andre efter deres Kundskabs Maade fattelige og tienlige Materier; hvorved en dobbelt Hensigt, nemlig Opmuntring til Dyden og Kundskabs Udbredelse, blev befordret.

3) Ved en smuk Skue-Penge eller andet Stykke Sølv-Tøy for Ex. et sølv Beger med en begvem Paaskrivt eller andet saadant at distingvere en eller anden brav Landmand, som var foruden en god Jordbruger og Avelsmand tillige en ordentlig Huus-Fader, der ikke efterlod sine Pligter med at give sine Børn en god og christelig Opdragelse og i øvrigt at foregaae Resten af sit Huus-Folk med et godt Exempel for at anføre dem til Gudsfrygt og Arbejdsomhed.

4) At opmuntre og paa alle mnelige Maader igien at see indført i Huus og Æg-

58

te-Standen de for dum saa ærværdige; men nu næsten forglemte qvindelige Dyder; Tarvelighed, Huuslighed, Hiemme-Lyst, retskaffen Børne-Tugt og Kiærlighed mod Mand og Børn, og ved offentlige Præmier at befordre Uld- og Linned-Væverierne paa Landet. Hvor mange Stykker smukke Lærreder og Drejler gjøres ikke paa Hedemarken, Toten, Ringeriget, og andre Steder i Riget? Hvor mange smukke Uldne-Tøyer forfærdige ikke vore snille Præste-Koner og andre Embedsmænds Hustruer. Fortiente ikke disse et offentlig Hæders-Tegn ligesaa vel, som den før ommeldte svenske Præste-Enke? Og ere ikke saadanne Præster og andre Landsbye-Folk al Ære værd, der Viise saadanne Prøver paa patriotisk Iver og Tarvelighed, at de slide aldrig andet endten Ulded eller Linnet, end hvad deres egne Koner og Huusfolk forarbejde?

5) At udfinde de tienligste Midler til at bestride og udrydde Landmandens gamle og skadelige Fordomme og Sædvaner, og igien

59

at faae ham indpræntet Lyst og Villie efter Præstens eller andre fornuftige Mænds Exempler at følge og forsøge visse practiske Huusholdnings og Agerdyrknings Regler, for saavidt de kan passe sig for ham i og uden Huuset, samt at antage og indføre hos sig alle letvindte Bonde-Redskaber, som han maatte see eller høre omtale hos andre, saasnt de kan være til nogen Lettelse og Tids Besparing for ham og hans Folk, og endelig

6 Ved offentlige Anviisnings-Midler og vel anvendte Præmier at opmuntre Landmanden i Almindelighed til en fornuftigere Agerdyrkning og Land-Huusholdnings Maade med Giødsel, Foering, Høebierging, Korntærskning, Maltgiøren, og saa vidre; at opvekke Lyst og Begierlighed hos ham til gode Schæfferier af Spanske og Engelske Faar eller anden god Art; til Havedyrkning, Træeskoler, Homlevæxt, Hækker og levende Gierders Opelskning; i sær til at plante Potates, der er en saa nærerig Føde og saa sielden Misvæxt underkastet; men derimod

60

et stort Rednings-Middel i Uaar, hvorved fattige Bønderfolk kan reddes fra at døe af Hunger eller fra at spiiise Barke-Brød i haarde Aaringer med meget meer, som et saadant Collegium vil faae Anledning nok af sig selv at falde paa.

Nøest Agerdyrkingen var Skovvæsenet, som en af Norges største Herligheder, i mine Tanker et vigtigt Formaal for et Oeconomie Collegii Omsorg og Opmærksomhed.

At der bør være et slags Tilsyn og Oppasning med Skovene i Norge, paa det de ej skal udhugges, helst nu da de synes allerede kiendelig at have aftaget og mange Berg-værks Ejere have megen Aarsag at klage over Mangel paa Kul, er en Sandhed, som neppe kan modsiges; men at en stor Deel af de Folk, som i nogle Aar have været brugte i det Ærende, have mere befordret end afværget Skovenes ødeleggelse er vidst nok ogsaa en uimodsigelig Sandhed. Vi har i

61

nogle Aar havt et General Forst-Amt, som det har behaget Hans Majestet ved Kongel. allernaadigst Forordning af 14 Jan. h. a. at ophæve, og om jeg tør sige ikke uden Aarsag; thi det var sin Død ærlig værd. Dette Collegium har formodentlig haft sin Instrux, som andre Collegier; men jeg kan ej melde meget om, hvorvidt samme er bleven efterlevet, da det ved sit Forslag gav Anledning til, at Norge blev opfyldt med en hoben vankundige Mennesker, som under Navn af Holstførster skulde paasee og befordre Skovenes Tarv og Fremvæxt; Folk (paa nogle faa brave Personer nær) tagne een fra Børsten, en anden fra Paryk-Blokken, den tredie fra Bagerovnen, den fierde fra Trompetten og saa fremdeles, ligesom David fordum fra Hiorden, og satte til Førster over Træerne. Ja! havde de endda været Hyrder, som han, kunde man formode, at de dog havde kiendt noget til Jorden og dens Væxter. Det manglede dem ikke paa de hærligste Instruxer, som bleve dem formodentlig givne for et Syns

62

Skyld; Men da den Frue havde recommenderet sin Domestique, og den Herre sin, saa vidste man meget vel, hvad man kunde kræve af dem, og hvor vidt de Folk vare skikkede til at opfylde Lovene; men man tog det derfor heller ikke unaadigt op, om Instruxerne strax bleve slængte paa Hylden. Maaskee Holzførsterne selv har fundet dem uiværksettelige baade i Henseende til deres egen Duelighed og Tingens Muelighed. Følgerne have været disse, at de i Steden for Skovenes Frelse og Bondens Vejledning have lidet bekymrer sig om hiine, og imod deres Embeds-Pligt befordret disses Egennyttighed for tillige at understøtte nogle uværdige Bordhandlere i deres skadelige og listige Told-Svig. Som nu disse Mennesker have været mindre end beqvemme til hvad der udfordres af en duelig Skovbetient, saa har Erfarenhed siden viist, at de fleeste have ikke forstaaet andet end deres egen Fordeel og for Resten været ubarmhjertige baade mod Mennesker og Træer. En Snedker, en Tømmermand, eller for en

63

beqvemmere Lignelses Skyld, en Urtegaardsmand, der alle skal vide at hugge, save skiære og beskiære, maa jo gaae en Deel Aar i Lære, og disse Skovens Foster-Fædre, som skulde forestaae langt betydeligere Hugst, Skiæren og Beskiæren, ere i en saadan Gesvindighed blevne, hvad de burde have været, og ligesom Padde-Hatten i et Øyeblik opvoxne af Støvet. Man vil maaskee spørge, hvad Kundskab og Indsigt der behøves til at eftersee, om en Skov-Ejer hugger og skiær meer end sit forundte Qvantum og til at maale Tykkelsen og Længden af en Tommerstok?

Jeg tiltager at slige Forretninger kan gierne et Menneske med maadelig Kundskab toe Øyne og et redeligt Hierte bestride. Men foruden disse uomgiængelige Egenskaber udfordres det dog, at saadanne Folk i det mindste burde kunne skrive deres egne Navne og tale Landets Sprog, hvilket General Forstamtet i et meget bekiendt og for alle Embedsmænd heel nærgaa-

64

ende Skrivt til Rente-Kammeret selv tilstod, at nogle af dem ikke kunde.

Men i andre Lande har man et langt andet Begreb om en Holstførster, og naar Han skal blive nyttig for et Laud, bør han ikke tages af den vankundige Hob, og endnu mindre af fornemme Folkes Domestiquer, da man har Exempel, at nogle af disse Herremænd ved at have været for vel vante, ere blevne saa liderlige, at Bonden neppe har vildet huuse dem, og at et Glas Brændeviin har været en tilstrækkelig Dvale-Drik for deres Samvittighed. I de Hannoverske Lande, veed jeg, at ingen antages til en Holstførsters Embede, førend han ved Universiteterne har i nogle Aar lagt sig efter Narurlæren, Landhuusholdningen og de flere derunder henhørende Videnskaber, som Tegning, Landmaalning og deslige, og ved Hjemkomsten aflagt tilforladelige Prøver paa sin Duelighed og velanstændige Opførsel, hvorefter han ansees værdig Candidat til saadan Betiening, naar

65

vacance indfalder. Jeg har havt den Lykke at kiende endeel vel studerte Skovbetientere, og fundet Hos en og anden smukke Haand-Bibliotheqver. Saavidt mueligt, vælges ikke gierne til saadanne Poster, uden Folk af en dydig Tænkemaade og et exemplarisik Levnet, at Landmanden, med hvem de meest omgaaes ej skal lære noget ondt af dem. Gemeenlig ere de og Bondens Ven, Raadgiver og Vejleder, og gjøre sig en Fornøjelse af at kunde meddeele ham gode Leve-Regler, tienlige Huus-Raad og den korteste og beqvemmeste Handle-Maade i hans Gaards og Huns-Sysler. Derfor ere disse Folk allevegne kiærkomne Giæste, og skal man gierne see i de Huuse, hvor de ofte komme, at Ungdommen er vel opdragen; thi hvad gjør, ej gode Exempler? Saaledes kan en Betient, der har Kundskab og et dydigt Hierte udrette meget godt og skaffe sig megen Lejlighed til at gjøre Folk lykkelige, naar den Vankundige, der besidder som oftest tillige et ondt Gemyt, skyes af alle som en Ulykkens Fugl, den ingen gierne vil huuse.

66

kunde Norge være saa lykkelig først at see et eget Oeconomie-Collegium oprettet hos sig, og dernæst Skovenes Omsorg henlagt der under, troer jeg at vor Klage næst Guds Velsignelse og saa fornuftige Forestillinger derfra, som vi haabe, skulle inden faa Aar, hvad den Sag angaaer, aldeles ophøre.

Og maatte dette Collegium være betænkt paa

1) At føye de beste og hastigste Anstallter til Skovenes Varetægt og Beskiærmelse mod al ulovlig hugst, og dernæst ved en nye skiærpet Kongl. allernaadigst Forordning at faae al Udførsel af de saa kaldede Jufferter, Spiirer, Lægter, Kulter, & c. og al slags saa Last reent forbuden, ligeledes Bielker, som ey vare skaarne til Planker eller Bord. Thi Hvad Syn kan være meer rørende for en redelig Patriot end at see jævnlig udskibede de aller rankeste og deiligste Træer, imedens vor egne Saugbrugere have Mangel paa tilstrækkelig godt Saug-Tøm-

67

mer. At see nogle Tusinde Mennesker i Holland leve ved Forædlingen af vort Lands raa Bæxter, medens mange Folk paa adskillige Stæder i Norge mangle arbejde; at see udenrigske Skibe bortføre saadan Trælast, medens vore egne ligge uvirksomme og saa godt som raadne i vore Havne paa en Tid da Skippere og Eyere rejse forgiæveds fra Plads til Plads for at søge Fragter, og de ringere Skibs Folk i midlertid i en døsig Ørkesløshed at faae Smag paa Lediggang? Og hvad som værre er, mine kiære Landsmænd, at forefinde i det sluge og snedige Holland utallige Beholdninger af Biæl: ker som nogle trængende og vankundige Udskibere have didhen oversendt for egen Reining, og som de omsider ere nødsagede at sælge for halv værd? Skulle man ikke næsten troe at Borgerne have foreenet sig med deres Foresatte, og disse med Hiine for at skille Landet af med deres beste Product ret ligesom det kunde være en Giftig-Urt?

68

2.) At finde Udveje til Stipendia for nogle brave Studentere, som skulde reise paa alle til Oeconomien og Forstvæsenet henhørende Videnskaber, nogle for ved hjemkomsten at bruges paa Landet som Opsyns Mænd og Correspondentere og resten for at blive nærværende i hensigt at undervise og oplære andre unge Mennesker der havde Lyst med Tiden at bruges som Skov betientere eller i andre Collegii Forretninger.

3) For at paa see Skovenes Opelskning og Forplantelse ved en Kongl. allernaadigst Forordning at faae det bragt dertil, at enhver Gaardmands Søn skulde fra sit 16 Aar af plante et vist Antal af Træer om Aaret paa beleilige Stæder, (Piile og saadanne flags Træer undtagen som lettelig plante sig selv) og ikke tillades at antage nogen Gaard førend han havde beviislig gjort, at han med egen Haand havde plantet 200 Træer i det ringeste. Til at befordre saa nyttig Anstalt maatte nogle Planteurs antages her, ligesom i Frankrige og Saxen, som kunde

69

i Begyndelsen reise omkring paa den rette Aarets Tid for at underviise nogle om den bedste Plante-Maade.

4) At lade forfatte og ved Trykken bekendtgjøre for Almuen paa Landet en saa kaldet Bonde-Pratiqve eller kort Begreb af eenfoldige og tienlige Leve- og Forholds-Regler for unge og gamle inden og uden Huuset; af grundige Anviisninger til den letteste og fordeelagtigste Agerdyrknings og Landhuusholdnings Maade; af tilforladelige Efterretninger om de sikkerste Kiendetegn paa alle Slags Jord- og Leer-Arter, samt den forskiællige Sæd og Giødsel hver stags Jord udkræver; af de fornødne Grund-Sager, som bør vides og iagttages i Henseende til Skoven og dens Værter, saavel ved at plante som at fælde Træer, at begge Deelee skeer i sin behørig Tid; af alle de Navne paa adskillige Dage og Tiider, hvorom meldes i den gamle

70

prim Stav og som den fremfarn; Alder har klogelig bestemt hver til sin Forretning paa Landet; af physiske Aarsager til adskillige almindelige Hændelser i Naturens Riger, for at betage den gemeene Mand adskillige Overtroe i saa Fald; af Navne og Kiende-Tegn paa de brugbareste og nyttigste Blomstre og Urter paa Marken og saadant meere, som kunde tiene til at overbeviise en retskaffen og dydig Landmand om alle de Fordeele han har frem for de rigeste og magtigste i Kiøbstæderne.

5) At korrespondere med Saugbrugs-Ejerne i Kiøbstæderne angaaende nogles umaadelige Qvanta, og Tømmerhandlerne paa Landet i Henseende til deres som oftest for Landet skadelige Fordeele, for at overtale dem til at opoffre noget deraf til Fædernelandets Opkomst og at give de bedste Forslag til Skovenes Vedligeholdelse; hvorimod de altid kunde vente al Understøttelse i deres lovlige For-

71

deele og retmæssige Paastand, naar de havde Aarsag at klage. Thi endog den der er mindst kyndig i den Nordske Bord- og Tømmer-Handling veed jo at tale om de skammelige Misbruge, som begaaes endog i Nærheden af al øvrighed, som Amtmand, Fogder, og Lehnsmænd ved de saa kaldede Bøyde-Sauver, uden at nævne Holz-Førsterne, som lade sig neppe see paa saadanne Steder. Det er jo en Skam, at disses Ejere uden mindste Undseelse tør gjøre andre privilegerede Sauver Forprang i deres Skuur; men hvor skammeligt og strafværdigt, ja! hvor almindeligt det end er, haves dog intet Exempel paa nogen, som er derfor bleven lastet, end sige straffet. Det vilde ikke være vanskeligt at bevise, at der paa saadanne Bøyde-Sauver, som ere deels af Bønder bortforpagtede til Udskibere, og deels dem selv tilhørende, skiæres 2 a 3000de fiirskaarne Bord om Aaret; at der skiæres endnu meer ved saadanne Sauver paa Landet, hvor man under de urigtigste Paaskud og tusinde Konstgreb have tilvendt sig nogle 100de Bords Qvantum; at en Tøm-

72

merstof ved saadanne ilde indrettede og af Bonde Saugmestere endnu verre drevne Sauver, bliver ikke paa 30 pr. Cent. nær udbragt til den Fordeel, som under en fornuftig Opsigt og ved en kyndig Saug-Mester kunde skee, med meget meere, som var ligesaa let at bevise, ifald her var Tid og Sted at opregne alle de Uordener, som herske i denne Deel af Norges vigtigste Handel.

6) At indhente Forflag og Efterretning fra Jernværks-Ejerne, hvorledes deres Circumferenee og øvrige Rettigheder best kunde beskyttes, og deres Fordeele med Bondens best foreenes.

Der er vel ingen faa enfoldig, at han jo ansker Jernværkerne for at staae i nødvendig Forhold med Statens Vel, følgelig bliver disse betydelige Indretningers Vedligeholdelse og Understøtning i alle Henseende berettigede til et Patriotisk Col legii Møye og Bestræbelser. Skulle man ikke ved en Upartisk og nøye Undersøgning blive ad-

73

skillige Mangler vaer, saavel i Værkernes Privilegia selv, som i de Biergværkerne i Almindelighed vedkommende Kongelige Anordninger? Vilde man ikke derudi blive vaer, at Bonden er vel paalagt visse Pligter til Værkerne; men at Værks-Ejerne kun have en blot i Indbildningen bestaaende Myndighed til at fordre disse Pligter af Bonden? Skulle man ikke derudi finde, at nogle Værkers Tiende er for høyt ansat, andres for ringe i Henseende til deres naturlige Fordeele af Beliggenhed, af riige og velartede Malme, af overflødig og beqvemme Kulle-Skove & c. & c.? Skulle man ikke finde, at nogle Jernværks-Ejere med den allerbedste Huusholdnings-Maade og de fornuftigste Anstalter kan neppe udbringe de fornødne Fordeele til deres Indretningers og Arbejderes Vedligeholdelse; medens andre høste saa megen Frugt af 6 til 8te Maaneders Arbejde, at de endog bortviise Bønderne med deres Kul? Hvad? Om saadanne vare meere kyndige og mindre lunkne! Mig synes, at alle ovenanførte Mangler i Skov-Væsenet og Agerdyrkning og Biergværkerne

74

tillige med utallige fleere, (som Patrioten nok blev vaer.) raabe alle for et værdigt Selskab af Efterforskere.

Nu skulde jeg melde noget om Manufacture- og Fabrique-Væsenet i Norge, som en Sag der og henhøre under et Oeconomie Collegii Tilsyn og Opmærksomhed. Jeg veed vel, at vore nyemodens Patrioter ere ikke meget for Fabriquer. Frie-Handel, hedder det, er Dannemarks Opkomst. Den Tiid har været, da det maaskee havde været tienligst, om Fabriquer vare aldrig blevne anlagde, i det mindste ikke i Kiobenhavn. Ja! maaskee ingensteds i Danmark; thi den Nation, som, efter en vis Skribents Sigende, lader komme raa Materier uden Rigs fra, for i sit Land at bringe dem til Fuldkommenhed, og ikke forædler sine egne Producter, har endnu ikke lært sit oeconomiske A, B, C. Men da vi nu have dem, bør vi ikke kaste Millioner efter Millioner; men med Bien sue Honning endog af de bitterste Blomster.

75

En anden Sag er der med Norge, der har selv de raa Producter (andet bør det ikke befatte sig med,) thi om Fabriquer ikke vil fort hos os, er det vist nok ikke Narurens Skyld, men om jeg tør sige, Mangel paa en fornuftig Disposition og maaskee formegen indbyrdes Ueenighed. At Norge har varet tienlig til Manufacturer, veed man deraf, at i den bekiendte Bye stor Hammer kaldet, har endog varet de prægtigste Fløyels- og Silke-Fabriquer, og Beviis paa vor nærværende Ligegyldighed og Ukyndighed, (jeg tør ej sige mere,) have vi, uden at gaae videre, i vore forstyrrede Glasværker. Indretninger, der kunde maaskee for længst have trodset de bedste udenlandske Glasfabriquer, hvis det fra sin spæde Ungdom havde altid fundet Mennesker ligesaa villige og omhyggelige som Naturen. Thi det er meget beklageligt for Interessenterne, som ved Indskud efter Indskud skal omsider, efter at have anvendt en Sum, der med Renter stiger til henved 400,000 Rdlr. desuagtet mærke, at Glar-Mesterne paa de

76

fleste Steder slide deres Diamanter i idel Engelsk, Pommersk, og Bømsk Glas; men lader os skiule vor Skam for andre Stater. Og give! ej fleere af vore Fabriquer havde Anledning til lige Klage!

De fleeste og betydeligste af Norges raa Producter avles i Jordens Indvolde og kan ej uden mange tusinde Menneskers uophørlige Slid og Slæb i de underjordiske Fabriquer fødes til Verden; Det burde derfor ikke lykkes Egennyttighed og Misundelse under Paaskud af større Fordeel for Kongens Casse (thi en mindre Fordeel for Regenten er altid en større for Undersaatterne, hvis Formue bør altid være hans bedste Skat-Kammer) at fravende en øm Moder Frugten af hendes Børns suure Sved og ofte Livs og Helbreds Opoffrelse, og saaledes ej allene at mædske sig selv, men og at deele et allerede noksom fattigt Lands Brød med Naboer og fremmede.

77

O! kunde dog Landets Fader see og høre de Suk og Taare, som Norges bedrøvede Skyts-Gud fælder over saadan Medfart! saa troer jeg vist, at et saa rørende Syn vilde opvække Medlidenhed og Eftertanke; thi hvor lidt er dog en Konge tient med et Land fuldt af Betlere og forarmede Undersaatter, hvoraf den eene ej kan hielpe den anden.

Gud har ikke ladt sig uden Vidnesbyrd hos noget Land eller Folk, i det han har givet enhver sin Lod og Deel af de nødvendigste Opholds-Midler. Norge er, om ellers noget Land, et stort Beviis herpaa.

Vand, Luft og Ild, hvoraf Naturen fornemmelig betiener sig til Metalleres Avling, ere her lykkelig forenede og altid virkende.

Den underjordiske Ild*), som hans Almagt bruger paa adskillige andre Steder i

*) Ved den underjordiske Ild, forstaaer jeg ikke den i Jordens Middelpunkt opdigtede Ild,

78

Verden, som et Redsels, ja ofte som et Hævnens-Middel til at moedne og befordre de forskrækkeligste Jordskielv og Ildsprudende Bierge, den bruger han i Godhed hos os som Velstands og Velsignelses Kilder i vore Bierge og Klipper; thi det er dens virkende Kraft, næst Guds Velsignelse, som ved et forunderligt Forsyn forplanter, moedner og fremlokker alle de fornødne Materier af siue skiulte Giemmer, hvorved Ærtzerne beredes til at blive ved Fornuftens rette Brug, de uundværligste Hielpemidler for det menneskelige Liv.

Saaledes har da Norge det store og Viise Forsyn at tilskrive, at det er bleven et Føde-Sted for de vigtigste Metaller og al det har i sit Skiød:

ikke heller blot den almindelige Kiøkken-Ild; men al den Varme og Hede, hvilken Legemerne under Jorden ved een i dem foregaaende Giærren ere underkastede, og som ofte er saa stærk, at intet mangler uden Tilkomst af den frie Luft, for at brække ud i Lue. Antændte Steenkuls-Gruber, Alun-Jord og deslige, ere

herpaa overrydende Beviis.

79

1) Sølv, (ej al nævne Guldet,) Verdens store Afgud i Daarens Øyne; men i den Viises et tilladeligt og beqvemt Middel til at udrette meget godt i Verden. Dette godgjørende Metall syntes en Tiid at trives vel blant os, førend det fik Marsch-Ordre og fremmet Liberie; Det var endog i sin eenfoldigste og hiemmegiort Dragt tillige med dets Afkom stedse kiærkommen og behagelig i vore Øyne. Det boede iblant os, det opfyldte vore Huuse, vore Casser, vore Korn-Lader og Søe-Boder, vore Pak-Kieldere og Lofter med sin Velsignelse, som sees nu alle næsten øde og tomme. Men ach! som det nu lader, har det reent Apostaseret, saa vi har oste Aarsag at spørge: Er der kun een, som vender tilbage, hvor ere da de nie?

Vor største Uheld af denne bedrøvelige Catastrophe er, at dette flygtige Metall trækker al Kære-Saft med sig, hvoraf den stræbsomme Flok i Bye og Bøyd skulde samle Kræfter. Og saa længe Norges Indbyggere

80

ej kan opmuntre hverandre indbyrdes, som fordem i deres forrige glade Soelskins Dage med en saadan Fryde-Sang:

Mynten gaae og Kiølen glide,

Plov og Pen om Fortrin stride;

Thronen blive Sønne-Arv: Ordets Sæd og Dydens Are Altid riige Frugter bære! See saa fremmes hver Mands Tarv!

Vil der altid see mørkt ud paa deres Velstands Himmel.

2) Kobberet. Dette er af alle ufuldkomne Metaller det, der nærmer sig meest til Guld og Sølv i Henseende til dets Egenskaber, hvorføre det og gemeenlig bruges hos de fleeste Europæiske Nationer til de ringere Mynt-Sorter i Landet. I Kunster og Haandverks-Videnskaber er det og meget beqvemt, som det der lader sig vel arbejde, hamre, bøye og smide. Ved Sammenblanding med adskillige andre Væsener, frembringer det mange Slags nye Metaller af nye Egenska-

81

ber, hvoraf endeel ere ret smukke, som f. Ex. Kobber smeltet med Zink giver Tombak, Pensbeck, Similor og Prinzmetal; med Galmey giver det guult Kobber, eller Messing og Malm; dersom man blander Kobber med Operment og Tin, faaer man en Sam» mensetning, hvoraf gøres Metalspejler, som med Nytte bruges i Optiquen. Ja! man skal neppe kunne troe, hvor nyttig denne Metal er i mange Henseende.

Ligesom Naturen nu haver velsignet Norges syndenfieldske Deel med Guld- Sølv-Bly- og Jern - Erszer, saa har der Nordenfieldske i sær faaet Kobberet til sin Deel, den rigeste Export og den største Handels-Green fra den Kant, naar Gud giver sin Velsignelse deraf. Og hvor meget meere kunde ej Kobberet indbringe, om det blev paa alle muelige Maader forædlet og udarbejdet hjemme og ikke gandske raat udført, i det mindste burde det slaaes i Plader, at Hollænderne ikke skulde til vor store Skam, og Beviis

82

paa vor Efterladenhed, være meer i Stand til at underholde sine mange Kobber-Hammre hvis Drift beroer allene paa vor Føyelighed, og Uvidenhed om vor egen Fordeel.

Kobberværks-Interessenterne burde derfor opmuntrcs til at anlegge Messing og andre deslige Metal-Fabriquer, og i saa Fald burde Præmier udsettes for den, der hos os kunde opdage Galmey-Steen eller Jord, hvoraf den graa er bedst til at forandre Kobber til Messing.

3) Jernet. Denne Ertz er den allerumisteligste for os Mennesker, hvor simpel den end ansees og burde derfor med al Fliid eftersøges for ak udfinde dets ædelste Gruber og Gange. Jern-Værks Ejerne burde og understøttes og opmuntres til at see Stang-Jernet saaledes forarbejdet, at det om ikke aldeles, saa dog nogenledes kunde holde Priis med det Svenske hos Fremmede; thi vel er de Svenskes Jern-Grubers og Ertzers baade

83

Mængde og Ædelhed langt større end hos os, men deres utrættelige Fliid og Omhue gjør og en Hoben til Jernets Godhed og Værdie Hos Fremmede; ligeledes ved smukke Modeller og nyttige Opfindelser at bringe deres Støbe Gods i Priis.

Staal- Blik- og Isen-Krams Fabriquers Indretning ved Jern-Værkerne i Norge, kunde og have sin store Nytte, for ikke at købe vort eget Jern forarbejdet af Fremmede 100 pr. Cent. høyere i Priis. Det er en Fornøjelse i Almindelighed; men en Skam i Særdeleshed for os at see, hvorvidt de Slags Fabriquer ere bragte hos de Engelske, Franske og Svenske; og jeg er forsikkret, at Fingerne vare ej mere sammengroede paa de Norske, naar de allene bleve opmuntrede. Nationens mekaniske Genie nægter ingen, som kiender noget til de norske Bønder.

Saaledes burde der ved de Jern-Værke, der ligge langt fra Søen forarbejdes

84

Laase, kniver, Saxer, Syeler, Spænde-Knægter, Sye- og Stoppe-Naale med meere saadant Bønder-Kram til Udsælgning paa de offentlige Markeder, og ved de andre nærmere Søen: Skibs-Ankere, Hakker, Spader, Øxer, Leer, Segle, Plov-Jern, Heste-Skoe, Slæde-Stænger og Mejer, og utalligt saadant, alt for at udnytte Jernet bedre end at sælge det i Stang-Jern, helst da vi ikke kan holde Priis med de Svenske.

Spiger-Værket ved Christiana maatte og opmuntres og understøttes til altid at være forsynet med tilstrækkelig Oplag af gode Spigere for taalelige Priser.

4) Blye, hvoraf bringes en ringe Deel til Veje ved det Jalrsbergske Sølv-haltige Blye-Værk, som dog sælges for det meeste til Kongsbergs Sølv-Værk.

85

Dette er for saavidt hvad vore betydeligste Ertzer angaaer; hvornæst følger en Deel af Norges Steen-Arter, som fortjene og at komme i Betragtning. For Exempel:

Marmor. Denne Steen-Art, som udgør paa adskillige Steder i Norge heele Bierg-Strækninger, og hvoraf noget kan gierne sættes i Ligning med det Italienske, kunde ved god Anviisning og Opmuntring maaskee blive Norge en meget fordeelagtig Handels-Græn. Efter Marmor-Brudenes nærværende Forfatning udskibes undertiden deraf fra Bergens-Stift til Engelland, Holland, Tydskland og andre Lande ved Øster-Soen, ja og til Sverrig, hvor man ellers har god Marmor; men ej af den Godhed, som den Norske, Kiøbenhavn uberegnet, som og tager en stor Deel, skjønt ikke til den Fordeel for Norge, som det kunde være, siden de der værende Leverandeurer selv hæve Pengene.

86

Endog blot ved at forvandle Marmoren til Gips, Cement, eller Kalk, kunde Norge trække Fordel af sine Marmor-brud, meget meer, om duelige Steenhuggere bleve antagne til at hugge, slide og polere Marmoren, og deraf at udarbejde foruden det lidet der nu gøres af Bordblader og deslige, smukke og moderne Facons af Trapper, Dør-Gerichter, Vindues-Karmer, Portaler og andre Zirater til Porter og Dørre paa Huuse og Haver, paa det at Nationen selv kunde faae Smag paa at bruge Steen for Træe til Skovenes Besparing og tillige til meere Anseelse og Bestandighed for deres Bygninger, og naar jeg ikke vidste, at Norges bedrøvelige Omstændigheder forbød det, vilde jeg meget forundre mig over, at det ikke forlængst er skeet.

I Lion sende Silke-Fabriqueurene sine Commissionairer paa fremmede Steder Tegninger og Patroner af de Stykker de agte at sette i Væven, for at indhente deres Tanker om Forandring eller Tillæg, og for ikke

87

at vove for meget, førend de ere forvissede om Biefald. Saaledes vilde jeg at man og skulde gaae til Værks med Marmor-Hugsten for at befordre Afsetningen blant Fremmede, siden ethvert Land har sin Smag.

Der ere desuden utallige andre Ting i alle Naturens Riger, som kunde ved et saadant Oeconomie Collegii Bestræbelser i Norge blive til megen Fordeel og Nytte for dets Indbyggere, naar de ved Præmiers Opmuntring lærte at indsee deres Værdie og Brugbarhed.

„Monne (siger Forfatteren til en liden Piece, kaldet: Ringe Tanker om Landvæsenet, Tarvelighed og nyttige Fabriquer & c. trykt i Kiøbenhavn 1757.) alle de Urter, som groe paa de store Fielde i Norge, ere skabte til at være unyttige for det Menneskelige Kiøn? Mon de ikke, siden de groe i deres Clima, kunde dyrkes, samles, og omføres, hvis man kiendte deres

88

Nytte og Behandlings-Maade? Hvad anden Begyndelse have vel Kommen-Plantagerne haft i Dannemark? Mon det ikke kunde være til Fordeel, om man dyrkede Melder og gjorde Lærred deraf? Den Norske Zels-Næpe eller cicuta minor kunde maaskee fortjene Eftertanke? Mon vi ikke skulde have Dyr i vort Land, som spinde Silke? Mon vor Amiant ej kunde renses for deraf at gjøre Papiir eller Lærred, som i Armenien og Rusland? Dette, siger denne Autor, er jeg tilfulde overbeviist om, af de Prøver jeg selv har haft Lejlighed at

gjøre. Mon den norske Jaspis, Marmor, Klæbersteen, Schieffer (der er ligesaa god, maaskee bedre, end den, hvoraf man fra Tydskland indbringer os Tavler og Bord-Plader) Chrystal, Marien-Glas, Oker og mangfoldige Slags Leer og Sand ej kunde tiene til Udførsel? Skulde det vel være skadeligt: om der blev udsat publique Præmier I) for den, der opfandt noget merkeligt nyttigt, Kongen og Landet til Gavn, eller

89

udgav en nyttig Bog, være sig angaaende Jorddyrkning, Fiskerie, Vævning, Farvning, alle Slags Arbeyder i Metaller, Steene, Leer og Træe eller deslige, tillige med deres brugelige Instrumenter; thi meget saadant bliver uskrevet af Frygt for de paaløbende Omkostninger ved Trykken; 2) for den, der i Norge bygte deres Huuse, i sær Fæe-Huuse af Steen i Steden for de af Træe forraadnede; 3) for dem, der plantede et vist Tal nyttige Træer pna de til Agerdyrkning utienlige Steder, saavel som allevegne ved Giærder og Beye? med videre, som fortienet at læses i denne af vor Landsmand vel skrevne Piece. Endelig er

Fiskerierne en af de vigtige Poster, som regnes med Billighed blant Norges store Herligheder og som næst Guds Velsignelse kunde blive en betydelig Handel for dette Rige, naar de bleve vel drevne og tilbørlig opmuntrede. I den Betragtning maatte et saadant Oeconomie-Collegium arbejde paa ved de tilstrækkeligste

90

Midler og grundigste Forslag at befordre deres Udbredelse og for saavidt mueligt for Mennesker, bestandige Drivt og Varighed; Thi ligesom der er bekjendt at Fisken kan skrækkes fra at søge Landet formedelst al Slags Allarm af Skyde Gevehr og deslige eller ved Beeg- eller Tiære-Lugt, saa er jeg af den Tanke, at der kunde maaskee gives visse behagelige Nærings-Midler, som ligeledes drage Fisken meer til en Kyst, end til en anden, og at dette Maatte om mueligt, undersøges for deraf at trække Fordeel.

Blant de mange Hindringer for Fiskeriernes Opkomst tilstaaer jeg at Folke-Mangelen er een af de Betydeligste; men ved Præmier og andre Opmuntrings Tegn skulde jeg troe at saadan Hinder stod til at overvinde; thi hvad gjør ej Lysten? Desuden er den ej den eeneste.

At gjøre denne Næringsvej let og fordeelagtig for den Uformuende og Trængende ved Understøttelse af Fiske-Redskaber, Baade, og

91

Fartøyer med videre; for de Ukyndige ved tilstrækkelig Anførsel og Anviisning om den rette Fiske- og Behandlings Maade; for den arbejdsomme og vindskibelige ved at skaffe ham Befrielse for al Paalæg og Udskrivning, vilde meget opmuntre og befordre Fiske-Fangsten.

I sær maatte føyes Anstalt, at der paa visse Stæder af Kysterne og for de taaleligste Priser kunde have Oplag og Forraad af fornøden Salt, samt af Ege- Bøg- og Gran-Kar, naar Fisken salt, og at dens Tilberedelse, Virkning og Indpakning, samt Træernes nøysgtige Justering og Vragning skeede med yderste Rigueur til Kiøberens Sikkerhed og Vahrernes Credit hos Fremmede. For at opnaae denne Hensigt maatte Præmier udsættes for den, som leverede den største Mængde og de bedst behandlede Fiske-Vahrer; for den, som leverede den beste Tran kogt af Sild eller anden Fisk; for den der havde anvendt den største Fliid og Omkostning paa Valfisk-Fangsten, og endelig for den, som kunde udfinde den egentlige Maade, Hollænderne

92

bruge ved at tilberede de saa kaldede Flamske Sild, paa det de uordske kunde komme i samme Credit hos Fremmede. Alle Statskyndige ere derudi eenige, at Silde-Fangsten har været Kilden til Hollands Handel og Rigdom. Den lærde Martin Triewald kalder den endnu Hollands Guld-Grube. I forrige Seculo blev det Hollandske Fiskerie drevet med 1500 til 2000 Skibe, og kunde da aarlig 250000 til 300000 Læster Sild indsaltes. Nu har vel delte Fiskerie meget aftaget, siden de Engelske og Franske have begyndt at udsende Fisker-Skibe, dog profitere de foreenede Provincer aarlig 7 Millioner og Silde-Compagniet 2 Millioner Gylden. Wilhelm Benkelszoon som udfandt saaledes at salte Silden, at den Aar og Dag kan holde sig, erindres aldrig af Hollænderne uden med Taknemmelighed og Høvyagtning. For at forævige denne brave Mands Ihukommelse skal de 7 Provinciers Statholder og Friheds Skyts-Gud Prins Wilhelm den 2den have spist en spæget Sild paa Benkelözoons Grav, og druk-

93

ket alle retskafne Patriots Velgaaende. Ja Keyser Carl den 5te og Dronningen af Ungern reiste Aar 1536 til Bierulier aleene for at see Benkelszoons Grav, ligesom for at bevidne deres Taknemmelighed for en saa fordeelagtig Opdagelse for deres Undersaatter i Holland. Men dette maa være nok om denne Artikel, siden jeg behøver endnu noget Rum til at anstille Betragtninger over Norges forfaldne Søefart og Handel.

Intet er vissere end at et Rige uden Seylads og Handel er som et Legeme uden Siæl. Handelen giver Staten

Liv, sætter alle dens Lemmer i Bevægelse og forskaffer Riget Styrke og Anseelse. Et Commerce-Collegium var derfor høyst nødvendig i Norge, som ved kraftige Forslag og Forestillinger kunde udvirke al muelig Moderation og Understøttelse for de Handlende i Almindelighed, at de ikke skulde bringes reent paa Knæerne.

94

Dette Collegium burde lade sig være Høyst angelegen alt hvad som i nogen Maade kunde biedrage til Norges Handels og Søefarts Opkomst; saasom gode Handels og Navigations Skolers Indretning i Landet, at Ungdommen ej skulde søge det med megen Bekostning hos Fremmede som den kunde lære hiemme; Alle de Hindringer, saavidt mueligt, rødbede af Veyen, som afskrække fremmede Skibe fra at beseile vore Havne; En Lighed om ikke aldeles Overvægt i Handelen ved at forædle og forøge vore egne Producter, uden hvilket, som den berømmelige Hofraad Achenwall siger, „Handelen staaer paa svage Fødder. Videre siger han: Naar et Folk selv udfører hvad det i sit Land avler og selv forarbejder Landets Producter, saa kan det først rose sig af, at dets Handel er bestandig og dets Rigdom udtømmelig,, saa og ved at indskrænke vore Nødvendigheder; Alle fremmede Vahrers saavelsom egne Producters Ind- og Udførsel med egne Skibe, for at vinde endog i Hen-

95

seende til Fragten; Al Tolds Ophævelse paa Mellemrigste Vahrer, at een Konges Undersaatter ej skal synes at trykke i steden for at hielpe hverandre; De kraftigste Forestillinger om Forandring og Regieringens Understøttelse i Henseende til den Forhøyelses Told i Engeland, som vore Nordske Skide maa betale af den derhen oversendte Træelast, hvorfor de Engelske Skibe ere frie, hvilken Forhøyelses Told har haft de bedrøvelige Følger, at en stor Deel Skibs-Ejere have solgt sine Skibe for ej at sejle sig til Prakkere; at vore Skibs-Værffer staae nu øde og at vore kiækkeste Sømænd gaae ud af Fædernelandet for at søge Brødet blant Fremmede, og hvis herpaa ikke kan raades Boed, da i det mindste endten en lige Forhøyelses Told paa de Engelske Skibe, eller Toldens Godtgjørelse ved Tilbagekomsten for vore egne Skibe.

Fremmede Korn-Vahrers frie Indførsel i de 2de Syndenfieldske Stifter af Norge, maatte og tillades ligesaa vel som i de Nordenfieldske; thi intet

96

er meer trykkende for Norge i Almindelighed eller fornærmelig for Commerciens i Særdeleshed, end den danske Monopoliske Kornhandel og deres upaatalte Ret at kuude hænge Brød-Kurven for os saa høyt de vil; da de behøve kun for at gjøre Norges sydlige Deel skatskyldig til Dannemark, og for at naae hvad Priiser de vil, at standse Tilførselen, saa at Philopatreas der har Uret i saa meget andet, har vidst nok Ret derudi, at: „De nemlig de danske Kornhandlere have været mægtige nok for at hindre Tilladelsen om Kornets frie Indførsel, indtil en saadan Tid, da den har været umuelig; thi at tillade fremmed Kornets Indførsel paa en Tid, naar Vinteren gjør Seilladsen umuelig og at indskrænke denne Tilladelse just indtil de Maaneder, som Isen lukker Søen, er det samme som at ville mætte den hungrige med Lugten af Maden.,,

Men Tak være vor Viise Konges Anstalter, at os dog er forundt frie Indførsel i

97

Aar indtil May-Maaneds Udgang. Det fattes ikke, at jo vor milde Landets Fader vil Norges Undersaattere ligesaa vel som de Danske, vilde de saa sandt, der skal bruges som begges Tolk, paasee begge Rigers fælles Bedste:

Jeg seer ingen Nødvendighed, hvorfor denne Handel skal være saa indskrænket og i sær grundet paa de Danskes Fordeel; Men Jylland, vil maaskee nogen sige, skal ikke roese sig af Fordeelen. Got! hvi gaae da ey dets Korn-Skibe hellere til Kiøbenhavn? Hvorfor klager man der over høye Korn-Priiser? Lad denne Hoved-Stad beholde Hoved-Fordeelen for sig og lad Norge skaffe sig Udenrigs Korn for egne Producter og med egne Skibe, saa lattes begge Riger, og det sidste vinder dobbelt foruden Fragten.

Men i denne Materie var meget at sige, om Tiden og Stedet tillod det.

For nu at komme til den

3) store Mangels Post behøver jeg aleene

at nævne Norges almindelige Penge-Mangel, der

98

gjør, at de fleeste endog de der eye anseelige faste Eyendomme i Landet, kan ey udreede de fornødne Penge til deres Brugs Folk og Bønder, som skal befordre deres Drivt; men maa ofte spørge med Discipelen;

hvorfra tage vi Brød i Ørken at disse kunde mættes?

At det ikke er overdreven, hvad jeg her skriver, og at Tilstanden kan ey være anderledes i et Land, der i saa lang Tid har været anseet som et uudtømmeligt Hav, hvoraf der bestandig kunde øses, endog efter at alle Kilder vare udtørrede, lader sig let beviise.

Man betænke 1) hvorledes Norges Rige er i en Deel Aar bleven medtaget og blottet fra en forhen i Landet bestandig røulerende Fond af 6 til 7 Tønder Guld og maaskee langt derover; hvilken Capital er siden tabt og forsvunden deels ved de almindelige Skatter og Tyngders Udredning; deels til Udbetalning for det danske Korn og andre fra Dannemark kommende Føde-

99

og Klæde-Vahre; deels ved vore Nordske Troppers sidste Holsteenske Tog og paa følgende idelige Udvandring og Omforflytninger, ja som den sidste Olie ved det raa Sølv Udbringelse af Landet, uden at melde om de mange andre Rettigheder og Oppebørseler, som Norge ellers maa afgive til Dannemark i adskillige Tilfælde. Man betænke 2), hvorledes Norges Handel i den Tid er braat i Under-Balance og dets Exporter komne i Mispriis hos Fremmede, da det er begribeligt, at de Engelske og andre, med hvem vi staae i Handel betiene sig af Leiligheden til at foreskrive os Love, siden de veed vor Mangel, saa vi enten maa overlade dem vor Træe-Last og andre Exporter for det halve, eller taale at de ligge os paa Halsen, som en frugtesløs Capital til ubodeligt Tab for de Commercerende i Særdeleshed og aldeles Ødeleggelse for Handelen i Almindelighed.

Man betænke og for det 3) hvad Hinder det er for vor Træelast-Handel og Afsætning, at vi skal tage vore klæde og uldne Fabrique-Vahrer

100

fra de danske Manufacturer, og at vi ikke nu som før kan frit trafiquere med de Engelske, formedelst den høye Told; da en saadan fælles trafique var altid en fælles Opmuntring og Anledning til at vedligeholde god Mellemlanding, hvorved Norge har saa mange Aar floreret; saa skal man snart blive overbeviist om, at Norge med alle dets Herligheder baade kan være, og virkelig er et forarmet Land.

Disse betydelige Omstændigheder, hvorudi Norge er sat, troer jeg bør opvække Opmærksomhed, og i sær er jeg forsikkert, at vor allernaadigste Konge hverken vil eller kan unddrage os sin kraftige Understøttelse saasnart han til fulde er underrettet om vor Trang og Maaden, hvorpaa vi staae til at redde.

Igien at befordre den hos os saa aldeles standsede Penge-Circulation for at oplive Handel og Vandel, og for at redde Norge fra øyensynlig Undergang, vilde vel være det egentligste Hielp-Middel, men paa hvad Maade det best

101

lader sig gjøre i saa giældbundne Omstændigheder, da det eene Rige bør bære Byrden med det andet, er ey saa let at udfinde.

Man har vel foreflaget en Banques Oprettelse i Norge som det hastige Rednings-Middel; thi den der fattes Ild leeder i Asken; Men et saadant malum necessarium, hvorom den Indsigtsfulde Philodanus synes at have det tilforladeligste Begreb, har sine store Vanskeligheder i Henseende til Følgerne og burde vel altsaa være det sidste Middel man skulde gribe til efter alle andre forgiæves gjorde Forsøg; Imidlertid siden her er periculum in mora og Norge trænger til hastig Hielp for at holde en Slags Balance med andre Riger og for ey reent at blive et Offer for deres Fordeele; synes den foreslagne Plan til en Bangve for nærværende Tid, saa nødvendig, at jeg end og selv skulde ønske den til Lykke med Hans Majestæts allernaadigste Biefald og Understøttelse.

102

Et andet var det, om Omstændighederne og Tænkemaaden bleve saa forandrede til Norges Fordeel, at man gav det Anviisning paa Kongsbergs Sølv-Gruber, i Fald deres Velsignelse blev tilstrækkelig, i en Hast at forsyne Mynten med Forraad til en 5 a 6 Tønder Guld, som en bestandig røulerende Fond i Landet, der ikke strax burde trækkes ud af Circulationen igien som forhen; thi dette tilstaaer jeg vilde være et langt sikkere og kraftigere Rednings-Middel for Norges forfaldne Omstændigheder.

Endnu fortienner at mærkes, som den

4de af Norges Hoved-Mangler, en alt for stor enten Uvidenhed eller Lunkenhed hos mange Embedsmænd og Betientere i Henseende til deres forskiellige Pligter og Pligters Efterlevelse.

At saadan Uvidenhed eller Ligegyldighed hos dem, der skulde ved gode Exempler rense og danne den

almindelige Mands Sæder og Tæn-

103

kemaade har meget skadelige Følger for Staten nægter vel ingen.

Alt hvad I ville, at Menneskene skulde gjøre Eder, det gjøre og dem! saa taler den første Statsmand og heele Verdens Regent.

Saadan Retfærdigheds Udøvelse forudsætter baade en tilstrækkelig Kundskab i Forstanden og en god Villie i Hiertet.

Men det var jo en Pedant, vil maaskee de fleeste Embedsmand svare mig, der saa nøye vilde efterkomme sine Pligter. Det er et heelt Studium at vide dem og et større Slaverie at følge dem. Saadan Tankemaade giver ikke meget i Pungen. Man kan ikke føde og klæde Kone og Børn med Menneske-Kiærlighed og en god Samvittighed.

At leve dydsmæssig og Doctormæssig er begge et elendigt Liv. Folk søger jo ikke om et Embede eller Kald i Verden for at

104

være Dyds-Martyrer; men for at forskaffe sig Livets Beqvemmeligheder. Hvad havde den egensindige og paastaaende Aristides for al sin Dyds-Øvelse, blev han ikke dømt i landflygtighed af sine egne Landsmænd, endog af dem, som aldrig havde kiendt ham, eller hørt andet sige om ham, end at han havde været alt for dydig? Hvor gik det den troeskyldige Socrates, blev han ikke et Offer for Sandheden og omkom han ikke ved Gift? Veed man ikke, at den store Stats-Martyr Belisarius mistede sit Syn og omsider sine Dage i den elendigste Armod, da han med meer Føyelighed og mindre Dyd kunde have været den største General og een af de mægtigste i Riget? Overalt er det nu ikke Moden at være alt for dydig og retfærdig.

Ja, jeg veed vel, at det var aleene i en hedensk Alder og Indretning, nemlig den romerske Republique, da man ikke skammede sig ved at være en redelig og retsindig Mand;

105

da ingen kunde passere for en god Borger, end sige Embedsmand, uden at være bekiendt for ak eje et retskaffent og dydigt Hierte; da Vir bonus *) (en ærlig Mand) var en værdig Medborgers største Ære-Titel; da en Censor havde Magt offentlig at kalde enhver til Regnskab for sin Opførsel og at betage endog Folk af høyeste Værdighed alle Æres-Tegn, som befandtes at have været slette Huusholdere og ellers uordentlige i deres Levemaade; da Cato fik det endnu - udødelige Æremæle for sin patriotiske Standhaftighed og Opoffrelse for Fædernelandets Bedste, at han var Jupiters Øyens Lyst *); men i vore oplyste

*) - - Vir bonus est quis?

Qvi consulta Patrum, qvi leges juraque fervat. Horat.

*) Ecce spectaculum Deo dignum, Vir fortis cum mala fortuna compositus, utiqve si & provocavit. Non video, inquam, quid habeat in terris Jupiter pulchrius, si convertere animum velit, quam ut spectet Catonem, jam partibus non semel fractis stantem, nihilominus inter ruinas publicas rectum. Seneca Prov. C. 2.

106

105

Tider behøves det maaskee ikke at bekymre sig om Hiertet hos en Embedsmand, naar kun Hovedet er godt?

Imidlertid er jeg dog saa døv og eenfoldig, hvor meget man end kan have at indvende mod mig, at jeg troer Staten var i Almindelighed og Norge i Særdeleshed vel tient med Christeligsindede Embedsmand og Betientere; thi den som ikke er sin Gud troe, er aldrig sin Konge og sit Fæderneland troe.

En fornuftig Religion og Gudsdyrkelse er Grundvolden til alle andre Dyder, og uden den ere de alle vaklende.

Den danner Patrioten og gjør ham værdig til den Beskrivelse Moser har gjort over ham i hans Beherkigungen med disse Ord: "En sand Patriot er den Gudfrygtige, redelige, bestandige, taalmodige, behiortede og Viise Mand, der forbinder med en grundig Kundskab om Fædernelandets Love og For-

107

fatninger, og om Kilderne til dets Velfærd og Mangler, tillige den oprigtigste og bedste Villie at ville udfinde

de sikkerste Rednings- de lindeste Hjelpe- og de bestandigste Forbedrings-Midler, og som optændt af Menneske-Kierlighed, uden Hensigt til noget Partie eller Person, endog med Fornægtelse af egen Fordeel eller Skade søger at gjøre sig bekendt, og saavidt mueligt, formaaende.

Den danner den gode Medborger og lader ham føle Nødvendigheden af det menneskelige Selskab og de borgerlige Pligters lagttagelse. Hvoraf han lærer, at han er ej kommen til Verden blot for sin egen Skyld; men for i mueligste Maade at biedrage til sine Medmenneskers Gavn og det almindelige Vel; at ethvert Menneske endog den ringeste, er ligesaa vigtig og nødvendig i Skaberens store Ordens-Kiede, som han, og at de borgerlige eller selskabelige Dyder, Menneske-Kierlighed, Venskab, Goddædighed, Medlidenhed,

108

Oprigtighed, Troe og Love, Taknemmelighed, Ærbødighed, og saa videre, bør ej allene æskes af andre; men endog udøves og viises af ham selv ved alle Lejligheder.

Den danner Huus-Faderen til en flittig og alvorlig Opsynsmand over alle huuslige Dyder, at intet efterlades i hans Huus, som angaaer god Børne-Tugt, virksom Ærbødighed og Lydighed mod Forældre, daglig Guds-Paakaldelse, god Orden og Skik, Nykterhed, Maadelighed, Flid og Arbejdsomhed, indbyrdes Eendragtighed og Fredfærdighed blant Tyende og Huusgesinde; Tarvelighed og Sparsommelighed; Ærbødighed for Ægtestanden, Kydskhed, Blyefærdighed og anstændig Opførsel mellem begge Kiøn, og saa videre;" thi da Huus-Standen er ligesom den store Port-Aare, hvorigiennem det heele Stats-Legeme trækker sine første Nærings-Safter, saa maa der altid vaages over, at Kilden kan stedse være reen, sund og god,

109

og at Stats-Legemet kan saaledes holdes vel ved Magt.

Saadanne Egenskaber burde vel enhver god Borger i Staten have; men Embedsmænd i sær, som skal være skinnende Lys og virksomme Dyds-Exempler, til gode for den almindelige og eenfoldige Hob. Ja! vil man maaskee svare, i en Platonisk Republik. Imidlertid var det ikke umueligt; thi naar ingen uden Folk af tilstrækkelig Indsigt, forsøgt Dyd, Redelighed og en exemplarisk Opførsel bleve satte til de vigtigste øvrigheds-Poster i Landet, og dem blev paalagt, som en Embeds-Pligt, troelig at have Indseende med de ringere Embedsmand, og Upartisk at anføre i den Kongel. anbefalede Conduite-Liste enhver, der var et ryggesløst Menneske og et skadeligt Lem i Staten, vilde det have en mægtig Indflydelse paa Sæderne i Almindelighed. I det mindste vilde saadan Anstalt blive et sikkert Gierde for al Gudsbespottelse og offentlig Forargelse, og et skrækkende Tvangs-Middel mod alle Slags hærskende

110

Laster, hvorved Dyden qvæles alt for ofte i Fødselen, saa at mange endog med den bedste Villie at handle efter en fornuftig Opdragelses Grund-Regler overvindes saaledes af Vanen og andres forføriske Exempler, at de lære tilsidst at følge Strømmen og at blive Mængden liig.

Her haver I, ædle Medborgere! nogle af Norges vigtigste Hoved-Mangler, tilligemed mine velmeente Forslag derimod; men at anføre dem alle, vilde næsten være umueligt, desuden er det ikke een Mands Arbejde. Tiden forandrer alle Ting, og altsaa maa alle Ting med Tiden rettes. Menneskene ere foranderlige ligesom Tiderne, og hænge gemeenlig af deres idelige Afvexlinger; men Dyd og Redelighed veed af ingen Forandring. Disse ere de Piller, paa hvilke en Stats Velstand hviler. Paa dem maa og et troet Folk bygge sin Roes, hvis den skal gielde hos Efterslægten. En virksom og utrættelig Iver og Omhue for Fædernelandets Vel og en villig

111

Lydighed mod Monarchen, ere de tilforladeligste Kiendetegn paa gode Borgere. Jo vigtigere denne Sag er, jo værdigere er den Eders Nidkierhed og moedne Overvejelse. Vor viise Monarch sætter sin Ære i Kierlighed til Fædernelandet, følger et saa priisværdigt Exempel I, saa mange som ere Ædeltænkende!

Vejen til Thronen, som Egennytte og Forvoventhed havde forskandset, er nu rødlig for alle. Nærmer da Eder til dette aabne Tilflugts-Sted med Forsigtighed, Haab og Tillid, og andrager Eders Anliggende saa kort, som grundig! Lad Sandhed være eders Tolk, og en god Samvittighed eders Vejleder; saa kan I ikke savne allernaadigst Bønhørelse.

Lader Norges Opkomst og begge Rigers Velstand være alle Eders Bestræbelsers Øyemeed! Lader Kongens og det Kongel. Huuses Lyksalighed være Eders Fryd, og glem-

112

mer aldrig med mig at bede den Allerhøyeste, at han vil langvariggjøre Hans Majestets Regiering; at den maa

blive et Mynster for Konger af den sildigste Efterslægt, og en Underviisning, hvorledes et troet Folk kan endog under et Eenevolds-Herredømme gjøres lyksaligt!

1

Philo Dano-Norvagi oprigtige Tanker til

bedste Eftertanke

udgivet

i Trykkefrihedens 8. Maaned

i Norge.

Christiania 1771 trykt hos Samuel Conrad Schwach og er sammestæds at faae til Kiøbs.

2

In tantis brevi creverant opes, seu maritimis seu terrestribus fructibus, seu multitudinis incremento, seu fanctitate disciplinæ.

Liv:

3

Fortale.

Et Qvarteer har jeg sadt til paa at eftertænke hvad Titul jeg beqvemmeligst skulle give denne liden Afhandling, og engang ansaae jeg det ikke upasseligt, om den havde bleven kaldet: Danmarks Regning courant med Norge; derefter syntes jeg, at i denne Tiids Punkt kunde man ikke forundre sig, om man saa en Piece med nogen af disse Skildt: De Nørste sønderbrudte Hierter og Fieldes Sørge-Echo, Norges Spejl, eller noget saadant. Men da jeg betænkte, at Regnings-Couranter ikke ere ubehagelige, naar de indeholde tilfældige nyttige Rørelser og nogenledes balancere; hvorimod de tabe alt hvad som er Indtagende, naar de forestille Debet alleene, har dette studset mig i den første Pensee, uden at jeg nævner paa hvad Side der er ingen Credit. De allerede formedelst Trykkefriheden udkomne faae grundige og sandfærdige Klager over Norges haarde Medfart og fattige Tilstand, hvilke, af de nær toe Hundrede til denne Tiid i Kiøbenhavn udkomne Piecer, udgjør det største Tal af, hvad som er Publici Attention og Respect værdige, har og betaget

4

Fortale.

mig Mit Forsæt i Henseende til de andre Tituler; hvorimod jeg har udvalgt den, som findes paa Titul-Bladet, fordi den var vacant, og fordi mit Øjemærke er ligesaa vist, som Rigerne ere foreenede, af nøjere, end hidindtil er skeet, foreene Hierterne og Tænkemaaderne i begge Nationer til fælles Interesse og til en sand Fordeel for det Heele. Enhver Fornuftig begriber dog, at dette kand ikke skee ved at fortie Sandheden; thi

derved forblev jo Alting som tilforn, eller maasskee blev værre! Søger da ikke, Gunstige Læsere! efter Hyklerie i et Norsk Skrivt; Nej, af de mange Lovtaler, baade Skrivter og de Publiqve Tidender, som i mange Aar har opfyldt den Danske Himmels Skyer med, over de Højgrævelige Excellencer, andre Excellencer og Naaders Nærværelser, store Indretninger og priiselige Foranstaltninger, de findes ikke her. — Jeg bør med alle Fornuftige troe, at Kongens viise Hensigt ved Trykkefriheden, er, at lokke de Sandheder frem, (som en voldsom Frygt havde lagt Baand paa) for deraf at see Statens Fejl, i Hensigt at corrigere den.

Langt fra ville jeg overtråde den Kongelige Tilladelse i Rescriptet, eller skrive nogen til For-

5

Fortale. 5

nærmelse; men en Sag maa ansees fra begge Sider, om den stal tilbørlig bedømmes, og en indgroet Svaghed fordrer en retskaffen Kuur. At flattere Statens og Handelens Fejl, vil lidet nytte: af denne Aarsag ville jeg allerhelst efterlade at skrive, thi jeg kiender mange, som kunde skiære deres Pen skarpere end jeg. Dog nej! naar jeg tænker paa, at af alle Ting bør Tiden fornemmelig iagttages, og at den opstigende Generation maaskee ikke blev meere moeden end den Nærværende, ti! at foreslaae de Forandringer som skal befordre Rigernes Vel. Naar jeg tænker paa de mange Elændige i Landet, fra Vuggen til den nedbøjede Alderdom, hvis Aasyn vidne om Fattelse, Hunger og Nød; Naar jeg tænker paa de mange bekymrede og nedslagne over deres Næringsvejes Tillukkelse i Landet; Naar mit Hierte vidner at det ikke kand overtales til at fornægte at være Menneske-Ven og Patriot, da bør jeg og fleere billig skrive. Oeconomie skal spare; Plov, Handel, Skibe og Vindskibelighed fortiene, og alt tilfælles virke Landets Lyksalighed. Philopatreas, som Stakkel allerede er criticered nok, paastaaer Friehandel; Philodanus, som virkelig er et fornuf-

6

Fortale.

tigt Skrivt, baade disputerer og føjer den; Men begge efterlader det uafgiort, hvorfor og hvorudi Friehandel enten er fordeelagtig eller skadelig; Hvorefter skal da et fornuftigt Publicum kunde dømme, eller en viis Konge gjøre Indretning? Saaledes er det om Banqven, om det Danske Monopolium af Korn-Indførselen til Norge og flere Ting; Deres Virkninger, hvorfor de enten ere onde eller gode, ere langt fra ikke oplyste saaledes, at nogen Forstandig derefter kand dømme: En holder med og en anden imod: Det gaer jo liige op: Skal den beste Stil da decidere?

Nu vil jeg statuere med Philopatreas, at Friehandel er nyttig baade for Danmark og Norge, og med Philodanus, at den er unyttig; Begge Deelee haaber jeg i det efterfølgende, naar det forekommer, tydeligere end hidindtil er skeed, at beviise; Men Nødvendighed udfordrer, at adskille det nyttige fra det unyttige i Friehandel. Om jeg derudi og meere har troffed de rette Meeninger saa vist som Virkningerne og Følgerne ere klare, underkaster jeg mig Publici Dom.

Velan, Fornuftige! læser, tænker, og derefter dømmer.

7

Alt hvad som til Grundvold synes fornøden at udgiøre et Riiges eller en Nations timelige Lyksalighed, kand rimelig indbefattes under disse tvende Hovedstykker, nemlig: naturlige og artificielle Fordeele; Kronen paa disse er en viis Regiering og fornuftig Huusholdning. Hvor ingen af disse fejler, holder jeg for, at det er imod Naturen, at Undersaattere eller et Riige i Almindelighed kand forarmes, naar ikke ind- eller udvortes Kriige, Pestilentse eller andre Ulykker er Aarsag derudi;

8

Derimod kand et Riige forsømme at blive riig, ved at lade Lejlighederne til Fordeele gaae sig forbi, enten i Handel, Søefart, eller nyttige Manufacturer, med meere; Men Fattigdom har i den gandske Natur ingen Aarsag, uden Ulykke eller Mislighed. Alle Nationer i Verden ønsker sig da helst naturlige Fordeele, og derpaa grunde deres Lyksalighed, det er: nyttige Producter til egen Fornødenhed og til Overflødighed at sælge og meddeele andre; Disse fyldestgiøre og Ønskerne, naar ellers andre Ting ikke haver Mangel: Men under alt dette er det selsomt og hvad man maa forundres over, at de fleeste, om ikke alle, af de Nationer, som have mange og betydelige Producter, virkelig er underkasted Byrder, Gield og Pengemangel, naar nogle, som fast intet have af Naturen, uden Belejlig-

9

heden at ligge imellem de andre, i Henseende til deres Handel og Neutralitiet, eje Næringsveje og Riigdomme, ja ved betydelige Pengelaan have gjort sig de andre ligesom Skatskyldige; Spanien, Frankrige, Engeland og flere, tiene til Beviis paa det første; Holland, Venedig, Genua & c: paa det sidste; Men det lader

sig begribe, at alt dette og haver sine naturlige Aarsager, som nødvendig maa bestaae i Bestyrelsens Forfatning, hvis Forskiel med sine Virkninger, naar de ikke vidtløftig stal detailleres, nødvendig maa bestaae derudi, at en Staat betiener sig i alle Angelegenheder af de faa kaldede store og distinguerede Personer, hvorimod en anden ikke antager, uden de Fornuftige og Erfarne, til hver Giering

10

Men vi behøve ikke at see hen til Fremmede, i Anledning af naturlige Producter, og derhos at have Pengemangel: Paa det sidste have vi Exempel nærmere, nemlig, hos os selv; De Kongelige Extra-Paabuder, al Handel og nyttige Rørelses Stagnation, og vores egen daglige Trang, bare eenstemmig Vidnesbyrd herom; Men hvor skulle man opleede, eller rettere, udfinde Aarsagerne? Jeg vil begynde ordentlig og neden fra, det er, paa anden Dansk, fra Grunden. Skal man troe, ar den flittige Bonde, som i alle svære Handteringer pløyer for os, eller den i Almindelighed faa kaldte gemeene Mand, er Aarsag til Landets Armod? Nej! det er stridig med alle Nationers Principia og med den sunde Fornuft, dog har denne Classe vel og sine Fejl. Man kand ej nægte, at jo

11

Stæderne i Riigerne, jeg regner Residenzen først, og hvad man kalder polerede Folk, har i mange Aar troelig indført og betient sig af de Franske Moder, men derimod har den gemene Danske og Norske Mand aldeeles inted villed lære af den Franste Bondes exemplariske Ædruelighed, thi foruden den daglig beviislige Drukkenskab, forteeller Autor til Eutropi Philadelphi Oeconomiske Ballance, at Danmark consumerer Aarlig 90000 Tønder Kornbrendeviin, som, efter 5 Tønder Korn beregnet til hver Tønde Brendeviin og Korned til 1 1/2 Rigsdaler pr: Tønde, beløber 675000 Rdlr: En fuldkommen halve Deel fortæres vel i Norge, og da tilsammen i Beløb af Penge overstiger een Million, som foruden alt andet Onde samme medfører, er et uforsvarlig Mis-

12

brug! At herudi skeede en alvorlig Indskrænkelse, i det mindste til der halve, og at derefter et vist Antal Kiedler blev reparered under visse Afgifter paa ethvert Kiøbstæd, men alt Brendeviinsbrennerie paa Landet in totum og under alle Prætexter forbuden, ville medføre betydelig

Nytte.

Skal man da troe, at den anden Classe af Riigernes Indbyggere, den forstandige og arbejdsomme Kiøbmand, den flittige Handværker, den nyttige Fabriqveur, eller andre disse Slags, kunde have Deel i de Fejl vi her opsøge? Nej! ingen uden disse alleene, som nævnes under det Navn Kiøbmand, men ere egentlig Kræmere, Galanterie- Silke Klæde- og Urte-Kræmere, for saavidt

som de ere Commissionairs for Franske,

13

Brabandske, Tydske og andre Manufacturer, samt Producter, eller føje den uindskrænkede Overdaadighed og Ødselhed, som gemeenlig findes i de store Stæder; Et Onde, som er betydelig nok, men jeg kand ej antegne Kræmerne meere til Regning, end at de ere Færgemænd, som sætte endeel af Landets Velfærd over ved disse Lejligheder! Jeg bør ellers sige, ingen Forbrugere, ingen Kræmere, men dette taaler maaskee denne Indsigelse, ingen Kræmere, ingen Forbrugere, ja ligesom man vil, dog herunder forstaaes ikke hvad Tarvelighed og Fornødenhed udkræver.

De nyttige og fornødne høje eller mindre Betientere i Riigerne, som pleje Ræt og Rætfærdighed, eller paa anden Maade som Instrumenter udføre Besty-

14

relsen af det Heele, kand de have været nogen Aarsag til hvad vi leeder efter? Nej! det paastaaer og indseer jeg ikke: Dog kand enten for mange eller unyttige Lemmer i et Collegium, eller et gandske Collegium i sig selv, naar det enten ikke fand eller ikke forstaaer at udføre den Nytte det sigtede til, vcrre en Byrde paa Staten; Exempel derpaa er Gen: Forstamted og maaskee fleere.

Nu har man jo da ingen Classe at gjøre Undersøgelsen i, uden den ophøyede Adel, Noblesse og Distinguerede; Skulle man troe, at de, somere skabte til Stierne paa Riigernes Himmel, har været nogen Aarsag til den fordybede Pengemangel og andre Ulejligheder vi befinde os udi? Ja! paa nøje Undersøgning skal her befindes meged betyde-

15

lige Aarsager dertil: Dm umaadelige Mængde Adel, Noblesse, Rang og Højhed, som over det Antal, hvilked

Charger, Embeder og Forretninger udkræve, har draged sig ind i Hoffed, i Collegier, i kort sagt Kiøbenhavn, have, foruden deres egen, tildraged sig en stoer Deel af Kronens Riigdom, da de fleeste paa samme Tiid, med deres umaadelige Train af Leediggiængere, have i Vellyst fortæred meged af Riigernes Velfærd! De have indtaget Skuldrene af Stats-Legemed, og belæssed samme saaledes, at Hovedet i mange Tiider ikke haver kundet oversee Legemed, mindre haver dette kundet gjøre de fornødne og sunde Bevægelser, eller kundet have Adgang at beklage sin Byrde for Hovedet; Kongen behøver paa ingen Maade, enten til sin Ære eller til sit Raad, de

16

3 til 400. Græver, Excellencer, Riddere, Kammerherrer, Adelsmænd og andre, som over det fornødne Antal ligesom have ladet sig indslutte i og nær Kiøbenhavn, hvor de meged, formedelst den Næring, som følger med dem, betage de Handlende at fortiene fremmede Penge, som er den rette Handel for en Stabel-Stad.

At Norge er blotted for Penge, og at der i alle Stænder, men fornemmelig under Nærestanden, er den yderste Mangel, det er disværre en Sandhed, men den er begribelig; Men at Fattelse af Penge endog findes i Danmark, ja Kiøbenhavn, og at Staten derforuden skal være i en betydelig Gield, skulle man rimelig disputere.

17

Hvor i al Verden, mine Herrer Danske! bliver der da af alle De Penge, som aabenbare indflyde af Riigernes alle Provincer til Kiøbenhavn? Og endelig af aft hvad som Danmark inddrager fra Norge og andre Riiger for Kornvahrer, Feedevahrer, Kornbrendeviin, Manus facturvahre, Hæste, Stude, Sviin, Handel og Fragter? Maa man spørge: Hvad faae I da igien for Eders Penger af Hollænderne, Hamborgerne og Lybekkerne, foruden de Nødvendigheder eller Overflødigheder, som Toldbøger eller Indførsel udviiser? Sandelig, er Der nogen Handel til, som ikke kand kommes efter, da er det denne! Hvorledes employeres de betydelige Summer, som indflyde af Kiøbenhavns Monopoli-Handel, saasom: de mange Millioner, der ere uddeelte til der Asiatiske Compaq-

18

nies Interessentere, Fordeelen af dm Vestindiske Handel (thi I have jo forpagted eller eje Plantagerne), af Banqven, af Assurance-Compagnied? Disse Indretninger skulle være tilfællige for begge Riigerne, men, disværre! Norge haver, formedelst sin indvortes Fattigdom, aldrig kunde taged nogen Deel derudi, fom kunde virke Deelagtighed; I have den Islandske, Færrøeske og Finmarkske Handel, Universitetet, Collegier, og Expeditioner for Bestalninger, Confirmationer, Bevilgninger, Søepasser & c.; Danmark i Almindelighed, men Kiøbenhavn i Særdeelehed, kand rimelig ansees som en inde i et Land beliggende Søe, der haver naturlig Vand og Regn, men derforuden Tilløb af mindre Elve, en fra hver Side; Om de mindre Elve løbe af, og tilsidst bleve tørre, skeer

19

der fordi Naturen har nægted dem at holde Vandet tilbage, men om den Søe de falde udi, fortørres, da beviises alleene dermed, at Dæmningerne slaaer Fejl. Man veed vel, at Kiøbenhavn sender, eller, som er det samme, kiøber det Sølv, som er fornøden, til China; Men om de vare altiid Landets egne Specier, som gik ud, siden delte Malum necessarium skal føres, kand jo de Vexler, som de Fremmedes Kiøb paa Auctionerne give, bringe Sølv derfor tilbage igien, som og skeede, om Vexlerne ikke til unyttigere Ting bleve employerede; At hemme Luxus i fiine og kostbare Fabriqver eller Arbejder, og alt hvad der udgjør en overdaadig og vellystig Levemaade, samt at sætte alle Hænder, saavidt det er muelig, til en nyttig Rørelse, er derimod tvende saa væsentlige Fornødenheder i en fornuftig

20

Stats - Forfatning, hvor Penge skal holdes inde i Landet, at de ikke med Aarvaagenhed nok kand iagttages! Kongen har af sin Viisdom indseed denne store Nødvendighed, og selv lagt en Plan dertil, og lykkelige ere I, mine Herrer Danske! og Landet, om I, saa mange som have Adgang dertil, i stæden for ar lade eders betydelige Gods, Jord og Bønder plages af Forpagtere, Forvaltere og Lahdefogder gjøre Eder eders Ejendommers Vigtighed bekiendt, og anvende endeel af den øvrige Tiid paa at gøres beqvemme til Kongens og Landets Tieneste: Naar den derefter kalde Eder, eller I søge derefter, kand Lykken ikke fejle den (siger en vis Autor) som er distinguished ved Fødselen, om han ikke mangler Meriter; Forundre Eder imidlertid ikke derover, at Kongen tilsidesætter

21

Rang og Distinction, og vælger Dyd, Fornuft og Beqvemmelighed til at lætte Regierings-Byrderne: (I viide selv Aarsagen, siger en Skribent til Professorerne) mindre have I Grund til at foragte disse, thi de ere hvad Stiftere til eders Værdigheder vare.

Med Philopatreias har jeg sagt, at Friehandel er nyttig, og med Philodanus, at den er unyttig; Det er, hvad som her skal afgjøres; Men først: Hvad Friehandel er, i det største og almindelige Begreb? Og hvorledes den i nogle Nationer og Stæder kand med Nytte føres uden, men i andre af Fornødenhed med Indskrænkelse. Friehandel er i sin Natur og Forstaaelse, at ind- og udføre alle Producter, Vahrer og Kiøbmandskab, enten aldeles frie

22

for Paalæg, som Holland i Begyndelsen har giort, og nogle faae Stæder endnu gjøre, eller under en meged billig Recognition, Staatsrecht eller Licent, og hvert Stæd, som er tilladt det første, frie Trafique, bliver kaldet Porto-franco Stæder; Der er dog de Porto-franco Stæder, som betale indgaaende Told af nogle faae Akticuler, formedelst politiske Aarsager: Saaledes betales i Marseilles Told af Jern og Fiskevahrer, formodentlig derfor, at ikke for meged Jern skulle indsnige sig i Landet uden Told, og fordi de Franske Fiskerier ikke skulle præjudiceres; I nogle Stæder svares og Told af udgaaende Vahrer, men al Friehandel sigter enten til at ophjælpe et Stæd i Særdeelehed, eller til at drage Handelen til sig i Almindelighed. I Hamborg, Leipzig, Bremen, Lübeck og saadanne Stæder,

23

er Friehandel nyttig, fordi de have Riiger og Stæder omkring sig, hvorhen Handelen it aabned for alle deres Vahrer, men i Holland passer den sig endnu bedre, fordi Hollænderne ikke alleene have samme Fordeele, men tillige er en Nation, paa hvis Tarvelighed og Industrie Regieringen kand forlade sig; De sælge gierne andre Nationer alle Ting, endog til Overdaadigheder, men selv forbruge ikkun lidet, formedelst deres bekjendte og alle Nationer overstigende Sparsommelighed! Saa vidt udstrakt Friehandel vare derimod i højeste Maade skadelig for Petersborg, Stokholm, Kiøbenhavn, Danmark og Norge, thi om der og i anden Commerce indflød nogen Fordeel, var det jo dog at oprette eller fylde fleere Kram- og Pak-boeder med de andre Riigers Manufacturer, Fabriqver og

24

Daarligheder, hvilked mere endnu maatte forføre Indbyggerne, og befrygtelig foraarsage en slet Balance! Den Friehandel derimod, som er Kiøbenhavn og maaskee nogle flere Stæder i Danmark beqvem og nyttig, er et frit Oplag af Østersøeske Vahrer, samt Franske, Spanske og Portugisiske Producter, som vice versa skulle bringes og udføres; Dersom min Herr Philopatreias ved Friehandel har forstaaed denne Commerce, da skal endnu, hvad som herefter følger, om den Kiøbenhavnske Trafique, videre oplyse Frihandels Nytte, ligesom hvad foran allerede er sagt, giver Philodanus Bifald, at den (i visse Maader) kunde vare skadelig; Forklaringen bliver da denne, at Friehandel er nyttig; Friehandel er skadelig; Men de Skiønsomme indseer her den

25

nødvendige Forskiel paa Friehandel og Dens Virkning. For Norge er, foruden de faae Oplage som der er bevilged, hvilke udgiøre en Prøve af Friehandel, inted vigtigere, end er ligesaadant Oplag, som ovenmeldte for Østersøeske Vahrer & c.: Christiansand, om Stædet havde Styrke at betiene sig deraf, og Friehandel for de Syndenfieldske Stifter i Henseende til udenrigske Kornvahrers Indførsel; Jeg kiender den, som tør gjøre det sidste muelig, naar Landets Nød, og de Kneb som er brugt i Monopoli-Handelen, blev fornuftig forebragt i det Lys, som jeg herefter paa sit Stæd skal søge at give dem, men først lidt om andre Materier.

Alle fornuftige Geographi, Handlende og Sømænd tillægge eenstemmig

26

Kiøbenhavn den naturlige Fordel baade formedelst sin Havn og beqvemme Beliggenhed, at den er en af de belejligste Stæder i Verden for en betydelig Handel og Søefart; Men hvad er da Aarfagen mine værdige Herrer! I som fører Handelen, at den vil ikke fort under eders Hænder? I klage selv, og har giort det i mange Aar, over eders Handels Aftagelse, og havde I ikke Monopolia paa Indierne, da havde I nær ingen Handel, i det mindste ikke paa meged nær hvad I burde have; Forgieves søge vi da efter Rigdomme, om vi ej tilvejebringe dem i Oeconomie, Vindskibelighed i vores Handtering, og i vores Handel. Der er dog vel naturlige Aarsager hvorfor Kiøbenhavn ikke ved Handel og Søefart fortienner Fremmedes Penge, og hvad ville man sige, om jeg paastaar og

27

vil godtgjøre, al Hofholdningen for en stoer Deel foraarsager saadant; Jeg veed vel, at meged af hvad som er usædvanlig, og helst hvad som ikke smager, bliver strax, som urimeligt anseed og forkasted: men Fornuftige tager der op igien maaskee nogle Gange, overvejer, betænker og giver det Adgang liige til Hiernen; Jeg raader ikke Kongen ar forflytte Residence, det beroer for Eder og mig paa Hans Villie og Velbehag; Gud lade Kongen leve glad og vel baade i Kiøbenhavn og uden for! Men undersøger, om ikke Hoffeds Residence hos

Eder, med samt alle de distinguerede og mindre Personer som det drager til sig, har tilvejebragt Eder saa mange Næringsveje, at I have forsømt de vigtigere Handelsgreene, det vil sige den Handel, som skulle indbringe fremmede Rigdom-

28

me; Der er en handlende Minister endnu iblandt Eder, som erindrer sig, hvad Tanker og Ønsker den ypperlige Konge, Salig Friderich den Femte, havde om denne Handel.

I viide vel, at mange prægtige Kramboeder opfyldte med utallige slags Galanterier og Fabriqvevahrer, kand ikke gjøre en Stad riig, uden Afsætningen skeer uden for Riiged, men ellers drager Pengene af Landet, for saavidt som Vahrene ere fremmede, og ikkun bevare dem, om Vahrene ere virkede i Riigerne; Den første Omstændighed passer sig og paa betydelige samt ubetydelige Viinkieldere, Pakhuser & c., for saavidt Vahrene ej virkelig udgaae igien til Fremmede; Nej, her vil andet til, om det skal gaae Landet vel formedelst Han-

29

del, og der vil altid findes de, som fournere Hoffed hvor det residerede, ligesaa de der fylder Kramboederne; Derimod ville nok ønske, at der efter den Belejlighed Naturen Viiser, skulle skee Tillæg i Riigernes Handel paa alle Stæder hvor den er muelig.

Undersøger Eders kostbare Levemaade, om den ikke imodstaaer baade Handel og Fabriqver, og glemmer ikke at see hen til Eders unge Mennisker, om de ikke spilder for megen Tiid og Penge ved de Divertissements, som et Hof anstiller, og giver Lejlighed at tage Deel udi, meged af hvilken Tiid kunde formodentlig med større Nytte anvendes under Eders moedne Anviisning, ved igientagne Repetitioner over, hvad som enten er forefalden eller skulle passere

30

i Eders nyttige Negoce, ved Calculer, Beregninger, Conferencer af Priis-Couranter over Vahrer, Vexler & c.; disse ere Øvelser ved hvilke Kiøbmænd skal gjøres duelige og fornuftige; Festins, Soleniterer, Indtog og hundrede Ting af det flags, som daglig forefalde, giver derimod i det mindste unge Mennisker og den gemeene Mand for megen Anledning til Tiidspilde, som ofte sinker Handelen; Men disputere I dette, da svarer jeg, at I altsaa ikke have Handel.

Der vil vel ingen nægte, at jo Kiøbenhavn har i Østersøen for sig tvende mægtige Riiger, Rusland og Pohlen, og et mindre, Preussen, som til denne Tiid ikke have selv Søefart nok til deres betydelige Importation og Exporter; Ligesaa finder man i den Syndre Deel

31

af Europa nær i Liighed til disse tre Riiger (hvortil Handelen staaer aaben) Frankrig, Spanien og Portugal, som formedelst deres betydelige Handel paa Indierne, Levanten og Middelhaved, sielden selv udføre nogen af deres Producter til de Nordeske Riiger, eller hendte de derfra til sig; For denne Handel af alle ligger Kiøbenhavn i sær belejlig! Her forstaaes ikke alleene Befragtninger at føre Vahren; fra og til Østersøen, men fornemmelig den Commerce der er i Vahrenes Kiøb og Sahl, det er: Handelen i alle Deelee ligesom Hollænderne føre den; Men denne uendelige Commerce er fornemmelig og alleene ført af Hollænderne, og det synes ligesom Kiøbenhavn aldrig har haft Smag i denne Handel, eller Følelse af dens Betydenhed; En Forsømmelse, som overstiger alt

32

Begreb. Skulle del ikke være muelig for Kiøbenhavn, ved Kronens Envoyes eller Consuler, hvilke vel ikke i nogen anden Begivenhed gjør Nationen saa vigtig Tieneste, at contrahere med Kro» nerne Frankrig, Spanien og Portugal, eller med de Handlende, som licitere sig Leverancerne, om de betydelige Østersøeske Producter, som Aarlig leveres til disse Riigers Marine og Verser, eller nogen Deel deraf? Skulle det ikke være muelig, mine Herrer Handlende! at Eders Sønner og unge Mennisker, ved en indtagende og anstændig Opførsel gjorde sig bekiendt og elsked hos disse Nationers Handlende, for at engagere med dem deslige Aarlige Leverancer, eller at etablere en bestandig Handel? Jeg meener tilforladelig: Jo. Dette er endelig sandt nok, at Amsterdam har Luen

33

fra Kiøbenhavn, ligesom Holland har den fra Danmark og Norge paa mange Gange nær i Force af Penge, Handel og Søefart, thi Hollænderne har for meere end tre Hundrede Aar siden forstaaed at tillade alle Vahrers Ind- og Udførsel hos sig uden Told og Paalæg, vi have derimod ligesom lagt Baand og Lænker eller Monopolia, som er omtrent det samme, paa vores Handel, for at gjøre vores Vahre saa dyre, al vi maatte

consumere dem selv, eller rettere, hvad den Østersøeske Handel angaar, da have de Danske Herremænd, hvoraf GUd veed der altid har været Overflødighed i Kiøbenhavn og Collegierne, anseed en Ladning Dantziger Ruug som den virkelige Pest, naar den skulle oplægges paa Dansk Grund.

34

Ingen tænke imidlertid, at Hollænderne formedelst deres immense Rigdom gjør noget for inted, eller handler forgiæves Nej! deres Rigdom giver andet tilkiende, og Fragterne for Hollandske Skibe er gemeenlig høje, uagted Hollænderne sejle lættre end alle Nationer, og blot denne Omstændighed, om der var ingen anden, burde aabne Søen for de Danske, om ikke tillige for de Norske Skibe; Unge eller nye Kiøbmænd bør sælge endog imod smaae Fordeele, for at blive bekiendte, og skeer der ikke Begyndelse med Handel, bliver vel ingen Kiøbmand; De faae Entrepriser de Fremmede i Kiøbenhavn har gjort med Tovværk & c: til Spanien, og de faae Fragter de Holsteenske Skibe har gjort fra Østersøen derhen, som, i Henseende til Holsteenerne, saavidt mig er bekiendt, har været

35

for Hollandsk Regning, er ikkun Mignature-Stykker og Skygger af denne store Handel! Hvad? skulle 1 a 200 eller fleere Pakhuuse, om de og alle stode uden for Toldboeden i Kiøbenhavn fulde af Dantziger, Königsberger og Riga Ruug, skulle det qvæle Agerbruged i Danmark —? Hvilken original Jyde-Concept! Om Kiøbenhavn nu havde udstrakt sig med sine Pakhuuse til Kalkbrænderied, og om Reeberbaner, Linned- og Sejldugs-Fabriquer, Olie-Korn- og andre Møller havde udgiort det øvrige til Helsingør, havde det ikke været urimelig; Den Handel, nærmere end den Maroccanske, havde været et fornuftig General-Landets-Oeconomie- og Commerce-Collegii Attention værdig, Man veed vel, at Kiøbenhavn haver ikke Amsterdams Penge; Nej, gid den havde

36

sine egne! Og gid Penge var det eeneste som mangled! Nej, havde I ikke haft Hoffed og den deraf flydende Næring hos Eder, da havde I vist nok søgt andre Handelsveje. Til Handel udkræves vist nok Penge, men tillige Forstand og Vindskibelighed: Nogle lægge endnu Lykke dertil; Skulle da de Handlende i Kiøbenhavn mangle nogen af disse Deele? Hvad virker Banqven hos Eder? Den have I jo alleene: Og det Kongelige Privilegium siger, at den er opretted til Handelens Soulagement og Udbreedelse. Forstand tør ingen disputere Eder, I have og unægtelig nogle solide og voxne Kiøbmænd men med Tilladelse, de ere ikkun faae, og staae anseelig i andre Engagements; Dog, ligesom Rom haver Petri Nøgler, saa haver Kiøbenhavn jo, de til Lærdoms og Viisdoms Skat-

37

kammer, og I viide selv hvor mange af Hundrede der nu bevæge sig i en simple Nærings Circul, og vare i Stand til at stige op i et Cathedra, Videnskaber snart overflødige til Handel. Fejler Eder da Vindskibelighed? Ja, det er sandt, de fieste komme herudi tilkort imod Hollænderne og nær imod de Engelske paa det Heele, som kaldes Levemaade; De Penge I til deels anvende paa hvad som overstiger Tarvelighed, paa Hæster og Vogn, samt 2 eller 3 Dagdrivere, for at bringe Eder til Børsen eller Comedien, sætte Hollænderne i Skibe og Handel, som formeere deres i den Tiid Eders tage af, og virker meged i Holland men noget hos Eder. Efter Omstændighed bliver det da unægtelig, at et frit Oplag, som sagt er, blev af største Vigtighed for Kiøbenhavn i Særdeeshed, og, mine

38

Herrer Handlende! I have det jo allerede til Deels; Hvad er Aarsagen hvorfor I ikke fører Eder det med Alvorlighed til Nytte? Der er Forskiel paa at kiøbe Ruug i Dantziger til noget over 2 Rdlr: pr: Tønde og at betale Hollænderne 4 Rdlr.; Det var og rimeligere, at Holland kiøbte Korn hos Eder, end Norge nu og da, naar Danmark ikke haver det, maa kiøbe i Holland; Maaskee at et Oplag (af Ruug alleene) i det Passerede Aar skulle nu haft sin Nytte, det kunde paa Hendelse opfyldt Eders og Norges Mangel, men for det øvrige udføres, og den Virkning vil et Oplag altid have.

Jeg skal ikke blive ude med de Forestillinger jeg efter Fortalen er forbunden til, og som jeg meener skulle virke en

39

nøjere Overeenstemmelse i Nationernes Tænkemaade, til Fordel for det Heele, men Det er tillige mit Hoved-Øjemærke at forestille de Fejl, Riigernes store Hiul, vores Handel, har i nogle Hovedstykker, for deraf at udfinde de Forbedringer, som i Efertiden kand virke saa betydelig til den almindelige Velfærd; Naar jeg da forbigaar de øvrige Collegier, Ministre, eller det Ministerium i sin forrige Tilstand, som skulle lætte Kongen i Regjeringsbyrderne, men have udgiort en Barriere imellem Thronen og Undersaatternes Angelegenheder, bliver det her General-Landets-Oeconomie- og Commerce-Collegium, som Hoveder for Riigernes Commerce,

dets Foranstaltninger i nogle visse Deele, som bør betragtes. Dette Collegium, som har kosted Staten anseelig, har allermeest ligned General-

40

Forstamted i Norge, dets fleeste og store Planer er bleven eller blive omtrent Vejrllys; Forstamted har tilstaaed, at de havde Skov-Inspecteurs der ej forstoed Landets Sprog, og følgelig derved i visse Maader vare mindst tienlige, som beviiser, at de ej vare tilbørlig choiserede, men Rentekammered havde egentlig sendt dem; Philonorvagus fortæller det første, og lægger dertil en Qvæstion, som forefaldt i Oxford, om: Hvilke Studia der fornemmelig bleve tractered paa Universiteterne i Norge? Men hvad ville en viis Konge og et fornuftig Publicum dømme, om det blev bekiendt, at Commerce-Collegium i Kiøbenhavn har foreslaaed og til er vist betydelig Hof virkelig sendt en Envoye, som ikke kunde tale det Lands-Sprog han blev sendt fra: At han ej kiendte der, han kom til, er

41

ikke usædvanlig; Ministren præjudicerede det ikke, men der er sandt, den Danske Nation havde liden Ære deraf. Hvor mange Envoyes, Charges d'Affaires, Legations-Secretairs, eller andre i disse Forretninger, som haver været Fremmede og ikke indfødde Danske (Norske vil jeg ej nævne, de have ligesom ikke hørt Nationen til) der ved dette Collegii Omsorg (til Nationens Beskæmmelse, som den der selv ikke ejede duelige Mænd dertil) ere employerede, er noged vidtløftig at samle; Men dette veed jeg, at derudi er brugt en besynderlig Plie fremfor den som er brugelig i andre Nationer, thi de beskikke ikke en Consul uden han er indfød, og Engeland ikke en Vice-Consul uden Naturalisation; Til disse mindre Embeder betiene vi os derimod paa en Hendelse af Officiers, og nu og da i smaae Stæ-

42

derne i Engeland af Bryggere, Bagere, Slagtere, uden Forskiel af Nation, men vores Handel og dens Befæstning staar og derefter. I Liighed til Qvæstion i Oxford maa jeg og berette, under Overbeviisning om Rigtigheden, at en Herre af det Londonske Commerce-Collegium (the Board of Commerce) som tillige var en Medlem i Parlamentet, tilspurgte en Dansk: Hvad Kiøbmænd som beklæde Commerce-Collegium i Kiøbenhavn? Anleedningen var en Qvæstion, i Henseende til en Opbringelse; Men da Han fik til Giensvar: At samme Collegium bestoed af Ministre, Adels- og Embedsmænd, svarede han, som der syntes af Oprigtighed, al det kunde han nok, af hvad der var passeret, begribe.

Det Reglement, som ligesaa under

43

det Kiøbenhavnske Commerce-Collegii Besørgning udgik under 30 Julii 1755, er der største Beviis paa Fejltagelse, thi der samme har foraarsaged Norge i Besynderlighed stoer Ulykke, formedelst Opbringelser, Ophold, Processer og Priisdomme, da Tractaterne blev befunden brystfældige og de fleeste Vahrer anseed som utilladelige. Dette formoder jeg vil oplyse, at alle de Personer uden Forskiel, som ikke have Indsigt udi og Begreeb om Landets Handel, ere ikke duelige til at dirigere et Commerce-Collegium: Paa samme Grund er et separat Commerce-Collegium i Norge, formedelst den Norske Handels lagttagelse, i højeste Maade angelegen og fornøden; Men jeg kand ikke bifalde Philonorvagus, naar han betager det Norske Commerce-Collegium Belønning, og sætter

44

erfarne Bønder i et Oeconomie-Collegium, uden Gage! Man skulle see, hvorledes Patrioterne i et Commerce-Collegium, ubelønnede, om faae Maaneder frafaldt denne Iver, og iagttog deres egne Forretninger eller smaae Divertissements; Ligesaa ville det gaae med Bønderne, hvoraf der er ikke mange i Norge tilbage nu, hvis Formue tillod dem at spendere Tiiden i Kiøbstæderne paa deres egen Bekostning; Nej! Landet yder endnu saa mange Reveneur, at det kunde uskammed belønne saa nyttige Omsorger, thi hvor der betaales, der kand noged kræves. Jeg har troed, at Philonorvagus dermed, og paa et andet Stæd om May Maaned, har skiertsed, eller ville statuere, at fordi Oeconomie- og Commerce-Collegium i Kiøbenhavn er gagered, skulle det Norske blive arbejdsom og nyttig.

45

Om Banco-Væsened, det er, den kiøbenhavnske Banqves Indretning, om Bancosedlers Mængde, og om der skulle eller kunde blive en Banqve i Norge, derom har baade tilforn og i de nærværende Tiider, samt i de nye Skrifter, været stridige Meeninger: Nogle meene, at der er for mange Bancobillets i Circulation, endskiønt de selv ikke eye saa mange, som de jo enten kand faae klingende Myndt for, eller til alle Nødvendigheder og Udgifter bruge, som Myndt, ikke heller kand de give Anviisning paa nogen, som i 8 Aar med Bancosedler har været forlegen; Denne utidige Frygt vil sige saa meged, som dette: At Publicum løber Hazard ved Banqven; Men hvad meere Hazard, underen fornuftig Disposition, som altid souponeres, end om en privat Mand, der

ejede (jeg sætter)

46

en Million, gjør et Udlaan paa sikkert Pandt og til gode Folk, paa visse Terminer, for 3 Millioner, eller om det var meere, hvortil han laaner hvad som er over hans eged, af Fremmede, paa bedre Vilkaar, og derfor udstæder Beviiser; Hvad Aarsag er der, at mistænke Betaling hos denne Mand? Slet ingen: Og ligesaa er det med Banqven. Betientere, og desværre de smaae og faae Capitalister hos os, de frygte allerede for Virkningen af en Banqve i Norge, og fleere med dem paastaae, at mange Penge i Circulation, foraarsager Luxus, og gjør endog Nødvendigheder dyrere end ellers, som præjudicerer dem, der er foreskrevet Indkomster; Det bliver jo da det samme om vi ønskede os Fattigdom for at betage os Luxus, og Armod fordi Priiserne paa alting maatte blive ringe; Men jeg har

47

Fjendt Rige som har leved tarvelig, og de som have haft visse Indkomster, skjønt maadelige, at komme ud i dyre Tiider; Dog, der er ikke Sagen! Skal Landets Handel og den almindelige Velfærd da heller ligge under? Skal Mængden ruineres, for at soulagere de faae, som udgiøre Betientere og Capitalister, om der og var noged reelt i deres Paastand? At Bancosedlerne jager den klingende Myndt af Landet, høres nu ikke i Norge: De er allerede paa det nærmeste ude, baade Myndten og Sedlerne, saa at den Sorg er slukked; Men skulle her blive en Banqve i Norge, da opstiger vist nok den Bekymring paa nye. At Mængden af Mennisker raisonerer saa, eller, som den Blinde om Farverne, er ikke forunderlig; Men at mange, som burde være oven for den Classe, er af samme

48

Meening, befatter jeg ikke. Om man sagde mig, at Bancosedler holdt den klingende Myndt noged længere i Landet, der maatte jeg rimelig troe, saasom de til alle Tiider afgives i stæden for klingende Myndt, som en Valuta derfor, hvis Stæd den klingende Myndt jo ellers maatte fyldestgiøre; Men dette faaer mange seent i Hovedet. De raabe: Vi burde inted andet have, end klingende Myndt; Ja, vel nok! Hvorfra skal den da komme? Det veed ingen at sige; At tale om klingende Myndt til Circulation, uden at kunde nævne, hvorfra de skal komme: At anvise det Kongsbergske Sølv, som Muelighed ikke tillader at afsee: At lægge nye Byrder paa os selv, nemlig paa vores Handel, for at skaffe klingende Myndt i Circulation, den vi dog ikke kunde beholde, ere jo Ting, som

49

ikke kand practiceres, følgelig ligesaa unyttige, som om De aldrig vare bragte i Forslag. Men om man (jeg forstaar egentlig Norge) havde ingen Bancobillets, og alleene klingende Myndt i Landet, voxede der da meere Korn? Og blev Fortæringen, Skatterne eller Udgifterne da mindre i Norge? Nej! ikke heller. Man betaler da alting med klingende Myndt; Men hvad blev Beholdningen? Det indseer de Fornuftige.

Bancobillets kand altsaa ligesaa lidet, som private Folks Beviiser, skille Landet ved den klingende Myndt, thi det bliver altid ethvert Riiges Udgifter og Indtægter, som medtager eller efterlader den klingende Myndt, og gjør en Nation fattig, men en anden riig, efter hvers Forfatning; En vel indretted Banqve

50

kand derimod soulagere og udbreede et Riiges Handel, hvor der ellers er Fattelse af Penge dertil, og iligemaade sætte mange nyttige Ting indvortes i Landet i Rørelse, efterdi Billetterne satisfairer Indbyggerne indbyrdes: I denne Betragtning var en Vanqve i Norge højst nyttig, thi naar de Handlende kand drive Handelen i Riiged for en stoer Deel med Bancobillets, er det dem og Banqven muelig af Exporternes Beløb at lade indkomme Sølv og Guld, hvilked de præsterende Udgifter og Fattigdom nu forbyder. Det er ellers Regieringen altid forbeholden ved billige Grendser ar vaage for den publiqve Sikkerhed. Det kand altsaa ikke rimelig formodes, at nogen Ting kand være en Banqve i Norge imod, uden den kiøbenhavnske Banqves formodentlige Misundelse, som da vil sige:

51

Norge ingen Banqve, ingen Penge, ingen Handel. Men nu følger lidet om den Danske Monopoli-Handel.

Om jeg end ville forbigaae de Monopolia, som Kiøbenhavn og nogle andre Danske Stæder har tilvejebragt sig, saa som: At indføre Raffinerede Sukkere, Sirup, grøn Sæbe & c.: til alle Stæder i Norge, vores egne Anlæg derudi til Præjudice, da hvert Stift i Norge har selv bekostelige Sukkerhuuse, som enten ere eller staae færdige at gaae under, hvorimod disse Ting ikke ere tilladte fra Norge at indføres til Kiøbenhavn eller andre Stæder i Danmark; Jeg siger, om jeg ville gaae disse forbi, saa kunde jeg ikke gaae over disse tvende selsomme og store Monopolia, som Danmark i Almindelighed har over Norge, nemlig, alleene

52

(undtagen naar Mangel eller den skeede Udførsel fra Danmark til Fremmede forbyder det) at forsyne de Syndenfieldeste Stifter i Norge, som, i Henseende til Mennesker, ere de 2/3 Deele af Norges Indbyggere, med Korn og Feedevahrer, og at udføre klingende Myndt af Norge, hvorimod Det er Norge forbuden at udføre Myndt af Danmark. Vare alle Monopolia i Verden samlede, da skulle vel ingen findes meere interesserede og unaturlige end disse, og alt hvad Norge kand sige derom til de Danske, er hvad jeg i et Skrift har seet anført af Fruentimmered imod Mandfolkene "I have selv giort Lovene"; Men hvad vil I sige mine Herrer Danske! naar jeg formodentlig vil oplyse Jer om, at samme souveraine Monopolium over Kornhandelen paa Norge, har tilføyed eders Agricul-

53

ture og følgelig eders væsentlige Interesse den Skade, som I endnu ikke have faaet Øje paa; I tilstaae selv, al I eje og beboe et af Naturen velsigned og frugtbart Land for Kornavling, ja Skribentere ligne der ved Engeland og de bedste Riiger; Kand da rimelig nogen anden Ting end Skiødesløshed og Mislighed være Aarsag dertil, at I udi mange Provincer avle en Mængde, som udgjør den fulde halve Deel af hvad I indføre til Norge af saa slet Korn, nemlig: Ruug, Byg, Malt og Havre, som tilforladelig ikke, uden i Hungers Nød, ville antages hos nogen anden Nation, uden til de umælende Creature? For saadant Korn have I i mange Tiider tvunget Norge, formedelst samme Monopolium, at betale Eder 40 til 50 pro Cento over de Priifer, hvorfor Landet

54

med sunde og vægtige Kornvahrer fra andre Riiger kunde været forsyned, da I derimod i de forrige Tiider, hvor I ikke blev føjed saa meged, neppe vare i Stand til, enten her i Riiged eller paa andre Stæder, at obtinere den halve Priis af hvad Norge nu i de forløbne 12 til 13 Aar næsten bestandig har maat betale for Danske Kornvahrer; Men om I, ved at behandle eders bekvemme Jord tilbørlig, tilvejebragte bedre Korn, som blev en Følge, naar I ikke kunde paatvinge Norge det slette, og saaledes toeg den Fordeel af Naturens Riigdom, som I, formedelst et Monopolium, nu udpresse af Norge, da var den baade retfærdigere og fordeelagtigere for den fælles Staat.

Paa Feedevahrer have I heller ikke

55

forsøm at udvirke saadanne Paalæg, som gemeenlig har forbudet deres Indførsel, indtil Tugtelsens Riis maaskee har villed lære Eder selv, hvad det var at liide Mangel! En betydelig og uforsvariig Statsfejl, som alle Nationer raaber over, er det, at hænge Brødkurven højt for de Fattige, og ar tilsidesætte den Ligevægt, som skal bevare det Heele.

Det Skin af Billighed, hvormed I, mine Herrer Danske! har for Thronen besmykket eller lagt Skiul paa eders Vegiærighed, viide vi nok at have bestaaet derudi, at det var billig at den rene Haand tveg af den anden, det er: At Norge toeg Danmarks Producter og at Danmark reciproqve toeg Norges for saavidt som Forbrug requirerede dem. Have I da, mine Herrer Danske! med

56

liige Tvang og Efterlevelse opfyldt denne Billighed? Nej! aldeeles ikke; Hvor ofte har ikke Kiøbenhavn haft Tilladelse at indføre Qvantiteter af Svensk Jern, endskiønt der altid har været overflødig usolgt Jern i Norge, jeg vil ej regne der Svenske Jern, som med Tømmerflaaderne i de ældre Tiider er indpracticered: Hvem forsyner Eder med Spiger & c.? Hvor mange Ladninger af Tømmer, Planker og Bræder bliver ikke Aarlig indført til Kiøbenhavn og andre Stæder fra Finland og Pommern, uagted Træe er Norges Hovedproduct, og vi kunde forsyne Eder med alle Sorter og Demensioner, naar I ville betale dem efter Boniteten, som I maatte gjøre, dersom I lige med os var fremmed Indførsel forbuden? Norge maa jo betale Eder Overpriiser for Korn- og Feede-vahrer

57

under tilbørlig Bonitet: Hvad kunde da være mere billigt end dette, at I betalte os efter billig Proportion for hvad som i Godhed meged overgik hvad I nu forbruger? Nu maa vi derimod med største Skade søge fremmede Markeder, hvilke vi kunde tvinge, dersom I kom os til Hielp i Consumption og Forbruged, hvorved endeel Penge tillige forblev inden sine Grendser; Vil I besee de gamle og nye Paladser og de betydeligste ja næsten alle Bygninger i Kiøbenhavn og jeg tør nær sige over heele Danmark, da skal der fast ikke befindes en Norsk Bielke, Planke eller Bord i de anseeligste Værelser af Bygningen, men nogle faae Norske Producter af de ubetydeligste Sorter i Siidehuuser eller i smaae Bygninger i Udstæderne og paa Landet; Men, mine Herrer! I have maaskee ikke hidindtil

58

seet denne billige reciproqve Handel, som I kalde den, ategned med sin Virkning og Forskiel: Der meste skal I her finde.

Danmark indfører fra Norge Aarlig 12 til 16000 Skippund Stangjern og 7 til 8000 Skippund Støbegods, fornemmelig Kakkelovne, Vindovne og Bielæggere; Det første er forhen ringere, men nu i nogle faae Aar betalt vel under men aldrig over 11 Rdlr: Skippundet, og den sidste Sort fra 7 til 9 Rdlr: pr: Skipd:: Beregner man nu det højeste Tal af disse Qvantiteter, og fastsætter, at Danmark kunde købe samme fra andre Stæder, eller Sverrig, som fornemmelig formedelst Myndtens Læthed, der faciliterer alle Bekostninger, kand sælge Jernet lættre end Norge, og man soupponerer naar Vægten egalise-

59

res Stangjernet til 1 1/2 Rdlr: Skippundet, men Støbegodset til i Rdlr: ringere end som i Norge betales, da det og maatte være frie for indgaaende Told (det gav nu lidet til Sagen, at Hans Svenske Majestæt kom til Hæst, eller at det Svenske Vaaben blev opsadt i de Danske Stuer) da udgjør al den Forskiel, som denne Tvang paalægger Danmark, i det allerhøjeste 32000 Rdlr:, som paa den anden Side er da al den Avantage Norge derved er gived. Paa Trælasten kand intet lægges dertil, saasom de Danske købe ikkun de allerringeste Sorter, og lidet eller intet betale derfor, og toeg slet intet fra Norge, om de lættre fra andre Stæder kunde dermed forsynes; Tiære, Beeg og Kalk ere og Norske Producter; Men de tvende første Articuler indføres over alt, og den sidste

60

i nogle Provincer, som ikke have selv, under et taaligt Paalæg fra Fremmede.

Det Monopolium som Danmark derimod har over Norge, besynderlig i Kornhandelen, er af en gandske anden Betydenhed; Fra Danmark indføres gemeenlig hvert Aar til Norge, et Aar imod et andet beregnet, 6 til 700000 Tønder af alle slags Kornvahrer, og endskiønt de kostbareste Sorter, saasom: Hveede, Ruug og Byg for det meeste i de næst forløbne 12 Aar er bleven betalt med 3/4 ja ofte 1 Rdlr: pr: Tønde over hvad man efter Priis-Couranter beviislig kunde have haft fremmed Korn for, og uden at see hen til den betydelige Forskiel i Boniteten, vil jeg, formedelst de ringere Sorter, paa hvilke Forskiellen ikke har værret saa stoer, og for at gaee Middel-

61

vejen, ikkun beregne Overpriisen til 64 β. pr: Tønde, som paa det mindste Quantum beløber Aarlig 4 Tønder Guld, og i de benævnte seeneste forløbne 12 Aar alleene renderer til 4 Millioner og 8 Tønder Guld, hvorunder ikke er beregnet Feedevahrene, eller Fordeelen paa det Kornbrendeviin, som de Danske (formedelst Forhøjelse-Tolden paa det Franske Brendeviin) brænde for os, og saa ubehindred forføre og forgive den Norske gemeene Mand med! Ikke nok! Naar de tvende Syndenfieldste Stifter i Norge er forbuden at indføre fremmede Kornvahrer, da maa saadant nok i det mindste ville sige saa meget: At Danmark da paabindes at forsyne Norge dermed; Dette (at forsyne) bør i sin billige Forstand indbefatte, at næst efter Danmark er forsyned, bør inted udføres til Fremmede

62

førend Norge er fournered med der Nødvendige; Men hvorledes have de Danske og jagttaged dette? Norge har fra 1758 af i Almindelighed (nogle faae Distrikter nu og da undtagen) og indtil afvigte Aar 1770 ikke haft hvad man kunde kalde et frugtbart Aar: I al den Tiid har Kornvahrenere for det meste været umaadelige dyre, og i Norge naturlig Mangel: Ikke destomindre have de Danske endog i den Tiid ofte udført deraf uformeent baade til Sverrig og Elben, men fornemmelig 1767 og 1768 en anseelig Deel Havre til Engeland, da denne Articul er den Norske Bondes fornødneste Føde: Lige-, faa have I ofte tilforn, men i Særdeelehed afvigte Foraar udsendt adskillige Ladninger Ruug til Frankrig, endskiønt I indsaee Mangel derpaa hos Eder, hvorover I nu selv med os maa lide den!

63

Forbudet paa fremmed Korn Indførsel til Norge stoed imidlertid i Kraft, indtil baade Forbud paa Udførsel i Danzig og Aarets Tiid formeente os meere at blive forsyned, de Engelske kalde det (Oldtrick) og naar vi over Mangel eller dyre Tiider klage hos de Danmark sende til at beskiærme eller vaage over Landets Velfærd, svare De: Det kand man ma foi ikke sige er dyrt, naar man ikkun betaler 2 3/4 eller 3 Rdlr: for en Tønde Dansk Ruug, da den ofte i sig selv dog ikke er for god til de umælende Kreature! Det er imidlertid sandt, at formedelst saadant Monopolium og de derunder brugte Kneb, som ingen Dansk med Ære kunde eclatere, have I, mine Herrer Danske Kornprangere! opnaaed Hensigten, og bragt eders Vahrer udi Priis; Men I have derved tillige nu og da bragt

64

Norge til ar æde Barkebrød, og sadt mange af Undersaatternes Liv, samt Riigernes Sikkerhed, i Tilfælde af en Ruprou, i saadan Hazard, som formodentlig har oversteged baade eders Begreb og Værdi: Alt dette har jo intet andet end en nedrig Begiærlighed og en stinkende egen Interesse foraarsaged; Kalde I da dette, at den eene Haand rækker eller tager af den anden, eller er den ikke en smuk reciproqve Handel? Slig, mine Herrer Danske! hvad synes I selv derom? Kand I undsee Eder og blues ved denne Omgang, eller haver Begiærligheder beraged Eder alle Følelser i Henseende til Norge.

Det er bekiendt, at Kornvahrer er Danmarks, ligesom Træe er Norges Hoved-Producter, det vil alt i alt sige den fornemste eller betydeligste Handel og

65

Næring: Var der da nogen Ubillighed udi, naar vi skal kaldes Brødre, at begge Nationers Handel, i Henseende til de Naturlige Producter, havde lige frit Løb, eller bar liige Byrder, hvad enten Handelen strakte sig inden eller uden for Riigerne? Dette maa I vel give Bifald, Sagen er saa reen! Men maaskee de fieeste af Eder, mine Herrer Danske! observere end ikke den nærværende mærkelige Forskiel derudi. Naar Kornvahrer udføres fra Danmark til Udenrigsk, svarer Skibene ved Udgaende alleene 36 β. Lastepenge pr. Commercelast, som af et Skib paa 100 Læster beløber 37 Rdlr: 48 β., men naar et Skib af samme Størrelse udfører Træelast fra Norge til fremmede Riiger, bliver disse Læster betegned først med 1/3 Part Forhøjelse til Træelastlæster, hvoraf svares 1 Rdlr.

66

34 β. pr. Læst, som beløber 135 Rdlr. 40 β., men af egne Skibe 1/7 Part mindre, hvorhos Kongen alleene Hæver Tienden af de Norske Producter Jern og Kaabber indberegned, men Rytter-Districterne undtagen paa faae Stæder alleene tager den 1/3 Part Tiende af de Danske; Hvilket Riiges Producter synes I nu, mine Herrer! at bære de største Byrder? Sandelig det synes ikke at mange Nordmænd var værdiget Stæd i det Collegium, hvorfra disse Paabuder er bragt i Forslag. Der var maaskee mere ar erindre, men der synes allerede at vare alt for meget, og under alt dette er der jo et bekiendt og almindeligt Ordsprog i Kiøbenhavn, som ofte bliver de Norske kasted i Næsen: Hvad have vi af Norge? Dette er hvad min Skyldighed tilsiger dernæst at oplyse.

67

Jeg begriber vel, at der er ikkun faae Danske, hvis Sag det er, eller som have den Indsigt at kunde besvare Dette Spørgsmaal, eller Summarist beregne, hvad Danmark har af Norge? Derimod have de Norske større Aarsag til at lade saadant komme nærmere til Ihukommelsen, og endskiønt Danmark har vel fleere Fordeele af Norge end de som er mig bekiendt, bør jeg dog i Anleedmng af saa støer Blindhed, som saadan vedtagen Talemaade tilkiendegiver, forestille de jeg med Tiiforladelighed kand debitere. Først er da de Kongelige Revenuer af Norge saa tilstrækkelige, at de betale den Norske Arme, de enrøllerede Mariner med sine Officers, Galeer, Verfter, Pensioner af alle Slags, og alt hvad fom enten i den civile Etat eller andre kaldes Betientere, og hvad som endnu

68

Aarlig skyder over, hvortil kommer de betydelige Summer, som for Kongens Gods, Almindinger, Kirketiender og Reluctionsrætten Tiid efter anden er uddraged, det stemplede Papiirs Beløb og Postcaffernes Overskud, derom kand Kiøbenhavn nærmere hos sig selv blive underretted, som havde været fornøden førend man gjorde Conclusion! Kunde det være Utilladelig, om Norge gjorde Danmark her denne Erindring: Gak du hen og gjør ligesaa. Fra Norge har i mange Tiider udgaaed 3 til 400 Mand, nu fleere nu mindre, af det anseeligste og for Landet nyttigste unge Mandskab, for at completere de adskillige Danske Regimenter, af hvilke Folk faae komme tilbage: Ligesaa udgaaer nu mange nu ferre Matroser til Søetienesten, hvoraf nogle vel komme ind i Landet igjen, men, for-

69

medelst Lidderlighed og Udyder, til større Skade, end om de havde bleven tilbage; Hvad taxere I disse Mennsker for, eller Landets Skade ved at savne dem? De Udgifter Norge Aarlig er underkasted, hvorudi Kronen har gived Collegierne og Commissionaires Deel, ere fornemmelig for Embeder og Rangsyge, Bestalninger med Fornyetser, Confirmationer, Dispensationer, Skiøder, Testamenter og Bevilgninger, de sidste uden Tal og ofte imod Lov, Privilegier og Billighed. Man har i Norge siden 1741 og hidindtil ikke haft Tilladelse at skiære 1000 Bord eller mindste Beholdning af en Saugs Quantum paa en anden, end ikke i samme Fogderie og Told-District, uden at betale i Rentekammered hver Gang 12 a 14 Rdlr: derfor; Er det ikke en Byrde paa Handelen eller Manufactu-

70

rer, som de Danske har unddraget sig selv fra? Ja, indtil Giæstgivere tvinges til at løse Bevilgninger, da den gode halve Deel af dem ikke eje selv hvad Bekostningen beløber, og disse Folk i Almindelighed meere tiene Publicum end sig selv; Hvad meener man dette tilsammen paa et Snees Aar eller halvandet, siden de smaa Bevilgninger blev betagen det Norske Cancellie, har kostet Norge? Tønder Guld, nej Millioner: Vist nok er det, at de Norskes egne Daarligheder har haft megen Deel i disse Udgifter, og vi have ikke observered, at Penge i en og Den samme Casus gaae ud fra os, men modtages af de Danske; Hvad haver Kiøbmænd og De smaa Embeder med Rang at bestille? Og kunde vi ikke kysse og klappe, ja endelig pakkes need i vores egen Jord, uden at lade Cancelliet det

71

viide, og uden at betale 12 a 14 Rdlr: ja ofte meere derfor? En Daarlighed, som de Danske med Raison belee, men jeg haaber, at alle de, der ikke skamme sig ved at kaldes Nordmand, vil herefter lægge af, saa meget meere som Kongens Viise Indsigt giver Anledning dertil: Det man da tilsidst gjøre en ulige Virkning altid at give ud, altid at tage ind. Iblandt andre Nationer, der ere (om ikke bedre) saa dog rigere end vi, regnes det ikke for nogen Fornærmelse, om et Ægteskab bliver lyst af Prædikestoelen, og at Vielse skeer i Kirkerne, dog burde hver biskop i sit Stift vare tilladt uden Betaling at permittere Vielse i Huuserne, naar saadant blev begiært: Ligesom de andre høje Embeder i Landet kunde tillades at føje de andre smaa Ting, saa blev Undersaatterne for mange tærende

72

Udgifter besparede. Tilsidst var det ubillig at forbigaae de Fordeele, som Kiøbenhavn og den Danske Nation alleene har draged af Norge, og disse have været i Henseende til Kiøbenhavn: 1) Hvad de Studerende og Solicitantere af alle Stander Aarlig have needlagt og afgivet. 2) højeste - Ræts Processer. 3) Hvad Banqven i Rente af de her i Riiged cirkulerende Billetter Aarlig har indtaget. 4) Den Provision, som af de Norske Vexler, Assurancer og Bevilgningsbreve Aarlig indflyder, foruden de Revenuer som indflyde af Grævskabhed Laurvig, hvilke i saa mange Aar er inddraget til Kiøbenhavn, og vel ikke beløbe mindre end 30000 Rdlr.: Aarlig; Dette tilsammen beregner jeg hvert Aar at opstige til halvanden Tønde Guld. Videre har de i Henseende til Danmark været:

73

73.

1) Den efter forrige Oplysning, formedelst Monopolia Aarlig giørende Fordel af Kornhandelen, over Sorternes virkelige Værdi og rette Priiser, eller over hvad de kornvahrer ellers kunde været udbragt, til 400000 Rdlr. 2) Paa Feedevahrer og Kornbrendeveen, imod hvad samme under et taaleligt Paalag kunde kiøbes for, præter propter 300000 Rdlr: 3) De Capitaler, som enten i virkelig Arv, eller ved de under Hendelser eller politiske Aarsager gjorde Forflyttelser, ere inddragede til Danmark, men undragede af Norge! Disse blev vel in totum imod sagt, dersom jeg ikke var i Stand til at opregne Eder nogle paa et Snees Aar; De ere: Løwenschiolds Midler, Huitfeldts, Hausmans, Arnolds, Colletts, Landsbergs, Angells, Mossencro

74

nes, schøllers, nogle alle og nogle for Endeel, som tilsammen har udgiort eller vil udgiøre meere end otte Tønder Guld. 4) Den Apenage, som Grævflabed Jarlsberg og Baronied Rosendahl afgiver. Her maa jeg, som et beqvemt Stæd erindre, at man haver Grævskaber og Baronie i Norge, men Danmark drager de betydeligste Indkomster deraf. Spørger man herimod: Hvad haver Norge af Danmark—? Vær I saa artig, mine Herrer Danske! og svarer selv dertil (publique om I behager) I have nok af de som kand skrive, men indtil det skeer, svarer jeg: At Norge haver den Lykke (vi regne det og derfor) at staae med Eder fælles under Sceptered og deraf forhaabe Freed og Beskyttelse, men alt er og sagt dermed: Der kand vel ikke til denne Tiid lægges meged dertil

75

uden de 32000 Rdlr: paa Jern-Producterne, thi de Riigdomme de Danske Capitalister (I nu og da for en Tiid betroe os) have indført til Norge, er altid ubeskadiget gaaed tilbage.

Infelix! nulli bene nupta marito.

Hvad Riigdomme eller hvad Tilstand kand der efter saadan Operation rimelig formodes at vare i Norge, som paa det Heele er et fattigt Riige, fornemmelig formedelst Kornmangel, og har de besværligste Arbejder i sine Næringsveje af alle de der er bekiendt i Verden; Skulle det ikke lættelig lade sig begribe, al der endog i Nærheden af Kiøbstæderne ere de Sogners Almue, som alle tilhobe ikke eje i Myndt, det er Bancosedler indberegnet, 100 Rdlr. Seer man til dette Stæd, som er Hovedstaden for et

76

Kongerige, da er jeg forsikred, at her paa denne Tiid ikke findes 50000 Rdlr: i den gandske Circulation uden for den Kongelige cassa og Regiments-Casserne, da her er meere end 200 Familier som føre Handel (dog med Forskiel) og nær 700 som beboe Stædet! Hvad Commerce skal dermed kunde udføres? Mange af Landets Børn, som kunde være af Forhaabning, gaae ørkesløse i Gaderne, og løber Fare at forfalde Landet til Sorg og Byrde, fordi Fader eller Moder ikke kand enten rejse eller askee de smaae Capitaler som kunde sætte dem i Næringsvej, og der synes tusinde med dem, som formedelst Landets almindelige Fattigdom fejle Næring, og maaskee ikke have Brød til den Dag i Morgen at række deres spade eller de i Landet og Stræderne omstrippede uskyldige og udhungrede

77

Børn, have intet tilbage uden det Ønske og Haab, at Døden selv ville lætte deres Bekymringer. Disse Sandheder kand og bør I, mine Herrer Danske! ikke disputere, thi nogle ere I selv bekiendte, andre ere saa tydelige, at de kand føles og tages paa, de øvrige kunde vi og med de mange af eders Nation vi have hos os, beviise, om I ville høre dem! Med disse Forestillinger (ak! give jeg kunde gjort dem livagtigere) og ved at overbeviise Eder, at vi maa gjøre Poenitentse for eders Synder, er det jeg vil opfylde mit Løfte i Fortalen, nærmere at foreene Hierterne og Tankemaaden, til Fordeel for det Heele; Thi kand disse Sandheder ikke tale Norges Sag til Reconciliation, Eftertanke og en billig Liigevægt, da anseer jeg alle andre Motiver at være forgiaevs. Application begriber I nok bliver

78

kort; Den bestaaer og alleene i dette Spørgsmaal: Kand I, mine Herrer Danske! efterår denne Oplysning er overvejed og samtykked, kand I misunde os Broder-Ræt? Os, som I have saa beviislig fornærmed og undertrykked? Os, som I have haft saa mange Fordeele af, at vi fast have inted uden Mangel og trængende Undersaatter tilbage? Kand I misunde os Universitet, Banqve, Commerce-Collegium, eller hvad meere der kand oprejse os? Kand Betragtningen af dette ikke overtale Eder fra de ubeføjede Fordomme I have haft om os, og styrke Kiærligheds Baand til en billig Tænkemaade for saavidt som det beroer paa eders Erklæringer til bedste for det Heele, da viger I ikke alleene fra Menneskekærlighed, men fra det uomstødelige Systema, at Riiger, som har

79

en saa nøje Connexion, taber tilfælles, naar det eene bliver forsømt; Ofte har jeg i Eenlighed, saavidt det menneskelige Begreb kand befatte, med Beundring anseed og priised Skabelsens store Verk, men naar jeg har anseed Menneskets timelige Liv i den største Lykke, da er det som en Drøm, som en Røg der hastig forsvinder, og for hvilken Betragtning af de sidste Dages Bitterhed gjør ofte fyldest, og Livet, i Henseende til Mængden og den store Hob, at være en Kiede af Elendigheder; Thi anser Livet fra Uskyldigheds Dage, og drag derfra de møjsommelige, de ubehagelige, de fortrædelige Dage, Sygdoms, Sorrigs og Bitterheds Dage: Hvad er der da i Livet tilbage? Derhos har jeg tænkt: Er det mueligt, at et saa uselt Liv kand tillægges Elendigheder over de naturlige,

80

og det af Mennesker! Men endnu et Par Ord til de, som have været Mægtige, til de, som have været Monarchens Fortroelighed betroed, og til de, som have været betroed at frembære Undersaatternes Anliggende.

Af hvad Aarsag have I, mine høje Herrer! som have været Forestillingerne i de adskillige Departements betroed, eller I, som ved Eders Formaaenhed have tilvejebragt Kongelig Naade, saa kiendelig tilsidesadt de Norske undersaattere, og derimod befordred ikke Danske alleene, men meere Fremmede til alle de vigtigste og betydelige Collegier, Etater, Embeder og Poster i og uden for Riiged; Mangler der de Norske Hoved, hænder eller Bequemmeligheder til Forretninger? Nej! derpaa have I vel ikke med Raison

81

haft noget at udsætte: Norge har tilvejebragt Generaler, Admiraler og Lærde, som endog har været bekiendt hos Fremmede; Men, I vil sige, saae: Ja nødvendig, fordi I har forsømt at kiende dem; Altsaa kand det ikke være Aarsagen dertil, at I have negligered de Norske, men dette lader sig nærmere begribe som Aarsag, at I maaskee have mistænkt dem for at ville foretrækkes mange af Eder i Duelighed til Kongens og Landets Tieneste, som ville tildrage dem Monarchens Opmærksomhed, og det kunde I formodentlig ikke taale. Dersom I oversee alt hvad som uden for den geistlige Stand i begge Riigerne og Fyrstendommerne udi alle Etater udgiøre høje eller ringere Embeder, da skal det ikke befindes at til de mindste Poster er employered een Nordmand imod ti

82

Danske og Tydske, og i de bedre ikke een imod halvtrediesindstyve, men i de vigtigste slet ingen; Iblandt de

Geistlige havde det vel ikke gaaed bedre til, dersom I havde troed at de Tydske og endeel af Jyderne havde kundet giort sig forstaaelige, og fundet deres Regning i de Norske Fielde. Holde I for, at de Norske have været saa blinde og dumme, at de ikke have indseed denne Uræt, og de mange andre I have anstilled, samt hvorledes I have misbrugt den Tillid Monarchen har Tiid efter anden betroed Eder derudi, at i under Hans Tilsyn skulle vaage uden Forskiel over alle Undersaatters sande Velfærd, da gjøre I os aabenbare Uræt; Nej! vores billige og ofte repeterede Klager vidne imod Eder, dog I ofte have lagt dem hen uden at see dem fyldestgjorde: Men I have om Thronen,

83

82

indtil denne sildigste Tiid, imod Undersaatterne i Almindelighed og imod de Norske i Særdeleshed, inventered ligesom Grave og Muure, i hvilke sidste I have selv udgiort Steenerne, indtil deres egen store Vægt synes nu at have foraarsaged et Fald, som vil begrave mange af Eder selv under Gruuset, hvorhos I de tvende Gange man i 50 Aar er glædet med Kongernes Nærværelse i Norge, formedelst Eders Skygge have betaged Solens Glands for vores Anliggende. I kloge Danske, Tydske og Franke, hielp nu Eder selv og os! Nej! vi haabe at Himierne have endnu forbeholdt os Frelse udi en viis Regent, og den Reenhed Han har selv fundet fornøden at give sit Regiment, og ved at aabne Adgang til Thronen for Riigernes Tarv.

84

Ikke alleene af de Misligheder som i saa lang Tiid er foreløben, dog de var modne nok at anføre som Beviis, eller af den Huusholdning som har bragt Riigerne til den nærværende yderlighed, hvilke begge Deelee Majestæten selv har indseed og nu fornuftig forandrer, men tillige af rimelige og naturlige Følger og Formodninger vil jeg statuere denne Satz: At dersom Hoffed residerede i Norge, ville Kongen ufejlbar med Fordeel betiene sig af endeel beqvemme Danske Subjecta (positiv Reedelighed og Fornuft vare egale) i de adskillige Departements som gjorde Forestillinger, og hvis Meening Monarchen ville høre for saavidt som Riigernes indvortes Forvaltning angik, thi det formodes, at de som fuldkommen kiendte sit Fædrelands Forfatning, inden kort Tiid ville gjøre sig det andet

85

Riige bekjendt, hvorom desuden Kundskaber var ved Haanden at indhente, og saaledes synes det som en Følge, at disse blev best i Stand til at skiønne hvorledes Riigernes Interesse enten i nogen Deel var stridig, eller kunde componeres til Fordeel for det Heele; Jeg forstaaer ikke ved beqvemme Subjecta enten Adelskab, Baand, Nøgler eller saadanne Værdigheder uden tilbørlige Meriter tillige, mindre saadanne som skulle bebyrde Staten med Pensioner eller Udgifter, fordi de var Petitsmaitres eller Dosmere, og ikke deres Embeder voxne; Nej, jeg forstaaer Mand, som har moedne Beqvemmeligheder til Forretninger, hver i sin Science, med eller uden Distinction. Man begriber lettelig hvad jeg dermed vil sige, nu Hosholdningen bestandig er i Danmark; men Landets fromme Fader skal fremdeles

86

26

viiselig indser sine Undersaatters Angelegenheder, og den Lykke skal tilforladeligere, end Rigdomme fra Indierne, befordre Riigernes Lyksalighed.

Vel er der i den forløbne Tiid nu og da employerede nogle Nordmænd, men sårdeles faae, i de neederste Deelee af et eller andet Collegium i Kiøbenhavn; Men Norge har haft den Uheld, at disse Landsmænd gemeenlig er bleven Landet arrigere end de Danske og Tydske selv: Jeg veed ikke om Aarsagen har bestaaet derudi, at de have føjet Superieurs, for at gjøre større Lykke, eller om de har haft for svage Stemmer til at votere Landets Tarv, om de har villet tilvejebragt sig ære eller Frygt hos et undertrykket Folk, eller om de har baared Bitterhed til Landet fordi det ikke har haft Formue og Kraft nok til at gjøre dem lykkelige i sit eget Skiød.

87

Hvordan det end er og fremdeeles bliver, saa bliver dette dog altid et begribeligt og naturligt Følge af den Forfatning Tingene endnu staae udi, at det Kiøbenhavnske Universitet altid vil difficultere et Universitet i Norge, ar den Kiøbenhavnske Banqve altid vil være en Banqve i Norge imod, at de danske Herremænd og Kornhandlere altid vil raabe højt over den Tilladelse (imod en billig Told) at føre fremmed Korn ind til alle Stifter i Norge, ja det er endnu vel, om der ikke ophittes meere og værre til Norges Præjudice; Og hvorledes skulle Sandheds Straaler skinne frem imellem den vældige Hob der havde omringed Thronen? Men alt dette drives jo af aabenbare Misundelse og Begiærlighed, det er temmelig klart at see, og der er ellers ikke et reelt og antageligt Argument paa den Danske Side, da der-

88

imod Fornødenhed, Nytte og Billighed i alle Tilfælde taler for Norge! Den gandske Sag forekommer mig som en Dispute imellem tvende Brødre, af hvilke den eene er forkiæled og misunder sin Broder Faderens blide Ansigt og mindste Gave, Kiælenhed har jo den Egenskab og har forderved mange Børn, men en kiærlig og forstandig Fader forklarer den naturlige og broderlige Kiærligheds Kraft og de Baand hvilke hans Amhed og Kiærlighed til begge befæster og vedligeholder. De ovenmeldte og fleere forslage som ere giordte til Norges Opkomst, vil dog med Tiden af Nødvendighed blive føjed, saafremt ikke ven halve Deel af Indbyggerne maa forlade Landet, og Kongen vil Tiid efter anden blive overbeviist om Billigheden, Mueligheden og Nyttens af hver Ting i sær, ligesom Partiskhed eller Uvi-

89

denhed alt meere og meere skal frygte for at nærme sig til Thronen, men det er sandt at Tiiden er imidlertid kostbar for Landet. Det beroer altid paa Kongens Behag og Villie naar og paa hvad Maade han vil lykosaliggjøre sit Folk, men om det i een eller anden Deel ikke skeede, kand da dertil vel være anden Aarsag end misundelige, interesserede eller uvidende Forestillinger og Erlæringer? Er der ellers nogen naturlig Aarsag hvorfor en god, viis og naadig Konge ikke gjerne skulle see at det gik alle hans Undersaatter vel? Jeg kand i det mindste ikke begribe Sagen paa anden Maade. Vi seer hvorledes 50 Aars Fred formedelst en forderved Handel og andre Fejl er afløben, og endskiønt det er vanskeligt at prophetere om den tilkommende Tiid, saa vil dog ikke Disputatser eller alle slags Skrifter med og imod giøre

90

nogen besynderlig Forbedring; De Forslage der ere klare som Dagen, og hvilke naturlig og rimelig medfører Nytte, lad det være i hvad Deel af Riigerne det vil, holder jeg for bør med den mindste Tiidsspilde sættes i Værk: Thi ligesom Guld og Sølv ikke behøver nogen anden Attest om deres Værdi, end Juvelerens Øje og Provesteen, saa behøve ikke disse uden Monarchens skiønsomme Bifald; Vi bør overalt ikke være fremmede for vores egen Tilstand, og hvad som mangler os, kand ikke være os ubekiendt: Naar da Ting af Vigtighed føres paa strækkebænken, vidner det om Dubia eller Partier, hvilked sidste man læt indseer at være endnu de Norske Forflags Skiæbne. Skulle det ellers paalagges mig al frembære, om det var til Thronen selv, Forslage til Norges Opkomst, vidner jeg som for

91

Gud, at de efter min bedste og uinteresserede Overbeviisning fornemmelig maatte bestaae i efterfølgende:

i) Udi et Oeconomie - og Commerce-Collegium, som stoed under kongens egen høje Direction og beskyttelse, beklæd af de til saadanne Forretninger dueligste, erfarneste og fornuftigste Mænd i Landet, koste hvad koste ville: Dette bliver det eeneste og kraftigste Middel, ved hvilked Norges brystsældige Handel og Søefart kand hielpes, og dette Collegium vil, foruden hvad som derom allerede er ansøgt, ufejlbarlig foreslaae med mig for det

2) En Vexel- og Laane- Banqve i Norge, efterdi det første her spørges efter til Handel, er Penge.

3) Et Universitet i Norge, hvis Nødvendighed og Nytte saa tydelig er oplyst;

92

Samme kand ingenstæds beqvemmere end i Tønsberg Bye anlægges, og for det første soutineres af Norges Latinske Skoelers maaskee nu meere end fornødne Indkomster, indtil Patrioter formodentlig ville ved et uddødeligt Æreminde af Legata lætte Skoelernes fra denne Byrde, som dog ikkun var at vande de Planter, hvilke Skoelernes selv havde dreved. Naar Geistligheden ellers efter Givernes Meening og Villie fremdeeles nyde Indkomsterne af det beneficerede Gods i Norge, kunde intet med Billighed siges derimod, at Boxselen herefter stricte efter Loven blev oppebaared, men da samme er saa facil, at enhver Bøxsels-Mand gjerne ville og kunde betale dobbelt, saa kunde det halve af Bøxsels i saa fald med Nytte tilfalde Universitetet,

93

følgelig blev og denne Forhøjelse for Det meeste i den geistlige Circul, efterdi det er fra Universiteterne man skal have Præsterne.

4) At Finalen af alle Processer i Norge maatte blive fastsat ti Overhofrætten, derved ville Trættegeisten meget indskrankes og mange Penge bespares, som uden den allermindste Nytte for Landet Aarlig er udgaaen, og haver foraarsaged mange Indbyggeses Ruin.

5) Een perpetuel og uindskrænked Tilladelse til alle Stifter i Norge at indføre udenrigske Korn- og Feede-vahrer imod den i Toldrullen fastsatte Told og Consumptions Erlæggelse, hvorved et billig Prærogativ er altid

aaben og forbeholden for de Danske Producter, men Norge derved beskiermet fra Mangel og Hungers Nød; Dog, da den

94

fastsatte Told paa fremmede Kornvahrer efter et billigt Medium ansees for 12 pro Cento af Værdien, blev det derimod billig, at Danmark fik Tilladelse altid at indføre fra fremmede Stæder de flags Producter, som Paabud nu ikkun tillader fra Norge, imod nøje at svare ved Indførselen fra Fremmede en lige saadan Told af 12 pro Cento, naar de Danske Undersaatte tillige blev paalagt at betale ved Udførsel! til Udenrigsk en med den Norske Trælast-Told proportioneret Told af Skibenes Drægtighed.

6) At alle Udskrivninger, fornemmelig af Landlægderne, herefter maatte skee med al Forsigtighed og al den Sparsommelighed som var muelig.

7) Dersom Muelighed kunde bringe det derhen, at ved en fornyet Commerce-

95

Tractat med Engeland, Tolden paa de Norske Producter blev needsat i Engeland, Scotland og Irland til det halve af hvad den nu er, imod at de Engelske Manufacturvahrers Told i Norge ligesaa blev modereret til den halve Part, ville saadant blive en vigtig Sag for den Norske Commerce.

Historien fortæller, at da den bekjendte Colbert under Ludvig den Fiortende i Frankrige havde gived sin alvorlige Meening om adskillige Materier af Vigtighed, fandt Kongen Behag derudi, fordi samme var gelejdet med Reedelighed, Sandhed og Nytte, hvormed jeg vil slutte denne gandske Scene.

Værdigste Landsmænd, kiære Norske! I finde her, hvorvidt min svage

96

69 Pen har haft Kræfter at gaae; Jeg indstiller mine Meeninger til højere eller højeste Eftertanke: Giør I, som ere Patrioter, nu saadant Tillag dertil, som ligner eders Oprigtighed og Indsigt! Pressen staaer endnu aaben; Da bliver Monarchen oplyst om Eders og Landets Tilstand: Igiennem saadan Oplysning kand I haabe den hastigste Redning og Frelse; Det er Kongens Øjemærke, Ønske og Villie.

Gud bevare Kongen!

1

Anmærkninger over Drammens Oeconomiske Beskaffenhed og

nu værende

Handel.

Skrevne i Kiøbenhavn 1771. ved

Christen Lohrmann,

Kiøbmand udi Bragernes.

Findes tilkiøbs hos Hr. Frid. Christian Pelt,

Universitets Boghandler paa Børsen.

Kiøbenhavn 1771.

Trykt hos Hof-Bogtrykker Nicolaus Møller.

2
3

Høiædle og Velbaarne Herr Jens Bing Dons, Kongel. Majestets Justice-Raad, Professor Juris ved Kiøbenhavns Universitet, Vice-Præsident og Medlem udi Det Kongelige Danske Landhuusholdnings Selskab samt Medlem i det Norske Videnskabers Selskab.

4
5

Høigunstige Hr. Patron!

Hvad som gjør mig dristig at tilskrive Deres Velbaarenhed denne liden Afhandling, har sin Grund deri, at der nogle gange udi Landhuusholdnings Selskabets Samlinger, (hvorudi jeg har

6

nydet den Lykke som dets Corresponderende Medlem at være nærværende) blant andre vigtige Materier er bleven i handlet om de skiønne Norske Exporter og udgaaende Vahrer, da mange have yttret de Tanker, at den fornemste Aarsag til den Norske Handels Svækkelse, og Kiøbmændenes derved lidende Tab, ligger i de Udenlands befrygtende Uroligheder; men at der foruden denne, er endog andre skiulte Omstændigheder, som egentlig ere Aarsag til Skov Producternes Forringelse, og hinderlig udi de Handlendes Fordeel, bevises især af Drammens nu værende Handelsforfatning.

7

At Byen ellers i mange Ting har en særdeles Skiebne frem for andre Kiøbstæder, rører ikke saa meget den udgaaende Handel, som det dog i begge Dele kunde være det priselige Landhuusholdnings Selskabs Sag, at see visse gjørlige Ting understøttet med saadanne gode Indretninger og Forslage, som maatte befordre baade den almindelige Credit og Handelens Oplivelse, samt i Besynderlighed tiene at forekomme de Uordener, som for nærværende Tid haver indsneget sig i Drammens Kiøbstæds Handel, I den Henseende recommenderer jeg dette Skrift Deres Velbaarenhed som Selskabets Vice-Præsident,

8

til nærmere Overveielse og Forestilling angaaende dets Indhold, og næst at have samme undergivet min Høigunstige Hr. Patrons Bevaagenhed, er jeg i øvrigt

Høiædle og Velbaarne Herr Justice-Raads

Høigunstige Herr Patrons!

Kiøbenhavn,

den 14. Febr. 1771.

ydmYGste Tiener

C. Lohrmann.

9

Fortale. Dosse ringe Blade, som indeholde det mærkværdigste om Drammens Kiøbstæds Beskaffenhed og nu værende Handel, har mine ledige Timer, ved Nærværelsen her i Kiøbenhavn, givet mig Anledning at forfatte, og hermed for Publici Øine lade fremkomme, i Formodning samme skulde finde baade mine Landsmænds og Medborgeres Biefald, nemlig de Retsindiges.

10

At der hist og her udi samme Skrift forefalder Udtrykke som ere noget tydelige og ligefrem, haaber jeg enhver som kiender Forfatteren undskylder, ikke saa meget i Henseende til Mangel pag Studium, som mere fordi at Sandhed paa en mindre forstaaelig Maade ei vel kunde forklares.

Da nu dette har været mit Øiemeed ei fra denne Punkt at vige, saa kunde jeg heller ikke som patriotisk tænkende lægge Dølgemaal paa, hvad som angaaer det almindelige Beste, mindre udlade mig selv i de Ting hvor jeg taler om Pligternes Efterladelse, som altid maa indbegribes med, især hvad sine Steder om Byens Handel i Almindelighed er anført.

11

De som maatte tænke og ansee som en Skade, at denne min Afhandling ikke havde været udført af en mere anseelig og lærd Pen, og følgelig vil troe, den da i det mindste havde klinget bedre i høiere Øren og smagt des angenemmere? Dem maae jeg have den Ære at svare: Enhver skriver best i de Ting han har Kundskab og Erfarenhed om; den Indsigt jeg som Kiøbmand bør troes at besidde udi adskillige Handelsveie, og mit Ophold som Borger i en snees Aarstid paa det Sted, om hvis Handel jeg skriver, haaber jeg vil være Publikum hiemmel for, at jeg nogenledes indseer dette Sted og dets nu værende Handels Forhold, med hvad den var for 20. Aar siden.

12

Andre som vilde synes, denne Beskrivelse var uforføden og til ingen Nytte at lade i Trykken publicere; besvarer jeg: At dette Skrift kan da i det mindste veie op med andre deslige, der endskiønt mere lærde, handler enten om en hoben ligegyldige eller aldeles ubetydelige Ting, som ingen hverken kan have Gavn eller Nytte af at vide.

Om dette skal settes i Classe med disse, maae Læseren bedømme.

13

1.

Om Stedets Beliggenhed.

Udi Aggerhuus Stift i Norge, er beligende Bragernes paa den Nordre Side af Drammens Elv, Strømsøe og Tangen paa den Søndre Side, hvilke gjør tilsammen den Kiøbstad som især af de udenlandske med et Navn kaldes Drammen. Den er omtrent i Omkreds en Miil, og Elven som stiller Bragernes fra Strømsøe kan være et Bøsseskud breed.

Disse Byer har hver sine Kirker; Bragernes og Strømsøe udgjør et Sognekald,

14

men Tangens Kirke henhører som et Annex til Landet under Skougbøyg-Sogn.

Den verdslige Jurisdiction er adlet; thi Bragernes Bye ligger i alle Dele under Christiania Byes Magistrat. Derimod Strømsøe og Tangen har sin egen Byefoged, hvis Bytingsret hører under Tønsberg og Fridrichsstads Laugting a). Følgelig er udi Drammen tvende adskilte Borgerskaber, for saavidt Jurisdiction angaaer, men i øvrigt have de et felles Toldsted, eens Privilegier, en Handel og et Opland, hvis fornemmeste Vasdrage b) strekker

a) Hvoraf flyder, at naar Sager stal indstevnes fra Strømsøe til Laugtinget, (som er sex Miil) eller fra Vragernes til Christiania Raadstue, medgaaer lang Tid, Pengespilde og Besværlighed med Møde, saa og naar det ene Steds Indbyggere med det andet skal proeedere, udfordres der to Maaneders Vardsel.

b) Ved Vasdrage forstaaes Elveløbet, hvorudi Tømmeret fra Oplandene nedflydes, som sine Steder ved

15

sig i Nord og Nordvest 12. til 16. Miil op i Landet til Sigdahl, Hallingdahl og Ringerige, hvorfra de nedkommer og samlet rinder igiennem Byen, og omsider falder i Dramsfiorden; Deraf skulde fluttes, at en anseelig Handel maatte drives med alle slags Skov-Producter. I den Henseende er og Drammen en med de vigtigste Handelsstæder, ja med Trælast og Hollandske Bielker der største Toldsted i Norge.

Paa begge Sider af disse Steder er Byen omringet af høie Field og Steenklipper, hvorudi tildeels ere adskillige Mineralier. Det Jarlsberske Solo- og Blyehaltige Verk er paa en Distance af en fiendendeels Miil fra Strømsøe Siden beliggende.

Dem Verk som i sidste Tider har været underholdt ved Participantere, har ikke havt no-

Folkehielp maae stikkes og trekkes igiennem Hængslerne, og undertiden over Fossene, naar det indtreffer at samme i Mangel af Vand kan binde sig.

16

gen fordeelagtig Drift, og derfor nu af sig selv næsten er indstillet; men da man ikke kan vide hvad Rigdom i Naturen er forborgen, saa sluttes af det aabenbarede, som er seet, at Forsynet muelig kan have giemt til vores Efterkommere et langt større Liggendesæe, som denne Tid for os er skiult, og det ikke uden Grund maae bemerkes, at den aarlig fra Stedet udskibede Mængde Trælast, formodentlig med Tiden kunde ødelegge Landets beste Skove, og hvorefter Indbyggerne i den Circumsence omsider maae blive betagen denne deres eneste Nceringskilde. Sandelig Handelen i Drammen er nu paa saadan forkeert Fod, at fast ingen bedre Tanke kan haves.

Ellers hvad Drammens Beliggenhed angaaer, da ligger den i en frugtbar Egn, hvortil deels Indbyggerne selv have contribueret. Husene ere byggede langs ved Elven, hvor deres Søboder, Pakhuse, Lastepladser og Hauger eve saa got som under Indhægning eller Fortog af hvers

17

Vaaning c). Alt dette gjør dog ikke Gaderne uordentlige; men fornemmelig er der og ikke uden en Hovedgade paa hver Side af Byen, hvis Længde udgiør næsten en halv Dansk Miil,

Til Byen er just intet henhørende Jordegods eller Herlighed, men Borgerne eie og selvbruge for det meste en halv Miil paa hver Kant om Byen beliggende Bøndergaarde, hvilke de have opdyrket og sadt i den Grad af Frugtbarhed, saa vel neppe nogen Jord i Rigerne kan lignedes med disses. Alt hvad man seer og forekommer Øiene er behagelig, og hvad som giver disse Egne den smukkeste Udsigt, er fra den Kant hvor Paradies-Bakken ligger trefierdendeel Miil

c) Landfaldøen, Bragerøen og Grønland, som ligge hver for sig ved Siderne af Byen, ere egentlig de vigtigste Tømmerpladser. Paa de tvende sidstbenevnte Steder findes den største Deel af Saug-Eiernes Bord opstaplede.

18

fra Byen d). Navnet er ikke omsonst i Henseende til det angenemme Syn, hvis Lige ingen kan indbilde sig, naar det er paa den Tid alle Vexter staaer i sin Fryd. Af fremmede Reisende er det sagt: at Sandserne ere ligesom henrygt af Forundring, ved at betragte alle de Forskielligheder Naturen der i en Middelpunct fremviser; Man seer Forandringer af Høie, Flader, Bakker, Daler, Volde og Sletter, alle eens i Frugtbarhed og det uden Forskiel af Jord og Bierg, ja af Klipperne selv udskydes store og smaae Gran og Fyrretræer, utallige Bekke omringede med Pile og andre Træer, som Naturen har sat til Skygge for Fiskene; Springende Kilder, smukke Frugthauger, af Malerier skinnende Bygninger og Lystggarde, hvorfra Veie og Alleer gaaer til de hist og her omliggende Skove; ja der rareste er, at Byen

c) Paa Høiden af de saa kaldede Paradies-Bakker i Lier Præstegield, ligger det bekiendte Giellebech, hvor den beste Norske Marmor brydes, og hvis Eiere ere boende i, Kiøbenhavn.

19

med de paa Havnen og Strømmen liggende smaae og store Skibe fremstiller sig overalt fra Fiorden af og omliggende Høider, ikke som et virkelig Syn, men perspectivisk. Denne Bye regnes ellers for en af de sundeste Steder i Norge, endskiønt Varmen om Sommeren og Kulden om Vinteren kiendes merkeligere end nogen andensteds, hvilke begge Dele har sin Aarsag i de sig paa begge Sider langs med Byen strekkende Fielde.

Paa den Søndre Side ved Mundingen af Drams Fiorden, to Mile fra Byen, ligger det lidet Sted Swelwiig, som er Drammens Losningsplads om Vinteren, og hvor gierne Skibene have Vinterleie, i Henseende Drams Isen gemeenlig ikke aabnes førend April eller May Maaned, da disse Skibe imidlertid have som oftest vundet første Reise e).

e) Stedet er ellers bekiendt af den stærke Strøm, som har sit Slug fra Drams Fiorden, og uagtet Vin-

20

Her maae jeg ei forbigaae, af melde den Skade ved Jordbrud som Bragernes ofte og gemeenlig aarlig i Tæleskydnings-Tiden f) er undergiven, i det Grunden til Bandet udfalder snart hist og snart andet Sted, saa at enhver er usikker paa sin Eiendom.

Forgangen Foraar nedsank pludseligen i Dybet en Husebygning og tvende Søboder med endeel derpaa liggende Korn og andre Bare, hvilken lige Tildragelse nogle gange for-

den kan blæse frisk, maae dog Skibene ofte om Sommeren der igiennem med Folkehielp træffes op til Swelwiig. Om Vinteren fiskes der skønne Ræger. Borgerne finder undertiden Fornøielse i Kane at kiøre derud, for at dilectere sig med samme.

f) Ved Tæleskydning forstaaes Iisløsning saaledes, at naar den frosne Jord opløses, bliver den sprøe og skyder Iisvandet fra sig, ja den kan have den Magtsom i Danmark ei er bekjendt, at Huse, hvis Mure ej dybt nok er sat i Jorden, lettes derved og af sin Form fordreies, mange gange til stor Skade og Fortræd.

21

hen er skeed; Indvaanerne befrygte ikke uden Aarsag at Beskadigelsen i den Tilfælde vil forarme mange hvis Grund der paatreffer, og som meldt kunde paa samme uformodentlige Maade den største og betydeligste Deel af Byen staae i Fare, baade for Liv og Godes Undergang, om derimod ikke i Tide blev søgt Raad og føiet de ret fornødne Anstalter.

Vel have de skadelidende Eiere selv maattet forebygge deres Land med anseelige Bekostninger; men man seer tildeels at Jordfald yttre sig endog paa samme Steder; Der ere derfor adskilte Meninger om, hvoraf denne Tilfælde har sin Oprindelse. De fleste tilskrive den stærke Strøm Skylden, men jeg holder for, at her ere andre mere rimelige Aarsager; Dersom den skulde være en Følge af Strømmen, maatte Skaden indfalde om Sommeren naar Strømmen er stærkest, men da har man ei bemærket det ringeste Udfald; tvertimod om Foraaret og Vinteren, da slige Hændelser indtreffe, er der i Elven ikke mindste Strøm; Derfor sluttes

22

retteligst, at det underjordiske Vand, som kommer fra det oven for Byen hængende Field, er egentlig den sande Aarsag; thi de smaae Bekke hvor igiennem Vandet skulde have Løb, ere nu ikke saa store eller flydende som de vare i gamle Dage, saa Vandet uden Tvivl maae gjøre andre Gange, efterdi man lettelig kan begribe at underjordisk Vand, især det som har Fald fra et høit Field, vil uagtet alle Forebygninger søge Luft. Mon man ikke derfor burde være betænkt paa, først at udfinde Aarsagens Rigtighed, førend man i uvis Forsikring spilder Bekostninger med at indtømte og opfylde de udfaldne Tomter.

Et naturligt Saar læges jo ikke til nogen Bestandighed, saa længe det indvortes fra ei er bleven heelt, og den Bygning man fører op paa en Grund, som kan have visse Formodninger at være mange Favne under Jorden aaben og huul, er jo et ligesaa forgieves Foretagende.

23

For nu engang tilforladelig at faae beviist hvis Mening herom kunde være rigtigst, synes mig en nøie Undersøgelse var fornøden. Den skulde vel foretages af kyndige Mænd, men ikke saadanne som ved at blive Udførere til et forgieves Arbeide, kunde vente sig uvisse Indkomster. Overalt er det beklagelig for hvem Ulykken treffer, og ei selv er i Stand at bøde paa sin Skade. Byens Indvaanere krympe sig som rimeligt kan være længere at gjøre Tilskud til det, som saa ofte kommer paa. Den Deel af Accisen som er tillagt Stedets offentlige Indretningers Vedligeholdelse, er med det hele Indvaanerne betagen, og Mudder eller Havne Commissionen vil heller ikke række Hielp.

Jeg kan i sidste Henseende ikke finde mindste Billighed til denne Negtelse; thi baade er Mudder-Cassens Hovedstoel anseelig, har sin Kilde af Borgernes Handel, Havnen og Skibsløbet ere engang satte i Stand. Vedligeholdelsen skeer nu med maadelig Udgjvt, og de indkommende Mudderpenge formeres aarlig;

24

følgelig kan jeg ikke vide til hvad større nyttig Brug (ja for Mudder-Cassen selv) dets Capital skulde anvendes, end just i denne Begivenhed, allerhelst naar maatte sees hen til Fremtiden, og man vilde betragte de forventende Omstændigheder, hvad Fordeel kunde vel Mudder-Casse» have af denne Besparelse, saafremt engang noget større Jordbrud skulde paakomme, da vilde jo Skibsløbet som en Følge deraf blive aldeles tillukt. Mon da ti Aars Arbeide og lige saa mange Aars indkomne Penge, kunde oprette Tabet for begge Dele, ja hvad om Skaden kunde blive ulægelig baade for Byen og Handelen? Hvad Nytte kunde da de Commercerende have af Mudder-Cassen.

25

II.

Om Indbyggernes Mængde, Handel og Fabriker,

Drammens Bye er nu anseelig større og folkerigere end den var for 40. Aar siden, uagtet den udi værende Tid har været trede gange hiemsøgt med Ildebrand. Husene ere Træbygninger, i Tallet syv til otte Hundrede. De fleste to Etager høje, smukt malede og vel indrettede, og beboes af henved fem til sex

Tusinde Mennesker, hvoraf kun omtrent fire Hundrede gjøre Borgernes Antal; De to Hundrede kan regnes for Kiøbmænd og Høkere, Resten af Byens Indvaanere ere Bordstablere, Bielkehuggere, Lastdragere og andre Arbeidsfolk, som alle kaldes Strandsiddere, og af Udskibningen og den store Fart have deres Levebrød, i det øvrige ere nogle Skippere, Skibsfolk og endeel indroullerede Matroser i Byen boende, men Soldater eller Gvarnation er Byen frie for; den har for dets Befrielse i

26

mange Aar betalt en anseelig Brakkeskat, som nu er opævet, og endskiønt Borgerne i visse Maader kunde have Fordeel ved Indqvartering, saa har de rettelig taget under Betragtning, at Arbeidsstanden som Medlemmer af det Hele, og i saa Maade fra Byen uadskillende, vilde derved udi dens Fortjenester indskrenkes, og følgelig kunde blive Borgerne selv til ligesaa stor Byrde, naar betænkes, at des flere Fattige maatte nødvendig blive lagt paa Byen, hvilket vist havde skeet, naar hine skulde opæde disses Brød og Fortjenester.

I hele Byen er ingen Rangs-Personer, undtagen Byefogden paa Bragernes, som har Character af Ober-Auditeur, og Kongens Tolder, som er Capitain. De fornemmeste Byens Bestillingsmænd ere ellers Stads-Capitainerne og begge Brand-Inspecteurerne, samt de sex deputerede Borgere paa Bragernes. Der ere endnu nogle Levninger tilbage af den gammel dags Enfoldighed, men med den gamle gode Troeskyldighed og indbyrdes Forstaaelse, er

27

det der omtrent ligesom paa andre Steder beskaffen, dog Kiøbmændene til Roes maae siges, at sjelden indfalde Falliter og Opbuder, alle deslige Fallissements som af Debitor selv erklæres, ansees ikke for ærlige og mindre for undskyldelige. Den tilgivende Maade, som almindelig man synes i Banquerotter burde have Sted, er det som kaldes: At gaee til Agters, og dem ere nu paa en Tid af fem til sex Aar mange (desverre) kommet i aftagende Tilstand,

Herfra vil jeg vende mig til Handelen. Den fornemmeste og eneste og hvoraf al øvrig Brug og Næringsmaade har sin Oprindelse, er Skov-Producternes aarlige Udskibning, disse bestaaer egentlig af Engelske Bord og Hollandske Bielker, de første kan kaldes Landets fabriquerede Træ-Producter, og ere Gran og Fyrre Bord og Planker, fra ti til fjorten Fods Længde; Ordinaire enkelte Bord skaaren en og en halv Tomme tyk, og Planker, som kaldes dobbelte to til tre Tommer, sorteres desuden

28

under Navn, saasom: Gode, Last, Vrag og Vragsvrag g).

Det er unægtelig, at jo denne Handel er for Landet den fordeelagtigste, men da den ligesom er forpagtet udi faae visse Familiers Hænder, og forplantes fra Slægt til Slægt, saa er det vanskeligt for andre at komme til at eie Saugbrug, og følgelig kan heller ikke blive Bordhandlere.

Derimod Bielke og Tømmerlast Handling, er fælles for alle, men af saadan ulige Beskaffenhed i Ligning med den forrige, at den har gjort mange af Drammens Bielkehandlere forarmet og kun faa Formuende; men endskiønt den har været skadelig for de Handlende, saa har dog

g) Vrag og Vragsvragbord er gemeenlig Dansk Gadning, de andre Sorter bliver alle efter deres Længde og Tykkelse reduceret til 10. Fods 1 1/2 Tomme, hvorefter og Forskjellen i Priserne reguleres.

29

Bønderne derved, i de fremfarende Tider havt desto større Fordeel, og ere blevne velholdne Mænd, i stæden for de Bønder der ei har været tilladt at hugge andet end Saugtømmer, har knap havt udkomme. Paa den ene Kant er Rigdom krøbet ind til Saug-Eiere og Bordhandlere, som ved Samdrægtighed have vedligeholdt deres Fordele, og paa den anden Kant kan siges at Pengene (endskiønt til de Udenlandske størte Fordeel og Landets virkelige Tab) formedelst Bielkehandlernes Utidighed ere udtrukne fra Kiøbmandens Casse til Bondens Taske. Overalt er det beklagelig, at see aarlig fra saadant Sted som Drammen, hvor den beste og skiønneste Bielkelast udskibes, og især Gran h), hvis

h) Al Trælast som fra Drammen udskibes er Fyr og Gran, men sidstbemelte Sort er mest begierlig af Hollænderne, i Henseende den til Paneel og laquer Arbeide er tienligst; saa og siges, at Granbielkerne ere befundne at have den Egenskab i hollandsk Jord at være frie for Orm (som ellers

30

Lige ingen Steds enten i indvortes Godhed eller Mængde kan bekommes, og for Hollænderen er uundværlige, skal saaledes saa got som gives dem for intet, eller ringe Priis, hvilket gjerne skeer ved

Befragtninger af Hollændernes egne Skibe, der i Henseende til deres bedre Indretning er tienligere paa de Hollandske Kyster, end de Norskes i).

Henseer man til denne Udskibnings Storhed, skulde man tænke at Kiøbmændene maatte have uhørlige Fortjenester, og hvad meer rimelig kan sluttes, end at aarlig henved 30. store Hollandske Fløitskibe, ligesaa mange og flere Coffer og Smakke-Ladninger, af kostbar Bielkelast fra 18.

Fyrtræe er undergIVEN) efterdi Hollænderne forbruger en Mængde deraf til deres Pæleværkers Vedligeholdelse.

i) Man kan altsaa sige: Den Fortjeneste som Publicum skulde have ved Fragt af egne Skibe, gaaer tilligemed Tabet paa Træelasten i Hollændernes Lomme.

31

til 36. Fods Maal, maatte jo indbringe Stædet anseelige Capitaler k), men naar Fragt med Kaplaken er betalt, og siden fratrækkes de Hollandske Commissionairers Regning, de mange anførte Omkostninger, saasom: Auctions-Salario, dobbelt Mæglers Courtage, Provision Licente, Flotterløn, Lagter og Skøitefragt, Arbeidsløn, Oppasserløn, de Hollandske Lodspenge, Tælpenge, Plukpenge, øvrige Bekkens Port og smaae Udgifter med flere, bliver der tilsidst lidet og mange gange næsten intet tilbage for Bielkernes første Indkiøb, ja Træelast-Tolden og de Norske Udgifter gaae undertiden i løbet

k) Ved Maalbielker forstaaes i Kiøb og Sal, naar de holder 11. hollandske Tommer i Diameter, en Fod fra Toppen, og Undermaal som falder af Toppene al i det mindste holde 9. Tommer. Undermaal er altsaa 1/2 Priis imod Maal. Derimod Maal-Saugtømmer maa holde 12. Danske Tommer i Toppen, under 12. til 11. Tommer regnes 2. St. for en, under 11. til 10. Tommer 4. Stokker for en Maalstok, men under 10. Tommer, kan ei tiene til. Saugtømmer.

32

med, Aarsagerne hertil kan angives: Den paa en Tid umaadelige Sommerhugst, de Norske Kiøbmands Yppighed i den Handelsvei, og naar hertil kommer endeels Trang, Uenighed i at holde Priis, med flere Aarsager, blottes vi fra alle Fordele, baade Vexel-Lage og Provision, og saaledes overgives til Hollændernes Finhed, der udi Handelskunst og Kræfter er os forvoxne

De veed derfor faa snildelig at omgaae os; thi naar de først ved Correspondence faaer udforsket Kiøbmændenes Tilstand, og hvad Beholdning Bielker der aarlig kan vare Tilfalds, bringer De Bielkehandlerne i Forlegenhed med at holde deres Accorder tilbage, saasom dem er bekiendt, at saasnart fast Kiøb feiler, maa Kiøbmændene strax resolve til Befragtning. Jeg kan altsaa ikke over Bielkehandlingen i Drammen gjøre anden Slutning, end denne Handel drives mere som af en Slags Animofité end af Nødvendighed l).

l) Andre Kiøbstæders Bielkehandling, er dog ikke aldeles saa Fatal som i Drammen; thi ved det der ei

33

Det vil vel synes vanskelig at faae Bugt med en saa strunk Nation, og mene at Hollænderne kunde finde andre Udveie end just fra Norge at afhente sine Bielker, men det er og bliver en unægtelig Sandhed, at Hollænderen umuelig kan undvære den Norske Bielkelast; thi om de fik en Ladning Bielker i Østersøen for slet intet; saa vilde dog alene Fragten derpaa komme Hollænderen saa meget høiere, som en lige Ladning Norske Bielker kunde kjøbes for, derer

nogenstæds saa mange Bielkehandlere, faaer Bonden ikke saa meget for deres Last, (som dog er Skade for Landet) dernæst resolverer de ikke til Befragtninger uden af Fonødenhed, Hollænderne omsider nødes at give sig i Accord med dem, og endelig betinger Bielkehandleren sig Hollændernes Vexler, for 6. a. 8. pro Cento ringere Lage end i Drammen; Derimod Dramens Kiøbmænd tilstaaer Hollænderne den Fordeel som ved Vexelen burde vindes, og lader sig nøie med, at de som af Naade kan blive skilt ved deres Bielker, endskiønt med Tab.

34

for er og alletider Fragterne paa Østersøen mest dobbelt end de er paa Norge, og Fragten fra Norge til Holland er næsten saa meget som Ladningens Beløb.

Uagtet den mængde Bielkelast som nu i nogle Aar har været udskibet fra Norge, foruden hvad Hollænderne kan bekomme kjøbt i Østersøen, seer vi dog at alt forbruges af Hollænderne, og var sidstafvigte Sommer Mangel paa Bielker i Holland, endskiønt Priserne ikke kunde stige det ringeste, hvorfra kommer det? Ei af andet, end at de Hollandske Commissionairer ere altid vis paa den Norske Last bliver dem sendt til Forhandling i Bekkenet m).

m) Bekkenet er en Slags offentlig Forhandling, som baade har Auctions og Licitations Natur, der gaaer saaledes til: Bielkerne ere forhen ved Udlosningen lagt i smaae Flaader af 30. 40. eller høist 42. Stykker i hvert Nummer. Disse Nummere eller Flaader bliver en efter anden af

35

Hollænderne som altsaa faaer almindelig gode Fragter, Commissionairen sin Provision, med hvad Sportler derved aflægges til den Hollandske Stat, som gaaer paa Norsk Conto, bekymre sig i saa Fald lidet for Resten, hvor stor Provenuen bliver for de Norske Kiøb-

Auctions-Mesteren opraabt til en høi Priis, hvor, paa han selv gjør det ene Underbud efter det andet, indtil nogen af Liebhaberne raaber Myn, (det vil sige mit Bud) bliver der strax til ham udkastet eller tilbragt 1 1/2 Gylden Styk, som kaldes Plukpenge, (Navnet er rigtig) derved bliver han ligesom fæstet til sit Bud, men vil da nogle andre Liebhabere have det Nummer, saa maae de gjøre Overbud; thi ellers maa den første, som har faaet Plukpengene, staae fast for Kiøbet, undertiden skeer det, at den som faaer Plukpengene, ikke bliver Eier af en Bielke, men andre, som byder mere, faaer dem, og den som gjorde første Bud beholder sine Plukpenge. Denne Maade at auctionere paa, forrettes med saadan ubegribelig Hurtighed, at jeg selv med mit Uhr har confereret, at paa 5. Min. var forhandlet 8te Nummere, det ene efter det andet.

36

mænd, naar den alene kan blive tilstrækkelig for deres Fragt og Omkostninger, og mange Gange er det knap nok.

Hvorledes nu denne Handels Uorden best kunde hemmes, iden Henseende, at de Hollandske maatte nødes til at kiøbe selv deres Bielker i Norge, og betale dem saaledes, at Borger og Bonde derved kunde have udkomme. Ingen maae

dog tænke, at jeg mener Skovhugsten skulde indskrænkes? Nei, (ikke uden for saavidt Sommerhugst betreffen); thi ellers kunde Lægemedlerne blive værre end Sygdommen selv, efterdi Skovproducterne i Norge, er den eneste Kilde, hvoraf alle Stænder har Ophold. Det var let at begribe: at i saa fald vilde Seiglfarten blive ringe, Arbeidsmanden faae mindre Fortieneste og gøres et Skaar udi den almindelige Næringsmaade, saasom: Bondens Drift og Kiørseler hvoraf tyve Gange flere Mennesker paa Landet end i Kiøbstæderne derved har

sit Levebrød, samt Kongens Casse vilde mærkelig finde Savn i Laste-Tolden. Men mon

37

derfore ikke kunde udfindes et andet Middel til Skovproducternes høiere Udbringelse; Jeg tænker det var gjørlig, uden at anstøde det mindste imod de forbenævnte Dele, eller i nogen Maade enten at svække Landets Credit, eller at standse Handelen i sit sædvanlige Løb; Til den Ende har jeg og paa behørig høie Steder afgivet mit allerunderdanigste Forslag, som hver retsindig Medborger burde ønske fremmet, og ikke saa meget forsvare private Absigter, som at have for Øie Statens og Efterkommernes Vel.

Den tredie Slags Trærlast-Handel, er med Lægter, Birkebrænde, og Dansk smaae Laste-Handling; den er, endskiønt af Vigtighed ubetydelig, saa dog mere sikker og fordeelagtigere end den Hollandske, efterdi ikke gierne af den Last udskibes noget paa Speculation, men selges efter beste Accord til de handlende Skippere; Vel gaaer det til ligesom ved Licitation, at hvem som giver best Kiøb har fortrinnet. Maaskee samme Beskaffenhed kan det og have paa flere Stæder, men i saa fald sælges dog,

38

om ikke med Fordel, saa heller ikke med Tab.

Herefter kommer Krambohandlerne, hvoraf er en Mængde i Drammen, og siden ingen kan have Levebrød ved nogen vis Handel, saa handles med alle Ting i Flæng, alt ligesom enhver kan have Evne og Adgang at udbrede sin Handel, des formedelst gaaer det til i Handelen, som med Fiskene, hvor de store søge at opluge de smaae.

Af Fabriqver er ingen mærkværdig i Drammen, undtagen den berømte Reberbane, hvor der forfærdiges de største Anker-Touge, Pertliner og andre Tougværker; Dernæst de i Byen varende 10. Tobaksspinderier, hvilke nu i denne Tid ei synderlig giver Fabriqverne anden Fordeel, end at et par hundre fattige Strandsider Børn kan derved have Ophold.

Et privilegeret Pibe-Fabriqve og et stort Teglbranderie har tilforn været i Byen, begge

39

ere indstillet formedelst Hollandske Piber og Tagsteens frie Indførsel; Det første er vel endnu i nogen Drift, men det sidste er aldeles nedlagt. Der ere ellers adskillige Teglblænderier overalt i Nærværelsen paa Landet.

Ellers er i Byen fornyelig opbygget en fuldkommen Malt-Kølle, hvor deels gjøres ligesaa got Malt som det Engelske; nok 2de Gryn Maschiner efter Hollandsk Model, som drives ved Flomvand, samt fire privilegerede Malt-Møller, som trækkes af Heste; Men den øvrige Maling forrettes ved Bønderne som Eiere af Krogstad Møller n) en Miil fra Byen, hvor Godset ved dem fra og til Møllen henføres, og Maalingen saaledes maa ankomme (bone fide) paa Møllernes egen ærlige Behandling.

n) Ved Krogstad Elven i Eger Præstegield er beliggende Møllenhoffs Olie-Mølle og Sæbe-Syderie, tilhører Eieren Hr. James Collet i Christiania, ligesaa en nye anlagt Spiger-Hammer, tilhører Proc. Fieldbiere paa Vragernes.

40

Tilførselen af Kornvahre, som føres fra Danmark og sine Tider fra Øster-Søen, er af alle Norske Kiøbstæder næst Bergen den største; Jeg erindrer, at i Aaret 1765. var ved Drammens Toldbod angiven alene af den Artikel Rug over 75000. Tønder. Kongsberg og de i Nærheden beliggende mange Jernværker og Glashytter o), som have Oplag og holde Commissionaires i Drammen, ere Aarsag til at Farten derpaa er saa anseelig stor, men Byens Borgeres egen Kornhandel kan ingenstæds være mere indskrænket; thi Bondens frie Indkiøb af Korn paa Fartøierne, og Skade som af Kongsbergs Indbyggere tilføies i denne Handels-Vei, forvolde, at Kornvahre (uden i Trangs Tilfælde) ei med nogen Fordeel kan afsættes; nærmere herom forklares til Slutning.

o) Hougsunds eller den saa kaldede Nøste Tangens Crystal Glas-Hytte, er to Miil fra Byen. De nærmeste Jern-Værker som afsender deres Jern og Kakelovner til Drammen, ere Bærum og Dikkemark for endeel, men egentlig Hassel, Eydsfoss og Sognedals Jernværks Producter udskibes alle der fra.

41

Af Forestaaende erfares, at Drammens Skibsfart er ikke ringe; thi foruden sexten til atten drægtige Byen tilhørende Skibe, hvormed de meste besegler Engelske Farvande, aflades der aarlig en Mængde Arendals Tremastede Skibe, hvilke sidste nu gaae paa Fragt, deels for Engelsk og deels for Norsk Regning. Hertil komme de benævnte Hollandske og Danske med Korn, som almindelig til Hiemreisen lade med Træevarer, Jern, Kakelovne, Glas, Commen og Tiære. Vesterlandske, p) og andre som baglastet gaae fra Stedet, beregnes i alt henved fire Hundrede Nummere og derover.

p) Smaae Vesterlandske Skuder, som fører til Stedet Bergens Sild og andre Fiskevarer, kan aarlig regnes til nogle og tyve Stykker,

42

Om Indbyggernes øvrige Levemaade som tilveiebringes ved Oeconomie og Jorddyrkning.

Efter næst foregaaende Beskrivelse skulde tænkes, at Handelen i Drammen var af den Beskaffenhed, at den maatte ødelegge hver anden Mand, i Betragtning der ikke vindes noget ved de reelle Handlinger; Det er sandt, det maatte og skee dersom ikke de Gamle havde tillagt sig det, de nu kan have at tære paa. De unge Begyndere især de som intet har i Vente) skal nu efter denne Tids Handels-Forfatning ikke engang drømme om Fortienester, mindre haabe at legge sig noget til Beste, kunde de alene forlange Livets nødtørfelige Ophold, til Tidernes ønskeligere Forandring, var der vel stræbt disse Tider, imidlertid er Vindskibelighed og fornuftig Huusholding, som disse Borgere besidder, Fortrin frem for mange andre,

43

egentlig det, hvormed Indbyggernes Tilstand nogenledes vedligeholdes. Et sandt Ordsprog har her Sted: At hvad som er spart er fortjent; Saa endskiønt der ingen Bye er, hvor Levnedsmidler ere dyrere end i Drammen, da der desuden intet Axeltorv haves, saa dog mangle Indbyggerne intet af de fornødne Ting (at sige de der har noget at kiøbe for). De fleste af Borgerne deels eie og deels have under Forpagtning Jordegods af hele og mindre Gaardsparter, hvoraf de kan føde Qvæg og andre smaae Creature, og kan altsaa næsten altid have det fornødne til Huusholdingen. Ved den upaatalte fælles frie, Jagt og Fiske-Rettighed, kan de og undertiden have Fuglevilt og Fisk, endskiønt deraf er ingen Overflødighed. De Fornemmeste have derfor Parker i deres Haver, og holde Fiskekummer under deres Sæboeder, for i Hast at have noget at gribe til, men færsk Lax er det eneste som om Sommeren haves daglig af q).

q) Overalt i Dramsfiorden fiskes Laxen med Baand: garn det fornemmeste Fiskerie ligger til Herre-

44

Frugt og Urtehaber ligge til hvert Huus, og Kartoffelplantningen r) er der og nu bleven bekiendt. Deres Jorddyrkelses Maade fortiener at anføres, de have ved Arbeide, møisomme lig Flid og anseelig Bekostning gjort al Jord næsten lige frugtbar, og det i den Grad, at giødsket Jord kan frembringe sexten til tyve fold. Den mest brugelige Sæd i nye optagen Jord er egentlig den saa kalded Polske Havre, og i Møgland er Hvede sidste Sæd, undertiden med

gaarden Gulloug, hvis Eiere er nu Herr Cammer-Raad Bache. Ellers er ved Hougsund og Hellefos to Miil op i Landet, et bekiendt fordeelagtig Laxefiskerie.

r) Det var at ønske, Bønderne til Fields kunde blive underrettede og faae Begreb om Patatos og Kartofflers Brug og Nytte, de skulde lige saa vel som Kiøbstædmanden indsee den store Fordeel de give, da de ved Forsøg ere befundne til alle Ting tienlige, naar Maaden først er bekiendt, og da vilde det især udi indfaldne dyre Kornaar være for Landmanden anden Brødføde end Barkemeel, som ofte maae gribes til.

45

Rug undersat; Hveden falder blank og god, som den Engelske, der dog ei oftere saaes end et Aar, hvorefter Jorden gienlægges til Græsland, hvilket de finder allerstørste Regning ved; thi som baade Jorden holdes længere i Magt og Indhøstnings Omkostning mindre, er og Høet stedse i høi Priis, hvoraf om Vinteren nogle Tusende Læs sælges til Bønder, som har Kiørseler for Kongsberg Verk og Leverandeurer s); og endskiønt Kiøbsteds Jord nu i Prisen er stegen til fire gange høiere end den var for en Snees Aar siden, saa dog giver Jordebruget stedse sine Eiere gode Renter. De i Nærheden boende Bønder have iagttager denne Regel, og nu ikke eller bekymre sig saa meget om Kornsaed (hvilke de desuden kan faae kiøbt) som om Græsland, der indbringer dem mange flere Fordele, t)

Hver s) Kongsberg ligger i Vest fire smaae Mile fra Drammen, hvor Transporten af deres Vahre kan skee til Baads de første to Miil til Vestfossen, og derfra over Land de øvrige to Miil. t) De ypperligste Fordele haves af den Jord som giver det fedeste Græs, thi da Kreaturene derved best tri-

46

Hver Høst ved Mikkelsdags-Tider kommer til Byen fra Hallingdal, Walders og andre Bøygder mange tusende Stykker Slagte-Qvæg, som Indbyggerne maae forsyne sig med til det hele Aars Fornødenhed; Ligesaa tilføres om Vinteren fra disse Bøygder (foruden hvad ved Skibsfarten om Sommeren indbringes) alle flags Fedevahre i Overflødighed; men den Uorden møder derved, at Bonden med sine Vahre ligger uden for Byen i Fierdingen kaldet, og ikke som paa andre Steder holder paa Torvet: Indvaanerne maae derfor selv reise

ves, yder de og desmere, hvilke dog ikke saavidt mig bekiendt, iagttages i Danmark, hvor der haves mere Hensigt til Kornsaed, den de tager saa længe Jorden kan give. Det Græsland, som siden af den til Hvile henlagde og overdrevne Jord, omsider fremkommer, maa vel som en naturlig Følge være liden Kraft udi. Om ikke samme muelig kan vare Aarsag til Qvægsygens første Oprindelse i Danmark; Hvilken Materie er udi en aparte Afhandling fra mig indstillet til det Kongelig Danske Landhuusholdings Selskabs Betænkning.

47

ud, for at kiøbe det behøvende, hvilket giver Anledning som oftest til Consumptions Svig, og naar Bonden seer Leilighed, vover han selv ved Nattetider at indpracticere sine Vahre. Forpagtnings-Societetet tilføies derved betydeligt Tab, og har samme ei derudi kundet erholde nogen Forandring, fordi bemeldte Sted hvor Bonden med sine Vahre har Tilhold, er beliggende under Jarlsbergs Grevskabs Jurisdiction.

Det meste som Bonden igien tilkiøber sig, er Tobak, Jern og Salt, af hvilken sidste Post Bonden behøver aarlig en Mængde til deres Qvæg u), er og det eneste af alle udenlandske Vahrer, hvori Kongsbergs Leverandeurer, formedelst den besværlige Transport, ikke kan underselge Drammens Kiøbmænd.

u) Efter Landets Brug er Qvæget vant til Salt, som gemeenlig maae gives tvende gange om Dagen, hvert Høved en halv Haand fuld, uden hvilket det ikke ret vel vil trives.

48

Hvad Fruentimmerne angaaer, da ere de Fornemmeste med de Ringeste i Huusgierning vindskibelige, og foruden at de bestyrer Urtegaardsmands-Bruget, virker de selv alt hvad daglig slides, og kappes med hverandre, hvem som i sin Tid kan have forfærdiget de største Kistebonker af Dreiel, Lærreder og alle slags Bomuldstøier. I deres Klædedragt ere de endskiønt kostbare, dog tarvelige, og i Mad Tillavning ere de vel godgiørende, men tildeels noget yppige.

I øvrigt har Byen engang om Aaret et offentlig tre Dages Kramvarer-Market, som alletider er fastsat sidst i Martii Maaned; men da denne Tid indtreffer i Førefaldet, da Landeveiene ere næsten bare, og Isen usikker at kiøre paa, kan ingen langfarende have Nytte deraf, enten Sælgere eller Kiøbere, og derfor seer man heller

ikke andre end Marquetenter-Boder, Conditere og nogle Nyrnbergere med Duketøi

49

Dersom Christiania, Kongsberg og Bragernes Markeder vare flyttede tre Uger længere frem, end de pleier at være, vilde saadan Forandring, uden Fornærmelse for de tvende første Stæder, blive en ulige større Nytte for det sidste; eller og, dersom Bragernes ordinaire Marketstid indfaldt medio Januarii vilde Byen og dermed være bedre tient end nu. Ikke desmindre holder dog Borgerskabet disse trede Marketsdage høitidelige, hvor de under Gevæhr og Fahne i fuld Optog, med Feltmusik efter Takten, paraderer igiennem Bragernes Gade; hvilket lokker de i Nærheden boende Bønderfolk til Byen; hvem kan da vel andet tænke end Markedet maae være ypperligt? naar overalt sees saa mange glade Ansigter.

50

IV.

Om Borgernes Eiendomlige Herligheder, Toldforpagtning, Oplag og Privilegier.

Byens Borgere har i forrige Tider hver udi sin Handel været mest jevne Folk. De mest Formuende ere nu Bordhandlerne, som eie Saug-Brug og, dertil andre eiendomlige Herligheder, overalt i Oplandet og Vasdraget w). De fleste Skibe som i Byen ere hiemmhørende eies og af dem. Til det Forskud de maae gjøre Bonden og deres mange Brugsfolk, udfordres en anseelig Capital, derfor trykker den nu værende

w) Vasdraget er forklaret før, disse derudi beliggende Sauger, har alle et vist Qvantum aarlig Bord, som dem er tilladt at skiere, hvoraf nogle for en Deel er fastsat Tiende, andre for det hele, men af den øvrige Deel som ei er fastsat, svares Tienden af ved Udskebningen.

51

Pengemangel dem med andre Handlende saa Meget mere, som Landets Exporters ufordeelagtige Udbringende have indflydelse til alle de øvrige Stænder. Af Saug-Eiere er altsaa kun i Drammen fem til sex Mænd eller Contoirer, hvis Rigdom egentlig ikke kan taxeres, saasom deres Midler almindelig bliver forplantet paa Efterkommerne, og ved Samfrender skiftes de faste Eiendomme Børnene imellem, og omendskiønt de ere umyndige, vedligeholdes dog Saugbruget og dets Herligheder x) indtil de selv kan antage samme.

x) Foruden Bøndergaarder, ved nogle Saugbrugere tilliggende Skove, Laxefiskerier, som endeel kan eie, tilhører Saugbrugerne fælles Herlighed over Qværkhængselet, det er den største Lænsø, som findes i Vasdraget to og en halv Miil fra Byen, og hvorpaa mange Tusende Tylter Saugtømmer og Hollandske Bielter samles. Det har vel indtruffet i stærk Flommetid, at Hængselet er sprungen og Tømmeret gaaen ud til Dramsfiorden, hvor det med stor Tab og Mistelse er bleven eftersøgt, og igjen bekostet opbragt til Saugerne.

52

Af de øvrige Kiøbmænd ere de ældste, som har været til i den Gyldne Tid førend Toldforpagtningen blev, mest formuende; At de yngre Kiøbmænd nu ikke kan komme saa til Kræfter, som forhen, er dog ikke Toldforpagtningen Skyld i alene, men den egentlige Aarsag er viist, og i øvrigt kan tilskrives Vahrenes og Handlernes Mængde og den mindre Aftræk end i forrige Tider; thi ihvorvel Bonden nu behøver flere uforudne Ting end i gamle Dage, saa kiøbes de dog ei altid directe hos Kiøbmændene, og Kongsberg som forud tog alle sine Vahre i Drammen, forskriver nu selv udenlands fra ved deres Leverandeurer.

De mindre Kiøbmænd, som kaldes Høkere, har tilforn levet vel, nu da Bonden selv holder Handel og Næringsbrug, saa faaer de slide sig igiennem som de kan, den beste Fordeel have de paa det Brændeviin Bonden selv brænder, og igjen sælger til dem.

53

Haandverksfolket efter deres Stand, er af alle mindst aflagde; Grund hertil kan jeg ingen anden give, end at de som have Penge, have tillige det daarlige Principium, ei at ville lade deres Børn lære Haandverk, og derfor kan og aldrig Haandverkerne bringes til Fuldkommenhed, og blive drevne som det sig bør, ja Arbeidsmanden har større Fortienester, og kunde den største Deel næsten leve lige saa vel, i øvrigt har for der meste (uden nu paa nogle Aar) hver Mand eiet sit Huus, og til yderste Nip vedligeholdt samme med en slags Omhyggelighed, men i denne Tid ere mange Gaarder tilkiøbs, hvortil ei havs Kiøbere, thi intet imellem Hænderne, og endskiønt man havde, er paa ingen Handling at fortjene, kan Husene altsaa ikke føde dens Eiere.

Kiøbmændene i Drammen har ellers tre Aars Oplagsfrihed paa Fransk Brændeviin og Viin, hvoraf noget aarlig til England udskebnes, men siden Stedet er beliggende for langt ind i Landet, har det ikke den Handel med

54

Sverrig som Christiania, Fridrichshald og andre Oplagsstæder.

Ellers har Drammen sine særdeles Privilegier, der nu formedelst Bondens frie Opkiøb paa Korn af Fartøjerne meget ere svækkede foruden hvad Borgerne selv imellem skeer. Privilegierne tilholder blant andet, at hvis nogen haves Mistanke til, at handle med fremmede Nederlaugsvahre og for andres Regning, eller for anden Mishandling, da maae i saadan Tilfælde Beskyldningen fralegges med Eed, uden at den Beskyldte derfor kan kræve nogen Erstatning.

Disse Privilegier ere Stedet blevne forundte i sidste Krig, i Betragtning af Borgernes udviste Troeskab og Kierlighed for Landet, med at sorpslægge den Norske Armee om Vinteren, da Svensken første gang uformodentlig faldt ind i Landet, og paa ingen Magaziners Oprettelse var bleven tænkt.

55

Videre har Byen ingen Herligheder og paa publicqe Stiftelser er den meget fattig, den eneste gode Indretning kan siges, er den for nylig af Borgerne frivillige Gave til tvende Fattigskolers Oprettelse, hvoraf alle fattige Børn have frie Skolegang, og de mest trængende Klæder, til de blive tolv Aar gamle. Hospitaler eller Pleiehuse for Fattige ere der ingen; Forfædrene ere maaske ei paa den rette Maade derom blevne erindrede, og i de sildere Sider have alle gode Gierninger faaet Navn af Fordomme, og saaledes (som ilde er) komne af Moden.

Bragernes Bye er ellers tillagt Accisen af de Vahre som paa den Side losses (Strømsves Accise tilhører Kongen). Samme Accise som renderer aarlig hen imod To Tusende Rigsdaler, skulde vel i Følge Told-Rullens 27. Cap. 7. Art. anvendes til Magistratens og Byefogdens Løn, Broer og Havnens Vedligeholdelse, og noget til Fattiges Beste; Men Christiania Høi- og Velvise Magistrat siger:

56

At de i den Fald er og Magistrat over Bragernes, i andre Maader har hverken Byen eller Bragernes deputerede sex Borgere nogen Beskyttelse, ja de Umyndiges Skiebne, de Fattiges Forpflægning og andre Foranstaltninger, kan ansees paa dette Sted, som i Forhold af en langt fraværende Magistrat y). Der er vel som oftest forestillet og gjort Forsøg paa, at erholde egen Magistrat, men til denne Tid ei været gjørlig at faae udvirket.

Den indkommende Told og Consumption er forenet under det Aggerhusiske Toldforpagtnings Societet, hvor dette Steds Kiøbmænd og ere interesseret for syv Hundrede otte og Halvfiersindstyve Kuxer eller Lodder z). Af Directionen i Christiania

y) Christiania ligger i Øster fra Bragernes, regnes over Land kun for fire Mile, men til Vands er der ni Mile.

z) Forpagtningen er inddeelt udi tre Tusende Lodder, som ere fordeelte paa samtlige Stiftets Kiøbstæder, men i Forhold med Fortoldningen kunde Drammens Kiøbmænd meritere flere Lodder.

57

stiania beskikkes (i Følge Conventionen) Tolder og øvrige Betientere, ligesom paa andre Steder; Men Kongens Tolder og Visiteurer have alene med udgaaende Trælast Told og Tiende at bestille.

Trælast-Tolden erlægges efter Maalebrev af Skibsrummenes Trælast Læsters Drægighed, og kan derudi ikke tilføies de Konglige Intrader nogen Afgang, men Trælast-Tienden, som ved Angivelser skeer efter Tal, hvor Sortementerne som skibes, ere enten fastsadt eller svares efter Værdie Tiende af, har det sig en langt anden Beskaffenhed.

Trælast-Tienden er altsaa it Aggerhuus Stift ingen Tid bleven forpagtet, ihvorvel det høilovlige General Told- og Rente-Cammer-Collegio for en syv til otte Aars Tid siden, gjorde Trælast Handlerne Forslag derom, men Vanskeligheden som den Tid kunde hindre dette Forslags videre Fremgang, maa jeg lade mig være ubevidst; Kongens Cassa vilde dog nu uden Tvivl vundet anseelig derved, om det havde kommet dertil.

58

Billigheden selv tilsiger hver som kan tænke rigtig og har en patriotisk Hensigt til Landets og Kongens Vel, at naar Landsherrens Rettigheder i den Fald bleve ubeskaarne, kunde de fattige Undersaattere vente sig nogen Lettelse udi andre extraordinaire Paalægge, som ellers maae være fornødne; Mon det var mere urimeligt rigtigt at erlægge Tienden, end Consumption af Levnesmidler, thi disse fortæres og bliver et virkeligt Tab for Yderen, da derimod Tienden svares af de Producter som udskibes af Landet, og hvorpaa sluttelig skulde haves Fortieneste; I saa Fald betales den af de Udenlandskes Penge, og ikke af Undersaatternes; Ja Besvigelse udi den indkomne Told og Consumption kunde saa at sige være mere undskyldelig, efterdi hvad

der ved Kongen taber, bliver hos hans Undersaatter, men at forringe Regentens Indkomster paa de Vahre som Fremmede behøve, holder jeg for, er et dobbelt Bedragerie, da derved stieles Landets Penge, og gives bort til de Udenlandske.

59

V.

Om den fornærmelige Kongsbergske Handel, samt Bondens Misbrug ved det dem forundte frie Indkiøb af Korn paa Fahrthøierne.

Dersom Kongsberg ikke var til, eller rettere at sige, ikke laae saa nar Drammen, vilde vel Skibsfarten blive meget mindre end den nu er, Men Spørsmaal: om Drammens Bye og Handel derfor ikke kunde være lige stor? Jeg mener jo; thi Træproducternes Udskibning vilde blive den samme, og Landmanden havde da ingensteds at faae sine Vahre fra end Drammen; Da nu endskiønt Leverandeurerne ikke maa sælge til andre end Berg-Almuen, skeer det dog, og afsætte de næsten ligesaa meget til Bonden som Drammens Kiøbmænd, ja de kan i visse Ting undersælge alle Kiøbstæder; thi først er Bergstaden frie for Consumption og har mindre Skatter, dernæst have de fra Vesterkanten Tilførsel af alle Kiøbmands Vahre, som der indsniges og frit sælges paa Kongsberg.

60

Paa Fransk Brændeviin og deels andre Toldbare Ting, ere de i Stand til ak give bedre Kiøb end Kiøbmændene, som have fortoldet sine Wahrer, selv kan have dem for; Hvad ander, naar Bergstaden er ligesom et Tilflugts-Sted for alle Snighandlere, der med sine Vahre, uden Forskiel enten de ere stemplede eller ei, offentlig kan falholde, og uden at fremvise Passeer-Sæddel, mindre Frygt for Inqvisition eller Antastelse; thi Kongsberg er jo frie Staden som de kalder den, følgelig maa jo alle dens Borgere og være Friehandlere, og deres Gieste have Beskyttelse; Men mon det ikke skulde gavne Forpagtnings-Societeter at holde en Controleur og nogle Opsyns Betiente paa saadant Sted? dog jeg vil ikke raade nogen troe Mand at tage imod denne Post, uden med mindre samme ved Kongens Enevolds Myndighed blev understøttet.

Efter Forordningen af 18. April 1735. tilstædes kun otte Leverandeurer, som skat holde Kramboevahre og al Slags Handel til Berg-

61

Almuens Fornødenhed, samt 18. mindre Borgere, som er tilladt i samme Henseende at holde Huusnæring, men ingen af dem i følge høistbemelte ForordningsBydende maa selge til Bønder eller andre uden for Bergstaden, det skeer nu vel af 8te gange 18. saa mange som frit driver al Kiøbmands Handel; Om alle just staaer i Classe som Leverandeurer, kan jeg ikke sige; men ikke desmindre ere de dog dygtige til at forstyrre Handelen, og under Paaskud af Frie-Stadens Friheder have den allerstørste Leilighed til at hæle Toldsvig og gjøre Forprang.

Ligesaa tilføies Drammens Borgeres Næring en stor Indpas ved Bondens frie Indkiøb paa Korn af Fartøierne, ihvorvel denne dem allernaadigst forundte Kiøberettighed har Landets Faders høistpriselige Hensigt, til Lettelse for den fattige Almue, at de kunde nyde Kornvahrenes saa meget ringere som Borgernes Fordeel maatte beløbe sig til. Men hvad skeer? den Fattige som sielden har noget at kiøbe for, vinder intet ved denne Kongelige Naade, da de enten maa søge Borg hos Kiøbmændene eller

62

hos de rige Bønder, som med saadanne Vahre gjør Oplag; Den formuende Bonde høster altsaa en utilladelig Frugt deraf, især efterdi det meste Korn ved dem forbrændes til Brændeviin, som nu overalt paa Landet gaaer i svang, da Borgerne derimod, som ere forbundne at betale den til Brændeviinsbrændingen ansatte Consumption, kan ei være i Stand med dem at holde Pris, ja Flensborger og Dansk Brændevin, som tilforn have været indført, kan nu og formedelst den Aarsag ikke afhændes. Og som denne allernaadigste forundre Indkiøbs Frihed i en saa høi Grad uden Skye misbruges, i at forbrænde Kornet til Brændeviin, hvormed Bonden omløber Bye og Land, og især Bergstaden Kongsberg med deslige hiembrænte Brændeviin ved dem forsynes; Saa indstilles til høiere Overveielse, om denne og øvrige Bondens brugende Næringsmaade, som de rette Handlende er betagen, kan være overeensstemmende med Landmandens Oeconomie, hvor i stæden for beqvemme og duelige Jorddykere, Landet omsider vil opfyldes med deslige ørkesløse, fordrukne og adelige Landprangere.

63

Saaledes er Drammens nu værende Handels Beskaffenhed, og ikke som den udvortes har Anseende af. Vel kan andre Norske Kiøbstæder have sine Besværligheder, og hver Stand i sin Næring kan finde Forringelse frem for forrige Tider; Men for saavidt samme er en almindelig Følge af Tidernes Beskaffenhed, saa er det

ikke den Trykkelse jeg herved som noget særdeles anfører; thi den samme Ulejlighed og Handels Mislighed ethvert Sted kunde beraabe sig paa, er vel eller ikke Drammen undtagen fra, ja, den hærskende Pengemangel, Skatter, Udgifter og alt hvad som i den Fald kan siges, er en fælles Byrde, men hvad som udi foregaaende er berørt om Drammens indvortes Tilstand og tilføiede Handels Fornærmelse, troer jeg, at ingen andre Kiøbstæder kan føle Virkningen af, saa kiendelig, som denne Byes Borgere.

Naar derfor andre alene ønsker Tidernes Forandring og det som kaldes Negotiens Flor, har vi noget mere at bede om, vi ønsker først, ja vi bede om det maatte blive bønhørt: At

64

Kongsberg maa blive Bergstad, og dens Borgere Leverandeurer? Bonden at passe sin Jord, Førseler og Kiørseler, hvoraf han kan have Fortienester nok, og ikke betage de mindre Borgeres Næring? Kiøbmændene at vilde være udi Handel indbyrdes oprigtige, og ei ved Correspondence forfordele hinanden? Byens Betjente og de, som have Inspection med publice Ting, vilde vise sig retskafne og ei være egennyttige? dem med samtlige Byens Indvaanere at kunde have Tillid og Fortroelighed til deres Øvrighed; og Øvrigheden igjen saadanne, som maatte lade sig den almindelige Tarv være angelegen som egen.

Derved vilde denne Byes Borgere lettes fra mange Misnøielser; indbyrdes Enighed beforders; Byens Vedligeholdelse vilde skee med Lyst, og Handelen igjen komme til Liv.

Dette maa være nok for mine Medborgere - som tænke, for meget for dem som gjør sig ingen Omtanke.

1

En Kort Underretning om det beneficerede Gods i Norge.

**Kiøbenhavn, 1771. Trykt hos Brødrene Berling i
Pilestrædet.**

2

3

Den rette

Fædrenelandets Ven

Philodano

dediceres

disse Linier

med

største Ærbødighed.

4

5

Enhver redelig og fornuftig Undersaat, af hvad Stand han end er, bør takke Dem for deres sande Kierlighed til Fædrenelandet, og for Deres tydelige og overbevisende Skrivemaade i Deres grundige Anmærkninger over den saa kaldede Philopatrejases ugrundede Projecter. Da dette usle Skrift først var udkommet, blev det med Fornøielse læst af dem, hvis Indsigt i Fædrenelandets sande Velfærd er utilstrækkelig, og hvis Lyst det er, at tale ilde om en heel Stand, fordi i samme desværre kan findes et eller andet raadent Lem. Men

hvilken Forandring har ikke M. Hr. Philodani ypperlige Skrift virket hos disse? Den Berømmelse de tilforn, efter deres Begreb og Indsigt, havde lagt paa Philopatreas, blev forvandlet til foragtelige Domme.

6

Berømmelige Philodane! Den nærværende Slægt elsker og takker Dem for Deres Arbeide, og Efterkommerne vil ære Deres Minde. Skiøndt Deres Navn ei med Vished vides, saa slutter man dog, at De er den store Mand som i militair Tieneste har opført Dem berømmelig, som tilforn har skrevet de ypperlige oekonomiske Tanker til høiere Eftertanke, ja endog nogle aanderige Skrifter. Da jeg læste det, De kortelig har anført om det beneficerede Gods i Norge, ønskede jeg, de ville skrevet noget udførligere herom. Jeg tænkte: Maaskee, naar jeg, eller en anden begynder at skrive noget om denne Materie, kan de Feil, deri findes, opmuntre Philodanum, til at skrive grundigere Herom. I denne Hensigt er følgende Underretning om det beneficerede Gods i Norge forfatted.

7

Det beneficerede Gods udi Norge bestaaer af nogle hist og her adspredte Bøndergaard, som af Forfædrene ere givne i en eller anden god Hensigt, meest i de catholste Tider. Der findes endnu gamle Pergaments-Breve, som ere verificerede Copier af den røde Bog, hvor Giverens Navn er anført ved hver beneficeret Gaard. Mange af disse Gaarde ere og givne af Præster, som i de Tider ei maatte gifte sig, og som an-

8

saae det for en god Gierning, derved at forbedre sine Efterkommeres Levebrod.

Da den store og Viise Kong Christian den 3die havde faaet den ønffelige Reformation i Kirken nogenledes sadt i Stand, loed han alt det Gods, som var givet til Kapituler, Præster, Skoeler og Cannikedømmer, blive aldeles urørt. Hans Efterkommere paa Thronen, Kong Friderich den anden, udgav en Fundaß af 11. Septembr. 1571, saa lydende:

„Vi ville udi denne Vor Fundats haffue confirmerit, stadfest och bekræftet alle Capitteler udi Vore Riger Danmarch och Norrig, saa de met alle deris Privilegier, Friheder och Statuter, som dem aff Os och Vore Forfædre Konninger i Danmarch gissne ere, skulle bliffue ved Macht hollt, saa at huis Godz, som ligger til Domkirker-

9

ne, Prælatur, Cannichedømme och Vicarier, skal effter denne Dag stedse och altid bliffue dertil uryggeligen och uigenkallet aff Os eller Vore Efterkommere Konninger udi Danmarch, under Guds evige Heffnd och Straff offuer dennum, som naaget her emod gjøre. Og huis Godz eller Renter skelligen kan bevisis at vare derifraa kommet met Urette, enten udi Højbemeldte Vor Herr Faders eller udi Vor Thid, ville Vi, naar Vi derom bliffue besøckte, forhielpede dertil igen, saa viit som Vi kunde gjøre det met Laug. Thil Vidnesbyrd at saa i Sandhed er, och saa altingest hermet ubrødeligen holdis skal, och udi alle Maade, som forskreffuit staar, haffue Vi ladet hænge Vort Zignet neden for dette Vort obne Breff, met Vor Elskl. Danmarckis Rigis-Raads Indsegle, som ere Os Elskelig Peder Oxen til Gislefeld, vor

10

Hoffmester, Hr. Peder Skram til Uggeruppe, Hr. Jörgen Lycke til Offuer. gaard, Ridder. Holger Rosenkrantz til Bølner, Stadholder udi Vort Land

Nørre Judland, Peder Bilde til Svaneholm, Erich Rosenkrantz til Vallzöe, Jörgen Rosenkrantz til Rosenholm, Erich Rud til Fulesang, Jacob Ulfeld. til Reckisböll, Biön Kaas til Starupgaard, Erich Grubbe til Lyftrup Rigens Canzeler, Peder Munch til Edzvardsgaard Vor Amiral. Giffuet paa Vort Slot Fredrichsborg den 11 Dag Septembris Anno 1571.,,

Da her skeede Forandring i Regieringen i Kong Friderich den 3dies Tid, skeede der dog ingen Forandring med det beneficerede Gods; Thi denne første souveraine Konge har i de Geistliges Privilegier af 24 Junii 1661 i den 5te Art. givet denne Forsikkring: Præste- og Annex-Gaardene,

11

samt hvis der er lagt nogen ad mensam, maa Præsterne herefter nyde, saasom de dennem af Arilds Tid med rette nydt haver, men hvis kan beviises noget deraf med Uret at være bortkommet, skal dennem reftitueris. Disse Privilegier ere af de følgende Allernaadigste souveraine Konger confirmerede.

Endskiøndt det nu har anførte Beskaffenhed med det saa kaldede beneficerede Gods, at det ved Gave-Breve og Testamenter er givet af Forfædrene, og ingen bør gjøre et Menneskes Testamente til intet; ja uagtet saa

mange Allernaadigste Kongers dyre Forsikringer, om at dette Gods skulle blive urørt, faa har dog disse Gaarde været Torner i mange Misundeliges Øine. Samme Skiebne har de og havt i Philopatrejases Øine.

Men i hvor mange Projecter der Tid efter anden end ere giordte om det benefice-

12

rede Godsdes Bortsælgelse, saa har dog ingen af vores allernaadigste Konger vildet biefalde samme, efterat de ere blevne underrettede om dette Godsdes rette Beskaffenhed, og de har ligesaa lidet vildet bortfælde disse Gaarde, som andre Undersaatternes kiøbte Eiendomme. Jeg gad vide, hvad en Projectmagere, som vil saa gjerne have det beneficerede Gods solgt, vilde svare paa dette Spørsmaal: Cajus har i January Maaned 1771 testamenteret sin Eiendoms Gaard til gudeligt Brug; han dør i February; kan der da være større Ret til at bortsælge samme i Martii, end der var i January, da Manden selv endnu levede og beboede sin Gaard? Og er det billigt, at anvende de Penge, denne Gaard kunde sælges for, enten alle, eller en Deel af dem, til andet Brug, end det, som har været Testators Villie? Enten en Gaard er saaledes givet for mange eller faa Aar siden, enten den er testamenteret af en Catholsk eller Evan-

13

gelisk, saa kan det ikke forandre Svaret. Jeg tænker, at det ikke strider mod sund Fornuft, at gjøre følgende Slutning: Den som giver noget bort, giver samme med al den Ret, han selv har havt, hans Villie er, at den, som fager Gaven, og hans Efterkommere, skal have samme Nytte deraf, som han selv lovlig kunde og burde have. Altsaa bør Beneficiarius have al den lovlige Indkomst, som kan haves af Jorde, godset. Landets Lov har tydelig stadfæstet denne Slutning, ved at tillegge Beneficiarius den selvsamme Indkomst, som en Selveier, i den Tid Loven blev givet, allerhøiest kunde faae af noget Jordegods i Norge; altsaa kan ei nogen Indkomst deraf anvendes til noget andet Brug, end det, som Giveren har bestemt den til.

Skulde ved Godsets Bortfælgelse vindes mere Indkomst, som ingen redelig Præst ønsker, da er samme enten lovlig,

14

eller ulovlig. Er den lovlig, bør ingen uden Beneficiarius have den; er den ulovlig, saa bør den ikke hæves.

Herimod pleier man gjøre disse Indvendinger.

a) Det Gods, som i de ældere Tider var givet til Opsloe Hospital, er jo bleven bortsolgt. Sandt nok; men det er skeet paa saadan Maade, som de ældgamle Givere, om de havde levet paa den Tid, gjerne havde samtykket i, ja selv foranstaltet; thi alle de Penge, som indkom for Godsets anvendes blot og alene til samme gudelige Brug, hvortil Gaardene vare givne, og deraf nyde nu flere Lemmer, endog bedre Underholdning, end tilforn. De, som havde med disse Gaarders Bortsælgelse at bestille, droge og en christelig og billig Omsorg for, at Leilændingene selv fik de Gaarde, som de beboede, for en taalelig Pris,

15

b) Hvorfor kunde da Kirkerne i Norge sælges af Kong Friderich den 4de? Den Sag er af en langt anden Beskaffenhed, thi for det første solgte Kongen ikke andet, end det, som han selv eiede, nemlig Ret til at oppebære Landskyld og Tiende, og for samme at holde Kirkerne vedlige, og saaledes ere Kirker, endog med Jure vocandi, blevne solgte baade i Dannemark og andre Stæder fra umindelige Tider af. Dernæst, naar man ret betragter, hvad Kong Friderich 4de har solgt, da er det ikke andet, end smaae Stiftskriver Betjeninger. Enhver Kirkeejer er en liden Stiftskriver, som ikke maa gjøre den mindste Forandring, end ikke med en Stoel i Kirken, uden Stiftamtmandens og Biskoppens Tilladelse. Han maa ikke skille Kirken med det mindste af dens Indkomster, men hæve dens Tiende og Landskyld, hvoraf han skal holde Kirken vedlige, skaffe Viin og Brød, Ornamentur og andre fornødne Ting, samt

16

betale Kirkens Skatter og Udgifter. Endelig bleve alle de Penge, som Kongen fik for disse smaae Betjeninger, anvendte til gudeligt Brug, at bygge Skoler for.

Blandt andet man har forestillet, for at faae Folk til at troe, at det beneficerede Godsdes Bortsælgelse skulde være Landet nyttig, er dette det eeneste, som synes værd at besvare, nemlig: At ejendommelig Besiddelse best beforder Landets Dyrkning, som forsømmes af Lejlændinge, der baade ere uvisse om, hvor længe de kan beholde Gaarden, saa og om deres Arvinger kan faae dem efter deres Død, o. s. v Saa længe Naturens, Landets og Billigheds Love blive uforkrænkede, saa veed enhver Lejlænding, at han er vis paa, at beholde sin Gaard, naar han ei forser lig mod Lovene; men den Sværm af daarlige Projectmagere, som paa nogen Tid har været, de har gjort Bønderne uvisse og frygtsomme. En-

17

deel Egennyttige og Ildesindede har og gjort sit hertil, da de har udsprede Rygtet for gandske vist, at Godset skulde sælges, og taget Foræringerne snart af Lejlændingene, snart af andre, for at hjælpe dem til en eller anden Gaards Kiøb i sin Tid.

Aldrig kan det bevises, at nogen Lejlændings Børn ere bleven stødte fra Gaarden efter Forældrenes Død, men Forældrene afstaae i Almindelighed, enten til deres Børn eller Slægtninge medens de leve. Der findes beneficerede Gaarde, hvis nu værende Opsiddere kan gjøre Rede for, at Børn efter Forældre over 200 Aar har beboet den samme Gaard, saa at Lejlændingene hidindtil har siddet langt tryggere, og havt større Lyst til at forbedre Gaardene, end mange Selveiere, som oftest maa frygte for, at Odelsmænd skal drive dem fra deres kiøbte Gaarde. Det nægtes ikke, at der jo findes slette Gaard-

18

brugere blant Lejlændingene; Men dette er en Fordervelse, som hænger ved Personerne, og ei bør henregnes til Indretningen med det beneficerede Gods efter Landets Lov. Ja der kan vises beneficerede Gaarde i Norge, hvis Husebygninger ere i langt bedre Stand, hvis Ager og Enge ere langt bedre dyrkede, og hvis Skove ere meget mere fredede, end paa nogen anden Bondegård, som bruges af Selveiere. I sær kan det ikke nægtes, at de beneficerede Skove vare i en ypperlig Tilstand, førend det sidste General Forstamt begyndte paa en grusom Maade at anfælde disse Skove, ved at give enhver Vedkommende Tilladelse, at hugge i samme. Heraf vidste endeel Holzførstere, at gjøre sig saadanne Fordele, at deres Indkomster kunde ansees for de fordeelagtigste i Landet; Og havde ikke den uindskrænkede Myndighed, som Forstbetienterne i Begyndelsen tiltog sig over disse Skove, efterhaanden blevet noget indskræn-

19

ket, og endelig ophævet, saa havde de beneficerede Gaarde tilsidst ikke beholdt det fornødne Huustømmer og Brænde for Opsidderne; Thi der kan fremvises de Skove, som nogle Gange ere blevne anfaldne med ommeldte ulovlige Hugst; hvor nu neppe skal findes tilbage 10 Tylter Maals Saugtømmer. Til nu gandske at faae udhugget de Levninger af Tømmer, som findes i disse Skove, er ingen nærmere Vei, end at sælge Gaardene. Kiøberne vilde da strax falde Skoven an, og udhugge alt hvad hugges kunde, for at faae nogle Penge at betale paa Kiøbesummer. Saaledes er det i Almindelighed gaaet tilforn, hvor en Bonde har kiøbt en Gaard, hvortil der har været nogen Skov. Alle de andre Grunde, som endeel Projectmagere har anført, til at befordre det beneficerede Gods Bortsælgelse, ere saa ugrundede, at man kun vilde spille Tid og Papir med at besvare dem.

20

29

Da De Hr. Philopatris i Deres Anmærkninger Pag. 33, bruger dette Udtryk: Til hvilken Skade for Landvæsenet, er ikke det beneficerede Gods, hvormed Præsterne i Norge ere aflagde? - Saa torde det maaske falde Dem ind, at skrive noget om det beneficerede Gods Bortsælgelse; Men jeg vil da kierligst raade Dem, at De først forskaffe Dem Copier af de skriftlige Betænkninger, som 4 Stiftamtmand og 4 Biskopper, efter Kongl. allernaadigste Befalning maatte forfatte over et Project, som en Beneficiarius har skrevet den 14 November 1767. Samme Betænkninger ere saa grundige at da de vare overvejede af vor allernaadigste Konge, blev dette Project aldeles forkastet. En artig Betænkning over bemelte har og Sognepræsten, Hr. Johannes Stenbuch i Tronhjems Stift, forfattet, efter sin Stiftamtmands og Biskops Forlangende. Skriv De ham til, tiener han Dem

21

gjerne med Copie deraf. Naar de faa sager læst og grundig oveveiet ommeldte Betænkninger, blive de uden Tvil af andre Tanker, end nu, og overbeviist om, at her vilde blive større Vanskeligheder at bestride, og at Landet vilde tage større Skade ved Forandringen med det beneficerede Gods, end De hidindtil med Deres flygtige Hoved har været i Stand til at indsee.

Norge har allerede lidt saa meget ved daarlige Projecter, at det nu kan lignedes med et Legeme, hvoraf det meste Blod er udtappet, og altsaa ligger som i sidste Aandedræt. Her er saare faa Penge i Landet. De publice Casser som skal have Renter af Pandtsatte Gaarde, føle Virkningen af denne Pengemangel. De som ansees for de rigeste Folk, fordi de have gode faste Eiendomme i Landet, lide stor Nød for at faae Penge til

22

deres Drifter, Forskuder og nødvendigste Udgifter. Landskylden af det beneficerede Gods staaer for nogle Gaarde ubetalt i 3, 4, ja flere Aar. Hvorfra skulde da Penge komme til at kiøbe det beneficerede Gods for?

Til saadan Pengemangel, efter saa mange Aars Fred, har en Mængde ugrundede Projecter giort noget; Thi snart skulde her anlegges nye Gaarde i Udørkener, hvor ingen Sæd kan vore, hvorved et allene mange Penge unyttig bleve spildte af Kongens Casse, men Folkes Sætere og Eiendoms Skove bleve dem endog deels betagne, deels fordervede af de saa kaldede Nyebyggere, som om Sommeren levede deels af at ødelegge Els- og Rensdyr ved Skytterie, deels af ulovlig Skovhugst, og derimod om Vinteren sværmede omkring, som Betlere i

23

de nærmeste Bøigder. (*) At anlegge nye Gaarder i et Land, som ikke har Folk nok B 4 til

(*) Sætere kaldes de Stæder til Fields, hvor Bønderne om Foraaret drive deres Creature 3 a 4re Miile hen at fødes Sommeren over, da de hiemme ved Gaarden knap har den nødvendige Gresgang for Arbeidshæstene og nogle ved Huset fornødne Køer. Engegresset og Halmen er paa de fleste Stæder neppe nok til Creaturenes Vinterføde. Bønderne i Østerdalen, Sollør og Gulbrandsdalen maa især, til sin store Skade, føle, hvad Fordervelse der følger med Nyebyggerne, som næsten bestaae af lade Buge og til intet Jordebrug vandte eller tilbøyelige Landstrygere; thi da de boe lige ind paa Bøndernes Sætervolde, saa pipper aldrig saasnart Gresset frem om Baaren, førend de flippe sine Creature der, som opæde Groepiggen; naar da Bøndernes Bøling kommer, maa den mangle den tilstrekkelige Føde, og følgelig samles mindre Smør, Ost og Valden, end Bon-

24

til at dyrke de gamle ret, og hvor Folkemangel daglig tager til ved Soldaters og Matrosers idelige Udskrivning til Dannemark, kan vel ikke synes at stemme overeens med grundig Fornuft. Saa skulde her ogsaa i Norge anlægges Salpeter-Syderier, hvorved ikke allene Kongens Casse blev besværet, saa at en 'fornuftig Regnskabsfører kunde gjøre den Beregning; at Salpeter af 3000 Rdlrs.

Værdie

den til sin Huusholdning kan komme ud med. Mangt et Træ omhugges af dem i den frodigste Vext, medens det endnu ei kan give mere end en Maalsstok af sig. Dette slæbe de til Elven, slaae Mærke paa det, thi de har undertiden Mærkeøxer i Forvaring, og endeel Tømmerkiøbere veed paa en Prik, fra hvem disse Stokke har sit Udspring. Gid Landet kunde paa en god Maade blive af med disse Elendige! Jeg troer Bønderne skulde afkiøbe dem deres Pladser langt over deres Værd, for

25

Værdie havde kostet 30000 Rdlr., men Landet blev og saa betyngt af disse Salpeter-Syderere og Udrivere med Kiørseler og Frieskyds, at Bønderne ofte i nogle Dage maatte være borte med deres Hæste fra sit Gaardsbrug, og det i den beste Høste-Tid. Det vilde blive for vidløftigt at opregne alle de daarlige Projecter, som har svækket Kongens Casse, forstyrret Under-

at nyde Fred, og betale mere Skyld af dem, end disse Dyrkere nogentid kan blive i Stand til, som hverken have Hæfte eller Redskabe, langt mindre den nødvendige Giødsel til at gjøre Udørkener frugtbare med. End om Bønderne siden vilde antage dem som Huusmænd? De vare da under den Ave, at de kunde bortjages, naar de enten bestial Sæterne og Skoven, eller vare lade til at forbedre Pladsen. Paa denne Maade kunde disse nu skadelige Jordens Byrder maaskee blive nyttige Borgere.

26

saatternes Fred, og udtømt Landet for Penge.

Ingen redelig Mand kan derfor ønske, at Norges Tilstand endnu skulde blive slettere ved Projecter til at sælge det beneficerede Gods. Skulde dette nogensinde skee, maatte da ikke alle redelige Undersaatter inderlig bedrøves over, at retfærdige Testamenter og Gavebreve, ja Kongelige dyre Forsikringer skulde ansees ugyldige. Hvor ynkværdigt et Syn vilde det ikke blive, at see saa mange Lejlændings med Hustruer, smaae Børn og gamle Forældre, der har afstaaet Gaardsbruget til dem mod at nyde Underholdning, blive brødløse og husvilde? Hvor fælt vilde det ikke blive, at høre disse mange Ulyksaliges. Sukke og jam-

27

merfulde Klagemaale? Hvormange Processer og Vidtløftigheder vilde ikke flyde heraf? Thi her ere Lejlændinge, som have givet Penge i Afstaaelse til de Bønder, som tilforn har boet paa Gaardene; hvo skal betale dem samme tilbage? Eller skal de aldeles miste sin Formue, som de haabede vel anvendt, naar Landets Lov var usikker? Her ere Officierer, her ere Andre lidt mere end Bønder, som for at faae Huus over Hovedet, have givet Penge i Afstaaelse til de forrige Lejlændinge, og bygget bort 8 a 900 Rdlr. paa Gaardens Huse; Hvad Erstatning skulde de have, naar Gaarden nu, efter at denne Bekostning er giort, skulde

bortsælges saa dyrt, som de kunde opbydes af Andre, der tilforn ikke have gjort nogen Bekostning paa dem?

28

Disse og flere Uleiligheder ere vel neppe tænkt paa af de despotiske Projectmagere, som vil borttage Andres nødstørstige Underholdning, og for at spare sin egen Hud, ere saare fyrige til at skiere brede Remmer af Andres.

1

Det frievillige Slaverie, eller kort Begreb om Sølvverket Kongsbergs nærværende Tilstand.

Kiøbenhavn, 1771.

Kiøbenhavn, trykt hos L. n. Svare, boende i Skindergaden.

2

3

Da vi dagligen blive overbeviist om vores allernaadigste og Viise Konges Bestræbelser at see sine Rigers Tilstand forbedret, hvo vil Da vel ikke troe, at Han fornemmelig vil understøtte den Deel, der er den fornemste Kilde til Norges Flor, jeg mener Sølvverket Kongsberg. Hvo kan vel andet end røres af Medynk over disse troe Undersattere og Landets Børn, der daglig vover sit Liv for at udgrave Biergenes skiulte Rigdomme; naar de i Steden for Belønning for deres Tieneste, seer sig styrket i den yderste Armod og Elendighed.

Hvad er Aarsagen herril, vil vel strax spørges? Aarsagen er da denne:

Dersom de allernaadigst Udgivne Anordninger for dette Verk, havde været efterlevede, havde den fattige Bergmand aldrig blevet saa undertrykt; men siden Oberberg-Amtet begynde-

4

te at dirigere alting, efter selvgiorte Anordninger, er nu al <ing sat i ven Tilstand, at det, uagtet der blev gjort Viise Indretninger, endog vil blive vanskelig at kunde komme nogen Tid i den forrige Orden: Og hvad kan andet være, naar Præses ikke er retsindig; men lader sig forlede af Interesse.

Een, som tilforn har været Dommer i en Kiøbstad, bliver udvalgt til Assessor, hvad Indsigt kan man fordre af ham. Han kan have varet en forstandig Jurist; men mon Sølvverket kan dirigeres efter jus romanum?

En supplicerende Student i Kiøbenhavn haver een af de Committerede i Rente Kammeret til Ven; Een af de gamle Affeffores i Oberberg. Amtet dør, strax bliver denne hans Client Assessor. Hvad Berg-Kynbighed fører han vel med sig? Maaskee en Samling af Academiske Disputatzer.

De øvrige Assessores, som burde have Indsigt, besidder alt for stor Civilité til at sige præces imod, om han havde Uret; men tvertimod smigrer for ham, ligesom Hunden logrer med Halen, naar Herren seer mildt til ham.

De Betientere, som ere retsindige og nidkiære i deres Tieneste, blive hadede, og understaaer de sig at sige hvorledes det burde vare, bliver de strax forestillet Rente-Kammeret som gamle og Mulige Mænd, og bliver satte paa Pension. Ja man har Exempel paa, at, ved

5

Oberberg-Amts uretmæssige Forestilling, en meritered Berg-Betient, der havde Successions-Bestalling paa en bedre Betiening og tillige var sin antecessor adjungeret blev, da Betieningen ved Dødsfald blev ledig, uagtet hans ihændehavende Bestilling, tilside sat, egen anden ham foretrukken; da dog, om det kommer til Point, ingen kan bevise, at manden er uduelig, og man veed ikke han har begaaet anden Feil (som af de Retsindige agres for en Dyd) end, at han havde ikke leert at hykle.

Een Betient haver i lang Tid viist Troeskab og Nidkiærhed i sit Embede. Han er sag lidet aflagt, at der er ikke mere end af Haanden i Munden. Det eeneste han da ønsker og haaber for sin lange troe Tieneste, er at kunde see een af sit Afkom i sit Sted; men hvad skeer? Oberberg-Amtet har en anden Client, som de vil see hjulpen. Fortjenester sættes da til Side; og af Frygt for, at denne gamle meriterede Mand kunde i Tiden faae det udvirket, forskaffer de i Tide denne deres Client Successions-Bestalling. Han seer sig da bedraget i sit Haab, veed at en anden ønsker ham Doven, lever i Kummer og dør af Gremmelse. Har han siddet med Regnskab under Hænder, og hans Successor tillige ikke er af det retfærdige Slags, gjør de sig ingen Samvittighed over at afklæde hans efterlevende Enke nogen, og gjøre Bornene betlende.

6

Fremmede blive foredragne endog Sølvverkers Lærlinge, for hvilken, Aatsag Betienrernes Børn blive afskrækket fra at gjøre sig bergkyndige; dersom Forældrenes Omstændigheder ere dertil, lader de dem legge sig efter Studeringer, hvis ikke, blive de nødsagede til at være Arbeidere i Gruberne; saa at, da nu Fremmede kommer af dem selv, faaer man til Slutningen, i Mangel af habile Indfødde, gjøre dem den Ære at invitere dem.

Orer hvem mon delte aaaer ud til Slutning? mon ikke over Berg-Almuen? jo visselig. Fremmede ankomne bleve fatte i Betiening, de ere hungrige, vil derfor ikke fødes; men gjødes. Den af Arbeiderne, der giver den største Forcæring, faaer Det beste Arbeide. Paa samme Maade gaaer det til, naar en vil avancere. Forandringerne ved Maanedskifterne, for Exempel, ere anordnede, fordi den, der har havt svært Arbeide den ene Maaned, skal have et lættre næste Maaned, af Aarsag, ar han ikke skal blive for hastig udslæbet, og saa betyngte Berg Cassen ved Pension. Mon og denne Hensigt opnaaes? Nei, fattige Bønder fra de omliggende Boygder ere til Alder, de tænker: Kommer vi til Kongsberg, og arbeider nogen Tid, faaer vi dog Pension, naar vi ikke længere kan arbeide. Her kommer en nogen Bonde med Kone og Børn, lige usle. Han bliver ved Maanedskiftet antagen som Bierg-Arbeider.

7

Her lægges Fattige til Fattige, Berg-Cassen betynges med oplagde, Byen opfyldes med Betlere. Burde vel saadanne antages, naar Werket ikke behøver dem. Det er jo et gammelt Ordsprog: Hver Fante bliver i sin Bøyg. Mon det ikke er en afgjort Sag, jo flere Ædere, jo dyrere Tid? Endnu dette: Kommer der nogle, der haver lidet mere end de selv kan æde, strax giver de Foræring, for at faae godt Arbeide. Den fattige Indfødde derimod, der intet haver at give af, bliver der han er, han maae slæbe det Tungeste, hans Raab høres ikke, hans besværinges beles. Nu indsees vel Misbrugen af denne Anordning, som er den ene Maade, hvorpaa Bergmanden lider Uret.

Den anden er fornemmelig denne, at de ikke har faaet deres Løn i rette Tid. De maae jo somme Tider bie efter deres Efterlønnere en 14 a 15 Maaneder. Hvo kan forestille sig, at en Fattig kan bie efter sin fortiente Løn en Maaned over Tiden, end sige saa lang Tid. Maae han ikke have den daglige Føde? hvor skal han faae den, naar han intet haver at kjøbe for. Her maae han da gaae til Leverandeuren. Disse Blodsuere skylder paa, at Betalingen for deres Vare, som de krediterer ham, staaer saa lang Tid hen, at de kan ikke fortrække ham uden ved en Profit, der er æquivalent med Tiden, omendskiønt det nu er kommen i den Tour, at, naar de giver Douceurs til Oberberg-Amtet,

8

og - Pro Cento til Berg-Cassereren, faaer de deres Penge ud af Berg-cassen, omendskiønt Lønningen ikke skeer førend et Aar derefter. Hvorfor skal de Da have den umaadelige Profit, de tager af Arbeideren? Mon tæres uddelte Douceurs ikke igien udpines af ham, som derfor maae taale, al de gjør hans Fortieneste af 2 Rdlr. til 1., og er glad til, at han kan faae Borg; thi ellers maatte han crepere af Hunger. Det allergrueligste er, ar Leverandeuren nøder dem til at tage bedærvede, ja halv raadne Vare, som Arbeideren ikke allene maae betale lige dyre; men endog, naar han skal spise det, bortkaste det halve.

Her har han jo da Værdie for sine Penge. Hans Fortieneste strækker da ikke til Føde den halve Maaned, end sige den gandske, og naar han intet haver til sin egen Mund, hvad haver han da til Kone og Børn. Han klager, hvad Erstatning faaer han? Oberberg-Amtet, hvad skal de gjøre? dersom de indskrænker Leverandeuren, indskrænker de ogsaa deres Extra-Indkomster. Her gaaer da den fattige Berg-Arbeider med en hungrig Mave og sukker under aaget bliver Slutningen herpaa? Sygdom. Hvem taber meest derved? Mon ikke Kongen? Han maae betale de Syge deres Sygelon, føde dem med Medicamenter, og faaer ikke udrettet sit Arbeide. Da derimod, naar Arbeideren havde faaet sin Løn i rette Tid, hav-

9

de han ham Penge i Haanden, kunde aftinget Leverandeuren paa hans Vare, seet sig for om

Varne vare friske, og derved conservere sin Sundhed. Da han derimod nu lade sig nøye med dette Svar: Vil I ikke have dette, faaer I intet. Hvad havde ikke Kongen profiteret verved? Han havde havt friske Arbeidere, sparer Sygeløn og kostbare Medicamenter til saa mange Mennesker, og faaet sit Arbeide udrettet.

Disse Uordener kunde nu hemmes, naar (som man ønsker) man fik en Berghauptmand, hvis Retsindighed og gode Intention man var overbevist om, og som havde viist Prøver paa en god Indsigt og Kyndighed i Bergvæsenet. Han burde alvorlig tilholdes, fornemmelig at paasee Anordningerne, som ere tilstrækkelige nok til at forskaffe en god Orden i al Ting, efterlevede. Til Affessorer burde ikke saa meget sees efter Studerede, som bergkyndige mænd. De, som allerede ere Affeffores, dersom de endnu ikke har erhvervet sig Indsigt nok, kunde de jo settes i en station uden for Kongsberg, æqvivalent med den de beklæde. De som ere saa gamle eller skrøbelige, at de ikke længere kan gjøre Kongen nogen Tieneste, burde jo imodtage den Naade, Kongen en Gang har stienket dem, nemlig Pension.

I Hensende til Lønningerne, burde, nøye paasees, at Berg-Arbeiderne derved ikke blev

10

noget forurettet, og var det ikke af Veyen, om Skichtmesternes Lønnings-Bøger, saavel som deres Skicht-Regninger bleve forelæste og reviderede, at der i Henseende til Afgangen af Arbeidernes Fortieneste, ikke blev for meget afdraget, om ikke ved Lønnings-Betienterne selv, saa ved deres Skrivere, ved at addere 5 og 4 er er 19, da saadan Addition er til alt for stor Skade for den Fattige, der haver intet at miste.

Uagtet der af Verker frembringes aarlig 4 Tønder Guld, seer man dog, ved den nuværende Direction, at det er i stor Gield. Berg-Cassen burde derfor det meste muelig, spares for unødvendige Udgifter. Unødvendige Betieninger burde afskaffes. For Exempel Hytte-Controleur, til hvad Nytte er han, naar Verket er forsynet med en habil Berg - Proberer, Hytte-Skriver og Gvardein. Ober-Einfahrer ligeledes, naar man har habile Geschwornere &c. Skichtmestere kunde vel ogsaa undværes; thi Berg-cassen kunde jo ligesaavel nu, som tilforn forrette Lønningerne. Og da det i et og alt kommer an paa Stigernes Troeskab, efter hvis Bøger Skicht-Regningerne forfærdiges; saa kunde jo Stigerne ligesaa vel udregne Bergmandens Fortieneste i Penge, som skichtmestrene, og deres Stiger-Bøger kunde jo validere ligesaa vel som Skicht-Regningerne; revideres af Berg-Revisoren, og af ham overleveres Berg-Cassen til Udlønningen. Dog bur-

11

de Stigerne fore en separat Bog for hver Maaned, hvilken Bog burde først autoriseres af Oberberg-Amtet.

En forstandig Berghauptmand, der har Kongens Beste for Øinene, vil ellers snart indsee, hvilke Betientere ere fornødne og ufornødne.

Fremmede omløbende burde ikke antages til BergArbeidere; men derimod Indfødde det meste mulig foutinges. Naar dette blev stricte iagttaget, blev Verket ikke betyngt med saa mange Syge og oplagde, Indvaanerne ikke plaget med saa mange omløbende betlende vinder og Børn.

Hvilket Refugium vilde det ikke blive for Berg-Almuen, om der blev oprettet et Magazin, ikke aleneste af Korn, men endogsaa af Fedevare, og naar Dette Magazin altid var forsynet med sunde og friske Vare, vilde det være dem en stor Hielp, ar de altid kunde have gode Levnets Midler; og det kom dem paa et ud, enten de fik deres Løn i Penge eller i Vare; thi De behøver jo ikke uden Føde og æde.

Her vil vel strax mode mig denne Indvending: Kan dette skee uden Tab for Berg-Cassen? og da man ikke indseer, at den kan skee uden Tab, kan da Berg-Cassen taale Dette Tab? Lad være, der ikke skeer uden Tab. Ja sæt, at Kongen af særdeles Maade vilde skienke Arbeiderne 1/2 Rdlr. paa hver Tønde Korn, og

12

ligeledes i Proportion paa Fedevarene, mon Kongen ikke sparte derved, ved ak have friske Arbeidere, som han ellers betalte deres Sygeløn, naar deres Sundhed kunde converseres ved sund Fode? Mon Han tabte den halve Deel ved dette Magazin af det, han taber ved de mange Syge? Sæt! der er kun 13 til 1400 Mennesker syge imellem Aar og Dag, disse betaler han det halve af den Løn, de fortiente, om de vare friske, og desuden de forbrugende Medicamenter. Mon man da ikke med Sikkerhed kan regne, at dette Antal Syge vist koster ham 40000 Rdlr. om arvet. Da nu de fleste ere syge deels af Mangel paa Føde, deels af bedærvede Vare, som de faaer til Føde, mon da en fjerde Deel af de Mange Syge vare syge, naar de stedse havde lund og fisk mad at spise? og hvorledes er der muelig, at Berg Cassen skulde tabe saa meget ved dette Magazin, som en 3/4 mindre Syge sparede? Det var ikkun at onjke, at Indretningen blev iverksat, der skulde vist erfares, at Fordelen blev dobbelt imod Tabet. Og naar det kan skee uden Tab, mon ikke enhver Retsindig da har Aarsag

at ønske det, saasnat disse arme Menneskers Tilstand derved kan forbedres.

Nu skulde de mange ørkesløse Qvinder og Børn ogsaa have noget at bestille. Mon det var umuelig at faae oprettet et Ulden-Fabriqve, hvorpå ikke var fornoden at fabriqveres andet end Strie, Vadmel og Verken, som det Arbeiderne

13

met slider af? Jeg troer Det er mulig, og san delig, det vilde blive BergStaden til for Fordeel; thi derved kunde de Ørkesløse fortiene ved Spinden det Brød, de nu maae betle, og fattige Folk med mange Børn, som de have intet at flye at bestille, kunde ved denne Lejlighed holdes til at gjøre noget, hvilket Forældrene nok holdt dem til, saasnat de saae at have Fordeel deraf. Her kunde de ikke aleneste fortiene til Klaver, men endog faae lidet tilovers til Hielp til Føde. Hvilken Hielp vilde det ikke blive for fattige Forældre? Den fattige Enke, der har saa liden Pension efter hendes afdøde Mand, at hun neppe dermed kan opholde Livet, hvad har hun da til klæder? Her kunde hun jo fortiene de klæder, hvormed hun kunde skiule sig for den kolde Vinter. Mon Fordelen heraf er saa ringe, at den bør forkastes? Den indsees ikke strax; men vilde vist erfares for Eftertiden.

En Bergmand har en Søn, naar denne er 8 a 9 Aar gammel, faaer han ham strax paa Arbeide enten i Pukkeverkerne, eller ved Gruberne. Disse unge Børn, som med Tampen nødes til Arbeide, som de fleste Tider er over deres Kræfter, svækkes derved lige fra Barndommen af. Naar de nu har opnaaet en 40 Aars Alder, ere de allerede udslebde og magtesløse. Hvad bliver der Da af dem? De nødsages at søge Pension 10 ja 20 Aar før, end om de ikke saa tidlig vare nødte til svært Arbeide. De bliver da oplagde:

14

Disse ere nu ikke længere i Stand til at gjøre nogen tjeneste, bliver derfor Berg-Cassen til en Byrde. Burde derfor Drengene anrages saa tidlig til svært Arbeide? Nei! ingen Dreng burde antages førend han var 13 a 14 Aar gammel; thi da havde han flere Kræfter til at udstaae Travaile, og naar han ikke blev for meget svækket i Ungdommen, holdt han det længere ud i den modnere Alder, og Berg Cassen blev derved sparet, naar der ikke blev saa mange oplagde. Her vil vel møde en betydelig Indvending: Er og Fædrenes Omstændigheder til at føde og klæde deres Børn, uden selv at mangle, indtil de opnaae den omskrevne Alder. Nei; men derfor kunde Disse Drengene arbeide ved det førrommeldte Fabriqve, indtil de opnaaede bemeldte Alder, og naar de vare flittige paa Fabriqven, kunde de maaskee fortiene ligesaa meget, som den Løn, de faaer for Deres Arbeide i Pukkrverkerne eller ved Sruberne.

Mon jeg tager Feil, om jeg troer, at dette ikke aleneste vilde sætte BergsYimuen i en langt bedre Tilstand; men endog for Eftertiden være Berg-Cassen til en stor Lættelse; thi naar disse Drengene havde opnaaet den omskrevne Alder, mon de ikke havde dobbelt Kræfter imod en liden? og een kunde da forrette det nu 2 lønnes for.

Om ingen af disse Indretninger skulde finde Biefald, ønskes nok at vide, ved hvilket bedre Middel, den faldne Almue kunde hielpes paa Fode igien. Mon ved at faae deres Lon i Eftertiden

15

i rette Tid? Nei! det er forsilde taget. Mængden har nu allerede ligget saa længe paa knæerne, at den umuelig ved dette Middel kan igien reises; thi de fleste ere i saa stor Skyld og Gield hos Leverandeurerne, at de ikke kan betale den. Naar for Exempel første Maanedes forskud lønnes, har de allerede opborget den 3die. Ligeledes gaaer det med deres Efterlønner. Hvad kan der da hielpes dem, at lønningerne skeer i rette Tid, naar Leverandeurerne tager lønnen mon de ikke alligevel tager den sædvanlige Profit, naar de skal creditere Bergmanden sin Løn saa lang Tid forud? Bærer da ikke Arbeiderne ven samme Byrde og ligger under det samme Aag? Naar derimod det forommeldte Magazin blev oprettet, kunde Berg-Almuen ikke paa anden Maade hielpes, end at den Gield, den var i hos Leverandeurerne, blev betalt efter Haanden ved en billig maanedlig Korrning, og efterdi Arbeideren saa fik de fornødne Levnets-Midler paa Magaziner, behøvede han jo faae Ting at købe hos Leverandeurerne, og saa burde den Orden vare, at hvilken Leverandeur, der crediterede nogen Berg-Arbeider over 10 Rdlr., burde miste sit Krav, og have Skade for Hiemgield.

Dersom nogen, der besidder større Indsigt, skulde kunde udfinde bedre Hielpe-Midler til disse elendige menneskers Frelse, (hvis nærværende Tilstand, jeg veed ikke hvorved kan lignes. Med en Slaves? Nei, en Slave mangler hver-

16

ken føde eller Klæde; hine derimod opofrer sig frievillig til Landets Tienes, og mangler begge Dele. Ja mange, naar de komme hjem fra deres farlige Arbeide, har ikke saa meget Brød, som de kan stille deres Hunger med, eller saa meget Drikke, som de kan slukke deres tørst paa.) Hvem mon han gjøre Tjeneste med sin stiltienhed? Finder Medynk med en trængende næste intet Sted hos ham; hvorledes agter han da at opfylde

sine Pligter imod Næsten? Mon han ogsaa iagttager den Pligt: at tiene sit Fædreland? Her har han Leilighed til at Viise, om han er en retskaffen Christen, en troe Undersaat, og en tjenstvillig Medborger

O naadige Konge! Gid Du kunde see disse Dine troe Undersaaters ynkværdige Tilstand! Jeg er vis paa, Dit æmme og faderlige Hierte vilde inderlig røres af Medynk. Du vilde ved Din Viisdom snart udfinde Midler til at hielpe de Faldne paa Fode igien. Og hvor skulde man da fra disse Elændige, naar de fandt Lindring i sin Qval, ved Biergenes givne Echo høre lutter gientagelser af dette Fryde - striig: Gud skee ævig Tak for en saa viis og naadig Konge.

1

Anhang til det frievillige Slaverie.

Kiøbenhavn 1771.

Trykt hos L. N. Svare, boende i Skindergaden.

2

Den som tier, den samtykker: Saa kan det jo siges; saa kan tænkes.

Hvem som kan, ved Hielp, have skrevet om Kongsbergs frivillige Slaverie, maae jeg troe har vel ment mig, naar han udi sit Skrift pag. 5 siger: Oberberg Amtet har en anden Client, som de vil see hiulpen. Han kiender mig for vel, for at benævne mig ved det Navn, med nogen Grund, og han glemmer, hvem Clienterne har været; Dog: er det noget billigt Menneske tilladt, at misunde en anden sin Lykke?

Jeg maae troe, Autor har været betaget at give Biefald til min Emploi, og han har maaskee, i sine Tanker, en sig vedkommende, som han har vildet befordre til den Plads. Men maae jeg spørge Autor: har han overlagt, om han derved kunde gjøre sin Yndling lykkelig?

3

Jeg forsikrer ham, jeg har allerede Prøve paa, Embedet er lige saa farlig som ansvarlig. At komme til Clienten, spørger jeg Autor, om det er nogen sær Lykke, at komme udi Adjunction af et Embede, først efter 46 Aars Alder er opnaaet; kanskee Autor vil bebreyde mig, at jeg ikke, saavelsom han, har forstaaet at være Hykler, som holdt mig saa længe ude, og at det endda ikke var, som nogen Oberberg-Amtes Client, mener jeg, det ikke kan blive mig ufordelagtig, at jeg her inddrager afdøde Hr. Cammer-Raad Vosses mig lige saa ubekjendte! som ubegierte Forestilling til Oberberg-Amtet.

"Den svære Tælling med de mangfoldige smaae og dificle Penge-Sorter, som har nu vedvaret paa den 3die Uge, og endnu ikke er bestridet, betager mit svage Øye saaledes (foruden at Sindets og Legemets-Kræfter tillige ved andre Embeds Forretninger, dagligen svækkes ved Alderdoms Tiltagelse) at jeg høyligen nødsages at an-

4

søge de Naadige og Høygunstige Herrer, om Hielp og Undsætning i min Alderdom. Naadige og Høygunstige Herrer! Min underdanigste og ydmygste Begiering er da denne, at udi mit saa betydelig, som ansvarlige Embede udi disse møysommelige Gienvordigheds kummerfulde Tider, maatte ordineres en Udjunctus udi Embedet; hvortil jeg uforgribelig understaaer mig at foreslaae Hr. Forst-Skriver Schwingel, som en, i mine

Tanker, redelig og arbejdsom Mand, den jeg anseer værdig og habil til at succedere mig, naar mine Kræfter aldeles bortsvinder. Udi Haab og Fortrøstning, at jeg af de Naadige og Høygunstige Herrer udi min Alderdoms Svaghed ey bliver forladt, som af den Allerhøyeste der alting best seer og skjønner vil blive rigelig belønnet og velsignet, henlever jeg udi største Soumission"

Kongsb. d. 25 Sept. 1765. J. F. Voss.

5

Originalen heraf er udi Høylovlig Rente-Kammer, hvor Autor, om behager, kan faae nærmere Forvisning. Neppe skal jeg troe, det har været den troe og nidkiære Betientes Børns Velgaaende, Autor har havt paa Hiertet, men andre ham bekiendte Hensigter, som har givet hans Skrift de ziirlige Udtrykke: at en anden ønsker ham Døden, lever i Kummer og dør af Græmmelse. Autor har glemt, efterat have opnaaet 72 Aar, saa megen Sandhed, om ikke mere, burde dog være i et offentlig Skrift. Beskedenhed holder mig fra, at giengielde Autor med Ord, disse hans Træk, men jeg vil allene vise ham til Beviser: Ældste Søn, Johan Voss, er Studiosus ved Universitetet, spørg ham om min Opførsel mod hans Fader, og hvorledes han hørte af ham med mig at være fornøyet. Berg-Chirurgus Cron, som Frænde til Afdøde, og opvartede ham i alle hans Sygdomme, og var tilstæde, naar jeg besøgede den Syge, spørg ham, hvad handledes? Enke-Fruen, har begieret mig til

6

Laugværge, hvilket, i hvor ugierne jeg vilde, har maattet, imod den Forbindelse jeg skylder, nægte hende, saasom jeg med Skov-Trolden i Fabelen (Autor forstaaer mig nok) altid har havt Afskye for den, som kan blæse varmt og koldt med een Mund, saa maatte jeg gjøre, naar jeg skulde see til mig selv, og forsvare Enken; mon det kan overeensstemme med sund Sands, at en Enke begierer den til Laugværge, som hun har kundet tænke, at være hendes Mands Morder?

Det følger for Autor saa godt i Rad, naar han fremdeles faaer udført det Grundige i sit Hierte, og faaer sagt: Successor tillige ikke er af det retfærdige Slags. Aldrig dømmes nogen paa løse Grunde, der som ilde er om en anden, uden han har vel opreyste falske Støtter i sit eget Hierte.

Autor er vel bitter og bidende, men jeg har en god Overbeviisning, kan (om jeg end havde ham mellem Hænderne) derfor behandle ham desmere lemfældig, og vil henvise ham til Hr. Berg-Secretair og Revisor Scholmann, Hr.

7

Schichtmester Knoph og Hr. Berg-Proberer Poppe, disse gode Herrer ere af Oberberg-Amtet commiterede at skal handle afdøde Cammer-Raad og Oberberg-Casserer Vosses Slutnings Regnskab, og mig samme overlevere. Tvivler Autor om deres Retfærdighed, da faaer de vel selv tage til Forsvar.

Saa vidt jeg har seet pag. 8. udi de der, paa Autors Grundstøtter, givne Udtryk: pro Cento til Oberberg-Cassereren, kommer de mig ikke nærmere, end jeg smiler dertil; thi vil Autor betale mig 30 Rdr. aarlig, skal jeg for hannem, over mine pro Cento Penge holde den rigtigste Beregning, og da veed jeg, jeg faaer den min Umage best betalt. Dersom Misundelse var en dræbende Sygdom, hvad vilde der da blive med den menneskelige Slægt? Ellers er det vel Autor bekiendt, jeg ikke søgte Embede som Banqueroutier ey heller frygtede for Banqueroute. Har jeg en liden Eyendom i Hænde, hvor er det forbudet mig, at røre samme paa Lov-forsvarlig Maade? Autor gjør ellers Projecter

8

udi mit og andre Mænds Embede; mon han vil med Niels Klim udstaae Prøve i Potu?

Saa snart den, disse Slave-Tankers Aarsag, bliver nærmere bekiendt, kan han vente sig at faae sine Udlæg betalt i samme Mynt. Saafremt Tankerne ikke hensigter til at beføre og chicanere, saa vil han vel der skal troes, at Vemodighed over den Fattige har varer Drive-Fiæren: Ja! dersom hver Linie i Slave-Skriftet ikke udbredede er saadant Hierte, som let kan glemme Sandheden.

Der hele Slave-Skrift giver altsaa fuldkommen Beviis paa Skrive-Friheden; og dertil kan siges: Der er Forstand; Tanker som Taugverk; Styrke som Spindelvæv.

Kongsberg den 3 Maji 1771.

Gert Christian Schwingel, Oberberg-Casserer.

1

Besvarelse paa det af Oberberg-Kasserer Schvingel udgivne saa kaldte Anhang til det frievillige Slaverie.

Kiøbenhavn 1771, trykt og findes tilkiøbs hos August Friderich Stein / boende i Skidenstræde.

2
3

Jeg maae slutte af Oberberg-Casserer Schvingels korte dog, fyndige Fortale, at Han er af den Tanke, at den, som tier, samtykker (endskiønt dette Ordsprog, saavel som de fleeste, have mange Undtagelser; thi undertiden tier malt, fordi man forstaaer ikke at svare Ret, og under-

4

tiden fordi man ikke agter en Sag Besvarelseværd) og, for ikke at styrke Ham i denne Hans Troe, er jeg nødsaget til at besvare det saa kaldte Anhang til der frievillige Slaverie.

De vil uden Tvivl pege paa Autor til det frievillige Slaverie ved at have udmærket 3de Bogstaver i Begyndelsen af Deres Skrift, og saavidt jeg kan see, har De derefter indrettet Deres hele Skrivemaade.

Skulde det vel fortryde Dem, om jeg sagde, at De ikke har trosset ham? Ja! om De behager, kan de deraf see, hvor uvis det er at dømme efter blotte Formodninger.

5

Sandheds-Elskere fornægte den aldrig, og dens Hadere blive omsider beskiæmmede. De seer vel af mit Skrift, om De vil dømme upartiisk, at min Hensigt ikke har været den eeneste at sigte til visse Personer, men at viise den brugte Omgangs-Maade. De tilstaaer selv at De finder dem trossen ved mine Udtryk Pag. 5, i det De søger at fremføre Beviiser for at gjøre dem ugyldige. De røber Dem jo selv, i det De formeener at jeg ufeilbar maae have meent Dem; thi hvor kunde De ellers falde paa de Tanker? Havde De haft en god Overbeviisning (som De siger) havde det jo ikke rørt Dem, og ved det De saa ivrig vil forsvare Deres Sag, vil De og derved, at alle skal troe Dem have været Den eeneste Client, Men maae jeg spørge:

troer De og at have været den eeneste, saa at jeg ikke kunde have meent nogen anden? Hvor egen Tilstaaelse er, behøves jo intet

6

viidere Beviis. Paa denne Grund behøvede jeg nu ikke at røre videre ved. denne Sag; Men for ikke at forglemme noget, vil jeg igiennemgaae Deres Grunde; Dog, førend jeg skrider dertil, kan jeg ey forbiegaae at spørge Dem: med hvad Grund De kalde mig en Hykler.

De kiender mig ikke; thi gjorde De det, er jeg vis paa De strax vilde tørre Dem om Munden og tilstaa at De havde —. Jeg forsikrer Dem, at, om et Menneske besidder de beste Egenskaber; men tillige den Last at hykle, er jeg i Stand til at fatte Afskye for ham. Hold derfor inde med Deres Domme, indtil De har lært at kiende den De dømme om.

De har inddraget Copie af et Brev indgivet af afdøde Cammer-Raad og Oberberg-Casserer Voss til Oberberg-Am-

7

tet. Jeg vil ikke tænke saa ilde om Dem, at de har gjort det for at beskiemme Deres Antecessor eller Hans efterlevende Familie. Og da det er min Pligt at tænke det Beste, vil jeg ansee det som et Beviis, som De maaskee troer er tilstrekkelig nok til at viise, at den Afdøde af egen Drift har forestillet Dem, hvilket De siger var Dem ligesaa ubekendt som ubegjært; da det dog strider saavel imod Fornuften, som imod bædre vidende, efterdi De derved vil, man skal troe, at den Afdøde enten har været en unaturlig Fader og en slet

Ven; der, endskiønt han selv havde Børn og Beslægtede, uden mindste Grund skulde forglemme dem, og af et blot Indfald udvælge den, som aldeles ikke kom ham ved; men var blot fremmed for, uden at blive anmodet derom, eller overtalt dertil. Maae De ikke tilstaae mig, at det strider imod Fornuften, at foregive, at en fornuftig og kiær-

8

lig Fader kunne handle saaledes; thi De veed vel, at der er en naturlig Attraae hos Forældre til at see deres Børn lykkelige. Eller De vil, man skal troe, at De besidder saa store og glimrende Fortienester, at de gandske forblindede den Sal. Mands Øyne, saa at han ikke var i Stand til at see til sine; men ved en uimodstaaelig Magt saa godt som tvungen til at vælge Dem. Kand De vel nægte, at dette er tvertimod bedre Viidende? Jeg troer disse tvende Grunde kunde være tilstrækkelige nok til at kuldkaste deres Sætning, at det var Dem ligesaa ubekient som ubegiært, at De blev den Afdødes Adjunctus og Successor. Og endskiøndt jeg med temmelig Vished veed den hede Omgang, hvorved De blev det, vil jeg dog ikke her gjøre den Skam at igiendrive Dem haardere, naar De alleneste en anden Gang vil bygge Deres Giendrivelser paa fastere Grunde. Der-

9

som De tilstaaer mig, at man ikke kan bruge for megen Forsigtighed i at dømme om en Levendes Handlinger, mon der da ikke udfordres en større i at dømme om den, der ikke længere er nærværende for at forsvare sig? Havde De iagttaget dette, havde De ikke beprydet Deres Skrift med saadanne Udtryk, hvorved De, som ikke kiendte den Afdøde, lettelig kand forføres til at dømme ilde om Harm

Er De endnu ikke fornøyet med hvad jeg har sagt i denne Begivenhed; men vil at jeg skal forklare mig tydeligere, er De jo den, der møder mig dertil, og hvem af os vil liide meest derved?

De vil ellers, jeg skal forhøre hosandre hvorledes den Sal. Mands Endeligt var. Jeg veed fuldkommen hvorledes han

10

IO

henbragte sin sidste Levetiid, og de, som omgikkes Ham, formoder jeg vist vil give Bifald til hvad jeg har sagt.

De melder og, at Enke-Fruen har begiæret Dem til Laugværge; men De maatte refusere Hende, paa Grund, at De ikke kunde paasee Deres eget Beste og Enkens tillige; O! hvilken grundig Undskyldning! De blotter selv Deres moralske Charakter, nemlig iagttager Pligterne imod Dem selv; men forglemmer dem, De ere Deres Næste skyldig. Mon en Retsindig ikke kan paasee, at hans Næste ingen Uret lider uden at forurette sig selv.

De finder Dem fornærmet ved det Udtryk om Successors Retfærdighed. Jeg vil allene svare Dem dette, at man bestemmer ikke ved at tale vilkaarlig. De tilbyder Dem for 30 Rdlr. Aarlig at holde

11

Regnskab over Deres pro Cento Penge. Jeg forsikrer Dem, jeg er slet ikke nysgierrig; Og, dersom De uden Passion vil giennemlæse hvad jeg har skrevet vil De erfare, at det ikke er af Misundelse; men for at viise Uordenen. De tilstaaer mig dog vel, at det er ubilligt, naar det igien skal gaae ud over den fattige Bergmand. Thi hvorledes skulde Leverandeurerne kunde soutinere Deres Handel, naar de skulde give Profiten hen for at faae Deres forstrakte Penge i rette Tid. Mon De ikke derfor maae forhøye Prisen paa Deres Vahre, da Berg-Almuen, der har mindst, saaledes maae lide meest.

De kalder mine Forslage om at indskrænke Sølvverkets Udgifter, Projecter. Synes De da Sparsommelighed for nærværende Tid ikke er fornøden?

12

Giengiældelses Ret maae have en stor Indflydelse hos Dem, efterdi De lover mig mine Udlæg betalt i samme Myndt. Vær forvissat paa, naar jeg engang finder for got at nævne mig, vil jeg møde Dem uden Secundant. Dog vil jeg raade Dem: døm ikke hvem jeg er, førend jeg selv nævner mig, thi det kan læt treffe sig, De kunde dømme som første Gang.

De troer, siger De, at Lyst til at chicanere og beføre, hellere end Veemodighed over den Fattige har været Drivefiedereren. Ja! beskylder mig gar for Usandfærdighed. Troer De, jeg ikke veed, at Sandhed hades? Jo! men jeg veed og, at naar den omsider triumpherer maae dens Fornægtere staae til Skamme. Og vil De ikke tilstaae mig, at jeg har skrevet Sandhed, da behag at læse den Klage, som

13

Berg-Almuen havde i Sinde at insinuere Kongen; men blev forholdt. De vil deraf erfare, at den fuldkommen bekræfter, hvad jeg har sagt. Meere forlanger jeg ikke.

14

15

16

1

En u-interesseret Nordmands simple Tanker angaaende

Norge.

Kjøbenhavn, 1771.

2

3

Saa meget der arbeides og skrives i Dannemark, til dets Beste, saa lidet bemøier nogen i Norge sig med at anbringe noget til det Lands Hielp og Opkomst; men lader alt være som det kan, ret ligesom man der var Hoved- eller Sandseløs, allene der høres, nær og langt fra, Beklagelse over almindelig Uvished, det

4

bliver ved at høre og tale derom, uden at der fanges noget an til at afhielp Nøden. Man vil maaskee svare mig, det har ikke nyttet at skrive og forestille noget til Fordeel for Norge, saadant er ikke bleven hørt eller lagt Merke til; hvilket jeg maa tilstaae er Sandhed, i saavidt den forbigangne Tid angaaer; Men dette undskylder ikke nu, da man veed af, og har seet Tegn til en anden og bedre Forfatning, i det Kongen selv tager sig af sine Undersaatteres Lidende og med mueligste Flid søger at komme dem til Hielp. Vi har for kort siden haft et vigtigt Exempel derpaa, i den seeneste udgivne Forordning angaaende Odels Retten, hvilken Nor-

5

9

ges ældgamle Herlighed Kongen ikke har betagen men merkelig forbedret. —

Videre sees af den nyelig udkomne Anordning om Hoverie i Dannemark, de priselige Anstalter til Landmandens Opkomst, og til at afhielp ham Trængslerne.

Saadan Hans Majestets ret Faderlige Omsorg bør opmuntre retskafne Nordmænd til at tænke paa Norges Beste, og søge, at give Kongen Anledning at komme os til Hielp. I slig Hensigt er det jeg har resolveret til, at forfatte disse mine simple Tanker, endskiønt i en knap og for mig ubeleilig Tid; men uvist naar den kunne blive beleiligere og ligesaa uvist om nogen der er bedre

6

skikket end jeg til saadant maatte falde paa, at umage sig dermed.

Det er, desværre, alt for sant, at Norge er paa næværende Tid i en ussel Tilstand; men ingen tænke, at saadant er formedelst naturlige Aarsager, eller fordi Gud skulle have nægtet dette Laud, de fornødne Bequemmeligheder, saa at Indbyggerne derfor maatte være i Armod. Nei! man kan meget mere sige, at Gud har velsignet Norge med saadanne Herligheder, som neppe noget andet Land i Europa har samlet.

7

1.) Har vi en brugelig og frugtbar Jord,

naar den kunde blive ret dyrket.

2.) Gode Skove, som har givet og endnu

giver noget anseeligt af sig.

3.) Betydelige Fiskerier, som endnu kunne blive Landet til større Fordeel.

4.) Importante og anseelige Bergværker.

Dette tilsammen maae man vel sige: ere vigtige Herligheder i et Land, og kan noksom give dets Indbyggere Nærings-Veie, saa de, i steden for at mangle, burde have tilovers og være i Almindelighed vel beholdne, besynderlig naar dette legges dertil, at Gud har nu i nogle og halvhundrede Aar velsignet os med Fred,

8

og i mere end 20 Aar bevaret os for Misvæxt, in Summa vi ere blevne beskiærmet for allehaande Landeplager, og dog ere vi i Almindelighed i yderlig Fattigdom. Aarsagerne dertil maae vi da tilskrive Menneskerne, siden Gud ikke har Skyld der udi, og da behøve vi ikke at gaae videre end til os selv.

De seenere Tider har givet nogle Borgere iblant os en fordømmelig Herske Syge, den de efterhaanden har drevet alt videre, og til sidst saa vidt, at Med-Borgernes og det gandske Lands Ruin har fulgt deraf. Midlerne hvormed de have udrettet dette, har fornemmelig bestaaet derudi, at de har til forpagtet sig Hans Majestetets Told og Consumtions-Intrader, hvilke de med alt har haft i mere end 20 Aar; thi Vedkommende har formedelst fede Sportler funden sin gode Regning ved disse kiere Forpagtere, som gierne har kunnet betale vel for sig, paa Publici Bekostning. Imidlertid have de haft Herredømme over Med Borgerne, have tvunget sig til den meeste og feedeste Negotie, drevet Priserne paa indbragte Vahre til den Høide de ville

9

have dem, saaledes, at alt hvad der behøves til Føde og Klæder er dobbelt saa Dyre, som før Told-Forpagtningen kom i Brug. De har faaet Leilighed at give Love og indjage Skræk i de øvrige Borgere, som ikke har tordet andet end adlyde de Herrer Toldforpagtere, eller saa kaldet Directeurer, der kommanderer en rig Told-Kasse, og ellers haver Adgang til at plage hvem de vil, har ikke fattes Medhold; thi de have kunnet tilbringe sig Myndighed paa hvad Maade det og skulle skee, og for at rydde af Veien alt hvad kunde hindre deres dispotiske Tragten, har de paa sine Steder taget Kongelige Toldere i Sold, paa det de og skulle være dennem Soubordineret, og nødt til at give dennem frie Hænder.

Hvor der ere Kongelige Controleurer, er ikke at tvile om, at de jo paa en Slags Maade har gjort sig dem hengivne, paa det de kunne være sikker paa alle Sider og regiere Fyrstelig. Kort sagt, de har undertvunget sig baade Kiøbstæd- og Landmaaden og tilveiebragt Ødeleggelse for begge Deelee.

10

Man har fra første af vedst at betiene sig af denne Dekmantel, at det ganske Borgerskab skulle have Told - Forpagtningen. Dette har Vedkommende indbildt Kongen, som og, at han ikke paa anden Maade kunde faae Told og Accisse uden ved Forpagtning, og at de første Forpagtere fremdeles maatte vedblive, saasom de, som Negotierende, frem for andre var berettiget til Forpatningen, med videre. —

Men, gode Gud! hvilket sammenspunden Tøi, hvilken Grundfalsk Forestilling, og hvilken Ulyksalighed derved er anrettet for Kongen og for Landet. Det samtlige Borgerskab har bestaaet i nogle faa saa kaldet beste Kiøbmænd, de har taget til sig deres beslægtede eller forbundne, og nogle faa andre Borgere, som de har villet unde Deel i Forpagtningen, hvilke har faaet 5 a 10 Kuxer eller Parter, naar hine har tager hver for sig 40 á 50. Resten af Borgerskabet har ikke maattet understaae sig at søge, end sige paastaae, at komme ind i dette høie Societet, der i alle Deelee har øvet en næsten Kongelig Myndighed, er bleven mægtig og

11

frygtbare for det ganske Publikum, har taget til i en stinkende Hovmod, ført en fyrstelig Pragt, og med deres daarlige og ødsle levnet har givet de skadeligste Exempler, fordervet og forvendt Nationen; og Negotien, som skulle være frie og aaben for enhver, der ville og have Lyst til at handle, er bleven af disse enkelte Familier indspærret, de har ligesom suet Blodet fra al Resten. Mængden af Borger-Standen, ja og andre, er bleven forarmede, tabt Mod og Lyst til Stræbsomhed, derimod er bleven dovne og skiødesløse. See! dette er Frugterne af den herlige Toldforpagtning, som er bleven indført i Norge, og med saa meget Iver af Vedkommende soutineret.

Men maae vel nogen Straf være forhaard, til Undgieldelse for Embedsmænd, der forhører en Konge, til at forderve og ødelegge et Land, som Gud har sat ham til Huusholder og Forsvar for. —

Efterat jeg nu har meldet noget om denne Hovedaarsag til Norges Ruine, (det

12

jeg slet ikke melder, som en fortrykt Handler eller Kiøbmand, jeg har min Livs Tid aldrig været i den Stand eller haft ringeste Deel i det man kalder Negotie) maae jeg vende mig til nogle Privilegia, visse Folk her i Landet har erhvervet sig. At specificere de samme, er ufoønden; Jeg vil kun anføre denne generelle Sandhed, at ethvert af dem, er skadelig for det Almindelige; thi saasart private Folk hos os faaer Privilegium paa een eller anden Indretning eller Fabriqve, gives de samme, paa en vis Maade, Frihed til at Skyldsette eller lægge en nye Skat paa Landet, af Aarsage, de anfanger Indretningen paa en forfængelig Maade, der skal strax prægtige og overflødige Bygninger til, Entrepeneuren maae og have en Flok af saa kaldet Betiente og Handtlangere under sig. Naar saa noget er virket og skal sælges, bliver Priserne bestemt efter Intrepeneurene urimelige Bekostninger, saa man for den samme Ting maae betale ham en 3die eller 4de Deel mere, end man har haft deslige før han fik sit Privilegium. Var han endnu saa

13

christelig, at naar han havde faaet Bekostningerne paa Anlægget betalt, han da nedsatte Prisen til det nogenlunde billige, saa fik man finde sig udi, at betale hvad han paa en daarlig Maade har anvendt.

Men de uhørlige Priser, som engang er sat, faaer man lov til at betale fremdeles; altsaa kan jeg med Føie sige, at hver saadan Intrepeneur, legger en nye Skat paa Un dersaatterne, og saa gaaer det til med alle slige Indretninger her i Landet, hvilket tilsammen udgjør ikke en liden Byrde, den man har de at takke for, som har varet saa villige til at understøtte og udvirke disse trykkende Privilegia, imod at de har faaet Umagen betalt, det Publikum faaer svie ved. Saadanne besynderlige Friheder for enkelte Personer, er ikke allene skadelig i hvad meldt er, men endog derudi, at Mængden betages Næringsveie, bliver derover lade, og tabe den lyst de ellers kunne have til Arbeide og til nyttigen Opfindelser. —

14

For Resten kan man sige med god Grund, at Norge er i Almindelighed ikke skikket til at underholde mange og kostbare Fabriqver, vi har lidet eller intet at virke deslige af, skal vi have baade Materialier, saa vg Arbeidere Udenrigs fra, da vil Varerne blive mere kostbare, end naar de kiøbes af Fremmede, og om nogle faa, som er Eier af deslige Fabriqver kan profitere deraf, vil det dog være en utaaelig Skade, naar det Almindelige lider derved; thi enkelte Folkes Fordeele, bliver sielden til Nytte for meenige Mand, hvis Fælles Gavn derimod er det sande og tilforladelige for Kongen og er Landets Styrke.

De Producter vi selv har nok af, saasom Kobber, Jern og Træ, lad os arbeide deraf i Landet ikke allene alt hvad vi behøver, men og hvad der i Dannemark behøves af deslige, hvor intet af disse Produkter haves; de bør ligesaa vel tage fra os alt hvad vi kan tilveiebringe, som vi har været forpligtet at tage Korn og fede Vare fra dennem. Vor Nation har Genie nok til at

arbeide

15

ligesaa net og vel, som paa andre Steder, naar den kun bliver anført, og ved Premier opmuntret til at anvende Flid, hvilken Opmuntring skulle komme fra de Formuende hos os; de havde større Ære af at anlægge lidet til Fond til deslige nyttige Indretninger, end de har af det overflødige de anvender til upasselig Pragt og Overdaadighed. Lad saa hver giøre alle slige Indretninger, som vil, saa oplives Mod og Arbeidsomhed hos Nationen, og saa faaer vi taalelige Priser paa det Nødtørftige vi behøver, for hvilket vi nu maa betale det jødiske Slags hos os utaaelig, formedelst den Tvang de har os under, i Henseende til deres erholdte partikulaire Berettigelser.

I Anledning af det anførte, om vore 2de Slags Plage - fogder og Ødeleggelses Befordrere, bør jeg og melde

noget om det 3die Slags, som ikke er lidet medvirkende til Landets Forderv, nemlig: de saa kaldet Land-Kræmmere, hvilket Utøi er bleven udstrød over alt i de Syndenfielske Distrikter,

16

11

hvori ethvert Sogn befinder sig een saadan, hvilke for en Deel Aar siden er bleven autoriceret, som Handlere paa Landet, at maae falholde alle Slags Kramvare & c. Disse har nedsat sig i Sognerne, hvor de har deres Boutiqver eller Kramboder, bestaaende af adskillige glimrende og fordervet Kram, den de udhøkrer iblant Bønder Folk, som kommer til dennem i Flokkeviis, for at see de skønne Rariteter, og faaer sig noget deraf. Kræmmeren veed da at bruge sit Slags Veltalenhed, hvilken, tilligemed det skinnende Tøi indtager saaledes de taabelige Folk, saa lægger efter sig hver Skilling de har med, ja vel og borger en Deel, og gaaer derfra med Lommen tilpakket af denne herlige Kram, som dog ikke gavner dennem for 4 Skilling; er aldeles undværlig for Bondestanden, giver Den kun Forsmag paa Overdaad og ødselhed. Imidlertid trækker Kræmmeren af med de faa Penge, som Bonden hans Kone, Børn og Tienere kan slæbe sig til, i steden for de tilforne, før disse skadelige Kræmmere kom at boe iblant dem, sparede tilsammen der lidet de fortiente, saa endog en fattig Bonde-Karl og Pige

17

ved at giemme paa deres Tieneste-Løn, og hvad de ellers kunne tilvende sig, havde samlet sig en liden Summa, den de, naar de indlod sig i Ægteskab, satte sig i Stand med og således holdte Nød og Fattigdom ude. Disse Nød-Skillinger gaaer nu derimod til Kræmmeren, fra ham til Kiøbmanden og derfra Udenlands til; thi derfra kommer al den unyttige Kram, de prakker Bønder-Folket paa, i steden for de skulle nu som før lade sig nøie med hvad her i Landet kunne virkes, hvilket i Størke og Nytte var dennem ulige tienligere end fremmed uduelig Tøi, da deres fortiente Penge blev i Landet og til deres Velfærdts Befordring.

Saaledes er dette Land - Kræmmerie til utroelig Skade for Bonde-Standen, som derved aflader den saa fornødne Sparsomhed, bliver forfængelig, befordreer jelv sin Armod.

End videre maae jeg anføre en vigtig Aarsag til Norges beklagelige Tilstand, nemlig dette, at der er slet ingen Politik paa Landet. I Købstaderne hos os, have vi i de nyere

18

Tider faaet Politiemester; det er vel nok, og har sin gode Nytte, naar de samme Betientere ere retsindige; men ulige mindre nødvendig end for Landet, hvor saadan retskaffen Foranstaltning besynderlig behøvedes; thi af Mangel paa tilbørlig Orden, er Landmanden enten ganske forlegen for Tienere, eller og han maa lønne dem utaalelig, hvis ikke, skal han have Folk for Daglen, og kan han end faae dem, naar de nødvendig behøves, da er de mere kostbar end der kan passe sig med vor Landbrug eller anden Næring Aarsagen hertil er fornemmelig, at Ugifte saavel som Huusmænd, søger hen til Kiøbstæden, eller og til Bergværkerne, eller til de Sogner, hvor der gives større Len end i andre, og det paa de Tider, naar de ere meest nødvendig i det Sogn de henhører til. Jeg veed nok der er de, som paastaaer, at her, som et frit Land, bør ei nægtes Folk at være hvor de vil og kan fortiene meest; men jeg troer, at mere erfarne vil biefalde mig i at dette er en falsk Sætning; thi om 100 ledige Personer og Huusmænd af et Sogn, kunne anden Steds paa sine Tider af Aaret fortiene mere end der hvor de

19

hører hiemme, og derimod 100de Familier og Jordbrugende i det samme Sogn bliver derover ruineret, blev da vel Fordeelen for Hine og Skaden for de sidste lige vigtig for det Almindelige, ja og for Kongens Kasse især; thi det maae vel blive en Sandhed, at naar Landmanden ikke meere er i stand til at drive sin Jord, formaaer han ei heller at yde Kongen sine Skatter. Desuden veed man, at hvor der gives mere Fortieneste for den gemeene Mand, der gives og Leilighed til større Udgift, saa at Fordelen og Fortienesten bliver ofte mindre der, naar Arbeidet er endt, end om de havde været hiemme i Sognet for en mindre Løn eller Dagpenge. Man veed og, at Bondestanden hos os følger helst at fæste Boepæl i det Sogn hvor de er fød; vil de da boe, og ernære sig og Familie der, naar de bliver gifte, da er intet billigere, end, at de tiener eller opholder sig i det samme Sogn medens de ere ugift, naar de der kan faae sædvanlig Løn. Vel kan det siges, at Fogden er Politiemester paa Landet, og skal have Indseende med Tieneste-Folkene; men han har ikke gjort det, kan ei Heller, han har desuden

20

nok at tage vare paa, og vilde han end tage sig deraf med den tilbørlige Nidkierhed, saa vil det dog være forgæves, der er altid de, som finder sin Regning ved Uorden; naar den som er misnøiet med Fogdens Foranstaltning gaaer til Amtmanden, da vides altid Mojen til ved ham eller fuldmægtigen at faae den forandret; dermed faaer da den Skadelidende lade sig nøie, og saadanne er det i mange flere Ting for den

stakkels Landmand, gode og oprigtige Raad er altid langt borte for Ham og Hielpen end længere. Man vil maaskee sige: der kan ikke være særdeles Politiemestere paa Landet, Staten kan ei taale at lønne saa mange, som dertil maatte behøves, det faaer heller gaae med Landmanden som det kan. I dette sidste er jeg ikke eenig, men vel i det første, er ikke heller Min Meening der skulle beskikkes Politiemestere; men der er et andet og langt tjenligere Middel i denne post, og mere til landets Nytte.

Mon der er den Arbejdsomhed og Oeconomie iblant den gemeene Mand, som burde være og som høilig trænges til, sær i disse trouble Ti-

21

der; nei langt fra, der fattes alt formeget i begge Deele. Hvor skadelig er ikke den Overdaadighed Bonde-standen er hengiven til ved deres Bryllupper, Begravelser og andre Samlinger de holder, hvor paa de tilfarer en stor Deel af deres liden Formue, og spilder den kostbare Tid for deres Næring Kan man vel sige, at Jordebrugst i Norge er drevet saa vidt det kan drives, maae vi ikke meget mere tilstaae, at endnu kunne tilveiebringes en halv gang saa megen brugbar Jord, fom den vi har, nemlig, naar Bonden med Flid rensede den indhegnede Andeel af Jorden for tilvoxende Skove og Krat, Ledde. Vandet fra sumpige Steder, omkastet mosebunden Jord, brugte Jorden vechselvis til Ager og Eng, optog Myrer og andre tienilge Ting til gjødselens Forbedring, rensede hans Udmark og Fæbed for opskud, Grener og Affald, som hindrer græssets Vext, og gjør at hans Kreaturer sulter ude i Marken, saa han ingen Nytte har af dem. Men saa ønskelig og fornøden dette er, saa lidet kan man vente det skeer, uden dertil anvendes beqvemme Midler; thi den genierne Mand er ikke eftertænksom nok

22

Han er villig, naar han bliver anført, men foretager sig intet usædvanlig af sig selv. Der vil da en Slags Opmuntring og Veiledelse til, og den kunne udfindes, uden at besvare Kongens kasse for videre end ubetydelig og for nogle faa Aar, siden drev værket sig selv. Hvorunder og maatte tænkes paa den Fattige blant almuen, saasom fiskere, huusmænd, Inderster og ledige Folk i Almindelighed, hvilke den meeste Tid af Aaret mangler næring-vei, maae lide nød af Mangel paa Arbeide. For disse burde udsendes saadanne Indretninger, hvorved de altid kunne fortiene livs Ophold, hvilke opmuntre til Flittighed, Afhold fra Laster og befordre Folkemængden.

Jeg har foran opgivet Skovene i Norge, som en af de vigtige Herligheder, det de og ganske vist er og kunne endnu været vigtigere, hvis man ikke i de seeneste 10 a 12 Aar havde været plaget med et Slags Folk, som med Sandhed kan kaldes skovrøvere, om endskiønt de samme var givet en værdigere Titul, og blev af er vist Collegium saa mægtig beskiærmet, i Befynder-

23

Hed asen, som endnu er til, hvilken af broderlig Kierlighed og formedelst Deel af Rovet stod denne Bonde saa kraftig bi, at ikke de fornuftigste Forestillinger kunde blive hørt; disse gjorde sig saa stor Flid for at ødelægge Skovene, saa de ved Auctioner (af sit slags) lod opbyde de faa kaldet Almindings Skove, da de Høistbydende fik Lov til at hugge disse Skove for Fode, hvorover Almuen i de tilgrensende Distrikter, som har liden eller ingen Skov, vil komme i yderste Forlegenhed for Brende, saavel som forbehøvende Materialier til fornødne Huuse.

De befordrede og med megen Aarvaagenhed bielkehesten, som en af de skadeligste i Landet, og i Almindelighed fik hvem der betalte dennem best Frihed til at handle med Skovene saa tyranisk som de ville. Den fattige Bonde der imod, som intet havde at ofre af, fik en Ulykke, om han i mindste Maade forsaae sig imod deres Love, uanseet om Gaard og Skov var hans Eiendom, de fant dog altid Mojen til at bringe ham under deres pisk, saasom de havde Enevolds Magt i alt hvad Skovene ved-

.

24

kom, var og forsynet med saa mange Handtlangere allevegne, saa ikke det mindste kunne gaae dem forbi.

Endelig er man nu bleven skildt ved disse Rovfugle, efter at de har gjort Landet ubodelig Skade og det paa Kongens Bekostning, formedelst deres fede Gage, foruden det betydelige de har trækket til sig fra Indbyggerne.

Kongen være velsignet, som har befriet Staten for dette og mere Ukrud. Gud forbyde det skulle igien komme til Væxt, og er endnu Greener tilbage, da gid de maatte visne eller i Tide oprykkes med Rode. Dersom i Norge skulle blive fremdeles de saa kaldet Holstfyrster, da burde de samme befales, at forskaffe sig grundig Kundskab om det Norske Jordbrug, paa det de derudi kunne anføre Bonden og have Indseende med hans Dyrknings-Maade, at den blev gavnligere end hidindtil. Giorde de det vel, da blev de langt nyttigere end

som Skov-Betientere; thi derved kan de ikke gjøre ret meget Gavn her i Landet, om de og kunde holdes

25

fra det Interesserede. Noget bør de dog bestille, som kan være det Almindelige til Gavn, naar de skal nyde Løn, og i det de skal udrette, bør de kunne holdes fra Ladhed og Skakkerier, hvilket og enhver, der staaer i publice Tieneste burde være holdet fra. Den, som ikke gider arbeidet i sit Kald, bør sulte, det er ligesaa billig og fornøden, som at den, der tiener redelig og vel, nyder Løn derefter, og det er hvad der skal opmuntre den Flittige og bringe den Lade til at arbeide.

Mit Forsæt har kun været, at opgive den forfaldne Tilstand Norge befindes udi, og de almindeligste Aarsager til dets Usselhed og Fordervelse, begge Deeles har jeg allerede viist, vil saa ei opholde mig videre derved; det anførte er kun lige frem, bestaaer i intet andet en Sandhed.

Jeg tilstaaer der var mere at sige, men vil overlade det til den, der har mere Tid tilovers og bedre Indsigt end jeg. Overalt troer jeg, at have sagt nok, dersom mine og fleres Ønsker maatte gielde, nemlig:

26

Først og fornemmelig at Kongen ville ophæve Told-Forpagtningerne, tillade frie Indførsel over alt i Norge, lade Told og Accise blive lignet paa alle Handlende, hvilket er ganske giørlig og kan indrettes saadanne, at Hans Majestet slet intet taber derved, kommer kun an paa, at udvælge retskafne Mænd til at gjøre Repartitionen og Indretningen.

Andet, alt hvad Sølv Kongsberg Værk producerer, maatte, som før myndtes der, og ifald Kongens Kaffe har haft nogen særdeles Fordeel ved at de nu i nogle Aar er bleven myndtet paa et andet Sted, da maatte der kunne udfindes Mojen til at Hans Majestet havde lige Fordeel af Myndten i Norge, hvilket hvorledes det og skulle skee, var bedre end at savne en saa betydelig Penge Roullance, helst nu Landet er i yderste Betryk for Penge.

Tredie, at alle specielle Privilegier, som nogen her i Norge maatte have erhvervet sig, til Fabriqvers Anlæg eller andre deslige Indretninger, maatte vorde undersøgt hvorvidt de

27

befindes enten at være Landet tienlig eller til Skade, og i sidste Fald enten aldeles at ophæves, eller og ar Det maatte blive alle og enhver tilladt at anlægge lige saadanne Fabriqver og Indretninger, og Priserne at blive nogenledes i Forhold med hvad de har været førend slige Fabriqver blev anlagt her i Landet, hvilken Omstændighed i Henseende til Priserne, var nødvendig, om og blev anlagt flere Fabriqver; thi ellers kunne de seenere og forrige holde eens Pris, da Publikum intet vandt derved.

Fierde, de saa kaldte Land Kræmmere afskaffet, ingen tilladt at holde Krambod paa Landet eller bringe Kramvarer til Salg blant Almuen, under hvad Prætext det end maatte være.

Femte, at i Christiania, som Centrumet og Hoved-Stædet i Riget, maatte blive sat en Undersøgnings Commission til at overveie forestaaende Poster, og derom give deres Betænkning, enten til det Danske Cancellie, eller og directe til Hans Majestet, ligesaa, at indsende Forslag til et Oeconomie og Politie-Collegium

28

for landvæsenet i Norge i Almindelighed, hvorledes samme best og med mindst Depence kunne anlægges. Til Commissarier kunne ordineres 4re duelige og retsindige Embedsmænd, som ikke stod i nogen Connexion med Kiøbmand-Standen, eller havde med Kiøbstædernes Affaires eller med Betientene paa Landet at bestille. De burde udrette dette til almindelig Beste saa høit fornødne, uden ar nyde noget derfor, i saa vidt de var befriet for at reise, og saa længe de ikke for det Visse eller til Bestandighed vare beskikkede. De maatte ikke i Besynderlighed have med Stifternes eller Amternes Øvrighed at gjøre, men æske Oplysning hvor de best kunne faae den, af dem eller af andre, og hvem de fordrede saadant af, skulle være pligtig at efterkomme det, dog saa, at de Fraværende indsendte skriftlig til Commissionen hvad blev æsket.

Tisidst troer jeg enhver Patriot vil tilstaae, det Norge er værd at hjælpes, baade i Henseende til dets vigtige Herligheder, som og til Nationens gode Egenskaber, dens Hengivenhed og Troeskab for sin Konge. Hvorhos og bør falde

29

i Betragtning, at Folkemængden hver Tid tager til hos os. Til at gotgjøre dette, behøver man kun at forfare de for sidst afvigte Aar indkomne Efterretninger, da deraf skal befindes, at her er hen ved 6000 flere føde end døde; det samme vil og vist erfares af deslige Efterretninger for de forrige Aaringer, hvilket giver tiltiende et sundt og frisk Folk og en god Klima. Hvor billig fortienner da ikke et saadant Land i Tide at tænkes paa og

reddes af dets Elendighed, og hvor maae ikke enhver Fornuftig forundres over, at det forladte Norge, som nu i mere end 20 Aar er bleven saa ugudeligt medhandlet, dog endnu henger sammen, saadan, som det er, og at det ikke allerede er det andet Grønland. Guds Almagt har man at tilskrive, at det endnu ikke er i Grund ødelagt, dg den samme naadige Gud kan gjøre, at det nu, formedelst en viis Konges faderlig Omsorg, kan komme paa Fode, hvilket hver veltænkende Nordmand ønske: gid saa sandt en Patriot, der har Leilighed, vil hos Hans Majestet tale for Sagen, den samme tilvendte sig dermed flere Velsignelser, end de som saa Heftig driver paa, at det be-

30

neficerede Gods i Norge maae sælges, hvormed de hverken gjør Kongen ei heller Landet Tieneste men det som er ivert imod, ifald slige Projecter blev hørt; thi det er nu slet bestilt med os, men om en saa stor Summa endnu skulle ud af Landet, da var dets visse Undergang ikke at tvile om, foruden at der ikke er den tyvende Penge at betale Godset med, naar og skrabessammen hver Skilling. Man er før i yderlig Nød for Penge, Jordegodset og andre faste Ejendomme er derover falden en tredie Deel og paa nogle Steder til det halve af dets forrige Priser, ja ingen kan nu omstunder faae solgt saadan Eiendom, af Mangel for Penge. Hvad ville da følge paa, om Kongen bifaldt dette Gods Salg, i en saa trængselfuld Tid, fom nu? Slet intet uden dette, at en større Mængde af Indbyggerne, end allerede er, maatte gribe til Betle-Staven, saasom, naar Bonden havde siddet i er par Aar for de svære Renter han maatte binde sig til, ved at købe sin Gaard, maatte han med Kone og Børn forlade Huus og Hiem, give det og hans ringe Eiendele til Priis og siden betle ; thi de fleste af den-

31

nem kan i denne Tid ikke betale den simple Afgift og Kongens Skatter, hvilke begge Deelee ikke tilsammen udgjør den 6te eller 10de Deel af hvad Renterne allene da blev, og dog fik Kongen nu neppe Godset halv betalt , imod om her var Penge og bedre Tilstand iblandt os. Man besmykker dette Project dermed, at Agerdyrkningen vil tage til, naar Bonden blev Selv-Eeier; men dette er paa nærværende Tid en daarlig Sætning. Hvad hielper man har Navn af at eie den Jord man boer paa, naar man formedelst yderlig Fattigdom ikke er i stand til at drive Jorden, den maa jo da forfalde, og det Navn Eier forvandles til Betler. Lad vores Jordebrug i Almindelighed komme i bedre Stand end det nu er, hvilket skal skee ved ak undervise og understøtte Bonden, da bringe Opsidderne paa det beneficerede Gods sig ligesaa vel den Fordeel til Nytte, sam andre, og de som ikke vil, staae Raad til at tvinge, naar Beneficiarier siger den efterladne Bonde fra sin Jord, hvis han ikke anvender, hvad han kan, til dens Forbedring. Jeg disponerer ikke over nogen beneficeret Eiendom, er ei heller Præst,

32

saa ikke egen Fordeel veileder mine Tanker; Men den oprigtigste Hengivenhed, jeg skyldermin Konge, tillige med retskaffen Kierlighed for mit Fædreneland, tilsiger mig at anbringe Sandhed i dette, som i Resten og dermed Ende.

Den u-interesserede

Nordmand.

1

ILLUSTRATION
over
Bispe-Visitatseme
i Norge.
Tilskrevet

Hans Kongelige Majestet. Kiøbenhavn, 1771.

2
3

Blandt mange andre Ting i Norge, som behøver Reformation, bliver vist ikke de brugelige Biske-Visitatzer at excluderes derfra, da de samme vist kunde have nogen Forandring eller Indskrænkelse nødvendig. Er ikke at nægte det jo Biske-Visitatzer, der har været i Brug fra den Christne Kirkes første Begyndelse, fører stor Nytte, og en Slags Necessité med sig, naar det skeer paa den rette Maade, og naar deres Hensigters Opfyldelse, nemlig Præsters, Meenigheders og Kirkers Opbyggelse, at handhæve god Kirke-Skik, Orden og Politie in Ecclesiasticis, samt at paasee de Fattiges Væsen, Skole-Mæster-

4

nes Forhold, Ungdommens saavel Undervisning som Opdragelse; naar disse Pligter iagttages, saa har Landet noget for den gjorde Bekostning paa slige Biske-Reiser med Skyts og Underholdning for ham og hans Følgeskab, men naar samme blir tilsidesat, var Landet bedre tient med at Biskoppen sad hiemme, og lod i den Stæd enhver Provst i sit Distrikt reise, og forrette hans Vices tillige med sine egne; men dertil udfordres den Præcaution at tage med gode og dygtige Provster at vælge, der med Ære kan forvalte Embedet, og som Præsteskabet kan have nogen Ære for, saadan Val bør efter Norske Lov skee af Biskoppen efter fleste Vota fra Præsterne, hvilket og vist iagttages i Norge overalt; men naar det nærmer sig til Nord-Polen, procul à Jove, saa handler man proprio lubitu, lader gaae Præsternes Votering forbi, der dog strider directe mod Lovens Lydende, og indsætter lige saasart den yngste som ældste Præst i Provstiet dertil, ligesom man kan være affectioneret, uden at see enten paa Ancien-

5

neté eller Habilité som dog er Hoved-Posten at iagttage ved Vallet. Naar for Exempel en Bisp paa sine Visitats-Reiser viser sig mere som Naturalist end Ecclesiastic, og lader sin fornemste Ergon vare Natural-Historien i stæden for Theologien at excolere, ved at spørge efter Urter, udstoppede Fugler, Fiske, Steen-Arter og Mineralier lige til Medalier, ja paa sine Visitatser kan selv udlade sig med, han aldrig gjorde slige Reiser, dersom det ikke var, for at fornøie sin Curiofité og samle Naturalier, hvad Nytte har Publikum af slige Visitatser, og hvad har Landet for sin Bemøielse med Skyts og videre Besværing ved slige Reiser, hvilket visselig ikke for saa lidt er at regne? Jeg sætter, naar i et af de vitløftigste Stifter som Tronhiems, Biskoppen reiser selv 6te og 7de omkring et Distrikt i Visitats med 2 Famuli, en Tiener, to Styrmand og en Søster tillige undertiden, og en stakkels Præst skal tage mod slig Svite, og beholde dem nogle Dage, flere og færre, ligesom Veirliget og Aa- rets

6

Tid kan tillade, hvad Incommodation fører ikke dette med sig? I al den Tid skal alle disse holdes vel i ædende og drikkende Varer, og ved Afskeden skal enhver tillige efter gammel Skik aflegges med Douceur, hvilken falder gjerne størst hos de Præster, som enten er saa slette, at deres Opførsel fortjener Superieurs Opmærksomhed, eller og har Børn, der skal holdes til Studeringer, og skal præpares Vei for til Emploje, paa slige Stæder kan Udgifterne til Hoved-Personen især løbe til noget anseeligt, mange Præster, hvis Omstændigheder ere slette, maae sette sig i Gield, og borttage sin Mundportion for at opfylde sin Pligt efter gammel Sædvane; vil gaae forbie at nævne dette som en Baggatelle, naar der er en Præst, som er bekendt for at have et got Bibliotheqve, maae det paa Embedets Vegne oversees ved denne Leilighed, og blir gjerne een af de vigtigste Bøger følgagtig, dette har i forrige Tider dog været mere i Brug end nu, og er noget som sielden kan gives Anledning til, da Leiligheden i disse sidste Tider ikke tillader Præsterne, at lægge sig saa store

7

Bibliotheqver til, men maa takke Gud, de kan have Mund-Portion. Slige Gavers Modtagelse lægges kun lettelig dette Skin paa, deels at det har været en gammel vedtagen Skik, hvilket er gandske sandt; men er dog Forskiæl paa at reise med dobbelt Svite mod tilforne, saavel som paa Tiderne før og nu, deels at paaskylde de paa slige Reiser forefaldende Udgifter, hvis sande Rigtighed ingen kan modsige, men naar Embedet er saa vel forsynet med Indkomster af deres Majestets tillagde Tiender i den sildigere Tid, og sammes Forpagninger har stiget saa høit, at Embedets Intrader kan nu regnes dobbelt mod hvad det tilforne har været, nemlig henimod 3000 Rix-Daler aarlig, saa synes man at burde komme ud dermed til slige Udgifter uden Tilskud af saadanne Sportler, der graverer Publicum, saa at baade Præster og Almuen gruer sig til der Aar, naar Biske-Visitatsen indfalder. Almuen har og Aarsag dertil af den store Skyts de ere bebyrdede med paa beste Aarets Tid, da deres Fiskerie ved Søde-

8

Kanten, særlig i Nordlanden indfalder At en Biskop, som boer i Tronhiem hver 3de eller 4de Aar reiser

giennem Nordlandene og Findmarken paa en Sommer, saa kort de falder deri Landet, under Navn af Visitats, tiener vist ikke til andet end betyngte Landet, Veien er saa lang og Districtet saa vidtløftig, at der er ei Tid at udrette noget ret grundig; han maa reise som et Mitheoron, paa visse Stæder lade sig see, og andre Stæder, hvor det kunde være mest nødig og aldrig Bisp har været, ikke kan komme; saadan Mand reiser med Skyts af 24 Mand, hvilke ofte en heel Uges Tid maa hefte sig fra sit Nærings Brug, naar der indfalder Mislighed ved Reise-Terminen; de forrige har ikke brugt saa stor Skyts, ligesom Folk af lige Qvalitet i Landet reiser med langt mindre Skyts. Naar nu Aaret indfalder til den Nordlandske Visitats-Reise, saa lader man en Reise-Route sende lige Nord efter til de yderste Stæder Vardøehuus eller Vasøen, og berammer Tid til Visitats og Skyts at møde alle Stæder, skiønt man har neppe tænkt, at komme længere end den halve Vei omtrent, da det er skeet 2de gange efter

9

hinanden, at man har vendt tilbage synderst i Tromsen, midlertid har Præster og Menigheder Norden for saavel i Nordlandene som Findmarkens Amt ventet paa den foranstaltede Visitats, og Skytsen ligget og biet 8 til 14 Dager paa Skifterne forgiæves med liden eller ingen Mad paa de Stæder, og forsømt deres Nærings Brug til stor Skade for Publico. Dersom Reise-Routen ei var gaaet længere end Reisen, saa havde Publicum intet at klage, men ved Reise-Routens Frembringelse sættes de Nordlige Stæder i samme Bekostning og Anstalter som de sydlige. Veien er saa lang og Reisen saa vidtløftig, at naar det hele Distrikts af Nordlandene og Findmarken Giennem- og Omkringreise lige fra Tronhiem og tilbage blev udregnet til Danske Mile, vilde det vist udgiøre et Tal af 3 til 400, og slig Reise skal expederes i en Tid af 3 til 4 Maaneder, som det høieste af Aaret det haarde Clima tillader at reise, hvoraf flyder, saavel at der i saa kort Tid lidt eller intet, kan bestilles, saa og at saadan Mand, naar han ikke har desmeere Application til saadanne Reiser, maa kiedes deraf,

10

som ikke saa meget var at undre over, naar man kun ikke satte Terminerne videre end man tænkte og formaaede at gaae, Ex. Gr. Paa en saadan Visitats-Reise, der Nord har tildraget sig, at Visitatserne var determinerede overalt, da man kom paa Retouren Norden fra til Stædet Hassel, hvor der fandtes Leilighed til Recolation, som man maa tilstaae saadan Mand kunde have nødig, forblev han der en heel Uge, da Visitatserne vare berammede for 4 Præste-Kald, Verøen, Flagstad, Bupnæs og Borg i Distriktet Lofoden, hvorved skeede at Visitatserne efter Berammelserne gik over Styr, som ikke kunde være saa meget at sige paa, dersom ikke det tillige derved havde passeret, at der gik Bud til Præsterne i samme Kald, at de skulde paa en dertil bestemt Dag møde og samle sine Meenigheder til Vaagens Kald, hvor Visitats skulde holdes for dem tilhobe, som var baade urimelig og ugiørlig, da Præst og Menighed fra det længst bortliggende Kald havde 10 Mile at reise derhen lige over det blotte Hav, midlertid var der dog en Deel fra de nærmeste Kald, som reiste der-

11

hen 4 Mile over Havet til bestemte Tid, og samme Dag Visitatsen var berammet, reiste Bispen der forbie, saa at der heller ikke blev nogen Forretning, som ei kunde andet end støde, og ei vil sættes nogen Sminke paa. Naar Bisp-Visitatsen skulde skee i Nordlandene og Findmarken, med den rette Nytte til Opmærksomhed over Præster, Missionairer, Klokkere, Skolemestere og Menigheder, saa maatte Separation skee fra Tronhiem og en Bisp boe der midt i Distriktet, som til en overtagelig Distance at reise paa, kunde deele sine Visitatser, et Aar i Findmarken, og et andet i Nordlandene, saa havde han, den hele Sommer til hvert Stæd, og Tid at bestille noget til Fordeel; thi saa længe de Ecclesiaftiqve Anstalter paa disse langtfra liggende Stæder blir in Statu quo, er det kun at ansee som et Opus Operatum; naar man exciperer den Incommodation,

som de Nordsendte Reise-Router har foraarsaget Findmarkens Indbyggere, særlig ved den bestemmede Skyts, saa har dette Amt været lykkeligere end det Nordlandske, i Henseende til Penge-Udgiften, da der i 12 Aar

12

med indeværende indberegnet, ingen Bisp har været og i Henseende til den Civile Øvrighed har de i de sildigere Aar været meget lykkelige ved deres brave Amtmand, der gjør sin Konges Tieneste med Modeftie og uden Interesse, saa at Indbyggerne glæder sig ved at see og tale med ham, i den Stæd har man haft een i Nordlandene, der i kort Betienings Tid har skaffet sig en Trældoms Frygt hos Indvaanerne, saa de har gruet sig for at tale med ham for Bizarrerie og haarde Svar at afvises med, ja de som havde kun Simplemct at tale og andrage noget for ham, maatte ansee det for en stor Lykke, at værdiges Audience, lige med den brugelige Maade paa anseeligere Stæder af Folk, som Kongen har betroet nogen vigtig Charge. Hoved-Passionen var Kierlighed til Guld-Minen, og al Bestræbelse gik ud paa at formere sit Skat-Kammer, saa at dersom hans Betiening der en Deel Aar havde continueret, vilde han have blevet en anseelig Capitalist, de civile Betientere, Proprietairer og Jægte-Skipperer maatte holde frem med anseelige Douceurer for ham som Chef for Amtet,

13

naar Reiser indfaldt i Distriktet, de gemeene Folk af Bønder maatte gjøre det samme for ham, som Chef for Inrouilleringen og Udskrivningen til Frideriksværn, af deres unge Folk, Sønner og Drænger; hvilken Udskrivning bruges som en Svøbe over den gemeene Mand, at gjøre dem til Slaver, og udpresse af dem hvad man vilde; saaledes maatte en heel Bøygdt Saltdalen forbinde sig til at skaffe ham frit Brænde aarlig transporteret til hans Huus, for at blive fri for Udskrivningen. Ja disse Folk bleve tvungne i høyeste Vinterdage, da der ikkun er 4 Timer Lys, at bringe ham nogle og 20 smaa Baader med Brænde 4 Søe-Mile fra, hvorved 60 á 70 Mænd lættelig kunde have sat Livet til. Saaledes maatte en gammel Jægte-Skipper i Saltens Fogderie holde frem, der selv var affældig 70 Aar gammel, og havde 2 Mandvoxen Sønner, der kunne forestaae hans Brug, hvoraf en først blev udskreven, og da han tog det paa den Fod, at han heller vilde gaee ud end løse

14

sig, som Hensigten var, blev den anden tillige skrevet, nu blev Faderen forlægen med Bruget, den Almue ligesaa, Jægte-Bruget blev ført for, derpaa maatte de begge løse sig med temmelig anseelig Løse-Penge baade til ham og Fuldmægtigen, 2de Alen af et Stykke Klæde. Flere Exempler kunde findes nok af, men behøves ikke videre Recit. Jægte-Brugs Rettighed og Kongens Skov til Hugst for slige Jægters Bygning, blev ligesom sat paa Auction og tilfalden den Høistbydende, saa at der kunde tilfalde ham for slig Bevilgning en Præmium 10 gange saa stor, som den Skov-Tiende Kongen tilfalder for Skov-Hugst til slig Jægte-Bygning, der kan beløbe sig i det høieste 5 Rixdaler; men derfor var og det heele Land ham saa bevaagen, at de glæder sig ved Fraskillelsen, og ønsker aldrig mere at faae nogen Hader af det Menneskelige Kiøn til Betient i Landet. For at komme igien til Bispe-Visitatserne, som Øiemerket af disse Stropher, da blir Conclufum imo at faae over heele Norge indskrænket Bi-

15

skoppernes Svite, de fører med sig paa Visitatser, at samme kan sættes i Egalite med de Danske; thi naar en Bisp i Norge der reiser til Lands, har en Tiener og Kudsk, og en Biskop der reiser til Søes, har en Tiener og en Styrmand, seer man ikke, de kan behøve flere Domestiqver, Famulus at føre med sig, sees ingen Fornødenhed af, da Bispen selv bør holde sin Visitas-Protokol, og videre Skrivning kan ikke forefalde af Betydenhed, saa en Famulus reiser ikke med paa Visitas, uden for at beriges, som der findes en Famulus i Norge, der er bekiendt for en temmelig Capitalist, paa hvad Maade han er kommen dertil, er saa bekiendt i Publikum, at Principalen hører ilde deraf, 2do det maatte strængelig være forbuden at udøve den gamle Praxin med Gaver at tage paa Visitatser, og det under stræng Straf baade for den, som tager og giver, tillige med Trudsler af Eeds Paalæggelse for dem begge til Befrielse, om Angivelse skeede, og kiendelig Mistanke maatte have, paa anden Maade kunde ingen Overbeviisning skee, da

16

man i slige Tilfælde ei lader noget uden under 4re Øine passere. Disse Momenta har en Student Norden fra i Norge skriftlig efterladt sig, og for sit Frafald forbundet sin Ven, at lade dem til Trykken befordre, hvilket og er efterkommet af en for heele Norge oprigtig sindet Patriot.

1

Samtale imellem Einar Jermonsøn og Reiar Randulvsøn paa Opland i Aggerhuus-Stift i Norge.

Kiøbenhavn 1771.

Trykt og findes tilkiøbs hos J. R. Thieleboende i Peder Hvitfeldts Strædet.

2
3

Erindring "Dette Skrift er mig saaledes tilsent i et Brev, dateret Opland den 15 April

1771, og skrevet paa norsk, jeg har trykket det efter Begiering, tilligemed Brevet; men for at gjøre det forstaaeligt for danske Læsere, besørget den oversat ved en i det norske Sprog kyndig. Om dets Indhold, maa de som ere Norges Oeconomie bekiendt, best dømme, da jeg ei derfor kan eller vil være garand."

Forlæggeren.

4

Brevet.

Wii har hørt at Kongen har tillat at trøke Bøker, uten Bispen eller anden Øvrighed skrifer paa, eller maae spørge, hvem har skrevet Bogen, vi senner Eder derfor denne Bog, som er saa sanfærdig som Gud skall hielpe os; men I maae ikke lade nogen vite, at vi har sent Eder den, saa blir vi uløkkelig af vor Øvrighed; thi

5

de vile intet høre Sandhed. Vi unde Eder Bogen og Fortienetienesten; men ville I ikke trøke den, saa levere den til Kongen, han faaer desverre naak høre det er sant. Forstaaer I den ikke, da faae norske gemeene Kriigs-Folk, de forklarer den naak.

Opland den 15 April 1771.

Einar Jermonsøn.

Reiar Randulvsøn.

6

Qva meina Du Reiar Randulvsön, om detta møke skrives fraa Kiøpenham, han Faer præstgarn, fortælle, mei møkæ derom, sist Syndag je var i præstgarn. Han sa me: somme skriv at præst-Gossi ska seljas, at Kongin deraa kune faae penninger til Rikernes Giels Betaling.

7

Somme taler om, at Antmænder, Fouter aa Skriverer aa Offeserer, som hadde Bonde-Gods aa Skog-Eiendomer, mere en den Garn dei bur paa, skulle fløttas tæ anre Jesrecter, haar dei inte hadde saadan Eiedom; han tala au om, at mange høg Øvrighet i Kiøpenham var rudisert for Minesering tæ Kongins Casse.

Ja, min goaste Granne Einar

Jermonsön, dæ maa ful være møke paa fær me stor pengtraang i Rickerne; men Gud geve det var den gamle Tia, da dæ inte var enken aa faa, men mange Bøen som hadde nogle Tusend Dalar staaende paa Kiste-Bot-

8

ne, i greie Kroner aa Speisier, de var ful inga Sak aa løysa Krona for Giella, aa var dæ myky bæere at Kongin var skylug sit eie Folk, en desse utenlanske Fanta i Holland aa Hamborg. Je har hørt seia, at dei tar over tiuge ta Hundre, aa du veit skiøl, da vi hadde peng laante vi, Bone imellem Bone, for Tre; men sae han Far præstgarn dei inte haar de er vorti ta Kiste-Penge vore. Nei, det ska je seia dei: myky er vel gaat ut i Skatter paa noen Aar, men mer har præsten, Fouten, Skrivern, pruceratera aa Lensman etig op, ja naar je unatar præsten, som just inte diker mere ein tæ nøtørt, saa tør vel

9

mange ta dei andre Kæra, enda ha druki baade vor aa sie eia Velfert bort, ja meir, dei har narret os tæ aa bli Fyllehunner, at dei kunne bruke sit Væsen, naar Forstana vor var borte, for Du ska alti merke, at den gemeint man er myky villiu tæ aa apa etter de Store, Offesera var au grome nok for Comederinga tæ Holsten; men han Far skiøl i Kiøbenham, har mønstra dennom saa pas, at je trur dei som er at er bra Kæra, aa skulle der være noen igien som har Lyst tæ aa drike, stava aa gjøre Ont, saa trur je naak Øvrigheta doms Kustar bra etter, saa dei inte tør gaa aver pligta. Je vil unata præsten han

10

tær Kua for Lik-preka, naar han kan faa a, han tar Kiøring aa Føring ta Landboen, sommetier belelig, aa

sommeti ubeleglig, han har Menighetas Godedighet, af Ferskmat, Slagt, Smør, Eg aa viere, han tær Ting i Naturn, Offer tæ Høgti aa Brøløper Fæstings-Daler eller toe, Arbesdag paa præstgarn ta Hußman, Inderster aa dere Kaanaar, aa mer smaat for Sogtnebo aa viere; men alt detta vil vi une hannom, naar han er en retskielug man i Lærdom aa Levnet. Kongin ska derfor inte tapa, ti præsten har nødi dæ han faar, han har mange Bon, aa ingen kommer Nora eller Søнна, Fout, Skri-

11

ver, prucerater eller Offeser uten de ska in i præstgarn, aa læ fei traktere sommetier to, tre Dage i Slag, aa skulle Manen vel tage Trakteringa ifraa, naar Menigheta inte bar tel en, aa haa Lyst skulle han saa ha, tæ aa forplante Guds Ora, crestelig Leven aa Lydagtighed imod Kongen, eller aa Kraft skulle han ha tel aa trøste den beengsta. Samvettugheta, naar han skielv leve i komar aa angest for fœa, aa klæa, det er inte forgieves som Gud skielv har sagt, at endog Ravner skulla brige dom Kiøt, dæ er heller inte reint bortkaste hvad vi gir præsten, han hielper dog aafte den Fattige og andre Nødliden-

12

de med Koun aa penge, naar han hør dom; men nu trur je heller inte at penga tryker præsten, ti han gir stor Skat aa Contribus. Dæ eineste som je synes om præst-Gossi, de var, at naar ein eller anen Hær blei byxel liu, kune nok han Far skiøl i Kiøpenham befale at Offesera vora skulle faa ein Byxel-Gar, for Byxel aa Land-Skyl etter Laaga, saa kune de fattige Offesera som naa maa fara aa frakle fra ein tæl anen Bon-Gar os aa sei skielv tæ Byrde, ha en viß Hemsta, aa de kune aa hielpe noko tæl den vesle Solla dei har, naar dei inte maa ta uvisse Aksiser.

13

Det som Du fortæller spaieres om Antman, Fouter, Skrivera aa Ofessera, at dei ska fløttes i anre Jestrecter, naar dei har myky Jordgos, mange Garrer aa Skoger, da Gud gie de

var sant, saa fek vi inte saa myky daglig paaheng aa Tyngsel, me Kiøring aa Føring, iæmt aa samt, saa kune Bon faa Ti tæ aa bruke Gara sine, aa manglein kune læva væl af det dei forpagter aa prangrer bort, for stor aa obelig Afgift, men kom væs om inte Øvrigheta gir præceri. Du kan være viß paa

at om Kongin sa dei sku enten sælja Gosse eller mista Bestillinga, saa beholt dei baade de eina aa de andre; thi dei har fler

14

Slaver aa Tilhengere en vi veik, der skulle inte felle dennom pro forma Kiøpere, for der er noen jæve Bøner aa Bonde-Lensmæn i haat præstgiel, som holler sei inne me dom, for at rie paa de andre Bøne; men veken holler alle dessa Kæra i Ave, de henger jo i Hopes fra Antman tæl Under-Lensman, aa den eine Kraaka hakker inte Ouga ut paa den are. Antman ser vi aller tæ Ting eller Stevne, vore Murealer sener han te Fouten eller Skrивeren, aa vi faar saadan Reselusion som dei vil une os. Gud bære den som klage over døm; præsten aa Offesera tør inte tala dom tel, men

trakterer dom at paa, som Man

15

der tilba Fanden, for han inte sku giøra hanom Ont. Har vi jemt Ferskmat aa peng aa offre, saa er vi ou i Naaen.

Du har stor Ret deri Reiar Randulvsön, haa meiner Du vel, Fouten profenterte paa Wingers Skysa i Fior? noen vil feia for vist, at han har snøti Fouterie for Tolv Hundre Rixdala, sea 1766. Dæ var artug her eit Aare, da den paalegga kom om 20 Skilling ta pune i Arbes-peng tæ Fouten, da var je paa Tinge, aa hørte Folke toute for Skatten hade voxu saa myky. Je ville inte ha me detta aa bestelle, Du veit skiøl vi blei ulykkelig af Fouten, om vi

16

oplyste dessa Bøen, som er enfoltug; got at han inte sætter for myky paa os, saa kan vi sagte tia; men je ba dom i Stilhet spørja Lensman, dæ giøre dei, men Du maa tru han beit dom af: I klager I har betala for myky, men I har Qvittering for de I har betalt; men den Stygge gir je Fouten, han var saa polifch, at han kalte in Skatte-Bøken, paa den Maaten at han sku efterse Odels-Skatten, som Du veit, da var dæ gri Sak for hannom aa giøra de regtig igien. Inte veit je, aa inte vil je veita, men Du

kiener hannom. — — — Han

fortalte mei, da hann betala Skatten paa Tinge tygten at ha betalt

17

en Dala for myky; men da han fekk Qvittering derfor kunne han inte seia om dæ, men da Boke var hos Fouten blei Dalan borte, je las som je inte forsto haa detta kune bæræ af, men tengte paa Hæstoria om den nye Skrivar-Kærn Fouten sporte om han kan radera.

Kongens Tina, haa meiner du han snyter os for paa den, dæ ska heite at Kongen vil inte ha uten etter gamalt, men haarfor legges de paa den parten likesaavel som Kiørke aa præstparten, faar Kongen dæ saa kan vi inte seia, mm tar Fouten de, saa tapar jo baade vi aa Kongen; er detta inte Gusjamerlig, Kongen kan inte betale Giella

18

sie, aa Fouten er vørti eiende mange Garer, myky Gos, bruk aa Peng, Boen maa pløy aa saa, kiøre Tømer aa andre Matrialer, alt paa Foutens Comission, mei tykes pag dennav Visen, de var bære aa væra Fout ein Konge

Jestusen pløjer han altid tæ si eia Førdel; mins du den gamle Landboen som set pryla aa sea Houg ta Kaara, han sæt de han hadde faat, men Fouten sæt, sa dei, ei par Tiugdala saa falt Saka bort.

O we! du ubarmhiertige Fout, du kunde do unt den gamle Krop lit af Fortienesta me dei, for at husvale fine slagne Lemmer, Naa brenner haar Fant

19

Brendevin, some vil feia, at Fouten brenner med, haar for ska dæ væra forbøi: For aa berike Fouten aa privilegere Fyllekipper i Bygda, da en Braman inte maa brenne ta eia fornød aa skiule Folk, vil du derimot ha ein Arrest faar du en uten Hanskreft aa Bevis, men slæper du me en 13 el 14 Rdlr. foruten Releseringa, saa staar du dei vel, jo du maa tru mei, dei gaar vit me Fortienesta, je har mi store moro ta Skriversa, dei Ræra har vøri vannt ta aa stava aaleine, men naa vil Fouta væra me dei steller op Saker aa forliker dom, før Skrivern veit ta de, alt paa fortienesta, men Skrivern veit ou aa ta de igjen paa

20

andre Sæt, naa tærn like saa myky for Tinglæsninger som de Stemple-Papire kostor, aa Gud bære os for dessa dyre Skiftebreva, mange steller arver Skrivern mest, aa denna Skifte bekostning er saa underlig hoyrækne, at ingen forstaar de, ska vi ha noen Forretning maa vi betale vel aa tractere vel, baade Skrivers, Lænsman aa Menner, begierer vi skryslig Regning aa Qvitering for de vi betaler, saa gir Fulmægta baade Regninga aa Qveteringa uner si Hand, er vi set tæ Formynere, maa vi gaa to tre Aar aa krævia penga, skiønt de er greie Actionspeng, aa Fulmægta holer Action, aafte viser dei os an, anna

21

uviss Giel, som der har ute staaende.

Pruceratera vil je inte tala om, dei har ou sit Væsen, aa dei ta dom, som har sit Lævabrø uta Fouten aa Skrivern, aa er vorti prucerater ve deres hielp aa forbøn hos Antman, dei borte væra no anna, aa inte prucerater, dei duer inte, men vi nøyes vel tæ aa bruke dom, ti Fouten aa Skrivern har skiøl gjort dom, de sama er de me Lensmæn, men ligesom der i Norie vel finnes nogen saa redelige og retskiellige Fouter aa Skrivere, saa fins der au vel dygtuge men neppe redulige Pruceratere, altir varde om han Farskiøl i Kiøbenhavn ville examinere og mønstre dom som han Gud være Lov, har gjort med

22

Offesera, han skulle vist finne at hans Skatkamer merkelig voxede, hans Unnersaattere ville ou forbære fei, i Velstan, Troskab og Mandoms Hierte, naar enhver uden frygt for øvrigheten, aa dens samvittuglouse Tilhengere, kune leve i Roe enhver under sit Siken-Træ, derimot borte aa kune øvrigheta utrette store Ting tel sit aa Kongens aa Landes Beste ved gode Exempler i Levned og Lærdom til Flittughet, aa Sparfommelighet, da den største Rigdom, er Nøysomhed, og Tarvelighet.

23

Oversættelsen Hvad mener du, Reier Randulfsön! om det meget nyt som skrives fra Kiøbenhavn?

Far i Præstegaarden, (Præsten,) fortællede mig meget derom sidste Søndag jeg var i Præstegaarden. Han sagde mig: Somme skriver at Præste-Godset bør sælges, paa det at Kongen kunde faae Penge til Rigernes Gields Betaling.

Somme taler om at Amtmænd, Fogder, Skrivere og Officerer som have Bøndergods og Skov-Eyendomme,

mere end den Gaard de boe paa, skulle forflyttes til andre Districter, hvor de ey havde saadan Eyendom, han

24

talte og om at mange høye Embedsmand i Kiøbenhavn vare reduceret, til Menagie for Kongens Cassa.

Ja min gode Naboe Einer Jermonsön! det maae vel være en Hoben om den store Penge Trang i Rigerne, men Gud give det var den gamle Tid, da det ey var een og anden, men mange udaf Bønderne som havde nogle Tusende Daler staaende paa Kiste-Bunden i reene Kroner og Specier, da var det vel ingen Sag at løse Kronen af sin Gield, og var der meget bedre at Kongen var skyldig til sit eget Folk, end disse udenlandske Fianter i Holland og Hamborg, jeg har hørt sige at de tage over 20 pro Cento, men du veed vel selv, at da vi havde Penge laante den eene Bonde den anden for 3 pro Cento; men sagde da ey Præsten hvor der er bleven af vore Kiste-Penge, ney det skal jeg sige dig, meget er vel gaaget udi Skatter nogle Aar, men mere har Præsten, Fogeden, Skrивeren, Procuratoren og Lenhsmandden opfluet, ja naar jeg undtager Præsten, som just ey drikker mere end til Nødtørst, saa tør vel mange af de andre Karle, enda have drukket baade vores og sin egen Velfærd op, ja mere, de have narret os tilsat blive Fylle-Hunde, paa det de kunde bruge sine Kneb, naar vor Forstand var bone; thi du skal altid

25

mærke at den gemeene Mand er meget villig at efterabe de Store, vore Officerer vare slemme nok førend Udcommanderingen til Holstein, men Far selv i Kiøbenhavn, har Mønstret dem saaledes, at jeg troer de som ere tilbage, ere brave Karle, og skulle der være nogen endnu som har Lyst til at drike, snyde og gjøre Uret, saa troer jeg nok deres Øvrighed seer dem saaledes paa Fingrene, at de ey tør vige uden for deres Pligter.

Jeg vil undtage Præsten, han tar en Roe for en Lig-Prædiken, naar han kan faae den, han tar Kiøring og Føring af Landbonden, somme Tider beleyligt, og somme Tider ubeleyligt, han imodtager Meenighedens Gavmildhed af Ferskmad, (Bildt,) Slagte-Qvæg, Smør, Eg og videre, han tar Tiender in Natura, Offer til Høytider og Bryllupper, en Fæste-Daler eller To, Arbejds-Dage paa Præstegaarden, af Huusmænd, Inderster og deres Koner, og mere Smaat for Sogne-Bud med videre, men alt dette ville vi unde ham naar han er en retsindig Mand i Lærdom og Levnet, Kongen skal derfor intet miste, thi Præsten behøver alt hvad han faaer, han har mange Børn, og ingen kommer fra Nord eller Sønden, Foged, Skrивere, Procurator eller Officier, med mindre de skal ind i Præstegaar-

26

den og lade sig tractere somme Tider 2 a 3 Dage i Rad, men hvor skulle Manden vel tage Tractementet fra, naar Menigheden inter bragte ham, og hvilken Lyst skulle han have at forplante Guds Ord, er christeligt Levnet, Lydighed imod Kongen, eller hvad Krast skulle han have til at trøste den beængstede Samvittighed, naar han selv skulle leve i Kummer og Bekymring for Føde og Klæder, det er ey forgæves Gud selv har sagt, at end og Ravnene skulle tilbringe dem Kiød, der er ey heller reent tabt, hvad vi giver Præsten; han hjælper dog ofte baade den Fattige og andre Trængende med Korn og Penge naar han har dem, men nu tror jeg ikke at Penge heller trykker Præsten, thi han gier stor Skat og Contribution, det eeneste som mig rykkes om Præstegodset er Dette, ar naar een eller anden Gaard var Bøxelledig, kunde nok Far selv i Kiøbenhavn (Kongen,) befale at vore Officierer skulle faae en Bøxelgaard for Bøxel og Landskyld efter Loven, saa kunde de fattige Officierer som nu maae flakke omkring fra en til anden Bondegaard, os og sig selv til Byrde, have et vist Hiemmestæd, (Bopæl,) dette kunde og bøde noget paa den ringe Gagie de have, naar de ey maatte tage uvisse Accidencer.

27

Det som Du fortæller spargeres om Amtmænd, Fogeder, Skrивere og Officierer, at de stulle forflyttes til andre Districter, naar de have meget Jordegods, mange Gaarder og Skover, ja give Gud det var sandt, thi saa fik vi ey daglig saa megen Plage og Byrde med Kiøring og Føring, idelig og altid, saa kunde Bonden faae Tid at dyrke sin egen Gaard og mange kunde leve vel af det de forpagter og hørker bort, for stor og ubillig Afgift, men kom, slaae til Ved, om ey øvrigheden bruger Finter, du kan være vis paa, om Kongen sagde, de skulle enten fælde Godset eller miste sin Bestilning, saa beholdte de baade det eene og det andet, thi de har flere Slaver og Tilhængere end vi vide, der skulle ey mangle dem pro forma Kiøbere, thi der ere nogle formuende Bønder og Bonde-Lensmænd i hvert Præstegield, som trække paa Traad med dem, for at kunde sidde de andre Bønder paa Hovedet, men hvem holder alle disse Karle i Ave, de holde sammen, fra Amtmanden af til Under-Lensmanden, og det eene Krage (Ravn) hugger ey Øynene ud paa den anden, Amtmanden seer vi aldrig paa Tinge eller Stævne, vore Memorialer sender han til Fogden eller Skrивeren og vi faae saadan Resolution som de vil unde os, Gud hielpe den som klager over dem, Præsten og Officieren tør ey tale dem til, men tractere dem oven i

28

Kiøbet, ret som Manden der tilbad Fanden, fordi han ey skulle gjøre Ondt, har vi stendig Ferskmad (Vildt) og

Penge at offre, saa ere vi og i Maade.

Du har stor ret deri Rejer Randulfsön, hvad mener du vel Fogden profiterede paa Wings, Skydsen i Fjor, nogle vil sige forvist at han har snydt Fogderiet for 1200 Rdlr. siden 1766. det var pudsigt det eene Aar, da det Paaleg kom om 20 Fkl. af Pundet i Arbeyds Penge til Fogden, da var jeg paa Tinget og hørte Folket bejamre sig fordi Skatten havde voxet saa meget, jeg vilde ey have dermed at bestille, thi du ved selv Fogden gjorde os ulykkelige, om vi oplyste disse Bønder som ere eenfoldige, godt at han ey lægger for meget paa os saa kan vi sagte tie, men jeg bad dem i Stilhed spørge Lensmanden, det gjorde de, men du maae troe han beed dem over Næsen, (sigende) I klage I har betalt for meget, men I har Qvittering for det I har betalet, men jeg gir Fogden den Onde, han var saa polisk, at han indkalte Skatte-Bøgerne paa den Maade, at han skulle eftersee Odels-Skattensom du veed, da var det en let Sag for ham at bringe dem i Rigtighed igien; intet veed jeg og intet vil jeg vide, men du Kiender hannem — han fortællede mig, da han betalede Skatten paa

29

Tinge, tykkedes han at have betalet en Daler for meget, men da han fik Qvittering derfor kunde han intet sige derom, men da Bogen var hos Fogden blev Daleren borte, jeg lod som jeg ey kunde forstaae hvorledes dette gaaer til, men tænkedes paa Historien om den nye Skriverkarl som Fogden spurgde om han kunde radere.

Kongens Tiende, hvor meener du ey han snyder os paa den, der hedder at Kongen vil ey have uden efter gammelt, men hvorfor legges den paa den Part, ligesaavel som paa Kirke- og Præste-Parten, faaer Kongen den saa kan vi intet sige, men tar Fogden den, saa tabe baade vi og Kongen, er det ikke Gudsjammerligt, at Kongen ey kan betale sin Gield; men Fogden er bleven Eyere af mange Gaarder, meget Gods, Brug og Penge, Bonden maa pløye og saae, kiøre Tømmer og andre Materialer efter Fogdens Ordre, paa saadan Maade, rykkes mig der var bedre at være Foged end Konge.

Justitien pleyer han altid til sin egen For deel. Erindrer du den gamle Landbonde som fik Prygl og siden Hug af Kaarden, han beholdte der han havde faaet, men Fogden fik

30

efter Sigende et par Gange Tyve Daler, saa falt Sagen bort.

O vee dig, ubarmhertige Foged! du kunde dog have under den gamle Krop livt af Fortienesten med, for at husvale sine flagne Lemmer.

Nu brender hver Kieltring Brendeviin, somme vil sige at Fogden brender med, hvorfore skal det da være forbudet, for at berige Fogden og privilegere Fyldekipper i Bygderne, da en brav Mand ey maae brende til eget Fornødenhed og syge Folk, vil du derimod have en Arrest, faaer du den uden Haandskrift og Beviis, med flæber du med dig en 13 a 14 Rdlr. foruden Relaxationer, saa staaer du dig got, jo du maa troe det gaaer vidt med Fortienester, jeg har min store Plaiser af Skrивeren, den Karl har været vant til at skakre allene, men nu vil Fogden være med, de begynder Sager og forliger dem førend Skrивeren veed deraf, alt paa Fortieneste, men Skrивeren veed og at tage det igien paa andre Maader, nu tar han ligesaameget for en Tinglysning som det Stemplede-Papir koster, og Gud hielpe os for de kostbare Skifte-Breve, mange Steder arver Skrивeren meest, og denne Skifte Bekostning er saa underlig sammenregnet at

31

ingen forstaaer sig derpaa, skal vi have nogen Forretning, maa vi betale vel, og tractere baade Skrивer, Lehnsmand og Mænd; begiere vi skriftlig Regning og Qvittering for det vi betaler, saa gir Fuldmægtigen baade Regning og Qvittering under sin Haand; ere vi sadt til Formyndere, maa vi gaae 2 a 3 Aar og kræve Pengene, skjønt de eve rede Auctions Penge og Fuldmægtigen holder Auction, ofte udviser de os anden uvis Gield som de har udstaaende.

Procuratores vil jeg ey tale om de have og sin Viis, og de antages som have sit Levebrød af Fogden og Skrивeren, og ere blevene Procuratores ved deres Hielp og Forbøn hos Amtmanden, de burde være noget andet og ey Procuratores, de due intet, men vi nødes vel til at bruge dem, thi Fogden og Skrивeren har selv gjort dem dertil, det samme er og med Lensmænd; men ligesom der i Norge vel findes nogle faae redelige og retsindige Fogder og Skrivere, saa findes der vel og dygtige, men neppe redelige Procuratores, artigt var det om Far selv i Kiøbenhavn, ville examinere og mønstre dem, som han Gud være Lov har gjort med Officierene, han skulle vist finde at hans Skatkammer merkelig voxede, hans Undersaattere ville og forbedre sig i Velstand, Troe-

32

skab og Mandoms Hierte, naar enhver uden Frygt for Øvrigheden og dens Samvittighedsløse Tilhængere,

kunde leve i Roe, hver under sit Figen-Træe, derimod burde og kunde øvrigheden udrette store Ting til sit eget, Kongens og Landets Beste, ved gode Exempler i Levnet og Lærdom, til Flittighed og Sparsommelighed, da den største Rigdom er Nøysomhed og Tarvelighed.

1

Bergens Byes Klage-Brev over sidste Ildebrand til

Hans Majest. Kongen.

1771.

2

3

Deres jeres Kongelige Majestet vilde i Naade optage disse faa Stropher, der har sin Udspring af en reen Patriotisme; Skriftets Author ønsker intet heller, end det maa nyde et lykkelig Øyekast, og dets Giennemlæsning maa indtreffe i et lykkelig Øyeblik, og bevæge Deres Majestet til Medlidenhed over en ulykkelig Bye og dens forarmede Indbyggere. — Bergen er den vigtigste Handelsstæd, Deres Majestet eyer i alle sine Stater, og fast som et lille Amsterdam at regne, i sær florerer Fiske-Handelen, som der frem for andre Stæder i Norge har sit Sæde, hvilken Product i denne Tid, da Prisen paa vores Fiske-Vahre er saa høy, er vist den anseeligste, Deres Majestet eyer, og kan ingen af Norges andre Producter

4

i nærværende Forfatning veye op derimod; følgelig er der intet Amt i heele Norge, der kan tilveyebringe saa anseelig Export, som Nordlandene, hvor de fornemste Fiskerier haves. Det var derfor høyt nødig, saavel at Fiskerierne opelskes, i Stæden for de coujones, ved det Folkene gaaer ud af Landet, saa Bonden maa savne Folk til sit Næringsbrug baade til Land og Vand, hvilke begge Deelee kunde mægtig forbedres, naar ikke Folkemangelen hindrede Fremgangen deri, som og vore Fiske-Vahrers Virkning blev sadt paa en anden Fod, saa de kunde komme i Egalitet og Priis med dem, som bringes tilveye af Franske, Engelske og Hollænderne, hvilke tilhobe tager Høyden i Prisen fra os allene for Virkningens, ingenlunde Bonitetens, Skyld, da vor Fisk altid baade er feedere og finere i Kiødet, end deres; og Aarsagen, hvorfor samme Slags Virkning hos os ikke bringes i Execution, er fornemmelig vore gamle Sædvaner, vi gierne ere alt for nidkær at holde paa. Men saa vigtig en Handels-Stad Bergen er, og stræbsom at hielpe sig op derved, saa ulykkelig har den Bye været, ved at

5

blive ruineret en Gang efter anden af den ulyksalige Ildebrand. I dette Seculo, vi nu er udi, er Bergens Bye 4 store Ildebrande overgaaet; den har ikke saa snart respireret fra den ene Ulykke, førend den strax er bleven antastet af den anden; saa er nu skeet ved den sidste Ulykke, som indtraf. Her er faa Aar siden den store Ildebrand overgik Byen, da nogle hundrede Huuse blev fortæret, og en Capital af 12 Tdr, Guld blev opofret Vulcano; de Huuse, som da blev bygget i Stæden, og var nyelig kommet i beboelig Stand, blev nu igien ved sidste Ildebrand lagt i Aske, og Indbyggerne, som havde begyndt noget at oprette sin forrige Skade, blev nu paa nye ruineret. Vel brændte nu ikke saa stor en Deel af Byen, som forrige Gang; men ved det der

brændte det vigtigste Qvarteer af Byen, hvor de største Kiøbmænd og Groshandlere boede, ved det og deres Søe-Boder og Pakhuuse brændte, hvor de havde sine Oplager af ind- og udgaaende Vahre, ja ved det og den Ulykke indtraf tillige, at deres muurede brandfrie Kieldere sprang hvori ved Ildens Begyndelse var bierget alle

6

deres beste Eyendomme, i Mangel af Leylighed til at faae dem andenstæds henbragt, saa blir Skaden noget nær ved den forrige, og taxeres til 8 Tdr. Guld. Denne Skade strækker sig til den hele Bye, baade hvor det brændte og ikke; thi ved det Branden overgik de meest formuende Mænd, saa er andre ey allene skilt ved den Assistance, de kunde vente af dem i Nødsfald til deres Brugs Fortsættelse, men hvad saadanne Mænd havde krediteret ud i Publico, trænger de nu selv til at inddrive; og naar ingen Assistance til Løsning er fra andre at faae, saa maa de lade sine pantsatte Eyendeele gaae bort for fast ingen Værdie; da ingen Kiøber findes, og ingen Penge at kiøbe for, følgelig er dette en Ulykke, som strækker sig til heele Byens Indvaanere. Dersom denne Skade ved Vaade-Ild var skeet, var det endnu en Soulagement i ald den Ulykke; men efter ald Formodning er den, desværre, skeet ved Mordbrænderie af onde Mennesker; thi den heele Vinter har været arbejdet derpaa ved Ild paa adskillige skiulte Stæder at legge, saa der stedse har været holdt Patrouille af Borgerskabet; ja i Ugen, efterat

7

Btanden havde været, er der funden fuld Kiendetegn til anlagt Mordbrænderie for den øvrige Deel af Byen; saa ingen Mand er sikker paa sit Liv og Velfærd fra Aften til Morgen. Dette siges for vist at være passeret: En gemeen Kone kom i Vinter til en Muurmester, og begierte, han vilde tage hendes Søn i Tieneste til Haandværket; hvortil han svarede: det han havde nok med sine egne Børn at underholde, og der var ved Muur-Arbeyde kun lit at fortiene; derpaa gik hun bort, udladende sig med disse Ord: Inden Paaske fik baade han og Byens Muurmestere Arbeyde nok. Der arbejdes daglig paa at undersøge, hvem disse Mordbrændere har været, hvoraf en heel Deel som suspecte Personer ere tagne fast i Vinter, men endnu er intet kommet ud deraf, uden store Formodninger. Der har vel været de, som har villet imputere de fremmede gevorbne Soldater den Beskyldning, allerhelst siden Ilden kom just op i et Huus, hvor de havde stedse sin rendes-vout, nemlig hos en Sveisersk Muurmester; man har endog villet lægge til, at det med Vertens Vidende skulde været skeet, som

8

man har sluttet sig til deraf, at alt hvad i Huuset var, blev conserveret, saa han mistede kun det simple Huns; det øvrige var taget paa en synderlig Maade Præcaution for i Forveyen; men efter den gode Orden og Justice, som holdes over disse Folk af Chefen og de andre Officiers, vil man nok frietage dem for factum i sig selv; men hvor vidt de kunde alle frietages for Overlæg med anden Pøbel, maa man sætte derhen. Dette bliver at legge Mærke til: I Bergen er en Pøbel sammenmænget af ligesaa mange Fremmede fra Tydskland, som Indfødde, der har sit Udspring fra den Tid, Handsestæderne bestyrede Norges Fiske-Handel, og var Eyere af det Bergenske Tydske Contoir, hvilket Regimente nu er Ende paa i Henseende til Handelens Bestyrelse, der nu skeer af de Indfødde; men hvad Arbeyds-Folkene paa Contoiret og Haandværks-Folk angaaer, da continuerer det endnu, at Fremmede aarlig kommer ind, og de fleeste ere Tydske, hvoraf reyser sig et Slags Schisma blandt Pøbelen. Ved Samling af sine gevorbne Landsmænd er den fremmede Pøbel bleven oprørt til slig

9

Ubændighed, at de har fattet det ugudelige Forsæt, at ødelægge i Grund dm heele Bye, der visselig vil gaae for sig, dersom det ikke paa nogen Slags Maade forekommes baade ved Guds og Menneskens Hielp. Ald den Vigilance og Bestræbelse af Stiftamtmanden og Magistrat kan ikke dog forslaae til at holde denne rasende Pøbel i Tømme; deels formedelst det daglige Masquepie imellem dem og deres gevorbne Landsmænd, hvilke nok holdes under god Discipline, men kan dog ikke forekommes alle Insolencer, helst de har Pøbelen paa sin Side; deels og formedelst det almindelige Medhold, som den heele Pøbel og den gemeene Mand fik mod Øvrigheds Personer ved den opsendte Commission, som derved heller stiftede end stillede Oprør; thi at give den gemeene Mand for meget Tøyelen mod Øvrighed, blir en stor Feyltagelse mod Politien, og gir slette Sviter af sig for et Land, som haves Erfarenhed af baade blandt vores og andre Nationer. Vel kan man paastaae, der kunde den Tid været Feyltagelse i Omgangsmaaden af en og anden Øvrigheds Person, men der blev vist

10

nok giort meere af, end det var i sig selv, og Frufterne deraf føles endnu for Fogderne, der er færdig at frasige sig sine Embeder, af Mangel paa Extra-Skatten at faae inddrevet, som visselig er meget den Omgangs-Maade ved Commissionen at takke, der styrkede Almuen i Opsætsighed mod foresat Øvrighed. Man kom herved med en Beskrivelse for Deres Majestet af udrettede Merveiler deroppe, ved at stille heele

Norges Oprør mod Extra-Skatten, tilbringende sig derved Deres Majestets Grace og Gratialia, og de saae aldrig en vreed Mand, men levede hver Dag med den rige Mand i Flor og Vellyst; og jeg er vis paa, Commissairene med sit heele Sælskab havde ønsket ey saa hastig at være rappellered, da de befandt sig saa gandske vel der, og blev af Indbyggerne adoreret, baade tracterede selv for Deres Majestets Regning, og lod sig igien tractere af andre for Byens Regning, hvor Spise-Kamrene og Viin-Kielderne fandtes best forsynet, hvoraf Sviten blev, at denne Bye, som frem for andre Norske Kiøbstæder har været bekiendt for Tarvelighed, excellerer nu snarere i der man

11

kalder Contrarium deraf, kostbare Vine, som man før ikke vidste der ikke saa synderlig af at sige, skienkes nu temmelig yppig, ey allene af Stands-Personer, men og Borgerfolk, hvoriblandt kan være mange, som overskrider dermed Grændserne af sin Formue; ligesaa god Anførsel Byen fik i Bachiske, saa og i Veneriske Sager, hvorvidt Vedkommendes Bestræbelser gik i den Fald, er heele Publico bekiendt; og i Henseende til begge disse Poster, kiender man fra den Tid af nu ikke meere den gamle Bergen-igien; ja det var ikke nok, man lod sig der saa vel pleye, men en Deel fik sine Viin-Kieldere og andre Magaziner vel forsynede derfra tillige, saa man havde vist ingen Skade af den Reyse, og dog har man autrered denne Sag saaledes, at store Ting var ved deres Nærværelse udrettet; Den Sag, de reyste for, var vist ikke af større Betydenhed, end den jo til mindre Bekostning kunde været afgjort. Sagen reyste sig af en forløben Garder, der fabriquerede et falsk Rescript, og lod udspreede blandt Almuen, at Øvrigheden gjorde dem Uret, og stak selv i sin Lomme, hvad Extra-Skat de indkrævede. Her-

12

af kom den heele Allarm, der lettelig kunde været afgjort der, som andre Stæder i Norge, hvor lige casus har existered, og med Prudence af Stædernes Øvrighed paa facil Maade stillet. Nu kommer man til Slutningen af den Bergenske Ildebrands Beskrivelse, og da er Spørsmaal: hvorledes denne arme Bye kan ophielpes? Ingen af Deres Majestets Undersaatter tvivler om Deres Majestets Ømhed og Medlidenhed i slige Nøds Tilfælde at soulagere Deres beskadigede Undersaatter i alle mulige Maader. Dersom Deres Majestets Cassa taalede slig Udgift, da var den nærmeste Vey at laane et Par Tønder Guld rentefrie paa visse Aar til Byens Opbyggelse; men da hele Publico er bekiendt, at Deres Majestets Cassa ikke taaler det, kunde og befrygtes for i sin Tid ved Betalingen at tage Skade; man kunde og derved være lige nær at frelse den øvrige Deel af Byen for de ugudelige Menneskers videre Anslag til større Ulykke; Saa indstilles allerunderdanigst, om ikke Deres Majestet ville finde den Udvey til Byens Opkomst og Frelse, og eftergive Extra-Skatten paa visse

13

Aar, indtil Byen maatte komme sig noget igien; Vil man indvende, at der er saa mange flere end de Skadelidende, som tage Deel deri, da er foran tydelig viiset, at Ulykken strækker sig til den heele Bye, følgelig og Skadens Oprettelse. Efter ald Formodning var dette den faciliste Maade for Deres Majestets Cassa at soulagere Byen paa, thi Extra-Skatten vil dog des Aarsage ophæve sig selv ved Betalingens Udeblivelse. De anseelige Kiøbmænd, som nu mistede sin Velfærd, havde 100 a 120 Fattige at betale for, nu er de fleeste, som er brændt for, ikke i Stand at betale for sig selv, hvem skal da den Byrde i deres Stæd paalægges? De andre Byens Indbyggere ere i saa Fald tilforn trykker mere end de kan taale, hvor skal da dette komme fra i denne Tid, førend Byen kunde komme sig igien? Embedsmænd af geistlig og verdslig Stand, som har sine visse Levebrød i Byen, kunde lige fuldt betale, hvad dem tilkommer i Extra-Skat at svare af deres Indkomster og Characterer, at ikke Deres Majestets Cassa for meget afgaae, saa at denne Kongelige Maade strakte sig allene til den almindelige Ex-

14

tra-Skat, som først blev paabuden, nemlig den 8 Skillings Skat af hver Person, hvis Eftergivelse blev den Kongelige Maade, som den hele Bye panticiperede udi. Ville saa Deres Majestet legge den Maade paa Byen til, at befrie den fra den utaaelelige Udgift til den fremmede Milice, der beløber sig aarlig til en overflødig Sum; saa blev denne Bye vel soulagered; derved blev vunden ey allene stor Hielp for Byen at komme sig op igien, men Byen blev og frelst fra den overhængende Fare af Mordbrænderie; thi blir Extra-Skatten staaende som den er, og de gevorbne fremmede Folk blir der blandt den ubændige Pøbel, da blir vist nok heele Byens Undergang at befrygte.

1

Klage-Brev over sidste Ildebrand til

Hans Majest. Kongen,

med

Anmerkninger.

Bergen, 1771. trykt hos K. M. privileg. Bogtrykker, H. Dedecken.

2
3

Deres Kongelige Majestet vilde i Naade optage disse faa Stropher, der har sin Udspring af en reen Patrio-Skriftets Author ønsker inter hel-

a) Var det sandt, som Forfatteren her siger, nemlig: At en reen Patriotisme havde dreven ham til at skrive disse Stropher, (som han kalder det,) vare de vist nok blevne anderledes end de ere. Fædernelandets, eller Fædernestadens Vel og Opkomst maa og bør være en patriotisk Skribents Hovedmaal. Han bør vist ikke afmale Mængden af sine Medborgere, som Røvere og Mordbrændere. Han bør ikke forebringe Regenten og søge at indbilde Verden, at ingens Liv og Velfærd noget Øieblik er sikker i hans Fæderne-Stad. Var sligt sandt, (som GUd og hver Mand veed, at det ikke er om vor Bergen,) saa burde jo en bergensk Patriot dog heller sige intet end sige sligt. Ved sligt svækkes jo Stadens Credit, enhver afstrækkes fra at komme der, og have noget med Indbyggerne at bestille. At Forfatteren har skreven ei allene upatriotisk, men end og gandske usandt i det meste af hans Forebragte, det vil ingen, der kiender Bergen og læser Skriftet, kunde modsige, uden at gjøre sig til en Usandheds Prædikant, som mig synes Forfatteren fortjener Navn af. Om ond Villie eller Mangel af Kundskab og Indsigt har været Aarsag til, at Forfatteren har skreven saa upatriotisk, maa staae der hen. Imidlertid kand man dog sige, at dette første Skrift, som siden Skrive Friheden er kommen fra Bergen, gjør sin Forfatter liden Ære, tilveiebringer ham hverken sine Medborgeres Kierlighed eller Velsignelse.

4

ler, end det maa nyde et lykkeligt Øyekast, og dets Giennemlæsning maa indtræffe i et lykkeligt Øyeblik, og bevæge Deres Majestet til Medlidenhed over en ulykkelig Bye, og dens forarmede Indbyggere, b)

Bergen er den vigtigste Handels Stæd, Deres Majestet eyer i alle sine Stater, og fast som er lille Amsterdam at regne; Især florerer Fiske-Handelen, som der frem for andre Stæder i Norge har sit Sæde, hvilken Product i denne Tid, da Prisen paa vores Fiske-Vahre er saa høy, er vist den anseeligste Deres Majestet eyer, og kan ingen af Norges andre Producter i nærværende Forfatning

b) Forfatteren vil have alt det, han forebringer, anseet for Sandhed, som det dog viger saa langt fra. Det Øieblik han kalder lykkeligt, skulde vel da være det, i hvilket han mente Monarken skulde fæste Troe til alt hans Forebringende. Men, GUd skee Lov, vor Konge er alt for viis til at troe sligt uden visere Undersøgning. Noget er end og saadant, at dets Urimelighed overbeviser om dets Urigtighed. Maatte ikke Forfatteren tænke, at Monarken har nær ved sig dem, som kiender Bergen og dens Indbyggere alt for vel til at de skulde bekræfte hvad han forebringer? Underligt er det, at han ei har undseet sig ved at ville forebringe Monarken selv Ting, hvis Urigtighed letteligen kunde lægges for Dagen. Rimeligere, paalideligere og sandfærdigere Beretninger have de visseligen været, som have bevæget Kongens ømme Hierte til at bestemme den nyligen uddeelte Gave af 3000 Rdlr. til de Trængende af Byens brandlidende Indbyggere. Hver bergensk Patriot, sær de Trængende, som derved ere blevne understøttede, velsigner derfor vor patriotiske Konge.

5

veye op derimod; c) følgelig er der intet Amt i hele Norge, der kan tilveyebringe saa anseelig Export, som Nordlandene, hvor de fornemste Fiskerier havest. Det var derfor høyt nødig, saavel at Fiskerierne ovelseskes, d) i Steden for de coujones, ved det Folkene gaaer ud af Landet, e) saa Bonden maa savne Folk

til

c) Nyligen kaldtes Bergen en ulykkelig Bye og dens Indbyggere forarmede. Nu derimod gjøres det til den vigtigste Handels Stad i Hans Majestets Stater, til et lille Amsterdam, en Stad, hvis Fiske-Handel i sær florerer. Er ikke heri aabenbare Modsigelser? Havde Forfatteren sagt, at naar der tilbørligen arbeidedes paa Bergens Opkomst, kunde den blive een af de vigtigste Handels Stæder under den danske Regiering, maatte man give hans Ord Bifald. Havde han ønsket dette, var hans Ønske patriotist. Havde han viset de rette Midler til at naae dette Maal, fortiente han ligesaa stor Kiærlighed, som han nu kand vente sig Had af sine Medborgere. Hvad Frugt kunde man ikke vente sig af slige Forslag under en Konge, som vor, der sætter sin største Ære i Kierlighed til Fædernelandet?

d) Naar Fiske-Handelen var i Flor, som Forfatteren nyligen har sagt; saa trængede vel ei Fiskerierne saa meget til at opelskes. Men enhver ved, detsværre! af Fiskerierne høiligen trænge til Ophielp og Forbedring i mange Maader. Saadant trænger og Bergens øvrige Handel høiligen til. Hvorfor viser ikke Forfatteren os, hvorledes alt sligt kunde skee?

e) Af Aarsagerne til at Fiskerierne cujones, som Forfatteren kalder det, faaer man ei vide flere end denne, at Folkene gaae ud af Landet. Om den Klage over Folke - Mangel skal hensigte til Nordland alene, eller til Landet i Almindelighed, kand man ei begribe. Fra Nordland udgaaer jo ei uden de faa Folk, som aarlig derfra commenderes til Frideriksværn, hvorfra de dog efter faa Aars Forløb komme hjem igien. Er ikke Kongen nødt til, naar Folk behøves, til Lands eller Vands, til Landets Forsvar og Undersaatternes Sikkerhed, at lade dem ud-

6

til sit Nærings Brug, baade til Land og Vand, hvilke begge Dele kunde mægtig forbedres, naar ikke Folke-Mangelen hindrede Fremgangen deri, som og vore Fiske-Vahrers Virkning f) blev sat paa en anden Fod, saa de

kunde

gaae af Landet? Skulde ikke dette skee; faa maatte jo hverves alle de Krigsfolk, Kongen behøvede. Og dette vil vel ei heller anstaae Forfatteren, som siden viser sig en afsagt. Fiende af alt det, som kaldes hverved eller geworben. Indfødde Krigsfolk nægter vel ingen, at være paalideligere i paakommende Tilfælde end Fremmede, foruden at der, ved at bruge de Første, svaredes anseelige Summer, som udgaae for at faae de Sidste. Vel strømme der Folk fra Landet ind til Bergen; men disse gaae derfor ikke ud af Landet, endskiønt det var at ønske, at den største Deel af dem blev hjemme. Disse, som nu tage Brødet af Munden paa de fattige Arbeidere, hvoraf Byen før vrimler, kunde paa Landet gjøre langt større Tieneste. At disse frit kand komme til Byen, naar de vil, og der opholde sig, dette og intet andet ex vel det, som volder Folkemangel, høi Tienesteløn o. s. v. paa Landet. Men de Folk, som i Freds Tider gaae af Landet, gjør vel hertil lidet eller intet. De Søefolk, som gaae Udenlands for der at søge deres Brød, søgte det vist nok ikke der, naar de kunde finde det her. Gid Landet og Byen havde langt flere Hænder, naar de kun bleve satte i Arbeide! Men, naar alt for mange af de Folk, Bergen nu haver, maa gaae ørkesløse, endskiønt de gjerne vilde have Arbeide, hvad Aarsag er der da til at klage over Folke-Mangel? Havde Forfatteren, i Stedet for uden Grund at klage over Folke-Mangel, viset hvorledes vore arbeidsføre Fattige, Dovne og Ørkesløse kunde sættes i Arbeide, havde han vist gjort en god Gierning. Flere Aarsager, som cujone Fiskerierne, end Folke-Mangel, burde han vel og have visit, og Midlerne derimod.

f) At aldrig fra os bleve udførte uden forsvarlige virkede Fiske Varer, det ønsker vel hver bergensk Patriot. At enhver Vedkommende gjorde sit til at naae dette Maal, var vel ligesaa ønskeligt, som at enhver der handler anderledes blev anseet uden Staansel. Frugterne af vore Fiske-Varers slette Virkning har vi ny-

7

kunde komme i Egalitet og Priis med dem, som bringes tilveye af Franske, Engelske og Hollænderne, hvilke tilhobe tager Høyden i Prisen fra os allene for Virkningens, ingenlunde Bonitetens Skyld, da vor Fisk altid baade er federe og finere i Kiøbet, end deres; og Aarsagen, hvorfor samme Slags Virkning hos os ikke bringes i Execution, er fornemmelig vore gamle Sædvaner, g) vi gjerne er alt for nidkiær at holde paa. Men saa vigtig en Handels Stad Bergen er, og stræbsom ar hielpe sig op derved, saa ulykkelig har den Bye været, ved at blive ruineret en Gang efter anden af den ulyksalige Ildebrand, h) I dette

Seculo,

ligen seet og følet. At andre Virkningsmaader kunde gjøre sit til at bringe vore Fiske-Varer i høiere Priis, er

vel ei at tvile paa. Gid nogle Patrioter vilde give Underretning herom, og derefter Vedkommende opmuntres til sligt! Mon der ei tit udsættes Præmier for det, som ei er af større Vigtighed end dette? Vilde ikke Lettelse i Tolden o. s. v. af de saaledes virkende Fiske-Varer og hertil, om end intet andet var, gjøre sit?

g) At man hos os efter Haanden forlader gamle Sædvaner, end og i de Ting hvori man heller maatte ønske de bleve ved, seer man noksom. Efterfølger man andre i det Daarlige og Skadelige, hvorfor skulde man da ikke og gjøre det i det for Byen og Landet Nyttige? Undervisning og Opmuntring vilde vel og snart tilveiebringe dette.

h) Den som tænker paa alle de Ildebrande, som ere overgangne Bergen, maa vist forundre sig over, at den ei allerede er aldeles ødelagt. Det var ret værdt at see en fornuftig og kyndig Mand afhandle den Materie: Om Ildebrandene eller Ukjærlighed, Misundelse og Uenighed har gjort mest til Bergens Ulykke.

8

Seculo, vi nu ere udi, er Bergens Bye 4re store Ildebrande overgaaet; den har ikke saa snart respireret fra den ene Ulykke, førend den strax er bleven antastet af den anden; saa er nu skeed ved den sidste Ulykke, som indtraf. Her er faa Aar siden den store Ildebrand overgik Byen, da nogle hundrede Huse blev fortæret, og en Capital af 12 Tønder Guld blev opofret Bulcano; de Huse, som da blev bygget i Stedet, og var nyelig kommen i beboelig Stand, blev nu igien ved sidste Ildebrand lagt i Aske, og

Ind-Var

ieg en bemidlet Mand, ieg udsatte visselig et anseeligt Præmium for den bedste Afhandling over den Materie. At ansee Ildebrandene som en Guds Straf maa man vist, endskiønt de ti ere komne mirakelviis. Men hvo veed, om, for Exempel, efter Ildebranden af 1756. vare giorte de Forandringer, som man da havde for, om ei Ulykken denne Gang var bleven mindre? Men da bevægede man Himmel og Jord for at faae det til at blive ved det gamle. Nu er Ulykken indtroffen igien, gid man nu vilde handle anderledes! Fortiener den vel Navn af en Patriot, som agter en liden privat Fordeel, (der ofte et endnu mindre end den synes) høiere end almindelig Vel og Sikkerhed? Kand vi selv lige frem intet gjøre til det almindelige Bedste; saa burde vi dog ei søge at hindre det Gode og Nyttige, som andre vil søge iværksat. Meget kunde vel været gjort til almindelig Sikkerhed og endnu fremdeles kunde gøres. Men det, som overgaaer min Indsigt vil jeg ei indlade mig. At tale om hvorledes det og det burde have været og kunde være, er ikke saa vanskeligt, som at gjøre noget selv. Gid der aldrig maatte findes iblandt os de, som ere de første til at dadle alle Indretninger og Foranstaltninger, men dog i paakommende Tilfælde er de sidste til at gjøre, til almindelig Sikkerhed og Vel, den Deel deraf, som paaligger dem selv! Jeg erindrer mig her hvad ieg nyligen har læst i den oeconomicke Journal for 1758 fra 166 til 171 om de saa kaldede Sue-Tage.

9

Indbyggerne, som havde begyndt noget at oprette sin forrige Skade, blev nu paa nye ruineret. Vel brændte nu ikke saa stor Deel af Byen, som forrige Gang; men ved det der brændte det vigtigste Qvarter af Byen, (hvor de første Kiøbmænd og Groshandlere boede, i) ved det og deres Søe - Boder og Pak - Huse brændte, hvor de havde sine Oplager af indog udgaaende Vahre, ja ved det og den Ulykke indtraf tillige, at deres murede brandfrie Kieldere svrang, k) hvori ved Ildens Begyndelse var bierget alle deres beste Eyendomme, i Mangel at faae dem andensteds henbragt, saa blir Skaden noget nær ved den forrige, og taxeres til 8 Tønder Guld. l) Denne Skade

i) Naar Forfatteren havde sagt, at i intet andet af Byens Quartierer boede flere af de mest formuende Folk samlede, end i det nu sidst afbrændte, havde han vel udtrykket sig bedre og sandere.

k) Her skulde man snart troe, at Forfatteren vilde have det saa, at alle brandfrie Kieldere i det afbrændte Diftriet vare sprungne. Men er hans Meening den, feiler han vist. Jeg har ikke hørt om over tvende brandfrie Kieldere, som ved denne Ulykke kom til Skade. Kand Fatteren nævne og bevise flere, faaer han beholde Ret.

l) Skaden er, desværre! alt for stor, alt for utaalelig for en Bye, der før har udstaaet saa mange Ulykker saa vel i eet som andet Fald. GUD veed, om den igien kand blive oprettet. Men Forfatteren gjør dog alt for meget af det, om han end og i sin Beregning vilde have indbegreben Værdien af de hos Kiøbmændene for fremmed Regning ovbrændte Varer. Bør man blive ved Sandhed, hvor Usandhed kunde hielpe; saa bør man vel meget mere der, hvor Usandhed mere skader end nytter. De af-

10

strækker sig til den hele Bye, baade hvor det brændte, og ikke; thi ved det Branden overgik de meest formuende Mænd, saa er andre en allene skilt ved den Assistance, de kunde vente af dem i Nødsfald til deres Brugs Fortsættelse, men hvad saadanne Mand havde erediteret ud i Publico, trænger de nu selv til at inddrive; og naar ingen Assistance til Løsning er fra andre at faae, saa maa de lade sine pantsatte Eyendele gaae bort for fast ingen Værdie; da ingen Kiøber findes, og ingen Penge at kiøbe for, følgelig er dette en

Ulykke, som strækker sig til hele Byens Indvaanere. Dersom denne Skade ved Vaade-Ild var skeet, var det endnu en Soulagement i all den Ulykke; men efter all Formodning er den, desværre! Skeet ved Mordbrænderie af onde Mennesker; m)

thi

brændte Huses og Pakboders Værd, veed man end og af offentlige Blade. Det var at ønske, at de Vedkommende, til hvilke specielle Beregninger over Værdien af de opbrændte Varer og andet Løsøre ere indgivne, vilde lade den generale Sum af sammes angivne Værdie paa lige Maade bekendtgjøre. Mon ikke et Tab af tvende Tønder Guld, foruden Husenes Værd, var utaaeligt nok? I det afbrændte District boede og mange Uformuende, skiøndt det lader som Forfatteren vil have det anderledes. Disse bleve saa meget mere ulykkelige, ved at miste hvad de endnu eiede. GUD veed, hvor høisttrængende de fleste af disse vare til den til de trængende Brandlidte bestemte høikongelige Gave!

m) Af hvilken Kilde Forfatteren har øset sin Formodning, det maa han bedst vide. Men dette veed jeg og dette troer nu nok det hele fornuftige bergenske Publicum, at der ei ved de angaaende sidste Ildebrand holdte Forhører, er bragt til ringeste

11

thi den hele Vinter har været arbejdet derpaa ved Ild paa adskillige skiulte Steder at legge, n)

saa

rimelig Formodning, at Ilden var opkommen ved Mordbrand. Min Kundskab herom, saavel som om alt hidhenhørende, grunder sig dels af det jeg selv har læst og seet af det Forhandlede, dels af det mig er berrethed as Fornuftige og Paalidelige, som selv har havt med Forhøret at gjøre. Og paa slige Grunde land man nok see Forfatteren ei har bygget sit Forebringende.

n) Den Ild, som opkom den 10de Januarii 1771, om Aftenen mellem 7 og 8 Slæt, i Willum Pedersens Huus ved Kielder-Smuget og strax blev dæmped, kunde tydelig sees at være aarsaged ved Mordbrand. At denne Ild ei var anlagt af noget Mordbrænder-Sælskab, men af een eeneste, af partienier Had til Willum Pedersen, skiønt en bekiendt redelig og skikkelig Mand, det har hver Fornuftig sluttet. Grundene til saadan Slutning ere disse: Naar Ild anlægges af et Mordbrænder-Sælskab, skeer det mest for at nogle land stiaele, medens andre anlægge Ilden. Det antændte Huus stod blandt smaa Huse, der beboes af fattige Folk, hos hvilke altsaa kum lidt var at stiaele. For Gierningsmandens Opdagelse blev udlovet et anseeligt Præmium, med hosføied Løfte om Angiverens Navns Fordølgelse. Men ingen Opdager indfandt sig. Skulde vel ikke Vindesyge have dreven den ene Skielm til at aabenbare den anden, naar om slig Gierning flere havde været vidende? Jeg mener Jo. Samvittighed kunde ei holde saadan Angivelse tilbage, Frygt for Straf ikke heller. Om alt det, som er bleven funden fra bemeldte 10de Januarii til den 1te Aprilis næstleden, og som man i Førstningen meente at være henlagt af Mordbrændere, ere anstillede de nøieste Undersøgninger. Men det er befunden, at enten vare Materierne, som vare henlagte, eller Stederne, hvorpaa de vare henlagte, og dels begge Dele, saadanne, at deraf aldrig nogen Ild kunde være bleven antændt. De Fornuftige have deraf gjort sig den Slutning, at under sligt aldrig kunde være Forsæt til Mordbrand. Tvertimod har man holdt rimeligt, at saadant var henlagt af onde Mennesker, der søgte sin Fornøielse i at strække taabelige Folk, eller af Fattige, der ønskede at fortiene noget, ved at patrouillere for de af Indbyggerne, som

12

saa der stedse har været holdt Patrouille af Borgerskabet; ja i Ugen, efter at Branden havde været, er der funden fuld Kiendetegn til anlagt Mordbrænderie for den øvrige Deel af Byen, o) saa ingen Mand er sikker paa sit Liv og Velfærd fra Aften til Morgen. p) Dette

siges

enten ikke vilde eller ikke kunde patrouillere selv. Andre have end og holdt for, at Folk, som selv vare bange, havde henlagt sligt for at opvække deres Medborgere til detsmere Aarvaagenhed. Dette er vel kun Gisninger; men de ere dog langt rimeligere end Forfatterens Formodninger. Just den Ild, som var anlagt den 10de Januarii, gjorde at man hver Nat patrouillerede. Men beviser vel dette, at det, som siden fandtes, var anlagt af Mordbrændere? Bruger man aldrig Forsigtighed og Aarvaagenhed uven just naar Faren er over Hovedet? Jeg mener Jo, og end og paa den Tid, da intet er at frygte for.

o) I ugen efter Branden blev vel funden paa Nordnæs i en Søe-Gaard ved et Pak-Huus nogle Spaner o.s.v. Men hverken var deri Ild, ikke heller mindste Tegn til at deri havde varm Ild. Og kunde det ikke have været en Mordbrænder, om sligt af ham var henlagt, ligesaa let med et at lægge Ild dertil? Fornuftige Folk har herom gjort sig langt andre Tanker end Forfatteren og hans Lige, hvoraf jeg dog haaber vi (GUD skee lov) kun har faa.

p) Den, som skriver paa en heel Stads Vegne, bor vel skrive saaledes som de fleste Fornuftige og Retsindige der tænke. Forfatteren giver sit Skrift Ravn af Bergens Byes Klage-Brev, en Titel, som viser, at han her vil være Byens Representant. Men hvorledes opfylder han vel Pligterne af dette sit selvtagne Mindede, naar han gjør Mængden af Byens Indbyggere til Tyve, Røvere og Mordbrændere? Slige Folk maa der jo vrimle af paa et Stæd, hvor ingens Liv og Velfærd er sikker fra Aften til Morgen. Jeg har været i Byen i den af Forfatteren saa farlig beskrevne Tid, og er her endnu, uden at have funden Aarsag til saadan Frygt, som Forfatteren vil man her skal være i. Lige-

13

siges for vist at være passeret: En gemeen Kone

kom

saa lidet har jeg hørt nogen anden, der har havt sin fulde Forstand, svæve i saadan Frygt. GUD skee Lov hver Mand er her saa sikker baade Nat og Dag, saavel for Liv som Velfærd, som man i noget fredeligt Land og i nogen fredelig Stad kand forlange at være. Skulde Forfatteren ei her holde sig sikker nok; saa tabte vist nok ingen ved det, at han forlod den Bye, hvis Undergang han saa kiendelig arbejder paa. Hver virkelig Patriot, der vist nok maa sætte ham blandt dem, som os bedrøve vil, har meget mere Aarsag til at ønske ham borte, indtil han lærer at tænke og skrive som Patriot. Om Usikkerheden her i Byen veed Forfatteren det, som ingen anden veed. Hvorfra har han da vel faaet dette at vide? Skulde man vel troe, at en sig selv kaldende saa stor Patriot skulde have Omgang med Tyve, Røvere og Mordbrændere? Men hvorledes skulde han vel ellers faae den Kundskab, som er skiult for alle andre? Som Patriot burde han jo strax have ladet Øvrigheden vide sligt, paa det Faren, som ingen af os andre her i Byen vidste af, kunde forebygges og de Skyldige faae sin velfortiente Straf. Her maatte man i sligt Fald sige virkeligen at være Periculum in Mora. At give andet steds og til andre Efterretning om det, som man her behøvede at vide først, var jo ikke patriotisk. Hvilken Fremmed vilde vel komme til Bergen, naar han der hvert Øieblik skulde være usikker for Liv og Gods? Hvilken udenlandsk eller udenbyes vilde vel handle med Bergenske, naar Usikkerheden her var saa stor? Hvorledes vilde det da staae til med de bergenske Kiøbmænds Credit? Efter de gamle Meninger, behøver vel hver Handelsstad at faae Fremmede til sig og at have Credit saavel Inden-, som Udenlands. Men maaskee Forfatteren kand vise os, at Bergen kand undvære alt sligt, og dog være og blive en anseelig Handels-Stad. Veed han ikke det, og ikke vil lære os det; saa maa, efter mit enfoldige Begreb, hans Stropher have sit Udspring enten af Dumhed eller Ondskab. Een af Delene, eller maaskee begge tillige, maa det jo være, naar man paa den ene Side søger at bevæge en Monark til at ophielpe en Stad, ved visse Afgifters Ophævelse og Lettelse for visse Byrder, og man paa den anden Side, ved at gjøre dens Handel usikker og svække dens Credit, søger at nedtrykke den saaledes, at den ei siden ved

14

kom i Vinter til en Muurmester, og begierte, han vilde tage hendes Søn i Tieneste til Haandverker; hvortil han svarede; der han havde nok med sine egne Børn at underholde, og der var ved Muur-Arbeyde kun lidt at fortiene; derpaa gik hun bort, udladende sig med disse Ord: Inden Paaske fik baade han og Byens Muurmestere Arbeyde nok. q) Der arbeydes daglig paa at undersøge, yvem disse Mordbrændere har været, hvoraf en heel Deel som suspecte Personer ere tagne fast I Vinter; r) men endnu er intet kommet ud deraf, uden store Formodninger, s) Der har vel været de, som har villet imputerede fremmede gevorbne Soldater

noget Middel staaer til at redde. Blev en Handels-Stad hiemsøgt ved Mordbrand, kunde Skaden endnu med Tiden oprettes. Men er dens Credit og Handel borte, er den jo endnu meget værre faren. Den, som forvolder det første, er vist nok strafværdig, men mere den, som er Aarsag til det sidste.

q) Det er bekiendt nok, at dette Rygte, ved derom anstilled Undersøgning, befandtes saa urigtigt, at ingen Fornuftig her troer mere deraf. Slige Beviser, som dette, ere saa skrøbelige, at de vil ei blive antagne uden af gamle Kiellinger o.s.v.

r) Dette veed jeg af det jeg har hørt end og af dem, som ei herom kunde være uvidende, at der ei i afvigte Vinter er hæfted nogen af Mistanke om Deelagtighed i Mordbrand. Maaskee en eller anden Løsgienger eller Omløber er bleven hæfted, og Pøbelen kand have indbildet sig, at det var en Mordbrænder. Beretninger fra den Kant har da vel Forfatteren fæstet Tro til; thi anderledes og af Paalidelige har han aldrig kundet Høre sligt, som ei har været til.

s) See foregaaende Anmærkninger m og n.

15

dater den Beskyldning, allerhelst siden Ilden kom just op i et Huus, hvor de havde stedse sin rendes-vous, nemlig hos en Sveisersk Muurmester; t) man har end og villet lægge til, at det med Vertens Vidende skulde været skeet, som man har sluttet sig til deraf, at alt hvad i Huset var, blev conserveret; saa han mistede kun det simple Huus; det øvrige var taget paa en synderlig Maade Præcaution for i Forveyen ;u) men efter den

gode Orden og Justice, som holdes over disse Folk af Chefen og de andre Officiers, vil man nok fritage dem for Factum i sig selv; men hvor vidt de kunde alle fritages for Overlæg med anden Pøbel,

maa

t) Jeg har aldrig hverken hørt eller læst, at nogen skulde have mistænkt de her værende geworbne Soldater for Deelagtighed i Mordbrænderie, førend jeg mærker at Forfatteren nu og søger at binde Folk sligt paa Ærmet. Jeg troer ingen skal kunde sige, At der ved de stede Undersøgninger er udkommen noget, hvoraf man skulde kunde tænke sligt. Sligt maa da Forfatteren enten have drømt eller ladet sig fortælle af Sladder-Kiellinger. Man har ikke kundet findet ringeste Spor til, at i Skriver-Gaarden, hvor Ilden opkom, Soldater har havt Rendes vous enten hos en Murermæster eller i noget andet Huus. Ligesaa troer nu nogen, der enten selv har været ved de holdte Forhører, eller har ladet sig underrette af dem, som dermed har havt at bestille, af Ilden er kommen fra nogen Murermæsters Huus. Man forsikkrer derimod, at alle de der ere komne til ved Ildens første Begyndelse, have seet den i det næst hos staaende Huus.

u) Ved nøieste Efterspørsel hos dem, som ei herom kunde være uvidende, har jeg mærket, at om intet af det, Forfatteren sætter som en beviist Sandhed, er nogen lovlig Formodning, end sige Beviis.

16

maa man sætte derhen. v) Dette bliver at legge Merke til: I Bergen er en Pøbel, sammenmænget af ligesaa mange Fremmede fra Tydskland, w) som Indfødde, der har sit Udspring fra den Tid, Hansestæderne bestyrede Norges Fiske-Handel, og var Eyere af det Bergenske Tydske Contoir, hvilke: Regunente nu er Ende paa, i Henseende til Handelens Bestyrelse, der nu skeer af de Indfødde; x)

men

v) Forfatteren, som er sin hurtig til at decidere, kunde og gjerne have afgjort dette. Man har ingen Anledning til at troe her at have været nogen Mordbrænder-Bande. Følgelig kunde man og let fritage saavel Militaires, som andre, for at være i slig Bande, hvortil saavel de virkelige Gierningsmænd, som de, der kun vare med i Overlægget, jo henhørte. Naar det kommer an paa at digte og beskyldte uden Grund, er Forfatteren hurtig; men meget langsom, naar det gjelder om at undskyldte dem, som der ei er mindste Grund til at tænke ondt om.

w) Om Forfatteren under det Navn Pøbel forstaaer det, som andre derunder forstaaer; saa feiler han og her. Pøbelen bestaaer for den største Deel af Landets Indfødde, endskiønt vel nogle af dem, saavelsom de af Borgerstanden, kand have haft fremmede Forfædre.

x) At den contoirske Handel bestyres alene af Indfødde, det er ikke sandt. Tvert imod ere mange af dem, som styre enten egne eller andre Handels-Stuer, fødte Tydske. Men havde Forfatteren sagt, at alle de, som eie contoirske Handels-Stuer, ere Borgere og Indbyggere i Bergen, og ingen af dem, som før i Hanskestæderne, havde han talet Sandhed. Her seer man hvor meget Forfatteren er for at afvige fra Sandhed, end og i de Ting, som hver Mand veed. De contoirske Tienere (hvorunder jeg her forstaaer Geseller, Dreng og Arbeidsmænd) bestaae baade af Tydste og Norske. De Indfødde af dem ere uden Tvil ligesaa mange, som de Fremmede.

17

men hvad Haandverks-Folk angaaer, da continuerer det endnu, at Fremmede aarlig kommer ind, og de fleste ere Tydske, y) hvoraf reyser sig et Slags Schisma blandt Pøbelen. z) Ved Samling af sine geworbne Landsmænd, er den fremmede Pøbel bleven oprøret til slig Ubændighed, at de har fattet det ugudelige Forsæt, at ødelægge i Grund den heele Bye, der visselig vil gaae for sig, dersom det ikke paa nogen Slags Maade forekommes, baade ved GUDS og Menneskens Hielp. æ)

All

y) Naar Fremmede skulde tage Brødet af Munden paa Landets Børn, var det vel alt for Haardt. Men paa den anden Side Vilde det vel og være alt for japansk, at forbyde Fremmede af komme ind i Landet til os. Politici, som jeg ikke rettere veed, holde det godt, at nyttige Fremmede ei alene komme, men end og blive i Landet. Vare der ei Fremmede komne ind i vort Land, vilde det nok Have seet endnu slettere ud med Haandverker, Videnskaber o.s.v.

z) Saadant Schisma har man aldrig hørt noget om, førend nu Forfatteren gjør denne Ovdagelse. Men om saa var, hvad vilde da vel Forfatteren? Maaskee han vilde man skulde drive alle disse Fremmede ud. At de skulde ødelægges her, vilde han dog vel ikke, hvor stræng han end ellers er. Naar han vil de Indfødte saa ilde, som allerede for er viset, hvor kand man vel da vente ham de Fremmede mere bevaagen?

æ) Her seer man hvem Forfatteren befatter under det Navn af fremmed Pøbel, nemlig i sær de Contoirske og

de fremmede haandverks-Folk. Men af denne af ham saa kaldede Pøbel skal man vist aldrig kunde stygte sig for Mordbrand. Mordbrændere pleier aldrig blive af flittige og arbeidsomme Folk, men heller af Løsgængere og Ørkesløse. De stemmede Haandverks-Folk, hvoraf

18

All den Vigilance og Bestræbelse af Stiftamtmanden og Magistraten kand ikke dog forstaae til at holde denne rasende Pøbel i Tømme; deels formedelst det daglige Masqvepie imellem dem og deres geworbne Landsmænd, hvilke nok holdes under god Discipline, men kand dog ikke forekommes alle Insolancer, helst de har Pøbelen paa sin Side; ø) deels

og

her dog i disse Tider komme meget faa, komme for at søge Arbeide. Faaer de det, blive de her, hvis ikke reiser de strax igien. For dem har man altsaa intet at frygte. De contoirske Tienere have nok det Arbeide, hvorved de kand holdes fra Lediggang, og den Løn, hvormed de gandske vel kand komme ud. Før har Forfatteren sat det derhen, om de geworbne Soldater skulde være i Mordbrænder-Selskabet eller ei. Men un taler han reent af Skiægget. Han gjør dem nu ei alene til Complicer med Mordbrændere, (som ieg ikke troer er til andetsteds, end i hans forvirrede Hierne,) men det er end og de, som har oprøret Pøbelen til alt slige. Men hvorfra har han vel faaet at vide dette, som neppe nogen anden har tænkt? Hvad Grund og Anledning har han vel til slig Mistanke om de Militaires? Og hvo har vel sagt ham, at nogen, enken Tydsk eller Norsk, af den eller den Stand, har fattet det ugudelige Forsæt at ødelægge den Hele Bye i Grund? Det var at ønske, Forfatteren havde nævnt sig, paa det man kunde faae Skruerne i Rigtighed igien i hans Hoved, ifald sammes Urigtighed, som rimeligst synes, har bragt ham til at skrive dette, eller saae Mordbrænderne og deres Tilhængere, om nogen af dem var til, opdagede, paagrebne og straffede, og derved restituered den almindelige Sikkerhed, hvormed det, efter hans Sigende, nu skulde staae saa slet til.

ø) Forfatteren er dog saa artig, at han tilstaaer baade den verdslige Øvrighed og Officiererne, hver paa sin Side, at gjøre sit til almindelig Sikkerhed og Rolighed. Men alt dette er ham dog ikke nok, maaskee fordi ingen af dem er saa alvidende, som

19

og formedelst det almindelige Medhold, som den heele Pøbel og den gemeene Mand fik mod Øvrigheds Personer ved den opsendte Commission, som derved heller stiftede end stillede Oprør; aa) thi at give den gemeene Mand for meget Tøielen mod Øvrighed, blir en stor Feyltagelse mod Politien, og gir slette Svitter af sig for et Land, som haves Erfarenhed af baade blandt vores og andre Nationer, bb)

Vel

Han vil ansees for at være. Men han, som er en saa stor Patriot, hvorfor gaaer han dem ei tilhaande med den Kundskab, han og ingen anden har? Derved kunde han jo fortiene sig en Ære-Støtte. Min kiære Hr. Forfatter! De kunde dog sagte have været saa artig at nævne een af de Insolencer, som de Militaires har begaaet under Pøbelens Medhold, og een af de Ubændigheder, som den af Dem saa kaldede rasende Pøbel har øvet efter de Militaires Tilskyndelse og under deres Beskyttelse. Kand De ikke det; saa snakker de jo hen i Taaget. Og vil De ikke, naar De kand; saa gjør De dog Deres Beretninger meget mistænkelige.

aa) Forfatteren sparer ikke den ene mere end den anden. Har her været noget Opløb (eller, som Forfatteren kalder det, Op-, rør) siden Comissionen reiste herfra, eller medens den var her? Herom veed jeg slet intet, endskiønt jeg i al den Tid har opholdt mig her i Byen. Det Opløb, som stede før Commissionen kom hid, og før hvis Skyld den just kom hid, kunde dog Commissionen ei have given Anledning til. Hvilket Oprør er det da vel, som Commissionen stiftede?

bb) At give den gemene Mand Tøilen mod øvrigheden, bliver vist nok en politisk Feil. Havde Forfatteren sagt alt saa sandt som dette, var der vel ikke eet Ord at sige mod ham. Naar Pøbelen klager over en ringere Øvrighed for en høiere, og faaer Medhold, hvor liden eller ingen Føie er til Klage; Saa kom-

20

Vel kand man paastaae, der kunde den Tid været Feyltagelse i Omgangsmaaden af en og anden Øvrigheds Person, men der blev vist nok gjort meere af, end det var i sig selv, og Frugterne deraf føles endnu for Fogderne, der er færdig at frasige sig sine Embeder, af Mangel vaa Extra-Skatten at faae inddrevet, som visselig er meget den Omgangs Maade ved Commissionen at takke, der styrkede Almuen i Opsætsighed mod foresat Øvrighed. cc) Man

kom

mer nok baade den ringere Øvrigheds Person og hans Æmbede i Foragt. Gaaer det saa vidt, at den, som

enten er eller af Almuen ansees for høiere Øvrighed, enten mundlig til den Klagende eller ved Paategning og Beslutning paa Klagen selv ytrer en Foragt for den ringere Øvrighed, er det endnu værre. Langt bedre og rettere var det, efter min ringe Indsigt, naar en Øvrigheds Person begik noget last-og strafværdigt, at lade ham derfor lovligen tiltale, end ved paa een af foranførte Maader, eller en anden ligesaa upasselig, at prostituere ham, tillige at bringe hans Æmbede i Foragt.

cc) At Fogderne, formedelst Vanskeligheden i at faae Extra-Skatten inddreven, have været færdige at frasisige sig deres Æmbeder, har jeg aldrig vidst, førend Forfatteren siger det. Og da ingen anden end han siger det, kand man, efter Omstændigheder, ei saa vel sætte Troe dertil. Men dette troer jeg, naar en opsætsig Bonde ustraffet skulde kunde angribe en Foged saaledes, som Fogden i Nordbordrehn for nogle Aar siden paa Møllendals Ting blev angreben, kunde det ei alene være kummerligt, men end og farligt at være i et Foged Æmbede. Men at beskyldte Commissionen for at have given Anledning til noget sligt, seer jeg ingen Grund til. Den bedste Ting kand ved Misbrug blive unyttig, ja skadelig. Hver Mand, vilde klage for Commissionen, (som meentes at skulde rette alt krumt,) enten der var

21

kom herved med en Beffrivelse for Deres Majestet af udrettede Merveiler deroppe, dd) ved at stille heele Norges Oprør mod Extra-Skatten, tilbringende sig derved Deres Majestets Grace og Gratialia, og de faae aldrig en vred Mand, men levede hver Dag med den rige Mand i Flor og Vellyst; og jeg er vis paa, Commissarierne med sit heele Sælskab havde ønsket, en saa hastig at være rappellered, da de befandt sig faa gandske vel der, og blev af Indbyggerne adoreret, baade tracterede selv for Deres Majestets Regning, ee) og lod sig igjen tractere af andre for Byens Regning, ff) hvor

noget at klage over, eller ikke. Slige Klager bleve enten alle eller for den største Deel modtagne. Det Svar, som dertil blev given, vilde de Klagende gjerne have udtolket saaledes, at dem derved blev given Ret i det Paaklagede. Ved saadant kunde vel Almuen tabe den Ærbødighed, den burde have for Øvrigheden, endskiønt aldrig Commissionen havde tænkt, at Følgerne skulde blive disse.

dd) Jeg har meget vanskeligt for at troe dette. Thi her er man i der ringeste i den Tanke, at af alt hvad der udrettedes, skeede intet mirakelviis.

ee) At der af Commissarierne tracteredes for Kongens Regning, har man ei her før tænkt paa. At Commissarierne havde sine visse Diet- eller Dag-Penge mener man indtil denne Tid. Og, at og samme her bleve fortærede, har man ikke tvilet om.

ff) For Byens Regning veed man ei, at Commissarierne bleve tracterede. Et Giæstebud, som af Stadshauptmanden og de Sexten Mænd for dem holdtes, blev virkelig bekostet af de Indbydende.

22

Spise-Kamrene Viin-Kielderne fandtes best forsynet, hvoraf Suviten blev, at denne Bye, som frem for andre norske Kiøbstæder har været bekiendt for Tarvelighed, excellerer nu snarere i det man kalder Contrarium deraf, gg) kostbare Vine, som man før ikke vidste der saa synderlig af at sige, skienkes nu temmelig yppig, ey allene af Stands Personer, men og Borger-Folk, hvoriblandt kan være mange, som overskrider dermed Grændserne af sin Formue; ligesaa god Anførsel Byen fik i Bachiske, saa og i Veneriske Sager, hvorvidt Vedkommendes Bestræbelser gik i den Fald, er heele Publico bekiendt; og i Henseende til begge disse Poster, kiender man fra

gg) At Bergens forige Tarvelighed er vanslægted til Overdaadighed, saavel i Klædedragt som Levemaade, det er, detsværre! alt for sandt. Men at sige, man ei var overdaadig i Bergen for Commissionen kom her, er at beskyldte alt for meget. Bergens Overdaadighed var da allerede stegen temmelig høit. Den er siden visseligen tagen til og aldrig af. Det, som overdaadigen blev udgiven i 1765 og noget af 1766, foles vel endnu i nogles Punge. En tarvelig Levemaade af Commissionen havde været langt nyttigere end daglige Giæstebude. Først gaves derved et Exempel, som ei var det Almindelige nyttigt. Dernæst fik den gemene Mand derved Anledning til at raisonnere saaledes: Kongen paalagde ikke Extra-Skat, med mindre Nødvendighed udkrævede det. Kongen behøver Penge, og disse hans Tienere leve, som vort Land var det rigeste i Verden. Hvad Grund der var i saadan Raisonnement maa staae derhen. Men man har dog hørt den mere end een Gang baade da og siden.

23

den Tid af nu ikke meere den gamle Bergen igjen; ja det var ikke nok, man lod sig der faa vel pleie, men en Deel fik sine Viin-Kieldere og andre Magaziner vel forsynede derfra tillige, saa man havde vist ingen Skade af den Reyse, og dog har man outrered denne Sag saaledes, at store Ting var ved deres Nærværelse udrettet; Den Sag, de reyste for, var vist ikke af større Betydenhed, end den jo til mindre Bekostning kunde været afgjort. hh) Sagen reyste sig af en forløben Garder, der fabriquerede et falsk Rescript, og lod udsprede blandt Almuen, at øvrigheden gjorde dem Uret, og stak selv i sin Lomme, hvad Extra-Skat de indkrævede. ii)

Heraf kom den heele

hh) Heri er jeg fuldkommen eenig med Forfatteren, nemlig at meget af den anseelige Bekostning kunde have været sparet.

ii) Her feiler Forfatteren igien. Da Bonde-Opløbet skeede her i Bergen, var der blandt Almuen en af Liv-Vagten til Fods, hvilken var fød og havde sine Slægtninge der, hvor endeel af den urolige Almue hørte hiemme. Han var ikke forløben, men efter behørig Tilladelse kommen op, for at besøge sine Venner. Ved de holdte Forhører er hverken oplyst, at han havde fabriqueret noget Rescript eller Forordning, eller paa anden Maade ophidset Almuen. Men, da det kom til Opløb og Allarm, var han deri med sine Landsmænd. Om Author eller Udspreder af den falske Forordning blev efterspurgt, veed jeg ei. Men at han ei blev opdaged, det er almindeligen bekiendt. Denne opdigtede Forordning satte dog først Gemytterne i Bevægelse. Derfor havde det dog været at ønske, at dens Author, for al den Bekostning Kongen herved havde, var bleven opdaged. Thi han fortiente vel Straf frem for nogen af alle de andre.

24

Allarm, der lettelig kunde været afgjort der, som andre Stæder i Norge, hvor lige Casus har existered, og med Prudence af Stædernes Øvrighed paa facil Maade stillet. kk) Nu kommer man til Slukningen af den Bergenske Ildebrands Beskrivelse; og da er Spørsmål: Hvorledes denne arme Bye kan ophielpes? Ingen af Deres Majestets Undersaatter tvivler om Deres Majestets Ømhed og Medlidenhed, i slige Nøds Tilfælde at soulagere Deres beskadigede Undersaatter i alle muelige Maa-

kk) At Opløbet let enten kunde været aldeles forekommet, eller siden stillet, det troer jeg og. Den første Gang Almuen kom her ind, havde den vist intet Ondt i Sinde, men kom alene, som Bonden kalder det, for at forespørge sig. Oprørere komme vist ikke med Hatten eller Huen i Haanden, og uden engang at være bevæbnede med Stokke. Hvorledes da gik til, er faa bekiendt, at derom ei behøves at sige videre. At de vilde komme igien den anden Gang, nemlig den 18de Avriis 1765, var her noksom bekiendt, og tillige, at deres Sind da ei var, som første Gang. Vedkommende blev betimelig raadet til at sætte sig i Sikkerhed, men forgieves. Kunde man ikke forud, som man gjorde bag efter, ladet opføre Canoner ved Raadstuen, og der opstille den liden i Byen værende Garnison? Dette havde visselig været nok til at strække det slags Bønder, som vist nok ere de feieste i hele Norge. Var ikke det nok, kunde man jo faaet Borgerskabet i Gevehr. De, som gjorde Opløbet, vare vist nok ei af det slags Folk, som bleve værre, naar de saae Modstand. Nei, en meget liden Modstand, ja alene et Anseende af Modstand, havde været tilstrækkelig til at jage hver hiem til sit. Hvor meget havde ikke derved været sparet for Regieringen? Derved var man jo bleven befriet for de adskillige saa meget omklagede Uleiligheder, som fulgte paa Op- løbet.

25

her. Dersom Deres Majestets Cassa taalede slig Udgift, da var den nærmeste Vey at laane et Par Tønder Guld Rente-frie paa visse Aar til Byens Opbyggelse; ll) men da heele Publico er bekiendt, at Deres Majestets Cassa ikke bed Betalingen af tage befrygtes for i sin Tid ved Betalingen at kage Skade; man kunde og derved vare lige nær at frelse den svrige Deel af Byen for de ugudelige Menneffers videre Anflag til større Ulykke; Saa indstilles allerunderdanigst, om ikke Deres Majestet ville finde den udvey til Byens Opkomst og Frelse, og eftergive Extra-Skatten bad ville Aar, indtil Byen maatte komme sig noget igien; mm) Vil man indvende, at der er saa mange flere end de Skadelidende, som tage Deel deri, da

ll) Til de afbrændte Huses Opbyggelse kand io Vedkommende vente Hielp af Landets almindelige Brand - Casse. Men, naar Husene ere opbyggede; ere derved Eierne satte i den Stand, hvori de vare for Branden? Jeg meener: Nei. Det Laan af den kongelige Cassa, som Forfatteren taler om, vilde, om det allernaadigst blev bevilget, tjene dertil, at de afbrændte Huse dets snarere bleve opbyggede. Og for Betalingen, som maatte skee af den almindelige Brand-Casse, var der ingen Usikkerhed. Men, naar nu Husene vare opbyggede, manglede her for Mængden endnu meget.

mm) Naar Hans Kongelige Maiestæt vilde allernaadiast eftergive Bergens Bye Extra - Skatten paa visse Aar, veed Gud, det vilde være til en stor Hielp, Hvorfor hver Mand i Byen vilde takke og velsigne vor patriotiske Konge.

26

er foran tydelig viset, at Ulykken strækker sig til den heele Bye, følgelig og Skadens Oprettelse. Efter all Formodning var dette den facileste Maade for Deres Majestets Casse at soulagere Byen paa; thi Extra-Skatten vil dog des Aarsage ophæve sig selv ved Betalingens Udeblivelse. De anseelige Kiøbmænd, som nu mistede sin Velfærd, havde 100 à 120 Fattige at betale for, nu er de fleste, som er brændt for, ikke i Stand at betale for sig selv, hvem skal da den Byrde i deres Sted paalægges? De andre Byens Indbyggere ere i saa Fald tilforn trykket mere end de kan taale, hvor skal da dette komme fra i denne Tid, førend Byen kunde komme sig igien? Embeds Mænd af geistlig og verdslig Stand, som har sine visse Leve-Brød i Byen, kunde lige fuldt betale, hvad dem tilkommer i Extra-Skat at svare af deres Indkomster og Characterer, at ikke Deres

Majestets Cassa for meget afgaae, faa at den Kongelige Maade strakte sig allene til den almindelige Extra-Skat, som først blev paabuden, nemlig den 8 Skillings Skat af hver Person, hvis Eftergivelse blev den Kongelige Naade, som den heele Bye participerede udi. Ville saa Deres Majestet legge den Naade paa Byen til, at befrie den fra den utaaelige Udgift til den fremmede Milice, der

27

beløber sig aarlig til en overflødig Sum; nn) saa blev denne Bye vel soulagered; derved blev vunden en allene stor Hielp for Byen at komme sig op igien, men Byen blev og frelst fra den overhængende Fare af Mordbrænderie; thi bliver Extra-Skatten staaende, som den er, og de geworbne fremmede Folk blir der blandt den ubændige Pøbel, da blir vist nok heele Byens Undergang at befrygte.

N. N. M.

nn) Indqvarterings Udgiften trykker vist mange i Særdeleshed; men at den skader det Almindelige, det kand ikke politice bevises. Pengene gaae derved ikke ud af Landet, men fortæres her. De, som har nogen Handel, fra den største Handelsmand til den mindste Høker, faae dog alle herved noget at fortiene. Æmbetsmænd, Rentenerer og Haandverks Folk ere just de, som tabe herved, uden at faae derved noget igien. Naar enhver faaer det, som det kongelige Indqvarterings Reglement foreskriver, kand den ei paastaae mere. Giver man enten paa den eller den Maade mere, hvis Skyld er det? Her behøves vist ikke større Garnison, end i forige Tider har været. Den, som gjør hvad han bør, og har en god Samvittighed, behøver vist ikke saadan Beskyttelse hos os. En mindre Garnison af Nationale, som derved kunde øves i Krigs Tienesten, var vist nok tilstrækkelig her. Gud give Byen var befriet for denne Byrde, om ikke for andet end fordi de fleste, hvorledes man end vil overbevise dem, aldrig kand bringes af den Tanke, at Indqvarteringen er en utaaelig Byrde. Den Frygt for at Pøbelen og Garnisonen skulde gjøre eet til at opbrænde Byen, er vist nok ugrundet, og findes neppe hos nogen Bergenser, naar man undtager Forfatteren af dette Klage-Brev.

28

Efterskrift

Mon ikke Forfatteren af det saa kaldede Klage-Brev,

kunde og burde gaaet langt anderledes til Verks, end han har gjort? Behøvedes der just at søge Bergen betagen al dens Credit, uden hvilken den jo aldrig kan være nogen Handels Stad, for at bevæge Monarken til Medynk over dens beklagelige Omstændigheder? Paa denne ene Side at ville have den ophiulpen ved kongelig Naades Bevisning, og paa den anden Side at søge Byen styrtet saaledes, at den aldrig kunde reise sig, hvor uoverensstemmende er ikke dette med hinanden? Kunde han ei finde saa mange Sandheder at forebringe, at han ei trængede til at bruge Usandhed? Bergen leed ved Ildebranden af 1756 et stort Tab, hvorfor den fik næsten ingen Opretning. Mange af de Grunde, som da bleve øde, ere endnu ubebyggede. At vide Tallet derpaa, kunde vel ei skade. Bergen leed ved sidste Ildebrand et utaaeligt Tab. Extra-Skatten trykker den meget. Bergens Handel trænger til bedre Indretning og Ophielp. I Fiske-Handelen og ved Fiskerierne i sær trænges til mange For-

29

bedringer. Bergen har mange Fattige, som vil have, men ei kand faae, Arbeide. Bergen mangler mangfoldige Fabriker og Manufacturer. De af dem, som man haver, forsømmes og undertrykkes, i Stedet for at opmuntres og ophielpes. Haandverkerne ere i en beklagelig Tilstand, saavel ved det, at Personer uden for de rette Haandverks Mænd, uden at yde noget til del Almindelige, have fra de rette Haandverks Folk der meste Arbeide, som i andre Maader. Dette alt er jo sandt. Dette og meget mere kunde han jo have forestillet, uden at vige det ringeste fra Sandhed. Skulde ikke alt sligt have bevæget vor patriotiske Konge, ei allene til Extra-Skattens Eftergivelse for en Tid, men end og til at faae afhiulpne de andre Mangler? Havde Forfatteren gjort rimelige og antagelige Forslage til alt sligt, eller noget der af, kunde han have gjort sig forsikret om at udvirke noget hos Kongen, og tilvende sig Velsignelse af sine Medborgere.

30

Trykfejl:

Side 4. Lin. 10. i stedet for Undersøning læs Undersøgning.

- 9. - 23. - Fatteren - Forfatteren.

- 11. - 5. - deels af - dels paa.

- 16. - 6. - deels af - deels paa. - 13. - 31. - veed han ikke det - veed han det.

- 14. - 14. - imputerede - imputere de.

- 15. - 7. - conerveret - conserveret.

- ib. - 24. - ligesaa - ligesaa lidet.

1

Zwey Briefe An den Verfasser des Klage-Briefes der Stad Bergen,

An

Sr. Majestet den König.

Gedruckt im Jahre 1771.

2

3

Mein Herr! Ich habe ihren Klage-Brief gelesen, und denselben auf alle weile kläglich gefunden. Ein großer Theil ihrer hiesigen Leser hält sie für Boßhaft, ein anderer glaubt, daß sie sich aus belondern Absichten an gewissen Versohnen haben rächen wollen, nur allein die Liebhaber der Spinnstuben und Fabel-Historien halten es mit Ihnen und beklagen nur, daß dieses schöne Werk nicht in Versen verfaßet ist. Ich hege Mitleiden mit Ihnen, daß sie sich durch ihre niedrige Eigenliebe so weit haben verblenden lassen, die Welt mit einem so lügenhaften Gewäsch zu belästigen, und sich die Ungeheure Einbildung zu machen, unsere weise Regierung werde gleich alles für Wahrheiten annehmen, und ihre Verfügungen nach ihrem unzeitigen Project einrichten, so bald sie nur ihre Gedanken durch den Druk bekannt gemacht. Es wäre daher treylich nicht nöthig etwas über ihren Klagebrief zu schreiben; weil

4

4 Erster Brief.

sie aber doch dabey das beste der Stadt Bergen zum Grunde gehabt haben wollen, und ich denselben gewiß eben so gut will, als wie sie, ob ich gleich ein Teutscher Einwohner derselben bin; so will ich ihren Brief ein wenig durchgehen, und Ihnen zeigen was sie für eine Mißgeburth zur Welt gebracht haben.

Bergen sagen sie, hat wegen seiner Waaren und wegen seiner Lage einen beträchtlichen Handel, ja den Vorzug für allen andern Handels Plätzen in Sr. Mayst. Landen; aber die vielen Feuersbrünste, und besonders die letzte von 2ten April, welche die Teutsche Soldaten, wo nicht selbst angeleget, doch durch ihren guten Rath verursacht haben, ruiniren sie gantz; deßwegen muß, um dieses Ubel zu hemmen, die fremde Guarnison weg und der Extra-Schatz aufhören. Dieses ist ihr Satz: nun kommt der Beweis. Vorigen Winter kommt eine Frau mit ihrem Sohn, zu ihrem Mauermeister und bietet ihm seine Dienste an, dieser antwortet, ich habe keine Arbeit für diejenigen Leute, die ich schon habe, wie soll ich andern welche verschaffen können. Die Frau spricht dem Maurer prophetischen Trost ein, und versichert ihn, daß er, eye Ostern kommt, Arbeit genug kriegen soll. Ostern kommt, den zweiten Tag darauf verhänget Gott das Uns-

5

Erster Breif. 5

glük über die Stadt, daß ein gewiß schöner Theil derselben, wo vermögende und reiche Leute wohnten, im Feuer aufgehet. Das Feuer kommt entweder bey dem Maurer oder dichte bey auf. Der Maurer ist ein Teutscher, er hat seine Meubles in seinen Keller verwahret, er hat mit Teutschen Soldaten Umgang gehabt, diese gehen mit dem Pöbel um, der größten theils aus Deutschen bestehet, die ihren Ursprung von der Hansee-Städte zeiten her haben, folglich ist der Maurer mit allen seinen Teutschen Landsleuten der Mordbrennerey schuldig, und deswegen muß die fremde Guarnison weg. Mich wundert, (in Parenthesi gesagt,) daß sie nicht auch gebeten, daß der König die Gnade haben, und ihnen Zugefallen, auch uns andere Teutsche aus der Stad verweisen möchte. Denn sie sind gewiß ein Feind von allem was Teutsch ist. Weil ferner die Abgebrannten ihren Extra Schatz selbst nicht bezahlen können; so können sie noch viel weniger für 100. und mehrere Armen bezahlen. Sie können ferner, als die wohlhabensten Leute, ihren Mitbürgeren nicht mehr unter die Arme greiffen; diese können also auch nicht bezahlen / und mithin wird es zur Nothwendigkeit, daß der Extra-Schatz wenigstens auf einige Jahre aufhören muß. Sehen sie, hier ist ihre ganzte Geschichte, voll von Unwahrheiten und Boßheit.

6

Erster Brief.

Erlauben sie nun, daß ich Ihnen die Sache auf meine Art erzehle, nemlig so, wie sie ist. Bergen ist ehe sie einen solchen Teutschen Mauren oder eine Teutsche Guarnision hier gehabt, wie sie selbst gestehen, öfters noch viel schwereren Feuers Brünsten unterworfen gewesen, und io viel man weiß, so sind sie wie gemeinglich alle Feuers-Brünste, jederzeit durch Unvorsichtigkeit und Verwahrlösung entstanden. Dieses geschiehet an andern Orten auch; daß aber das Feuer bey uns geschwinder und heftiger überhand nimmt, als an andern Orten, hat seine natürliche Ursachen. Die meisten pauser sind von Holtz, die noch dazu alle, so genandte Soudächer haben. 2) Sind sie innen und außen viel mit Oel und Theer bestrichen. 3) Sind sie alle zu dichte in einander gebauet, und können deswegen in unseren so genandten Smuegen und Gaarden, die Rettungs Mittel nicht gehörig und mit Nutzen angebracht werden. 4) Contribuiret das Vorurtheil dazu, die Häußer können wegen ihrer Bau-Art nicht so geschwind niedergerissen werden, als das Feuer sich communiciren kann, und folglich muß das Quartier wo Feuer entstehet, ohne Gnade abbrennen. Haben sie nicht selbst bey dem letzten Brand rufen hören, und wohl selbst mit gerufen, hier ist keine Rettung, es brennt bis an die Allmindungen,

7

Erster Breif. 7

und ist deswegen bey einen solchen Wahn, natürlicher weise nicht immer jeder mehr darauf bedacht, seine Habseeligkeiten der Gewalt des Feuers zu entreißen, als dasselbe zu dämpfen? Dies ist der vierte Brand in diesem Jahr hundert, in Bergen, und so lange wir nicht anders bauen und unsere schöne Brand-Verordnung besser befolgen, können wir noch immer dergleichen Unglüke gewärtig seyn, ohne Mordbrenner zu haben. Die Vermuthungen welche sie gegen den Maurer beybringen, sind noch lange nicht hinlänglich, daraus herzuleiten, daß er der Mordbrenner sey, und haben sie noch wichtigere aber wahre, so müste man sich ja wundern, daß mann bis dato noch keine andere Maaßregeln genommen hat. Wie sie aus dem Umgang, den dieser Mann mit den teutschen Soldaten, und diese wieder mit andern Teutschen gehabt, herleiten wollen, daß diese ihm den Anschlag gegeben, und also mit ihm Mordbrenner sind, kann kein vernuiftiger Mensch begreifen, Sie müsten es denn mit uns teutschen machen wollen, wie die tyrannische heydnische Käyser es mit den Christen machten, welche ihnen alles Unglük was Rom zustieß, zurechneten. Der Pöbel bestehet auch nicht größtentheils aus Teutschen sondern aus Leuten die vom Lande herein kommen, und auf eine oder die andere Art ihren Unterhalt

8

8 Erster Brief.

suchen, und unter diesen giebt es zuweilen welche, die durch Glük und Umstände empor kommen, doch bey aller ihrer Höhe das niedrige oder das Pöbelhafte nicht vergessen können. Wenn ich ihren Klage-Brief recht nach lese, so solte ich fast auf die Gedanken kommen, daß diejenigen recht haben, welche Glauben, daß sie einer von dieser Art Leuten sind, und deswegen das Sprichwort, man kennt den Vogel an den Federn, auf sie appliciren wollen. Sie sprechen mit der größten Verachtung von den Teutschen, Mein Herr, und bedenken nicht, daß der allergrößte Theil unserer angesehensten Einwohner, wo nicht teutsch gebohren, doch wenigstens vom Vater oder Groß-Vater, her (weiter hierauf gehet es wohl selten) Teutche sind, und daß es just noch diejenigen sind, welche dem Handel im Stande halten; und glauben sie denn, daß sie sich nicht eben so gut, für rechtschaffene und treue Bürger des Staats halten, als andere? Ich glaube sie können es ohne Ruhmräthigkeit. Sie sprechen eben wie einer, der um seine eigene Laster zu verbergen, sie andern beylegt; Sie bedenken aber die Regul nicht, je Doßhafter einer von andern denkt und spricht, für desto

Boßhafter und aller Laster fähiger wird er selbst gehalten, und wenn man nun, hier nach dieser Regel, glauben wolte, daß sie vielleicht selbst einen

Mord-

9

Erster Brief. 9

Mordbrenner abgeben könnten, würden sie wohl Ursache haben, sich zu beschweren? daß bey dem gemeinen Soldaten zuweilen Unordnungen Vorfallen, kann sie nicht In Verwunderung setzen, wenn sie andere Garnisons gesehen, und wenn sie bedenken, daß dieses eben so bey dem civilen gemeinen Mann zugehet, daß aber auch die wenigen Versehen, welche bey den Militairen Vorgehen, mit Schärffe gestraft werden, wissen sie und die gantze Stad, den wir haben öffentliche Proben genung davon. Wie wäre es, min Herr, wenn sie um besser denken, und Moderater-Schreiben zu lernen, sich unter die militairische Zucht begäben? wenn sie anders nicht schon einmahl darunter gewesen und derselben zu frühzeitig entlaufen sind? Sie würden gewiß ihre unbändige Zunge zähmen, und Befehle unsers Souverains respectiren lernen; oder wenn ihnen das nicht anstehet, verdingen sie sich auf einige Zeit auf das Teutsche Contoir, daselbst giebt es auch schöne Mittel boßhafte Leute zur Raison zu bringen.

Die Commission, welche Anno 1765. nach den bekannten Unruhen hier gewesen, kann ihrer Läster-Zunge auch nicht entgehen, sie ist zu gelinde und zu Leutseelig gewesen, sagen sie, und das sind bey ihnen fehler. Was hat

10

10 Erster Brief.

ihnen diese wohl zu leide gethan? Es war doch kein Leutscher unter den Herrn Commissarien: Ich glaube fast, daß sie böße auf diese Commission wurden, entweder, weil sie durch Abschaffung einiger Mißbräuche an ihren privat Interesse Schaden gelitten, oder weil sie vielleicht nicht mit in ihre Gesellschaften gezogen worden. Folgen sie meinen Rath, wenn sie nicht besser von Dingen unterrichtet sind, so schweigen sie lieber stille: alles tadeln wollen, ist das erste Kennzeichen eines boßhaften Hertzens. Lassen sie sich nicht zu sehr von einem republikanischen Geist betäuben, der in Amsterdam, aber nicht in Bergen, zu Hause gehöret. Er schickt sich nicht für unsere glückliche Regierung. Überlaßen sie die Sorge zu verbeßern, unserm Monarchen, Er wird es schon gut machen. Wissen sie etwas gründliches zum besten des Landes und unserer Stadt, so bringen sie es bescheidenlich vor; Schreiben sie aber ihre Lebetage keinen solchen Klagebrief mehr, und nehmen sie, wenn sie boßbastig seyn wollen, doch nicht den Nahmen der gantzen Stadt zum Deckmantel. Mit nächsten sprechen wir weiter zusammen. Ich

11

Andrer Brief. 11

Mein Herr,

Der letzte Brand-Schade ist bey nahe eben so groß als der von 1756, und also bey nahe auf 8 Tonnen Goldes zu rechnen, sagen sie in ihren Klage-Brief, denn die besten und reichsten Kaufleute sind abgebrannt. Mein Gott! lernen sie doch besser rechnen, und machen sie doch den übrigen größten Theil der Einwohner nicht zu Bettlern. Sind dem nicht noch mehr reiche und wohlhabende Leute? Ich könnte sie ihnen nennen. Haben den die abgebrannten mit ihren Häußern und Pakbuden auch ihr gantzes Vermögen verlohren? Sind nicht die meisten noch im Stande ihren Handel oder Gewerbe fortzutreiben, und thun sie es nicht schon? Und glauben sie denn, daß sie diesen Leuten selbst und der gantzen Stadt einen Befallen damit erzeigen, wenn sie den Schaden so unmäßig hoch schätzen? ohnmöglich; sie geben dem Ausländer Gelegenheit mißtrauisch zu werden, denn was muß dieser denken, wenn sie unserer Stadt so gleich den gänzlichen Untergang drohen. Sind sie vielleicht einer welcher andern ihren Credit zu nehmen, und hernach davon zu pro-

12

Andrer Brief.

fitiren gedenket, es sichtet ihren sonstigen Anschlägen nicht ungleich, und abgebrannt sind sie auch wohl nicht, denn sie würden sonst noch viel erbärmlicher geschrien haben.

Die Gebäude sind bekanntlich auf 97 tausend Thaler taxiret; Sie wissen, daß man in der Jahres Zeit wenig oder gar nichts von Waaren auf den Pakbuden hat, und daß man, wenn auch ein Vorath auf einigen Vorhanden gewesen ist, für 200000 Rthl. einen guten Theil dieser Waaren kaufen kann. Es kann ihnen ferner nicht unbekannt seyn, daß entweder die meisten oder doch ein ziemlicher Theil ihre Effecten, biß auf

Fenstern und Thüren in behalt haben, und daß von 2 Kellern die Eingefallen, das meiste gerettet worden; rechnen sie nun ferne das unter den abgebrannten, acht reiche, 20 wohlhabende, und der Rest solche Leute sind, die ihren täglichen Lebens Unterhalt gehabt haben, und daß man von den wenigsten derselben sagen kann, sie haben alles verlohren. Wollen sie nun wohl noch 8 Tonnen Goldes heraus kriegen. Anno 1756. ist die gantze Strand-Strasse, und die Häußer viele reicher und wohlhabender Leute, die diesmahl stehen geblieben, kurtz die helfte der Stad abgebrannt, und dies war im Juli Monath, wo nach der Beschaffenheit unseres Handels, Häußer und

13

Andrer Brief. 13

Buden voll Waaren sind, und der Schade belieff sich uns 12 Tonnen Goldes, nun brennen 106 Häußer im April ab, wo wenig auf den meisten Buden liegt und der Schade soll beynahe eben so groß seyn. Schämen sie sich nicht, sich mit solchen Lügen hervor zu wagen. Es helft die Majestät beleydigen, sich mit solchen Unwahrheiten dem Thron zu nähern. Setzen sie den Schaden auf 3 Tonnen Goldes, dies har Reimlichkeit. Der Schade ist groß genug für diejenigen, welche das Unglück getroffen hat, er ist auch beträchtlich für das Allgemeine der Stadt, weil dadurch dieses Capital aus der Circulation gekommen, er ist aber so beträchtlich nicht, daß der gänzliche Ruin der Stadt davon abhängt. Eine gesegnete Fischerey kann ihn wieder ersetzen. Wenn nun der Schade, wie sie sehen nicht so groß ist, als sie ihn machen, wie können sie den verlangen, daß der König der Stad den Extra-Schatz erlassen, und Bergen für allen andern Städten besonders begnadigen soll. Lassen sie uns nicht seyn wie der Pharisæer und uns für besser halten als alle andere, wie reimet sich dieses Unvermögen mit unserm Handel, oder wenigstens mit der Gelegenheit, die wir von der Natur haben, zu einem florisanten Handel? sie sind also nicht auf dem rechten Wege, wollen sie Bergen helfen, wollen sie ihren Handel und

14

14 Andrer Brief.

Schiffarth in Flor bringen, so müssen sie andere Projecte machen, und dazu well ich ihnen nun einige Anleitung geben.

Sie haben sich in ihrem Klage-Brief für einen Patrioten ausgegeben. Ich glaube aber nicht, daß sie wissen was ein Patriot ist sondern daß sie das Wort nur so auf gerathe wohl gebraucht haben, wie mancher zuweilen ein fremdes Wort braucht, ohne zu wissen, was cs heist. Wenn sie indessen doch im Ernst patriotisch werden wollen, (denn noch sind sie nichts weniger als dieses;) so folgen sie meinen Rath, den ich Ihnen nun geben will. Machen sie ein vernünftiges und wohlgegründetes Project, wie die Kinder-Zucht und Unterrichtung in göttlichen und menschlichen Pflichten kann verbessert, wie eine gewisse Ordnung im Handels Wesen vest gestellt, und wie eine geschwindere und weniger weitläuftige Verwaltung der Justitz bewirket werden könne.

Dies sind die wahren Wege zur Aufnahme von Bergen. Unsere Einwohner werden gesitteter werden, sie werden lernen, daß mann niemahls ein guter Bürger des Staats seyn könne, wenn mann nicht weis, das allgemeine Beste dem privaten vorzuzichen; Ordnung im Handel, wird jeden in den Stand setzen, daß er bey seinen Handel gewisse Maaßregeln nehmen kann, und nicht befürchten darf,

15

Andrer Brief. 15

daß ihm jemand seine Nahrung benehme, und an einem ehrlichen Auskommen hindere; Die Streitigkeiten, welche zwischen Mitbürgern entstehen können, werden durch eine gebesserte Justitz-Verwaltuna nicht nur kurtz und ohne viele Kosten gehoben werden können, sondern es wird auch einjeder, wenn er stehet, daß keine Aus» flüchte, und keine Ermüdung der Gegenparlheimmehr hilft, von selbst aufhören, sich in ungerecht?, oder un» nöthige, oder auch rachgierige Proceffr einzulassen.

Bitten sie den König, statt unsern Orth von der Garnison zu befreyn, ihn noch mit einem Battaillon zu vermehren. Eine starke Garnison hilft allezeit zum Wohlstand einer Stadt. Ein Regiment verzehrt jähr, lich eine ansehnliche Summa, die in der Stadt bleibt und ausgegeben wird, und folglich zu dem gutem Nahrungs Stand eines Orthes viel mit beyträget. Je mehr Geld an einem Orthe verzehret wird, je besser ist es für denselben. Ja, aber wo sollen wir mit der schweren Einqvartirung hin? höre ich sie schon schreyen, ich gebe so und so viel, der, so viel. &. c. Ist den die Garnison an und für sich selbst daran Schuld? bleibt denn das Geld nicht in der Stadt? gehet es nicht aus den Händen des einen particulier in die Hände des andern, und verlieret also die Stadt im algemeinen darunter? gar nichts. Wenn sie die Richtigkeit dieses Satzes nicht begreifen; so müssen sie noch lange kein Projectmacher werden; sie werden wenigstens niemahls ein vernünftiger werden. Das ein Particulier mehr als ein anderer damit kann beschweret werden, ist gewiß, daß dependiret aber von der Einrichtung; wenn diese gut ist, und den Umständen unserer Stadt besser

angemessen wird, so werden wir von einem gantzen Regiment nicht mehr, und vielleicht noch weniger Be-

16

16 Andrer Brief

schwerlichkeit haben, als wir bis hieher von der hälft gehabt, und der Nahrungs Stand, besonders des mittlern und geringern Mannes wird sehr gebessert werden.

Ich bin versichert wenn sie ein solches Project machen, und solches das Gluk hat Sr. Majestät Weißheit zu gefallen, so werden sie sich aller rechtschaffener Einwohner der Stadt, Dankbarkeit versichert halten können, sie mögen Teutsche oder Eingeborne seyn, denn glauben sie! nicht der Orth der Geburch, sondern die Erkänntniß der Pflichten gegen seinen Souverain, und gegen seine Mitbürger, und die Ausübung derselben, bilden den wahren Patrioten. Ich bin ein Teutscher und ein Einwohner der Stadt, und ich versichere sie, daß wenn einer meiner Landes Leute, den eingebornen Theil unserer Einwohner nur den 10ten Theil so unverschämt und lügenhaft in einer öffentlichen Schrift angegriffen, oder allgemein so gelogen hätte; ich der erste gewesen seyn würde, mich darüber aufzuhalten. Ja ich würde selbst schon längst ein solch Project oder Plan gemacht haben, wenn ich mich tüchtig dazu fände. So aber überlasse ich es Einsichts vollern Männern, weil ich immer glaube, daß sehr viel dazu gehöret, um ein vernünftiger Projectmacher seyn zu können.

Leben sie wohl, und geben sie sich Mühe, klüger und weniger eingebildet, oder doch wenigstens, weniger bößhaft zu werden.

Geschrieben zu Bergen

im Juni Monath 1771.

1

ein Brief über die Anmerkungen. Gedruckt im Jahr 1771

2

3

Mein Herr!

Sie wissen schon in C, daß der bergensche Klage-Brief, welchen Sie mir zu erst überschicket, mit Anmerkungen neu aufgeleget worden ist, und Sie sind böse über mich, daß ich Ihnen solche noch nicht zugesandt,

4

4 Brief

oder Ihnen doch meine Gedanken davon überschrieben habe. Ich habe Sie würclich schon abgesendet, und Sie werden sie gewiß, indem ich dieses schreibe, schon in Händen haben. Ich habe keine Anmerkungen dabey gemacht; Weil Sie aber meine Meinung davon wissen wollen, so muß ich wohl, als ein allezeit gehorsamer Diener von Ihnen, Ihrem Befehl folgen.

Der Autor dieser Anmerkungen scheinete mir ein Mann zu seyn, welcher ganz gut denket, und sich viel über allgemeine Vorurtheile hinaus zu setzen weiß. Er hat dieses, deucht mir, in dem 1sten Bogen seiner Anmerkungen richtig genug dargethan; warum aber seine Feder in dem 2ten Bogen so ausnehmend matt und fast unkenntlich worden ist, getraue ich mir nicht zu entwickeln, weil ich nicht gerne etwas sagen will,

ohne billige und gegründete Ursachen für mir zu haben. Ich habe nur 4 Dinge in seinen Anmerkungen zu tadeln, oder vielmehr zu wünschen, daß solche ein klein wenig deutlicher aus einander geleßt worden wären. Besorgen Sie nicht, daß

5

über Die Anmerkungen. 5

ich weitläufigt sein werde; ich will mich gantz kortz fassen.

Der Herr Verfasser sagt in seinen Anmerkungen: Es ist Sünde, daß Fremde den Eingebornen das Brod für dem Munde wegnehmen; es ist aber doch nützlich, daß Fremde in ein Land kommen und sich daselbst nähren; und dabey nennt er die Handwerker. Es ist wahr, der Fremde muß dem Einwohner seine Nahrung nicht benehmen; denn dieser hat, weil er ein Untherthan seines Fürsten ist, und seine Abgaben billig bezahlen muß, ein natürliches Vorzugs-Recht für jenem. So bald aber der Fremde ein Eingesessener und damit ein Unterthan wird, und sich als ein solcher aufführet, so Heist er nicht mehr fremd. So bald Rom einem Fremden das Bürger-Recht gab, so siel dieser Nahme von selbst weg. Wenn der Herr Verfasser von andern Fremden gesprochen hätte, welche jährlich nach Bergen kommen, daselbst handeln und wandeln, und das Geld in ziemlichen Summen mit sich nehmen, so würde er mit Fug und Recht haben sagen

6

Brief

können: Es ist Sünde, daß der Fremde dem Eingesessenen das Brod für dem Munde wegnimmt; dieses sollte nicht sein. Der Herr Verfasser sagt 2tens: Es hat schädliche Folgen für den gemeinen Mann, wenn die höhere Obrigkeit, in dem, daß dieser Klagen und Memoriale gegen die Niedrigere eingiebt, diese verachtet, oder nicht in dem Thon von ihr spricht, daß ihr die gebührende Ehrerbietung er halten wird, und er gibt nicht undeutlich zu verstehen, daß die vorige Commission in diesen Fehler verfallen sey.

Daß eine höhere Obrigkeit zuweilen große Ursache haben kann über die Niedrigere verdrießlig zu werden, besonders wenn die Klagen sich Häussen und alzusehr gegründet sind, und daß sie deswegen auch in Uebereilung, oder in einer andern besondern Gemüths Verfassung, etwas zu laute sprechen kann, ist wohl gewiß; Daß es aber ein Fehler ist, wenn dieses zu offte und bey aller Gelegenheit, gegen gantz Unbeykommende, und noch darzu mit sehr wenigem Nachdruck geschtehet, leuchtet je-

7

über die Anmerkungen. 7

dermann in die Augen; denn die Ehrerbietung der Untergebenen gegen ihre Obern, ist die Triebfeder zu Erhaltung der Ordnung und Ruhe in dem gemeinen Weien. Ob aber die Commission dieses gethan hat, weiß ich nicht; denn ich bin damals eben verreist gewesen. Wenn mich inzwischen der Herr Verfasser in diesem Punkte Zu seinem Consulenten angenommen hätte, so würde ich ihm gerathen haben, sich entweder bestimmter zu erklären, oder diese Saite gar nicht zu berühren: denn das, was er zuletzt jagt: Die Commission hat nicht gedacht, daß der gemeine Mann dieses oder jenes so auslegen, und daher die von ihm angegebene Folgen entstehen würden, fönnte solche, wenn es so wäre, nicht völlig entschuldigen, weil sie als Comission wissen muste, ihre Pfligten zu beobachten, und dabey dergleichen Folgen vorzubeugen. Und wer weiß noch, was diese Commission für Instructiones gehabt hat? Wer weiß, ob sie nicht angewiesen gewesen ist, Gelindigkeit für Strenge, und Gnade für Recht, ergehen zu laßen? So lange wir davon nicht genau unterrichtet sind, thun wir vermutlich besser, stille zu schweigen, und

8

8 Brief

diese Censur ihrem natürlichen Richter zu überlaßen. Es kommt uns nicht zu, in solche Geheimnisse zu sehen, oder unsere Gedanken für Wahrheiten auszugeben.

Der Herr Verfasser widerspricht drittens dem Klagebrief-Schreiber darinnen, daß die Garnison der Stadt Schaden bringen solle. Er glaubt vielmehr daß sie ihr vortheilhaft ist, weil so viel Geld mehr in derselben verzehret wird und bleibet. Er wünschet aber doch, daß Sr. Majestät die Stadt davon befreyen möge, weil die meisten Einwohner sich nicht wollen überzeugen lassen, daß es zu ihrem wahren Nutzen ist; Hier kommt dieser Mann, welcher sonst so gut denkt und schreibt, ein wenig zu viel aus seiner Gleise, können Sie, mein Herr, begreifen, wie er sagen kann: weil deine Unterthanen, mein König, nicht einsehen wollen, daß Du ihnen damit eine Gnade und eine Wohlthat erzeigest, so nimm es von ihnen? er muß entweder glauben daß unser König nicht väterlich gesinnet ist, oder daß bey seine bergenschen Kindern keine Väterliche Wohltha-

9

über die Anmerkungen. 9

ten helfen können. Beydes ist unrichtig. Won dem! ersten haben wir täglich die gewisseste und überhäufteste Proben, und von dielen seben wir sie schon und können sie bald mehr sehen, wenn wir nur auf die rechte Art lehren wollen. Diese Klagen werden ohnedem bald aufhören, weil unsere Untersuchungs Commission sich mit einer besseren Einrichtung der Einquarttrung beschäftigt, und man hoffen kann, das sie gut ausfallen muß, weil nun schon ibey nahe Jahr und Tag daran gearbeitet worden. Und überhaupt ist ja Bergen nach Beschaffenheit ihrer größe und übrigen Umstände am allermaßigsten mit Garnison belegt. Nehmen sie nur Trondheim zum Exempel, und schließen weiter. Der Herr Anmerker widerspricht sich auch, in dem Punct wegen der Garnison selbst; er gestehet daß, wenn die vorige kleine Garnison und die Canonen, bey dem bekannten Aufstand zu rechter Zeit aufgeföhret worden wären, es damit nicht so weit gekommen sein würde. Glaubt er denn wohl, daß eine grössere Garnison in vorkommende Fällen nicht noch mehr thun kann? Die National Garnison kann we-

10

Brief

der unserer Stadt helfen, weil sie alsdann doch Garnison behält, noch des Königs Interesse bessern, weil Er sie bezahlen muß, und solte man wohl unserm guten König bey seinen ohnedem schweren Ausgaben zumuthen, daß er ohne Roth, noch ein Corps mehr besolden und unterhalten soll?

In Ansehung des Extra-Schatzes hält der Herr Anmerker die Aufhebung desselben eben so wie der Verfasser des Klage-Briefs, für eine nothwendige Hülfe zum Wiederaufkommen unierer Stadt. Sie verlangen hierüber mein Hert meine Meinung, sie können sich nicht einbilden sagen Sie, warum Bergen weniger im Stande sein soll diese Abgabe zu entrichten als so viele andere kleinere Städte, welche doch weder Handel noch Schiffart haben, und Sie wollen ferner wissen, woher es kommen könne, daß ein Mann diesen Schatz für so viele Arme bezahlen müsse. Ich sehe in dieser Sache nicht helle genug, und will auch das, was ich Ihnen jetzt davon schreiben werde, nicht für lautere Warheiten ausgeben. Ich sage Ihnen was ich davon denke,

11

über die Anmerkungen, 11

Mit Sie es so befehlen. Die Verordnungen gebieten freylich, daß die Reichern für die Aermern bezahlen sollen, und hierinnen werden Sie selbst eine große Billigkeit finden. Es muß aber dabey eine richtige Vertheilung gemacht, und darauf gesehen werden, daß keine für Arm pasfiren, welche es nicht sind, und daß die Armen sich nicht ohne Noth zur Belästigung der Reichen vermehren. Wenn ich rathen dürfte, so würde ich vornemlich derauf sehen, daß die Armen, welche der Stadt nicht beykommen und in derselben weder gebohren noch verarmet sind, nach ihren Kirchspielen gehen, und sich daselbst, den Anordnungen gemäß, unterhalten lassen müssen

Dieses würde die Zahl derselben merklich verringern, und wenn nächst dem eine solche Einrichtung getroffen würde, daß der gemeine Mann eben, in der Zeit wenn er seinen Verdienst hat (den Sie erinnern sich wohl noch daß der Verdienst des gemeinen Mannes hier in Bergen an gewisse Zeiten gebunden ist,) oder auch monatlich, seinen Schatz bezahlen muß,

12

12 Brief

so werden viele, die heute und in zwey Monaten bezahlen können, nach einem Jahre nicht unter die Armen gerechnet werden dürfen, und der Reichere wird als dann mit Vergnügen, für die wahren Armen bezahlen.

Sehen Sie hier, mein Hert, gantz in kurtzen meine Gedanken über die Anmerkungen. Noch fragen Sie mich, wer den Klagebrief, wer die Anmerkungen, und wer die zwey teutschen Briefe geschrieben? das ist fast zu viel auf einmal gefragt; der den Klagebrief geschrieben muß ein Mann sein, der sehr schlecht denket, und der vielleicht wie ein anderer Tarluf täglich unter uns herum gehet, und seinen verstellten Patriotischer Eyfer auf allen Seiten ausbläset. Mit Nahmen kann ich ihn Ihnen nicht nennen, so hat er sich aber in seinen Brief gezeigt. Ich weiß eben so wenig wer die Anmerkungen geschrieben, was ich aber von deren Verfasser denke, habe ich Ihnen oben erzehlt; nun die teutichen Briefe. Sie solten wohl gar glauben, daß ich sie geschrieben hätte? Sie

13

über die Anmerkungen. 13

irren sich aber; man nennt 5 Personen, darunter sind 2 Militaires, von diesen beyden glaubt man es, weil sie Teutsche von Geburth sind, und weil sie unsere teutsche Garnison alzusehr verfochten haben sollen. Ich bin nicht darunter, das wissen Sie, unter den 3 übrigen auch nicht. Wer es ist, Geistlich Weltlich oder Soldat, kann ich Ihnen nicht mit Gewisheit sagen. Geben Sie mir Zeit bis ich es ausspioniren kann. Was ich jetzo geschrieben, habe ich geschrieben, und dieses ohne Absicht, ohne den geringsten bösen Willen und ohne Falsch, weil ich nichts gethan habe als daß ich Ihrem Befehl gefolget bin. Ich bin und bleibe

Ihr

Freund.

14

1

An Den Verfasser des Briefes über die

Anmerkungen.

Gedruckt im Jahr 1771.

2

3

Mein Herr!

Ich habe Ihren Brief über die Anmerkungen durchgelesen; Wie ich zur 10ten Seite kam, und den Satz in Ansehung des Extra-Schatzes durchlaß, fiel mir ein: Lieber GOtt! Dieser gute Mann denket auch wie alle andre nothwendig denken müssen, die unser Handlungs-System nicht recht kennen, weil Er fraget: Warum Bergen den Extra-Schatz nicht eben

4

4 An den Verfasser des Briefes

sowohl entrichten kann, wie die kleinere Städte, die weder Handel noch Schiffart haben?

Es ist wahr, mein Herr, alle die unsere Handlung sehen, und vielleicht auch aus den Zollbüdern unsern Export und Import wissen, können nicht anders urtheilen, als Sie, daß wo Arbeit und Handel ist, da muß auch Nahrung u. Gewinn seyn.

Wollen Sie die wahre Beschaffenheit unseres Handels wissen, und woher es kommt, daß es vielen beschwerlich wird Den Extra-Schatz für

5

über die Anmerkungen. 5

so viele Armen zu bezahlen, so will ich Ihnen nun einige wenige Poste anführen, woraus Sie den Gewinn von einer ganzen Tonne Goldes-Waaren, und so auch das übrige selbst abnehmen können.

Gott hat dieses Jahr Nordsiord u. Syndmör mit einer ziemlich guten Fischerey gesegnet, und jetzo ist der mehreste Theil dieser Waare (nemlich Rothscheer und Tran) schon eingeführet. Für den Syndmör's Rothscheer ist durchgängig 1 Rthlr. 8 ß. pr. Waage, u. für den Tran 9 Rthlr. pr. Tonne an den Bauren bezahlt

6

6 An den Verfasser des Briefes

worden; rechnen Sie nun Die Unkosten, den der Bauer nach alter Gewohnheit, noch als eine Zugift bekommt, und das Arbeits Lohn, so kommt den Bürger jede Wage auf 1 Rthlr. 10 ß. zu stehen. (Ich sage nichts von dem Untergewicht,) den da alle Balancen und Gewichte so accurat sind, daß darauf kein Loth übrig ist, und der Bauer für das Abhauen der Schweifen und Racken kein gut Gewicht rabattiret, so wird daran nothwendig am Gewicht verlohren.) Ich sage nur 1 Rthlr. 10 ß. und wen ich 1 Rthlr. 12 ß. rechnete, so mögte ich villeicht, weil die Victualien zu

7

über die Anmerkungen. 7

Unterhaltung der Arbeits Leuten so theuer sind, noch eher zu wenig als zu viel angegeben haben. Die Tonne Tran ist wie gesagt, den Bauren mit 9 Rthlr. bezahlt worden. Ich rechne Binder-Lohn und Bände zu 8 ß., Wraker-Lohn z ß., Mekler-Courtage 4 ein halb ß., Arbeits Lohn ein halb ß., zusammen 9 Rth. 1 mk. welche uns die Tonne Tran im Einkauf gekostet hat. Zu diesem Preiß, mein Herr, sind vielleicht 4 à 5000 Tonnen eingekauft, und für eben diesen Preiß ist der mehreste Theil bereits verkauft. Wie viel Gewinn kann nun bey einem Umsatz von 30

8

8 An den Verfasser des Briefes

bis 40000 Rthlr. überschiesen um den Extra-Schatz für die Armen zu bezahlen? Rechnen Sie selbst nach.

Für den Rothscheer müssen wir nach obiger Berechnung 1 Rth. 10 ß. bezahlen, und niemand kann den selben Preiß wieder bekommen; ja er soll wirklich schon für 1 Rthl. 8 ß. verkauft worden seyn und GOTT weiß, ob es einst auf 4 ß. fällt.

Für diese Waaren muß der Bürger noch oben im Kauf Banco-Settels nehmen, und darauf viel der Bauer sie nicht in Bezahlung an-

9

über die Anmerkungen 9

nimt, 2 pr Cto. verlohren, und noch darzu große Mühe haben, sie gegen diesen Agio loß zu werden.

Von 50 biß 60000 Wage dieser Fische, welche von Den vorgemeldten Orten eingeführet worden, sind nicht 10000 zu 1 Rthlr. 12 ß. verkauft, folglich ist der Rest von 40 biß 50000 Wagen der Gefahr ausgesetzt, für 1 Rthlr, 10 ß., 8 ß. auch wohl gar 4 ß. verkauft zu werden. Dieses ist ein Haupt-Handel

in unsere Stadt, mein Herr, und das Capital dazu, beträgt dieses Jahr gantz gewiß über 100000 Rt.

10

10 An den Verfasser des Briefes

Wenn nun darauf nur 8 biß 9 pr Cto gewonnen worden wären, so würde dieser Gewinn alleine hinreichend seyn den Extra-Schatz für die gantze Stadt zu bezahlen, da nun im Gegentheil so beträchtlicher Verlust dabey ist. - - -

Ja werden Sie sprechen, dieses ist eine Handels Conjunctur, man kann nicht allemal gewinnen; Das ist auch wahr. Gaben aber unsere Kaufleute nicht verwichenenes Jahr denen Bauren 8 Mrk, für die Wage Rothscheer, ohne die angeführten Umkosten zu rechnen? Ist

11

über die Anmerkungen. 11

nicht allen Handels-Leuten bekannt? das der Preiß im Verkauf verwichenen Jahr nicht über 8 Mrk. stieg, und wurde nicht ein ziemliches Quantum für 7 Mrk. 12 ß. verkauft? Gab man verwichenen Jahr denen Bauren nicht 9 â 9 ein halb Mrk. pr. Wage Längen? Kann man dieselben Längen nicht dieses Jahr für 7 â 7 ein halb Mrk. kaufen, und sind nicht welche wirklich schon für Ein Rthlr. verkauft?

Wenn Sw Ihr Hr. Patron in C. nach diesem wieder fraget, woher es kommt, daß der Extra-Schatz

12

12 An den Verfasser des Briefes

für die Armen denen Bürgern zu bezahlen schwer wird, und das in solcher Menge, so geben Sie Ihm dieses angeführte zur Antwort.

Wollen Sie es aber nicht glauben, so nehmen Sie Sich die Mühe, und erkundigen Sich in der Stadt darnach, Sie werden vermuthlich Bürger finden, welche es Ihnen mit ihren Büchern beweisen können.

Sie müssen Sich ader bey denen mitlern Bürgern befragen, welche mit diesem Handel zu thun ha-

13

über die Anmerkungen. 13

ben, und den dieser Gelegenheit werden Sie erfahren/ daß es mit dem übrigen, und sonderlich dem Krahm-Handel nicht besser bestellet ist. Ich bin

Ihr

Freund

14

15

16

1

Tanker til nærmere Eftertanke Udgivet

udi Bergen i Norge.

Trykt 1771.

2

3

Om

Verden.

Læser! Hvad seer du? Maa du ikke falde i Forundring, naar du seer dig om? Hvad seer du da ? Seer du ikke en Skabning, en Forundrings-værdig Skabning? Hvor ugrundelig, ubegribelig og ufattelig, ja, usynlig er den vel ikke? Min GUd ! Hvad seer jeg! maa du velendelig raabe, naar du staaer op, seer dig om og tænker: Hvad seer jeg ? Jeg veed ikke, hvad jeg seer; dog hvad jeg beseer og beskuer, ja, hvad jeg kan ind-

4

see og tænke, saa maa det jeg seer, være en underlig Skabning. Men hvad Skabning er det dog? Jeg maa næsten spørge mig selv, om jeg dog virkelig seer, eller ikke seer? Saa forrykt er jeg dog endnu i mine Ideer og Begrebe om dette forunderlige Syn, som forekommer strax i Verden; om jeg havde, da jeg allerførst saae Verdens Lys, kunde tænkt, saa vist som jeg saae, mon jeg da ikke med Adam havde falden i Henrykkelse! Men, hvilken sød Henrykkelse maatte det velhave været, der var understøttet af Fornuft og fuldkomne Begreber! En Skabning saa oplyst, saa udstrakt, og saa besat af lutter mindre Skabninger baade over og under mit Syn! miraculeuse Skabning! Var den ike værd at igiennemskue og udgrandske, om man kunde?

Lad os gjøre Forsøg, og betragte, hvad os forekommer udi denne saa besynderlige Skabning; Hvad bliver vi væer?

1) Lyset Hvor subtil igiennemskinnende, smilende og levende Materie og Element seer det ikke ud! Kilden fil det,

5

er det store Verdens Lys, Solen, der illumierer alle Ting, hvis herlige Virkninger ere adskillige og næsten ufattelige. Den, ved sin Gang, gjør Forskiel paa Dag og Nat, paa Aarets Tider, Foraar, Sommer, Høsten og Vinter, efter hvilke Tider den opliver, varmer, formeerer, igien aftager, og gandske forandrer alle Ting i sin Herlighed, dog ved Hielp af Luften, uden hvilken den ingen Kraft kand have, og ved den tempereres Solens Varme. Denne Soel, hvori ligesom al Ild-Materie er samlet, vedligeholdes af Luften, og meddeler sit herlige Skin og Glands, samt Kraft til Verdens døde og mørke Corpora eller Legemer, som Jorden, Maanen og øvrige Planeter saa gradatim; thi ved hastig Forandring kunde Menneskens Syn skades, tilligemed alle Tings Livs hastige Fordævelse, hvilket vi ved alle Tidens Morgen og Aften, Dag og Nat, erfarer. Maanen, som en dunkel Planet tilligemed Jorden, tager mod Solens Skin, og giver samme igien fra sig til Jorden, og saaledes tiener Jorden ufejlbar Maanen ligien. Denne Soel regnes

6

iblandt de himmelske Corpora, og betragtes som den fornemste og ypperste for os iblandt de utallige Stjerner og Himmel-Corpora, som vi seer over os; Er det ikke et herligt Lys?

2) Luften, den letteste Materie af alle Elementerne, kommer dernæst i vort Syn og Betragtning; Den omringer vor Jord, ligesom en Atmospheræ eller Luft-Kreds, og tiener til al Respiration og alle Livs Vedligeholdelse. Den bestaaer af vandagtige Partikler, der uddunster deels af Jorden selv, deels af de derpaa værende Corpora. Disse Partikler, eller saa kaldede Dunster, ere deels nyttige; thi deraf samler sig Regn i Luften, der gjør Jorden frugtbar, og derfor kand Luften ansees som Guds Skatkammer; deels stadelig, naar Dunsterne eller Damperne staaer op af forraadnede Legemer, af udyrkede eller ildedyrkede Lande; thi deraf kommer usund Luft, hvoraf Svagheder reyser sig. I denne Luft-Kreds gives mange Meteora, Luft-Syner, som alle Slags Vinde, Taage, Skyer, Regn, Snee,

7

Hagel, Torden og Lynild, Nordlyset, Løgtemanden, Dragen, Regnbuen, Krindsen eller Ringen om Solen og Maanen, og saadanne flere Meteora.

Denne Luft om vor Jord deler sig ligesom i 3de Parter, nemlig den øverste, som er over Skyerne, er den tyndeste og letteste; den mellemste, hvor Skyerne svæver, stiger fra Jorden efter Varmens Beskaffenhed; den underste, som er os nærmest, og om os, i hvilken Solens Varme meddeles Jorden, er den tykkeste og sværeste, hvorføre og Solens Straaler helst brækkes, og derover følgelig stærkeste Varme i den underste Luft fremfor de andre, i den mellemste stærkere Varme, end i den øverste, som Erfarenbed lærer os her i Landet, hvor vi kand see Snee ligge paa det høyeste af Fieldene, men allernederst i Dalene de smukkeste Enge og Agere.

Foruden denne Jordens Luft-Kreds, gives andre Luft-Kredser, i det mindste om Planeterne, hvilke tilsammen udgjør en Hvirvel, der holder alle de store Verdens

8

Corpora i en Ballance, og i sin Kraft, faa at om en tabte sin Kraft/ eller kom af sin Ballance, maatte Verden undergaae; Til Beviis paa denne Hvirvel er det almindelige Havets Ebbe og Flod, der kommer af Maanens

mere og mindre Nærmelse til Jorden; Er da ikke denne Luft en Herlighed?

3) Jorden, den groveste og sletteste Materie, hvor deylig og lystelig seer dm dog ikke ud? Kan den nogensinde udsiges og afmales med sin væsentlige smukke Udseende? Betragt! Her seer du den smukkeste udzirede blomstrende Eng; Her seer du den grøn bestrøede Høi; Her seer du den høit begroede Urte-Top; Her seer du den ove bedækkede Klippe. Min GUD! hvad seer jeg videre? Her seer jeg min Lige, de herligste Skabninger; Her seer jeg baade i Dalene og: Klipperne store Flokke af Dyr og Fugle; Der seer jeg Hiorder af Qvæg, Faar og andre forskellige Slags Dyr; Der hører jeg den dejligste Sang af utallige Toner; Der seer jeg vore mangfoldige Slags deilige og herlige Frugter. Min

9

Gud: min GUD! hvad er alt det jeg seer? Hvor er jeg? Hvad Paradis er dog denne Jord? Hvad Skabning er eller kand vel være herligere?

Videre maa du vide, af udi Jorden ligger skiulte Liggendefæ af Jord-Arter og Metaller, som ere af ubeskrivelige Værdier. Denne Jord, som du seer at have saadanne betydelige rige Skatter i sig, er af en utrolig Vidde og Bredde, og har af sin rundagtige Figur usigelige Fordeler og Herligheder; thi derved kan de forhen omtalte Elementer gjøre mest sine store Virkninger paa den. Derover haver vi Dagenes og Aarets foranderlige Tider saa successive paa hinanden, hvorover vi altid fornemmer behagelige Forandringer.

Denne faa udzirede Jord er dog kuns Skov og Muld i sig selv, men den er tillige som en Svamp, der er altid druknet i Vand, og naar Solens Varme forstørrer dens altid udspydende Dunster, aa Luften samme temperere, ja vædske og væde den, faa udspirer diste i de fliuulte herlige Frugter. Er der ikke da en herlig Jord?

10

4) Vandet, det sværeste Materie af alle 4re Elementerne. Hvor du vender dig, og seer om, faa seer du dette herlige Vand. Her er Kilder, Bækker, Elver, Floder og store Vande, ja, et almindeligt Hav, som alt findes i Jordens Skiød. Kilderne udspirer af Jorden, formeerer Bækker, Dammer, tilligemed Luften, Elver, der fylder store og smaa Vande, som igien udgyder og udspreder de omløbende Floder, som falder i Havet, hvilket udgjør over alt utallige Skier, Holmer, Øer og store Landskaber ved fin Omsvømmelse om Jorden; Hvad Herlighed er ikke det?

Hvad er nu Vandet andet, end som Livet i Jorden, der circulerer, ligesom Bloder i Mennesket, fra Havet til Jorden og Luften, fra Jorden til Luften tillige, fra Luften til Jorden og Havet, fra Jorden til Havet tillige? Hvoraf erfares, at Havets Vand formeeres ikke. Dette Vand oplyser, opliver og forfrisker alle døde Corpora. Det har utrolige Kræfter og Virkninger i sig,

11

Videre, udi disse Vande ere uendelige Rigdomme af utallige svømmende Arter af Fiske, hvor Guds ubegribelige Velgierninger gives. Paa hvilken Kant af Verden du vil reife, stal der findes Fisk afforskellige Slags.

Endnu videre maa du vide, at dette Vand er flydende. Uden det kunde man ei komme fra det faste Land til de omsvømmende Holmer, Ker og Landskaber. Derved er det, at man ved Hielp af Luftens Vind kand reise fra det ene Sted til det andet. Og faaledes er til den Ende Seiladsen opfunden, for at indgaae Communication med alle af vort Sælskabelige Væsen, som er i Verden, og at meddele dem vore Overflødheder, og at igienhente vore Mangler, som det høieste Forsyn saa viiselig har uddeelt, at Sælskabelig Trang og Omgang skal gives. Er det da ikke et herligt Vand?

Nu har vi da kortelig igiennemgaaet de almindelige 4re Elementer, som tilsammen opholder hverandre, og med samlet

12

Kræfter og Virkninger udgjør Verden, Verdens Natur og Beskaffenhed; Er det ikke en ubegribelig, ugrundelig og miraculeus Skabning af en ufattelig og beandrivsværdig Structur og Bygning? Maa du ikke falde i Forundring, og spørge: Hvem er denne Verdens store Bygmester? Hvorledes er den bleven bygget og dannet saa herlig? og hvorledes bliver den vedligeholdt ?

Min GUD! kan der være saadant Menneske til? Umueligt! Kan den være til fra Evighed og til Evighed ? Det er uendeligt, ingen Begyndelse og Ende have; Umueligt! Den maa have en høyere Magt, der har skabt den; der maa være et høyere Væsen i Magt, i Godhed og i Viisdom, der overgaaer vor Forstand; ja! det er en GUD, der er af sig selv af Evighed, og til Evighed, den Allerfuldkomneste og Allersaligste; Han er i Væsen Aandelig og Eet; Han er i personlig Foreening Tre-eenig; i Villie den Helligste, Retfærdigste, Naadigste og

Sandfærdigste; i Magr den Allerstørste og Mægtigste; i Godhed og Kierlig-

13

hed den Allerbedste; i Viisdom den Umaaleligste og Umaadeligste; Han er et Lys, som her ikke kan sees, men i hans himmelske Boliger; Han er alle Ting i Alt, og er allesteds nærværende; Han allene er den utømmeligste Kilde af akt Godt paa alle Ting; Han er denne Verdens Skabere, Opholder og Regent.

Men, min GUD! hvorledes og til hvad Ende har denne store GUD dog skabt denne herlige Verden! Denne store GUD, har efter sin store Almægtighed i Begyndelsen af Intet dannet et Chaos eller Materie: det var en Blanding af disse 4re beskrevne Elementer, dog uden Orden og Zirat, derefter af denne Chaos skabte denne Verden i 6 Dage, som følgende Vers indeholder:

Paa første Dag blev Lys; paa anden Dag

blev Himmel;

Paa tredie Jorden kom med sine Vexter

frem;

Paa fjerde Stjerners-Hær; paa femte

Vandets Vrimmel

Af Fisk og Fugle blev; paa siette Dag

sit Hiem

14

Hvert Dyr paa Jorden fik; Tilsidst blev

Mennesket,

Som GUD paa Jorden gav fuld Herredom

og Ret.

Til hvad Ende GUD skabte denne herlige Verden, som SUD endelig tilsidst ei allene vidste og gav tilkiende, at alting var saare godt, men endog velsignede Jorden, at alting skulle formere, voxe og tiltage; Hvad skal vi da sige, fom har det store Gode! Det Høyeste, Allerstørste, og Ypperligste af alt dette, at han har skabt og velsignet denne Verden for Menneskens Skyld, at de kunde blive deelagtige i hans evige allerherligste Salighed. Hvad bør du Menneske nu gjøre for alt dette ufattelige Gode I Bør ikke denne store GUD allene æres, elskes og tilbedes?

15

16

1

**Etwas
über
den Bergischen Handel.
Gedruckt in diesem Jahre.**

2
3

Ich habe bey meinem vormahligen Auffenthalt in Bergen fast täglich Gelegenheit gehabt mit den dasigen Kauffleuten umzugehen, und ihre Unterredungen über den Zustand ihres Handels, so wohl als ihre bittere Klagen über die Verwirrung desselben anzuhören.

Schon damahls gab ich mir Mühe, von verschiedenen diesen Handel betreffenden Umständen unterrichtet zu werden, und brachte solches zu Papier. Da ich nachdem von Bergen reyste, so fiel mir diese Sache wieder aus den Gedanken, biß ich für einiger Zeit erfahren habe, daß der Verfall, dieser sonst so reichen Handlung, täglich so zunimmt, daß auch patriotisch gesinnete Kaufleute im Ernst bedacht sind, ihre Gedanken zu dessen Verbesserung zu

4

geben, um dadurch ihrer Handlung ihren vorigen Glantz wieder zu verschaffen, und damit die Huldreichste Absicht ihres Monarchen zu erfüllen.

Dieses hat mich zu der Entschließung gebracht, meinen vorigen Aufsatz wieder hervor zu suchen, und solchen guter Leute Prüfung, weiterem Nachdenken, und Verbesserung zu empfehlen.

Ich bin kein Handels-Mann, und man kann also auch keine so genaue Untersuchung von mir erwarten, als man von einen solchen Mann hoffen müste. Alles was ich hier sage, sind Beobachtungen, welche ich, wie ein anderer, dem Handel, unbeykommender Mensch, welcher auf dasjenige was um ihm vorgehet Acht giebt, gemacht habe. Ich will mich hier nicht, um gelehrt scheinen zu wollen, in eine mühsahme Untersuchung von dem Ursprung des Bergischen Handels einlassen, sondern mich nur bey den Zweigen desselben in der Hänsel-Städte-Zeit, und biß auf unsere Zeiten, kürzlich aufhalten.

Wenn ich mich nicht irre, so bestehen solche nach der Erzhlung der dasigen Kauffleute, und nach dem was ich bey dem Ein- und Ausschiffen selbst gesehen habe, hauptsächlich: 1) Aus

5

getrocknetem und gesaltzenem Fische, aus Klipfisch, Hering, Machrills, Lax, Tran, Fellen, Brettern, Dielen und Balken, wie auch aus einigen geringern Sorten Fischwaaren, welche ausgefahren, und theils im Stifft Bergen selbst gefangen, gehauen und præpariret, theils von den so genannten Nordfahrern zweymahl des Sommers, nemlich im Maj und August, dahin gebracht werden. 2) Aus Kornwaahren, welche von der Ost-See, Dännemark, Archangel, und wenn die Ausfuhr in Groß-Brittannien erlaubt ist, auch von daher zugeführet werden. 3) Aus Wein, Brantewein und Saltz, welches aus Frankreich, Portugal, Spanien und andern an der Mittelländischen See liegenden Orten kommet. 4) Aus den zur Kleidung und andern Bedürfnissen nöthigen Dingen, welche aus Sr. Majestät und andern Landen verschrieben werden.

Ob nun gleich die Handlung sich dahin verändert hat, daß sie von den Hansel-Städtischen an Bergische Bürger durch Einkaufung der sogenannten Stafens gekommen ist, und auch andere Kauffleute, die keine Staffens besitzen, denselben Handel treiben, so sind doch die Qvellen desselben, noch immer dieselben. Bergen erhält noch durch seine Nordfahrer Heringe und Fische, und Tran und Felle; Es fischt auch noch

6

im Stifft: Heringe, Torsch, Lax und Machrill; Es werden noch Bäume gehauen, und Bretter, Dielen und Balken daraus gemacht; Es erhält noch eben, wie zuvor, seine Kornwaaren aus den angeführten Orten, in wenigen Jahren freylich nicht aus Groß-Brittannien; Kurtz gesagt: Es hat noch eben dieselbe Ein- und Zufuhr, die es von vielen Jahren her gehabt hat.

Denn ob es gleich wahr ist, daß der Handel dieser Stadt, seit dem Schweden das Glück gehabt hat, einen beträchtlichen Theil Heringe zu fangen, und solche eher als wie sie nach der Ost-See und nach einigen Häfen der Nord-See zu versenden, mithin solche mit etwas mehreren Profit abzusetzen als sie, so hat sie doch noch immer so viele von dieser Art Waaren, daß sie allezeit einen gantz leidlichen Profit davon erwarten kann, wenn ihr anderst Neid und Zwietracht im Einkauf, keinen Schaden bringt.

Die Nordfahrer bringen jedes Jahr eine gantz erkleckliche Qvantitet ihrer Waaren, so schlecht auch der Fischfang gerathen ist, und die Bergische Kauffleute können sich folglich allezeit, ein Jahr in das andere gerechnet, ein hinängliches Auskommen von ihrer Handlung

7

versprechen. Wenn die Fischerey in dasigem Stiffte, ja auch in den Nordlanden fehl schlägt, so wird freylich die Qvantitet der Waaren geringer, aber der Preiß derselben vermehret sich, so wie sich die Qvantitet

verringert, und wenn auch auf diese Art ein gutes Jahr mit einem schlechtem nicht vollkommen ballanciren kann, so wird doch die einige Klage des Kauffmanns nur diese bleiben: Ich profitire in schlechten Jahren nicht so viel, als in guten; Er wird aber niemahls sagen können: Ich gewinne gar nichts. Im Gegentheile getraue ich mir zu behaupten, daß sie artig gewinnen, ja es so gar aus ihren Handels-Büchern (wenn sie mir vorgewiesen würden) zu beweisen, jedoch mit der Einschränkung, daß ein Kauffmann seine Handlung nach den Regeln einer wahren Kauffmännischen Klugheit, eingerichtet haben muß.

Der Mangel der Fischerey drucket also nicht so wohl den Kauffmann, sondern vielmehr, den gemeinen Mann, der von der Bearbeitung dieser Waaren leben soll, denn je weniger Fischwaaren sind, je weniger verdient er, und dieses aus einer ganz natürlichen Folge, weil bey wenigen Waaren nur Wenige zur Arbeit gebraucht werden können, und also ein Theil von ihnen, entweder ledig gehen, oder für einen ganz geringen Preiß arbeiten muß.

8

Wenn also dieses nicht die Ursache von der Verwirrung der Handlung ist, was ist es denn? Ich bin weder Kauffmann noch Bürger in Bergen, und meine Meynung wird deswegen Niemahls für Partheyisch angesehen werden können. Das Erste was Handel und Wandel im Gange halten soll und muß, sind weise Gesetze und Anordnungen. Diese sind in Dännemark und Norwegen, und in allen Sr. Mayestät Landen, im höchsten Grad. Wenn also darinnen der Fehler nicht bestehen kann, so muß er natürlicher Weise anderwärts stecken. Eine schlechte Beobachtung derselben ist, velleicht, eine Ursache. Was für schöne Verordnungen hat nicht Bergen? (die andern vortbey zu gehen) die es allein angehet; wie viel oder wie wenig sie aber in Ausübung gebracht werden, will ich nicht beurtheilen. Sollte Bergen wohl länger darüber klagen, wenn diese theils mehr bekannt gemacht würden, theils auch würdigen Männern zur Aufsicht und Vollziehung übergeben würden. Bergen hat (um nur eines anzuführen) seine schöne Privilegien; aber wie vielen sind sie wohl anderst bekannt, als vom Hören Sagen, und davon, daß sie wegen dagegen begangener Versehen gestrafft worden; und warum? Weil sie nicht gedruckt und von Zeit zu Zeit publiciret worden sind, und mithin die Känntniß derselben einig und allein bey dem Richter und Advocaten beruhet. Eine geringe

9

Känntniß der Gesetze, und eine nicht gewissenhafte Pflicht-Beobachtung dererjenigen, welchen die Handhebung derselben anvertrauet ist, kann solche nicht wohl bey Kräfte erhalten. Wie kann ein Gesetz erfüllet werden, welches nicht bekannt ist, und dessen Handhabere nach der Meynung des Gesetzgebers nicht auf die Erfüllung desselben mit Nachdruck dringen? Worum thun diese es denn nicht, möchte man fragen? Ich antworte ohne Umschweiff: Weil sie entweder keine Fähigkeit dazu haben, oder nachlässig, oder nicht genug salariret sind. Eine redliche Untersuchung der Fähigkeit dererjenigen, welche im Vorschlag gebracht werden, kann uns von den ersten abhelfen, die andere müssen ausgemertzet werden; denn es ist eines Dieners des Staats erste Pflicht, zum nutzen desselben nach seinen Kräften zu arbeiten, und will er das nicht, so verdient er auch nicht ein solcher zu seyn, und dafür bezahlt zu werden. Dem Dritten kann abgeholfen werden, wenn gute und wenige, aber auch gut-bezahlte Bediente sind, und also nicht nöthig haben, aus Mangel der Nahrung, oder aus Mangel eine standesmässigen Lebens-Art führen zu können, ihre Pflichten zu überschreiten. Kützeln sie sich nicht über den Ausdruck Standesmässig; Ich verstehe hierunter, nicht bloß Leute von vornehmen Stande, sondern ich verstehe unter standesmäs-

10

sig Leben, so leben Wie einer unter den Umständen, darinnen ihn die Vorsehung des Himmels gesetzt hat, leben muß, ohne von seinen; Gleichemann Verachter zu werden, und nach diesem Grundsatz kann der geringste Bauer eine standesmässige Lebens-Art mit Recht præterndiren. Einer Obrigkeitlichen Pcrsohn, oder auch einem jeden Bedienten, stehet es nicht an, wenn er alle Augenblicke die Hülfe seiner Mitbürger, oder Untergebenen, nöthig hat; Dieses bringt ihn in Verwirrung bey seinen Amts-Verrichtungen; er wird genöthiget, einem für den andern zu dienen, und endlich sind nicht mehr Besetze und Pflicht, sondern eine genaue Ausrechnung des Nutzens, die Richtschnur seiner Handlungen, und davon ist die äusserste Verachtung die gewisseste, aber auch schädligste Folge. Ich weiß sehr wohl, daß Vernunft und Religion gebiethen, unsere Pflichten allem Eigennutz vorzuziehen; Ich weiß aber auch, daß die Menschlichkeit, besonders in drängende Umständen, zu schwach ist, diese Pflichten zu erfüllen. Geschichte und der tägliche Umgang mit Menschen giebt uns dieses genugsam zu erkennen. Wie leicht ist es, daß ein Mensch aus Liebe für die Seinige, aus Begierde gleich mit seines Gleichen zu sein, und aus einem, in seinen Augen erlaubtem Stoltze, Dinge begeheth, an die er vielleicht nicht gedacht

11

haben würde, wenn ihn seine Umstände zum voraus hätten sehen lassen, daß er sich auf andere Art helfen können? Was machte Käyser Joseph der Andere mit einem seiner Einnahmer in Unter-Øesterreich? Er wurde für ihm verklagt, daß er um ein Beträgtliches in seiner Einnahme zu kurtz komme; Der Kÿser frug: Wie viel Besoldung dieser Mann habe? und erfuhr, daß sie ohnmöglich zu einer anständigen Unterhaltung hinlänglich

sey; Er schenkte ihm deswegen seine Schuld, und gab ihm reichlichen Gehalt, mit dem Beyfügen: Vorhin könnte er als ein ehrlicher Mann nicht leben, nun kann er leben; wenn er aber wieder zu kurtz kommt, so soll er für fünf Gulden hängen. Dieses sind allgemeine Beobachtungen, welche an allen Orten Start finden.

Ich komme nun auf meine zweite Anmerkung, welche diese Stadt, eben so wie die folgenden, besonders angehen. Sollte wohl nicht der Mangel der Ordnung in ihrer Bürgerlichen und Commercirenden Haushaltung die zweite Ursache der Unordnung in ihrer Handlung seyn, Wie kann eine ordentliche Nahrung unter den Einwohnern einer Stadt seyn, wenn einem jeden, ohne Unterscheid, das sonst so heilige Recht der Bürgerschaft verliehen wird, ohne darauf zu sehen, ob er im Stande ist den

12

bürgerlichen Stand zu führen, sich darinnen zu ernähren, und seine Abgaben zu entrichten, ja ohne zu fragen, wie, womit und auf was Art er sich ernähren will? Wie kann Ordnung und Flor in einer Handlung seyn, wenn kein Negotiant einen gewissen Handels-Zweig hat, sondern mit allen Waaren ohne Unterscheid handelt? Hieraus entstehet die natürliche Folge, daß eines solchen Mannes Handlung durch diese Ausbreitung weitläufig, der Profit größer, und mithin der Credit vermehret wird. Daher kann ein solcher auch mit wenigerm Gewinn zu frieden seyn, dahingegen der Geringere, weil er weniger Profit hat, auch geringere Handlung und geringern Credit hat, mithin zuletzt entweder gänzlich ruiniret werden, oder doch ein Slave von wenigen Reichen seyn muß.

Wie kann ferner eine ordentliche Handlung bestehen, wenn ein jeder der weder Bürger noch Kaufmann ist, handelt und wandelt, wenn ein jeder dem es gar nicht zukömmt Krambuden hält, wenn Leute, um entweder aus Hochmuth oder aus Faulheit andern nicht dienen zu wollen, Krämers werden, oder auch wenn sie, vielleicht um nur einen Schein eines Nahrungs Standes für sich zu haben, ein ganz geringes Gewerbe treiben, ja wenn der Mann

13

Grossirer, die Frau Krämerinn, Söhne und Töchter aber Höckers sind, und damit andern, die davon leben und ihre Abgaben zu Unterhaltung des Staats bestreiten sollen, die Nahrung benehmen. Wie kann auch der so schädliche Schweig-Handel redlichen Kauffleuten und dem Allgemeinen einer Stadt anders als höchst schädlich seyn? Einige wenige werden in den Stand gesetzt, diese Waaren freylich! mit merklicher Verminderung der Königlichen Intradem, wohlfeiler zu haben, und wohlfeiler wieder zu verkauffen, die andern aber auch just dadurch in die Nothwendigkeit gesetzt, entweder mit einem unmässig kleinen Profit verlieb zu nehmen, auch wohl gar Schaden zu leiden, oder den Handel mit der Art Waaren ganz zu abandonniren, weil sie nicht Preiß halten können. Unter diese Unordnungen gehöret auch der so sehr im Schwang gehende Vorkaufs Handel auf dem Lande, so wohl als vor der Stadt desgleichen der Gebrauch der Bergischen sogenannten Herings-Jachten; Muß denn nicht der Kauffmann damit seine Waaren aus der andere Hand kauffen, da er sie ohne dieses aus der ersten kauffen können? und verliert er denn nicht dadurch schon einen Theil seines Gewinnes, und muß er deswegen nicht sehr oft seine Waaren ausser Landes mit einem seiner Arbeit unangemessenen profit verkauffen? Solte hier wohl

14

nicht eine Ordnung zu machen seyn? Ich glaube es fast, und werde unten meine Gedanken weiter davon cröfnen, denn ich halte mich hier nur mit den Ursachen von der Verwirrung des Bergischen Handels auf.

Ich habe vorher von den Herings-Jagten gesprochen, und die Schädlichkeit derselben, angeführet, ich will, um zu beweisen, daß ich gar nicht für unnöthige Neuerungen bin, noch zufrieden seyn, daß sie beybehalten werden, wenn sie nur nicht allzu groß sind, und dadurch verursachen, daß die unterste Ladung verdorben wird, ehe die oberste eingeschiffet werden kann, und wenn niemand als Seefarende Leute, die im Winter ohne dem nichts zu verdienen haben, dazu berechtiget worden; Denn warum soll der Kauffmann zugleich Fischer seyn?

Ein vernünftiger Handel hängt auch davon ab, daß die Persohnen, welche sich damit bemengen, einen richtigen Begriff von der Handlung haben, daß sie nicht allein dem Nahmen nach, sondern auch in der That Kauffleute sind. Ein jeder wird wissen, was ich damit meyne. Die Handlungs Wissenschaft ist eine Wissenschaft wie alle andre, die aus Grundsätzen und Erfahrung erlernet werden muß. Derher ist es nicht genug, daß man gelernet

15

hat den Landes Producten ihre gehörige Form zum Ausschiffen zu geben.

Ein Kauffmann muß sich darum bekümmern, daß er seinen Einkauf, so viel möglich, nach einem vernünftiger Weise zu erwartenden Verkauffeinrichtet; Er muß wissen, wo er seine Waaren mit Gewinn absetzen oder vertauschen soll, und er muß die Kunst verstehen, den Schaden, welchen er seiner Speculation ungeachtet

bey einer Handlungs Brauche gelitten, sogleich wieder in einer andern zu ballanciren.

Die Gelegenheit zu kauffen, und der Hang dem allgemeinen Strohm zu folgen, muß ferne von einem wahren Kauffmann seyn,

Ein Negotiant muß also ein Kaufmann seyn, um es in der That zu seyn; Er muß nicht, entweder weil er nichts anders vornehmen kann, oder auch, weil er aus Faulheit nichts mit den Händen verdienen will, oder aus puren Geitz, vielleicht auch darum, weil er siehet dieser und jener handelt, und dabey denkt, du kannst es also auch thun, und wie es jenem gehet, so wird es dir auch gehen, Handlung treiben.

Ich spreche ziemlich frey, weil ich aber redliche Absichten habe, und dabey überzeugt

16

zu seyn glaube, daß diese Sätze nicht unwahr sind, so hoffe ich auch, daß es redliche Leute mit mir halten werden. Etwas zu sagen, welches nach eines jedem Sinn seyn könnte, ist ohnmöglich,

Die üble Kinder-Zucht ist gewiß, wenn ich die Sache von ihrer Quelle herleite, eine der grössersten Ursachen, von dem Verfall der Stadt Bergen und Ihres Handels. Der Mensch wird zwar mit bösen Neigungen gebohren, diese können aber niemahls so stark seyn, daß sie nicht durch eine vernünftige Erziehung sollten verbessert werden können. Dieses ist eine Sache, die keines Beweises nöthig hat, denn die Erfahrung spricht dafür. Heist das aber die bösen Neigungen der Kinder verbessern, wenn sie von Jugend auf ihren freyen Willen haben, wenn sie wenig oder gar nicht unterrichtet werden, und im fall dieses geschieht, doch die Lehrmeisters gezwungen werden, einem solchen Kinde in allen Dingen den Zügel schießen zu lassen, weil sie sonst, da dem Lehrling allezeit mehr Glauben beygemessen wird, als dem Lehrer, ihre Kundschaft verlehren, und folglich Hungers sterben müsten? Wie manches Kind gehet in die Schule, welches nicht, wenn es wohlverdient gezüchtigt worden, dem Lehrer auf die boshafte Weise verklaget? Und wie viel Elteren sind

17

wohl, die in dem Fall dem Lehrer Beyfall geben? Ist nicht gleich Vater und Mutter, Bruder und Schwester, Diener und Magd einstimmig der Meynung, daß das Kind Recht hat, und der Schulmeister ein Esel, oder auch in dem gelindesten Thon ein hitziger Harter Mann ist? Ja, wo kann eine gute Erziehung der Kinder seyn, wenn diese ungestraft ihren Eltern widerspenstig begegnen, und diese dazu lachen, ob sie gleich keine andere Entschuldigung Vorbringen können, als das elende Sprichwort: Ich bin auch jung gewesen. Es kann freylich möglich seyn, und wir haben viele Exempel davon, daß junge wilde Leute bey zunehmenden Jahren, gesetzt worden sind. Wir haben aber auch noch mehr Beyspiele von solchen, bey denen auch das reiffeste Alter die in der Jugend eingesogene üble Denckungs-Art nicht hat überwinden können. Ich spreche hier nicht von Lastern, denn ein Mensch kann ohne dieselbe seyn, und dennoch nicht gut, wenigstens nicht gesellschaftlich gut seyn. Hier kommt es darauf an, daß ein Kind von den Pflichten, welche uns das Recht der Natur und der bürgerlichen Gesellschaft gebiethet, bey Zeiten unterrichtet wird, daß ihm von Kindes Beinen an eingepreget wird, daß die wahre Dauer einer solchen Gesellschaft, darinnen bestehe, daß einjeder recht schaffener Mitbürger das allgemeine Beste seinem eigenen vor-

18

ziehe. Die alte Geschichte weiset uns den Vortheil, welcher aus diesen Lehrsätzen entstehet, genugsam. Athen und Rom waren glükseelig, so lang ihre Bürger dieses glaubten, aber ihr Verfall war da, so bald der Eigennutz diese Pflichten überwog. Bergen würde gewiß eine große Linderung in seiner gegenwärtigen Noth verspühren, wenn seine Mitbürger so denken wollen, wenn der Eigennutz nicht die Oberhand hätte, wenn Vater und Mutter, Bruder und Schwester es für eine Sünde hielten, einander zu hintergehen, wenn das nicht Klugheit hiese, sich mit List und mit Schaden seiner Nebenbürger zu bereichern, oder auch wohl selbst Schaden zu leiden, nur damit andere nicht gewinnen sollen. So bald, wie ich eben gesagt habe, die Kinder gleich in ihrer zarten Jugend zu einer solchen Denckungs Art vorbereitet würden; So bald Eltern es für ihre erste Pflicht halten, zu Erziehung ihrer Kinder alles anzuwenden, was nur ihre Umstände erlauben können, so bald sie gedenken, daß der reichste Nachlaß eine gute Erziehung niemahls überwiegen kann; so werden auch die nützlichen Folgen davon nicht lange verborgen bleiben.

Wie viele Tausende, welche mühsam gesamlet worden, werden nicht in Bergen sowohl als an andern Orten in erschrecklich kurtzer Zeit

19

verschwendet, bloß allein darum, weil der Besitzer nicht gelernet hat klug zu leben, oder vielmehr weil er keine Erziehung gehabt hat.

Man werffe mir nicht vor, daß die Leute von der besten Erziehung, auch aus der Art geschlagen haben. Ich

gebe das gerne zu, und ich habe selbst einige betrübte Exempel davon erlebt. Inzwischen sind unter dem besten Haufen Leute allezeit welche, die nicht gut sind, und aus dieser Ursache müssen wir auch das Allgemeine dem Besondern nicht nachsetzen.

Noch eine Ursache, die, meiner Meinung nach, der Bergischen Handlung wenig Vortheil bringen kann, ist diese: Daß die Kaufleute von dem Fallen und Steigen des Preißes der Waaren wenige und unzuverlässige Nachrichten haben, (so sehr sie sich auch unter einander kennen,) und daß damit ihr gantzes Commercium nur von den Nachrichten ihrer Mäckler, oder anderer Persohnen devendiret, welche sehr oft nicht die zuverlässigsten sind.

Ein Kaufmann müste doch wohl täglich genaue Wissenschaft von dem Preiß der Waaren haben, die seiner Handlung beykommen. Diese kann er aber nicht erhalten, ohne durch erfahrene und redliche Mäckler. Dadurch würden

20

die Kaufleute auch, wo nicht völlig, doch zum Theil dem Fallen und Steigen des Courses, der ihnen täglich so vielen Schaden bringt Vorbeugen. Doch, hier von kann ich fürs erste noch nichts sagen; dieses sind Handlung's Sachen, welche ich nicht verstehe.

Noch eine und die letzte Ursache von dem Verfall des Bergischen Handels, muß ich noch anführen: Ich meine den unerhörten Gebrauch überflüssiger Meubles, auch bey mittelmässig vermögenden Leuten; wie viel mehr Geld würde wohl in Bergen seyn können, wenn ein Kaufmann das Capital, welches darinnen steckt zu seinem Handel brauchen könnte. Bergen würde gewiß nicht so viel über den Mangel der klingende Müntze klagen, und mancher Mann würde mit dem Capital, welches er in seinen Meubles stecken hat, einen schönen Profit in seinem Handel machen können, wenn er nicht genöthiget wäre, solches um den Abgott, welcher Bocksbeutel heist, zu dienen, todt liegen zu lassen.

Ich weiß zwar noch etwas, welches dem Lande überhaupt, und der Stadt Bergen ins besondere eben keinen großen Vortheil bringt; ich meyne den Handel der Ausländer an verschiedenen Plätzen unserer nordlichen Küste;

21

weil ich mir aber vorgenommen, meine Gedanken davon in einer aparten Schrift zu geben; so gehe ich es hier vorbey.

Biß hieher habe ich so viel mir möglich gewesen, die Ursachen von der Verwirrung in dem Bergischen Handel angezeigt, nun wil ich auch die Mittel zu wieder Auffhelfung desselben so viel, als einem Mann, der außen vor ist zu gemuthet werden kann, angeben. Unter den Ursachen von dem Verfall des Handels, habe ich vorhin den Mangel der Beobachtung unsern vortreflichen Anordnungen gerechnet.

Diesem kann abgeholfen werden, wenn sie genugsam bekannt gemacht, wenn die schon gedruckten neu affgeleget, die ungedruckten aber gedrucket, und einem jeden in die Hände gespielt werden; Ferner, wenn ein jeder sich davon überzeuget, daß ein rechtschaffener Bürger des Staats verbunden ist, solchen nach zu leben, und sie nicht Heute auf diese, und Morgen auf eine andere Art, so wie es sein Interesse oder Einfall jedesmahl mit sich bringt, auszulegen; Wenn endlich die zu Handhabung derselben gesetzte Königliche Bediente die widerstrebende fleißig, unpartheyisch und ohne alle andere Absicht, als ihre Pflichten zu erfül-

22

len, zu deren Beobachtung anhalten, und wenn solche, wie ich oben schon gesagt, durch unständige und hinlängliche Besoldungen darzu aufgemuntert, oder ihnen doch wenigstens der Weg zu allen Entschuldigungen dadurch benommen wird.

Wenn diesemächst der Mangel in der bürgerligen und commercierende Haushaltung die andere Ursache von der Unordnung in dem Handel der Stadt Bergen ist, so würde ich dieser freylich großen Unbequemlichkeit dadurch abzuhehlen suchen, daß ich 1) ihre gantze Einwohnerschasst in gewisse Classen theilte, und einer jeden derselben einen gewissen und bestimmten Handel gäbe; 2) daß ich in Austheilung der Bürgerschaft, und in Ausnehmung auch unbürgerlicher Leuthe in den Handel etwas spahrsamer würde.

Zur ersten Classe rechnete ich diejenige, welche in keinen Bedienungen stehen, und nur von ihren Renten leben, diejenigen, welche allein Wechsel-Handel treiben, diejenigen, welche allein par Speculation Waaren ankauffen oder verschreiben, und mithin nichts weder vom Bauren und Syndmörerern, oder Nord-Leuten kauffen.

23

Unter die zweite Classe setzte ich die Syndmøer-Händler, und privilegirte diese, daß sie allein von den Syndmøerern und allen übrigen Bauren im gantzen Stifte die einkommende Waaren erhandlen, und diese wieder mit dem nöthigen versehen mögen, nur mit der Einschränkung, daß sie weder Krambud-Waaren, noch sonst etwas en detaill an sie verkauffen sollten.

Zur dritten Classe nähme ich die Nordlands-Handler, welche allein mir den Nord-Leuten handeln, und solche eben auf die Art, wie die zweite Classe mit dem nöthigen wieder versorgen müsten. Allen diesen drey Classen würde ich den Nahmen der Groß-Händler geben. Ich würde ihnen auch den Commissions Handel überlassen, ja ich würde ihnen erlauben, alle Sorten Waaren zu vorschreiben, und Auflage darüber zu halten, jedoch mit der Bedingung, daß der Commissionair die Waaren, welche er zu seiner Commission nöthig hat von seinen Mitbürgern, nemlich solchen, die nach ihren Classen dazu berechtiget sind, kauffen müste, und daß auch keiner von diesen etwas en de tail, sondern nur lediglich en Gross verkauffen dürfte.

24

Zur vierten Classe wüste man diejenigen nehmen, welche mit feinen und groben Tüchern, Seidenen- und Wollenen-Zeuchen, grober und feiner Leinwand handeln, kurtz welche Krambuden halten, und dabey fest setzen, daß sie alle ihre Waaren, so wohl von den Vorstehenden Classen kauffen, als auch aus der ersten Hand verschreiben können, dagegen aber, im Fall sie Schiffsparten haben, die Waaren, welche sie zur Abladung derselben nöthig haben, von vorstehenden Classen kauffen, und dasjenige, was sie mit ihren Schiffen zurück erhalten, wieder an beykommende Classen en Gross verkauffen müssen.

Auf gleiche Art sollte es mit den Schiffern gehalten werden, welche füglich die fünfte Classe ansmachen können. Diesen muß der Handel schlechterdings untersagt werden, dagegen ihnen aber allein erlaubt seyn, im Winter mit dem Jägten auszufahren, und die Fische zur Stadt zu bringen, aber nicht solche, zu saltzen oder auf andere Art zu präpariren. Dieses würde vielleicht noch die besondere nützliche folge haben, daß die Söhne der besten und wohlhabensten Bürger dadurch abgehalten würden zur See zu fahren. Sie würden zugleich angetrieben werden ihren Handel etwas mehr Kunstmässig zu lernen und den Armen damit

25

den Weg bahnen, ihr Glück auf der See zu machen. Ein Mann der niemahls die Handlung gelernet hat, kann in unsern Zeiten, da die Handlungs Wissenschaft so hoch getrieben worden ist, keinen vernünftigen Handel führen, sondern er handelt einig und alleine mit dem puren blinden Glück, und sobald ihm dieses verläst, so hat die Handlung ein Ende.

Unter der 6ten Classe begreife ich die Professionisten und Handwerker. Diese müssen noch aller Welt-Gebrauch keinen Handel treiben. Es kann ihnen erlaubt seyn die zu ihrer Profession nöthige Waaren falls sie hier zu haben sie zu kauffen. Sie müssen aber niemahls solche aus fremden Landen und aus ihre Rechnung kommen lassen; Denn wenn der Böttcher seine Dauben, der Becker seinen Rocken und Waitzen, und jeder dergleichen seine Materialien aus der Fremde kommen lassen kann, was soll denn der Kauffman hernach mir seine Waaren anfangen, und wovon soll er folglich leben? Daß es inzwischen einem jeden Einwohner erlaubt seyn muß so viel Victualien und Bau-Materialien von den Nord-Leuten und Bauren zu kauffen, als er zu seines Hauses Gebrauch nöthig hat, macht keine Ausnahme von der Regel, weil alle diese nicht damit handeln?

26

und es hernach roh oder verarbeitet wieder verkauffen wollen.

Aus den sogenannten Höckern könnte man die 7te Classe machen, und ihnen erlauben von Bauren und Nordfahren alle Victualien (wenn erst der Einwohner versehen wäre) zu kaufen, und solche hernach im kleinen wieder zu verkauffen.

Zur 8te Classe würden entlich die Arbeits-Leute und Tag-Löhnern gehören, welche von ihrer Hände-Arbeit, und sich mit keiner Art Nahrung, die den vorigen Classe beykommt, befassen müssen.

Aus jeder dieser Classe wurde ich zweiredliche verständige und solche Männer ernennen, welche das beste der Classe kennen, ihnen den Nahmen der Aelterleute geben, und sie in Verbindung mit den 16 Männern die Aufsicht über die Beygleichhaltung der Ordnung in diesen Classen haben lassen.

Wenn dieses so eingerichtet wird, und folglich ein jeder der die Bürgerschaft schon hat, oder auch wenn er sie haben soll, angeben muß, womit er sich nähren will, und ob er ein seiner Nahrung proportionirtes Capital hat, und

27

damit nach seiner Classe hingewiesen wird, ja wenn keinem erlaubt ist, an verschiedenen Orten in der Stadt

oder auf dem Lande, Handels-Plätze zu haben, wodurch notwendig Steigerung in den Einkaufs Preißen, und folglich Unordnung im Handel entstehen muß, so solte ich wohl glauben, daß dadurch der Stadt und ihrem Handel wo nicht vollkommen, doch auf gewisse Maßen geholfen werden könne. Eine Liste, welche jährlich oder halbjährig die Nahmen eines jeden, mit der Benennung seines Handels und Gewerbes anzeigte, wurde vielleicht die Erhaltung einer solchen Einrichtung nicht wenig erleuchtern.

Die Gewohnheit sich in anderer Handel zu mischen, wird anfhören, und ein jeder wird schon Zusehen, daß ihm keiner Eingriff in seiner Nahrung macht, weil er nun selbst eingeschränket und nur zu diesem oder jenem Handel berechtiget ist. Eine jede Classe würde auch, weil sie versichert ist, daß nur sie und keine andere mir ihren Waaren handeln darf, einen grössern Absatz, und damit auch einen sicherern Profit erwarten können. Damit werden auch die Klagen über den Commissions Handel aufhören; denn wenn der Commissionair, die Waaren, die er zu seinen Commissions braucht, bey einer von den Classen kauffen muß, so wird dadurch

28

der Handel auf dieser Seite nicht mehr eingeschränket werden. Der Schade von dem Schweig- und Vorkauf-Handel würde in so weit wegfallen, weil es einem jeden nun einerley seyn kann, ob derjenige von dem er dergleichen Waaren kauffet, sie verzollet hat oder nicht.

Genug jede Art Waaren muß an ihrer Classe Kauffleute kommen, und diese können alsdenn den Preiß nach ihrem Einkauf entweder unter sich setzen oder auch nach dieser Regel von der beykommenden Obrigkeit bestimmen lassen, und der als denn unter dem fest gesetzten Preiß verkauft, würde sich sogleich selbst verrathen, eben so gut als ein anderer der unter der Hand mit solcher zu seinen Handel unberechtigten Waaren, sich abgeben wollte. Ueberhaupt wird eine ordentliche emgerichtere Handlung und eine gute Erziehung als das dritte Mittel zur Aufnahme der Stadt Bergen und ihres Handels, den wahren Patriotismus wieder hervor bringen. Gleichwie in einem kurzem Begriff, der Mangel desselben der wahre Grund zu diese Verwirrung gewesen ist, so wird auch die wieder Aufhebung desselben, das erste und sicherste Mittel zur wieder Herstellung derselben seyn, Ohne denselben helfen Gesetze, Verordnungen und gute Einrichtungen nichts; Das menschliche Hertz, wenn es böse

29

ist, findet immer auswege solche zu verdrehen und zu elidiren, und diese können auch nur unsere äusserliche Handlungen bestimmen und im Zwang halten, und verhindern uns folglich nicht, unserem Neben-Menschen vielen Schaden thun zu können, wenn wir nur Klugheit oder vielmehr Bosheit genug besitzen, es zu verbergen.

Bey einer solchen Einrichtung wird eine Börse und eine gemässigte Anzahl redlicher Mäckler, welche, von ohne ihre Schuld verunglückten Kauffleuten genommen werden könnten, sehr dienlich seyn; dadurch würde wegen des Preißes und des Courses in der Bergischen Handlung eine Regelmässigkeit bewürket werden, welche von derselben unzertrennlich ist.

In wie ferne dasjenige von fremden Kauffleuten und Schiffern jährlich Contant von Bergen weggeführt wird, Ursache zu dem unordentlichen Steigen und Fallen des Courses seyn können, getraue ich mir nicht zu dctailliren. Diese Regel deucht mir aber doch, hält allezeit Stich; wenn ein Ort mehr Waaren ausführet als er einführet, so muß sein Cours nicht steigen, und da dieses doch in Bergen geschiehet, ob es gleich ein Jahr in das andere gerechnet, für 5 à 6 Tonnen Goldes Waaren ausführet, und vielleicht nur für die helste wieder einfüh-

30

ret, so müssen andere Ursachen vorhanden seyn deren Ergründung ich anderen überlassen muß.

Die Sparsamkeit in Austheilung der Bürgerschaft, an dazu nicht qualifizierte Leute, wird gleichfalls nicht wenig zu dem Aufnehmen der Stadt Bergen beytragen.

Es ist nicht billig daß fremde Kaufleute unter dem Prätert der Bürgerschaft, welche sie mit einigen Reichsthalern erkauffen, den gantzen Sommer und Herbst daselbst handeln, hernach zu Anfang des Winters mit ihren Baarschaften abreysen, und damit 1) das baare Geld aus der Stadt, und 2) den Bürgern die Nahrung wegnehmen, 3) auch gar nichts oder nur wenig zu den allgemeinen Auflagen beytragen.

Bergen müfte keine solche wandrende Bürger haben, sondern ein solcher müste inder Stadt oder doch im Stifte bleiben, daselbst sein Gewerbetreiben, und dafür auch seine Mitbürgern die öffentliche Abgaben tragen helfen.

Soll aber nun eine solche Einrichtung Bestand haben, so wird eine genaue Aufsicht darzu erfordert; und wie diese erhalten werden könne, solches überlaße ich Beykommenden.

Forestillelse
fra
de Contoirske i Bergen om ARRANGEMENTS I
Nordlandene,
hvorom
Hans Høi-Grevel. Excell. v. HOLSTEIN

under 18 Dec. 1762. har tilskreven Hans Excell. v. CIGNON, og hvorom Bergens 16. Mænd, efter Magistratens Skrivelse af 20. Januarii 1763., grundet paa, hvad den fra Stifts-Befalings-Manden er indløben, Contoires Oldermænd og Forstandere den 31. Jan. 1763. har tilskreven, Contoires pro tempore Oldermænd, Sr. Johann Sinning, til Trykken befordret.

BERGEN, 1791

Trykt hos Kongel. Majests. Allernaadigst privilegerede Bogtrykker, Hinr. Dedecken, og findes hos hannem til købs.

2

Af de Handels Stæder, som Kongeriget Norge haver, blandt dem, det haver haft, er vel ingen til Handelen beleiligere end Bergen. Herom tvivler vel ingen, som enten ved Læsning, eller af Erfarenhed, har nogen Kundskab om Norge og dets Stæder. For saadanne vilde det derfor være uforfødt herom at anføre ringeste, end sige mange og vidtløftige, Beviis. At Landets Eegne i gamle Dage ei har haft den Nytte, som haves burde, af Stadens Beleilighed til Handel, det er vel sandt. Men denne Sandhed modsiger ei den forhen fastsatte. Landets indfødde Beboere have haft liden Lyst til, liden Bekymring om, Handel. Dette har vel været den fornemste, om ei den eneste Aarsag til, at Bergen ei har bragt dem, Landet og Regieringen den Nytte, som den burde, og kunde have gjort dem alle. At Udenlandske har gjort Handels-Indretninger i Bergen; at Hansestæderne i dens Handels Velmagts Tid, der have oprettet eet af deres Handels Contoirer, beviser ikke dette, om andet manglede, foranførte Sætning? Hvor lidet Fordeel Landet og dets Eegne havde af de Hansestæderne og andre Fremmede deels forundte, deels selvtagne Friheder, det er alt for vel bekiendt. Hvor meget den der-

3

efter drevne Handel udarmede og svækkede Landet, hvor meget den berigede og styrkede de Fremmede, det veed enhver ligesaa vel. Dette er forbi; denne Fordeel, saaledes tabt, kand ei tilbagehæntes. Men at dette Aag forlængst er afkastet, derover maatte hver ærlig Patriote glæde sig. Gid Patrioternes Tal var saa stort, at denne Glæde blev almindelig! Var det saa, fulgte umiddelbar deraf, at fra alle Sider arbeidedes paa Bergens Ophielp. Som en gammel beleilig Handels Stad fortiente den det. Som halv ødelagt trænger den høiligst dertil. Naar ey sees Tegn til saadant, naar tvert imod sees Landets Eegnes, ligesom lastværdige, som utrættelige Flid, til at skade og ødelægge Bergen, maa da en hver ærlig Patriote inderlig gremme sig over, at

slige Land-Fordærvere er til, ja at de skal driste sig til at yttre deres skadelige Anslag under saa viis, under saa patriotisk Regiering, som vores? Hvad de Fremmede forsøgte paa, hvad de virkelig fik sat i Verk, det var saa kiendeligt, at Skaden deraf strax kunde erfares. Hvad Landets Eegne gjøre, er saa meget verre, saa meget farligere, saa meget ukiendeligere i som det alt gives Skin af Patriotisme. De Fremmede udgave sig ei for Patrioter. Om de det havde gjort, var det alt for haandgribeligt, at deres Foregivende maatte være urigtigt. De kunde ei fortænkes

4

for at see mest paa sit eget, mest paa sit Lands Beste. Ingen borgerlig Pligt, ingen Forbindelse tvang dem til andet. Men om visse Stæder, om visse enkele eller affocierede Personer i disse Stæder, søger at trække al Landets Kraft til sig; om saadanne Landets Egne søgte at ødelægge alle andre Landets Stæder, for at ophielppe een, for derved at forfremme og berige sig selv, fortiene de da vel Navn af Patrioter? Om de saaledes tilsidesætte deres borgerlige Pligt; om de saaledes forglemme hvad de ere deres Medborgere pligtige; om de saaledes ei tænke, at de ei ere til for deres egen, men fornemmelig for deres Med-Undersaatterses Skyld, kand man da vel sige, at de arbeide paa Landets Opkomst? Kand man et snarere holde for, at sammes Ødelæggelse, sammenføyed med egne utilladelige Fordele, er deres Hoved-Øiemerke? Maa ei hver retsindig Patriote grue ved at tænke paa, end sige see og erfare sligt? Den fordeelagtige Findmarks Handel, som Bergen før havde, som den naturligst tilhørte, har den mistet. Om ved nogen egen Skyld, eller Forseelse, maa staae derhen. At Bergen derved er svækket, det er vist. At Indbyggerne i Findmarken, at Landet i Almindelighed derved er hiulpet, derom kand bæres Tvivl. Man har søgt at indrette andre Kiøbstæder, for at svække Bergen, for at ind-

5

skrænke, ja ødelægge dens Handel; man har naaet sit Øiemerke, man har faaet dem indrettede; man har derved bragt Bergen nærmere til dens Undergang. Den Hensigt, man paa sine høre, ja bøieste Steder, har forestillet ved slige Indretninger at skulle naaes, er dog aldrig naaet. Undersaatternes Beste, hver Retskaffens, altsaa og vore allernaadigst Regierings, fornemste, ja eeneste Øiemerke, er dog ei opnaaet. I faa Aar har det ladet, som disse nye Stæder skulle komme og blive i Flor. Men de, som hastig vare blevne til, begyndte og hastig at falde. Christiansund, een af disse Stæder, er vel ei langt fra Intet. Resten nærmer sig kiendelig til Undergang. Det overlades til dybere Indsigt, og højere Eftertanke, om herved paa den ene Side er vunden, hvad paa den anden er tabt. Snart gjør en Avanturier Forslag til at oprette en Handels Stad i Nordlandene, ubekymret om Bergens og Landets Fordeel, naar han kun kunde befordre sin egen. Dette Forslags aabenbare Urimelighed, den af sammes Iverksettelse flydende Skade, er noksom viist og lagt for Dagen. Den paa dette Næviske Forslag under 16de Julii 1753 givne Erklæring har afmalet det med sine rette Farver. Erklæringen er alt for vidtløftig til, herved ordlydende at lade følge. Under Lit. A. følger derfor allene herved af samme et Udtog. Dette

6

urimelige, dette skadelige og landfordærvelige Forslag forkastes. Dermed aflade ei Bergens hemmelige Fiender. Saa snart et skadeligt Anlæg er mislinget, er man strax færdig med et ligesaa skadeligt, ligesaa daarlig. De bergenske, sær de contoirske, Kiøbmænds Krav til Nordfarerne vil man have undersøgt og paakiendt. Mod Kravets lovlige Undersøgelse og Paakiendelse havde de bergenske Kiøbmænd intet at indvende. De, som intet Ondt har gjort, har ey Aarsag til at frygte. Men naar slig Undersøgning og Paakiendelse skulde gjøres af saa partiske Dommere, og paa der Stæd, som foreslagen var, saa havde de Bergenske Aarsag til at frygte; saa havde de Grund og Føie til at gjøre Indvendinger; saa vare de tvungen til at forestille og bevise det, som indbefattes i deres Erklæring af 1te Februarii 1755, hvilken under Lit. B. i bekræftet Gienpart hosfølger. Man viser deri, at dette Forslag allene hensigter til egen Fordeel og Myndigheds Forøgelse, til at indlegge sig saadan Ære, som ansees uægte af alle, som have Fornuft og Redelighed, at arbeides end og paa Nordfarernes egen Undergang o.s.v. Snart indfinde Støtter og Engelske, foreened i Venskab og Svogerskab med dem, som paa de Stæder burde hindre skadelig Uorden, sig i Nordland, indtil Vaagen i Lofoden og paa Sundmør, at øve Landprang, ved

7

at opkiøbe og til deres udenlandske Venner at udsende de Varer, hvormed nordlanske og syndmørske Debitorer skulde betale deres bergenske Gield. Vedkommende, saavidt man kand merke, taale det, tie dermed, ja gid ei, bevægede af fornævnte Grunde, hielppe dertil. Herved lider Landet utroelig Skade; Herved formindskes de Kongelige Indkomster, som ved Undersaatternes Flor vilde forøges; Herved ødelægges Landet i Almindelighed og Bergen i Særdeleshed. Snart vil man gjøre nye og urimelige Indretninger i det nordlandske Jægte-Brug. At man derved arbeide paa at ødelægge Nordland; at man med det samme vilde aldeles ødelægge det forhen næsten ødelagte Bergen; at man allene vilde forskaffe sig og sine Tilhængere hart ad despotist Myndighed, m.v., det er let at see. Vor Erklæring paa dette Forslag, udgiven til sit høie Sted fra en for os unævnt Forfatter har nogenledes viist dette. Fra andre Vedkommene er vel samme udførligere viist og beviist. Benævnte vor Erklæring af 12te Nov. 1760 følger herved under Lit. C. Alt saadant er gjort

Forslag om; alt saadant er arbeidet paa. Men alt, saavidt her er bleven bekiendt, er og igiendreven af os og høiere Vedkommende. Dette alt er dog ikke nok. Man undseer sig ei endnu ved at umage Hans Kongelige Majestæts høie Collegier med urimelige og skadelige For-

8

slag. Bergens Byes Sexten Mands Skrivelse til det norske Handels-Contoires Oldermænd og Forstandere af 31te Januarii 1763, grundet paa Stadens høi-respective Magistrats Brev til dem af 20de Januarii 1763, og dette atter, paa hvad dem fra høiere Steder er indløben, har sat os samtlige contoirske Forvante i ny Uroe. Samme har noksom overbeviist os om, at vore og Bergens skiulte Fiender ei aflade at udtænke alle til vor og Bergens Undergang tienende Midler. Dette maa vi naturligviis falde paa. Andet kand vi ei. Dette sees af velbemeldte Herrer Sexten Mænds Skrivelse og derved Fulgte. De ommeldte Arrangements, hvordan de end skulle blive, kand ei andet end befordre Bergens Undergang. Skade for Nordlandene og for det Almindelige vil og ufeilbarlig deraf flyde. Den Fordeel, som een eeneste Stad og visse foreenede Personer enten i Norden eller Synden derved maaskee vilde have, kand umelig opveie mod den Skade, som Bergen, som hele Landet, derved lider.

Hvor fra der end ere giorte Forslag om Arrangements i Nordlandene, er det uforskyldt. I saa oplyste Tider, som vore, nu da der af al Magt arbeides paa Landets almindelige Fordeel, nu da man fuldkommen er overbeviist om, hvor skadeligt det er, at een Stad i

9

et Land skal ligesom opsluge alle de andre, var sligt saa meget mere uventeligt. Er Forslag om nye Arrangements giorte fra Nordland selv, er det vel mest uforskyldt, mest urimeligt, mest uventeligt. Bergen har aldrig fortient, at Nordlandene skulde arbeide paa dens Undergang. Siden Nordlandenes egen Undergang med Bergens saa nøie er forbunden, maatte fornuftig Egen-Kierlighed derfra afholde. Bergen er vel een af de første, om et den første Stad, hvorfra Nordland er bleven beseglet. Et øde og vildt Land, som optages af en Stad, burde ei belønne den med slige Anslag, hvorved tydeligen sigtes til saadan velgiørende Stads Undergang. I dyre og svare Tider, da ingen andre, da maaskee de, som nu vil trække Fordeel af Nordland, og ødelægge Bergen, ei har tænkt paa det betrængte Nordlands undsætning, da har Bergens Kiøbmænd, da har i sær de Contoirske, været færdige til at redde Nordlands Indbyggere fra Hunger og Ødelæggelse. Den Hielp, som Bergen i slige Tider har gjort Nordland, er Grunden til den store Gield, som Bergen nu i Nordland retmæssig haver at fordre. At samme er utroelig stor, at den opstiger over 3de Tønder Guld, viser hos følgende Bilag af Lit.D. Summen kand ei andet end være stor, end være utroelig, da nogle bergenske Kiøbmænds største, de flestes gandske Velfærd bestaaer i de-

10

res hos Nordfaren Tilgodehavende. Meget af disse 300000 Rdlr., og mere er detsvære alt for uvist, hvortil kand være mere end en Aarsag. Skulle nu i Nordland indrettes Kiøbsted, skulde der giøre saadanne Arrangements, hvorved een eller flere andre disse Rigers Stæder skulde tildrage sig Handelen med de Nordlandske Fiske-Varer, maatte da ikke Bergen miste det alt? Fik da vel Nordfarerne mere for deres Fiske-Varer? Fik de vel andre Varer igjen, bedre og for bedre Kiøb? Nei det skeede vel ei. Blev da ikke Bergen ved slige Arrangements ødelagt og Nordland med? Blev ikke Nordland mere tvungen, uden at Landet i Almindelighed derved havde Fordeel? Skulde Bergen miste al dens hos Nordland retmessige Tilgodehavende? Det var vel den største Ubillighed. Hvo vilde vel betale denne Gield? Det vilde vel ei egennyttige Project-Magere. Skulde dette ei skee, maatte alle Bergens Kiøbmænd, som handle med Nordfarer, og disse ere de allerfleste, gribe til Betle-Staven. Var det da ei smukke Forslag, ved hvis Iverksættelse saa mange Familier vilde kommet yderste Elendighed? Burde nogle faa, maaskee forhen alt for Formuende, sættes endnu i større Velstand og Fornøielse, paa det at saa mange Elendige skulde sukke og græde, om ei aldeles undergaae? . Hvad Belønning fortiente vel den, som vilde

11

giøre sligt Forslag? Man veed hvad Straf den fortiener og faaer, som enten med Vold eller List berøver en Person en Familie, hvor meget maatte vel ei Straffen forøges over den, som underfundigen vilde tildrage sig Fordeel af mange Tusindes ødelæggelse? Bergens første ja eneste Handel er med Fiske-Vare, efterår Skovene forlængst ere ødelagte. Fiskerierne her omkring aftage aarlig. I Aar har Fiskeriet været saa ringe, at det kand fættes ved Siden af intet. Den nordlandske Fiffe-Handel er altsaa det eneste, hvorved Bergen endnu nogenledes opholdes fra Undergang. Ved at tabe den, vilde Bergen deri ufeilbar strax nedstyrttes. At berøve Bergen denne Handel var derfor at betage dens Kiøbmænd og Haandverker, alle dem, som leve deri, deres Ophold og Levemidler. Kortsagt: Man vilde giøre den til et Fisker-Stæd, som før, om ei til en Steen-Haab. Var dette ei saa meget Last- og Strafværdigere, som man til intet giorde hvad der dog endnu er noget og med ringe Hielp og Møie kunde! blive til mere ja til noget anseeligt? At opfinde noget nyt, men tillige almindelig nyttig, er vist nok Roes og Belønning værd? Ingen i disse oplyste Tider hænger saa i det Gamle, at den skulde forkaste saadant Nyt, Men at indrette noget nyt alene for at ødelægge det, som er, for at giøre

sig selv til noget stort,

12

for at skaffe sig selv en Fordeel og Ære, som snart vilde forgaae, som er det Almindelige skadelig, det er vel ei fornuftigt, det er vel ei patriotisk, det fortjener vel ei Ros og Berømmelse, men Straf og Ulykke. Paa saadan Maade at indlægge sig et Navn, saaledes at gjøre sig rig, kostede vel alt for meget, naar man vilde legge det i Vegtskaal mod alle de Suk og Taarer, imod alle de vel fortiente Ulykkes-Ønsker, som derved maatte og kunde følge? At der i Nordland, som andenstæds, kand være mange lumpne Gemytter, som ei skiøtte om at betale deres Gield til Bergens Kiøbmænd, derom er man alt for overbevist til at bære Tvil. At disse gjerne ønskede saadanne nye Arrangements, hvorved de kunde fritages for at betale deres Gield, der bliver vel og en fast Sandhed. Men findes i Nordlandene mange slette; saa har de og mange, ja (efter al Formodning) langt flere ærlige, fornuftige og retskafne Folk. Disse vilde bedrøves over Bergens, en gammel beleilig og endnu nogenlunde staaende Handels-Stads, Ødelæggelse. Som fornuftige Mænd vilde de see, at Bergens Undergang vilde trække Nordlands Udsuelse, følgelig Ødelæggelse efter sig; Et patriotisk Sind vilde bringe dem til at bejamre det første. Egen-Kierlighed vilde foraarsage deres Bedrøvelse over det andet. Bergen har fra Arilds Tid en-

13

ten alene eller lige med Trondhiem havt Ret til Handel med Nordlandene. Det under Lit. E. følgende Udtog af de gamle og aldrig igienkaldte, men meget mere Tid efter anden bekræftede Privileger viser noksom deres, I sær sees samme af deri Indcirklede pag, 1. til 3. 7. 8. 19 til 22. 24. til 26. 32. 34. 35. til 37. 42. 45. 48. 50 til 52. 54. 55. 57. 59. 60. 64. 73. 78. 83 .84. 89. De deri anførte Hansestædernes Privilegier, dem af Landets Høilovlige Konger allernaadigst forundte, vise noksom hvad Frihed disse Fremmede er forundt til Nordfar-Handel. Har Hansestæderne, disse Fremmede, havt denne Ret og Frihed, har deres Handels Contoir i Bergen benyttet sig deraf, har disse Udlændinger dertil været privilegerede, hvor meget mere da ei de nu bærende Contoirske? Bergens Byes Borgere, Kongelige Danske Undersaatter, haver Tid efter anden saaledes tilkiøbt sig de hansestædiske contoirske Handels-Stuer, at deraf nu kun 2de af 56 tilhører Hansestæderne, men de øvrige os undertegnede, denne Byes Borgere. Det er altsaa uimodsigeligt, at de have tilkiøbt sig og os Handels-Stuerne med samme Ret, hvormed de forhen tilhørte hansestædske Eiere. Vi have alt saa meget mere Adkomst saavel til de Bergen i Almindelighed som deres Handels-Contoir i Særdeleshed, allernaadigst forundte Privileger.

14

De Høi-Kongelige Artikler af 7de Octobris 1754, hvoraf herved under Lit F. følger et Exemplar, vise noksom dette, som ellers efter vor Allerunderdanigste Mening faldt af sig selv. Har Fremmede haft Lov til at spække sig selv og svække Landet, saa er det vel upaatvileligt, at de nu værende bergenste Contoirske, Landets Borgere og Indbyggere, nu maatte have Ret, uden Indgreb af andre, til at drive en Handel, hvoraf baade de og Landet har Nytte. Bergen, paa hvis Undergang paa foranførte og flere Maader, deels med temmelig Fremgang er bleven arbeidet, har og lidt meget ved de den overgangne mangfoldige Ildebrande. Den af 1756, som den sidste, føles endnu alt for meget, sær siden den indtraf paa de Tider da man paa alle Maader fra alle Kanter arbeidede paa at ødelægge Bergen. Dette og andet gjør den Høisttrængende til Hielp. Faaer den ei kraftig Understøttelse, maa den vift og inden kort Tid aldeles undergaae. Vi ere forsikrede om, at vor patriotiske Konge og Hans mod Ham og Landet velsindede høie Mænd anvende alle Midler til Landets Opkomst, og forkaste alt hvad mod saadant Øiemaal kunde stride. Denne Tanke forvisser os om, at det, som fra os og andre Retsindige her er forestillet, saaledes overveies og antages, at Bergens Bye og Nordlands Indbyggere

15

heller reddes fra end styrtes i den Ødelæggelse og Undergang, som Ildesindede søger at styrte os i.

Bergen i Norge paa Contoiret den 26de Marii 1763.

[Forfatter af O. Brose.] Diederich Schlömer. Henrich Pegelau. Johann Henrich Bolmann. Hans J. Jordan. Jacob Rieck. Henrich Rafnsberg, Wollert Krohn. Jaen J. Fröchen. Gerhard Cappe. Friderich Friderichs. Johann Meeschau. Diderich Prage. Henrich Kuhlmann. Hermann Kehlenbeke. Evers & Søn Stalbohm. J. Carbiner. Friderich Wesenberg. Herman Döscher. Johan Hamchen. Johan Friderich Hachemann. Paa mine egne og min Broder Johann Brandarms von der Fehrs Begne, Carl von der Fehr. Gerhard Greve. Barthold Rich. Johann Ludwig Mowinchel. John Mariager. Albert Henrich Meyer. Christian Kröpeliën, Georg Meyer. Hermann Schröder. Henrich Hespe. Danckert D. Krohn. Henrich Normann. Mathias Schröder, Hans Molle. Johann Sinning. Jochum Henrich Wiese, Peter Sta-

16

man Junior. Paa min Moders Vegne

Arnold Vedeler. Paa min Moders Vegne Johann F. Kröpelien. Paa min Moders Vegne Hans Krohn Johan Henrich Eggerking. Johan Lyder von Tangen. Henrich Sem. Paa min Sviger-Moders Divert salig Bekers og egne Vegne Ratje Hermans. Christopher Wübler. Friderich Foswinkel. Joachim H. Jordan. Susanna fal. Wiers. Anna salig Hermann Frid. Siemers. Soren Kahrs.

Conr. Hammecken. Albert Wichers